

Vzťahová agenda

AKO MÔŽE UPREDNOSTNENIE VZŤAHOV
ZREFORMOVAŤ EURÓPSKU SPOLOČNOSŤ

upravil Jonathan Tame



VZŤAHOVÁ AGENDA

**AKO MÔŽE UPREDNOSTNENIE
VZŤAHOV ZREFORMOVAŤ
EURÓPSKU SPOLOČNOSŤ**

upravil Jonathan Tame



Vzťahová agenda: ako môže uprednostnenie vzťahov zreformovať európsku spoločnosť

upravil Jonathan Tame

© 2022 Jubilejné centrum. Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie sa nesmie reprodukovat', ukladať do vyhľadávacieho systému ani prenášať v akejkoľvek forme a akýmkoľvek prostriedkami, či už elektronickými, mechanickými, fotokopírovacími, nahrávacími alebo inými, bez predchádzajúceho súhlasu vydavateľa.

Ak nie je uvedené inak, citáty Písma sú prevzaté z Biblie, New International Version® (anglicky), NIV®. Copyright © 1979, 1984, 2011 Biblica, Inc. Použité so súhlasom Hodder & Stoughton Limited, divízie Hachette UK. Všetky práva sú celosvetovo vyhradené. „New International Version“ a „NIV“ sú registrované ochranné známky spoločnosti Biblica, Inc. Použité so súhlasom.

Kontaktné údaje:

Vydavateľstvo Sallux
info@sallux.eu

Návrh obálky: Reproserve, Holandsko

Obrázok na obálke: Praha, alebo „Staré mesto nad HDR“ od Pithawat Vachiramon. Licencia Creative Commons 2.0: obrázok upravený.

Upozornenie

Aktivity Salluxu sú od roku 2011 podporované Európskym parlamentom. Zodpovednosť za akúkoľvek komunikáciu a vydavateľskú činnosť vykonávanú Salluxom, akoukoľvek formou a prostredníctvom akýchkoľvek médií, nesie Sallux. Európsky parlament nezodpovedá za akékoľvek použitie informácií obsiahnutých v tejto publikácii.

O Salluxe & Jubilee Centre

Sallux | Nadácia ECPP

Bergstraat 33
3811 NG Amersfoort
The Netherlands
info@sallux.eu
www.sallux.eu

Sallux je politickou nadáciou Európskej kresťanskej politickej strany (ECP). Sallux znamená „soľ a svetlo“. Chceme spustiť osolené diskusie všade tam, kde sú potrebné, a vrhnúť svetlo na problémy, ktorým čelíme. Predstavujeme riešenia organizovaním podujatí a distribúciou relevantných publikácií a nezostaneme stáť na bezpečnej strane status quo.

Jubilee Centre

59 St Andrew's Street
Cambridge CB2 3BZ
info@jubilee-centre.org
www.jubilee-centre.org

Jubilee Centre ponúka biblický pohľad na sociálne, ekonomické a politické otázky a pripravuje kresťanov na to, aby boli soľou a svetlom vo verejnom priestore. Veríme, že Biblia opisuje ucelenú víziu spoločnosti, ktorá má trvalý význam pre Britániu a svet v dvadsiatom prvom storočí. Jadrom tejto spoločenskej vízie je záujem o správne vzťahy. Snažíme sa túto víziu študovať, šíriť a uplatňovať, aby sme poskytli pozitívnu odpoveď na výzvy, ktorým čelia jednotlivci, spoločensvá a tvorcovia politík.

Slovo vydavateľa

Kniha s názvom *Vzťahová agenda* prináša kresťanský pohľad na to, ako by mohla spoločnosť fungovať lepšie, keby do centra postavila **vzťahy** – medzi ľuďmi, v rodinách, komunitách, v práci aj v politike. Autori vychádzajú z Biblie, najmä zo Starého zákona a z myšlienky jubilejného roka, a ukazujú, že Božím zámerom pre spoločnosť nie je individualizmus ale **zdravé vzťahy**.

Kniha sa dotýka tém ako rodina, práca a odpočinok, peniaze a dlh, spravodlivosť, sociálna pomoc, technológie či odmeňovanie v práci. Neponúka rýchle politické riešenia, ale pozýva k hlbšiemu premýšľaniu nad tým, ako naše rozhodnutia ovplyvňujú kvalitu vzťahov a dôstojnosť človeka. Zdôrazňuje, že kresťanská viera má čo povedať aj do verejného života – pokojne, múdro a s ohľadom na spoločné dobro.

Túto knihu odporúčame **kresťanským spoločenstvám, vedúcim, pastorm aj aktívnym laikom**, ktorí chcú lepšie porozumieť tomu, ako môže biblická viera formovať každodenný život a spoločnosť okolo nás. Je vhodná na osobné čítanie, ale aj ako podklad pre **skupinové diskusie, formačné stretnutia či biblické štúdiá**.

Kniha povzbudzuje kresťanov, aby boli „soľou a svetlom“ nielen v súkromí, ale aj vo verejnom priestore – budovaním vzťahov, zodpovednosti a nádeje. Je inšpiratívna, aktuálna a pomáha vidieť spoločenské výzvy v širšom, biblicky ukotvenom kontexte.

Adam Rehák

Riaditeľ

Inštitút Rodina

Obsah

Slovo vydavateľa.....	4
Úvod: Vzťahové myslenie a biblická vízia spoločnosti	9
JUBILEJNÝ PLÁN	21
(Guy Brandon)	
Predslov k originálu.....	22
1. Zasadenie do prostredia	23
2. Biblický model.....	27
3. Ako by mohol svet vyzerat' inak.....	37
4. Záver.....	48
Ďalšie zdroje	51
 KATOLÍCKE SOCIÁLNE UČENIE A VZŤAHOVÉ MYSLENIE.....	53
(Mathias Nebel, Paul Dembinski, Guy Brandon, Michael Schluter)	
Predslov k originálu.....	54
Časť I: Vzťahové myslenie a katolícke sociálne učenie	55
1. Dva súbory textov	57
2. Konvergencie a prekryvanie	59
3. Vzájomné obohacovanie	66
Záver.....	75
Bibliografia.....	76
 Časť II: Katolícka sociálna náuka a vzťahové myslenie.....	79
1. Dejiny kresťanského sociálneho a vzťahového myslenia	81

2. Úloha teórie poznania (epistemológie).....	82
3. Rozlišovanie princípov a politík.....	83
4. Ako vníma vzťahy katolícke sociálne učenie a vzťahové myslenie.....	85
5. Základné predpoklady	85
6. Publikum.....	86
7. Akčné zameranie	87
8. „Makro-sociálne opisy konkrétnych vzťahových kontextov“	88
9. Teória sociálnej zmeny?.....	88
10. Úloha Cirkvi	89
11. Povaha sociálnej vízie	90
12. Vnútna dynamika KSU	91
Záver.....	96
Ďalšie čítanie.....	97

ROZPADAJÚCE SA ZÁKLADY

(Guy Brandon)

Predslov k originálu.....	101
Úvod	103
Čo sú peniaze?.....	104
Peniaze v Biblii	108
Zarábanie peňazí dnes	113
Biblická kritika novodobých peňazí	117
Alternatívne prístupy.....	126
Aplikácia	133
Záver.....	144
Slovník	145
Ďalšie čítanie.....	147

UMELO INTELIGENTNÝ?.....149

(Calum Samuelson)

Predslov k originálu.....151

Úvod.....153

1. Čo AI *nie je*: odhaľovanie „mýtov“.....154

2. Čo *je* umelá inteligencia: rámcovanie diskusie.....162

3. Biblická analýza: pochopenie ľudskosti.....169

4. Trajektórie: dopady umelej inteligencie.....176

5. Čím sa môže stať umelá inteligencia: aplikácia.....185

Záver.....190

Príloha.....191

Slovník.....192

SPRAVODLIVÁ MZDA.....193

(Calum Samuelson)

Predslov k originálu.....197

Úvod.....199

1. Základy odmeňovania.....202

2. Prehľad súčasného myslenia.....208

3. Biblický pohľad.....214

4. Dôsledky.....232

Záver.....245

Slovník.....247

Úvod:

Vzťahové myslenie a biblická vízia spoločnosti¹

Časť problému spočíva v tom, že kresťania sú príliš zviazaní s politikou jedného problému – potratov, eutanázie alebo nedeľného predaja. Existujú dva dôvody, prečo musíme prekročiť politiku jedného problému. Po prvé, ak sa sústreďíme na niekoľko jednotlivých otázok, veľká časť verejnej politickej diskusie zostáva bez kresťanského vplyvu. A po druhé, je veľmi ťažké vyhrať spor o jednotlivom probléme bez toho aby, sme tieto otázky zasadili do širšieho kontextu a ukázali, ako sú súčasťou širšej spoločenskej vízie. Kde sa teda dá nájsť táto širšia sociálna vízia? – Michael Schluter

Potrebuje ešte „veľkú myšlienku“?

Pád Berlínskeho múru v roku 1989 znamenal zlom v histórii. Od tej chvíle bol kapitalizmus v tej či onej podobe jediným hráčom na scéne a éra súperiacich veľkých príbehov v politike sa skončila. Teraz je dobré to, čo funguje; politika by sa mala posudzovať len podľa pragmatických kritérií. Tento tektonický posun pred 30 rokmi odštartoval éru pluralitných spoločností, ktoré žijú s viacerými víziami toho, čo je spoločensky žiaduce.

Tento pragmatický prístup má však svoje problémy. Trvá dlho, kým sa prejavia všetky účinky politiky, takže pragmatizmus je experimentálne riskantný. Zásadnejšie je, že politiky sú zriedkavo, ak vôbec, hodnotovo neutrálne. Napríklad dôchodkové zabezpečenie zahŕňa voľbu medzi zodpovednosťou jednotlivca, rodiny a štátu. Daňový systém a systém sociálnych dávok môžu podporovať manželstvo alebo finančne zvýhodňovať spolužitie. Politická platforma postavená na individuálnom prístupe bude pravdepodobne plná vnútorných rozporov.

Odkedy po páde komunizmu zvíťazila trhová ekonomika, bolo len málo pokusov o načrtnutie ucelenej sociálnej vízie. Veľkokolepá vízia stále užšej únie európskych štátov sa urýchlila po vytvorení spoločnej meny, eura. Po rozšírení EÚ na východ v rokoch 2004 a 2007, veľkej finančnej kríze v rokoch 2007/2008 a migračnej kríze v roku 2015 však narasta-

¹ Tento úvod je z veľkej časti revidovanou a rozšírenou verziou článku Michaela Schlutera, "Relationism: a Biblical Vision of Society", Cambridge Paper, 6/4 (1997), preloženého v Paul Mills a Michael Schluter, *After Capitalism* (Cambridge: Jubilee Centre, 2012).

jú nálady proti EÚ. Nárast nacionalistických a krajne pravicových strán v európskych a domácich voľbách naznačuje, že povojnový konsenzus o liberálnych, demokratických hodnotách v západnom svete sa môže rozpadnúť. Nastal čas prehodnotiť potrebu „veľkej myšlienky“ pre spoločnosť? Táto otázka viedla k založeniu Jubilee Centre a k myšlienkam vyjadreným v tejto knihe.

Hľadanie alternatívy ku kapitalizmu, marxizmu a socializmu

Príbeh Jubilee Centre sa začal vo východnej Afrike v 70. rokoch 20. storočia, kde sa jeho zakladateľ Michael Schluter zúčastnil na ideologickej diskusii o rozvoji a budovaní štátu v kostole, ktorý navštevoval v Nairobi. Ktorý z rôznych prístupov k národnému a hospodárskemu rozvoju v ich okolí bol najbližšie k Biblii? Bol to africký socialistický model v Tanzánii, kapitalistický systém presadzovaný v Keni alebo radikálny marxistický prístup v Etiópii? Medzitým sa súčasná kresťanská diskusia v Británii sústredila na identifikáciu biblických princípov na kritiku verejnej politiky. Ľavica kládla dôraz na spravodlivosť, pravica na správcovstvo. Takéto všeobecné princípy však boli nedostatočné na hodnotenie nových nezávislých štátov v post-koloniálnej Afrike.

Tieto otázky povzbudili Michaela, aby sa nanovo pozrel na starozákonný zákon ako etický základ verejného života. Novozákonná etika bola daná prevažne kresťanom; predpokladá prebývajúcu moc Ducha Svätého a bola daná skôr na usmernenie jednotlivcov a cirkvi než na usmerňovanie spoločenského správania. Preto Ježišov príkaz „nastaviť druhé líce“ nie je vhodným základom pre súdny proces v prípade ozbrojenej krádeže. Sám Ježiš poukazuje na Starý zákon (SZ) ako na Bohom daný zdroj etického učenia, keď vyzýva svojich učeníkov, aby v spoločnosti pôsobili ako soľ a svetlo v tradícii prorokov (Matúš 5, 11 – 20).

Pozorné a rozvážne čítanie politického, ekonomického a sociálneho systému obsiahnutého v Mojžišovom zákone sa ukázalo ako bohaté a užitočné štúdium. Hoci sa zákony na prvý pohľad zdali byť náhodnou zbierkou, bližšie preskúmanie odhalilo pozoruhodnú vnútornú konzistentnosť. Nachádzal sa tu ucelený model politickej ekonómie, ktorý mal zrejmú relevanciu pre otázky kladené vo východnej Afrike na konci dvadsiateho storočia.

Vysvetlenie námietok

Keď sa naznačuje, že biblický zákon (definovaný ako „prepojenie rôznych inštruktážnych žánrov Biblie, ktoré spoločne vyjadrujú víziu spoločnosti, ktorá sa v konečnom dôsledku zodpovedá Bohu“²) môže po-

² Jonathan Burnside, *God, Justice and Society* (New York: OUP 2011), s. xxxii

skytnúť rámec pre verejnú politiku, ľudia uvádzajú množstvo dôvodov, prečo by sme sa nemali snažiť aplikovať ho na dnešný život. Štyri najdôležitejšie námietky sú:

1) *„Biblický zákon nemá v Novom zákone žiadnu trvalú úlohu“*

Povrchné čítanie Nového zákona vytvára dojem, že príchodom Ježiša sa starozákonný zákon stal nadbytočným. Ježiš však trvá na tom, že neprišiel zrušiť Zákon (Matúš 5, 17), a Pavol na inom mieste hovorí, že „Zákon je dobrý, ak ho človek správne používa“ (1 Timotejovi 1, 8). Biblický zákon mal vytvoriť spoločenskú organizáciu a etickú osobitosť Izraela, ktorá bola súčasťou jeho povolania byť „svetlom pre pohanský svet“ (Izaiáš 42, 6).

2) *„Kresťania nemajú žiadny mandát podporovať presadzovanie biblického zákona v dnešnej spoločnosti“*

Bezprostredná odpoveď spočíva v motivácii, ktorú ponúka Ježiš: „Každý, kto tieto príkazy plní a učí, bude veľký v kráľovstve“ (Matúš 5, 19). Medzi zákonom a kráľovstvom existuje vnútorná súvislosť. Ako hovorí Pavol, zákon bol ustanovený na to, aby nás priviedol ku Kristovi (Galaťanom 3, 24). Ak je však kráľovstvo len tam, kde ľudia v svojich srdciach uznávajú Kristovu vládu, aký je potom vzťah Krista k zvyškú ľudstva? Nový zákon tvrdí, že Kristus vládne nad celým ľudstvom, ako stvoriteľ aj ako vykupiteľ, bez ohľadu na to, či to ľudia uznávajú, alebo nie (Matúš 28, 20). Kresťania teda majú Bohom danú autoritu vyzývať spoločnosť k obom, tak k zákonu – správne uplatňovanému- ako aj k evanjeliu.

3) *„Biblický zákon podporuje spoločnosť založenú na patriarcháte a otroctve“*

Rodová problematika v textoch SZ je zložitá a je potrebné zohľadniť kultúrny kontext starovekého Blízkeho východu. V poľnohospodárskych spoločnostiach vo všeobecnosti nemohlo dedičstvo pôdy prechádzať na synov aj na dcéry, lebo by sa pozemky rýchlejšie rozdelili a roztrúsili. V Izraeli to bol zjavne problém, a keď nebol žiadny mužský dedič, mohla sa urobiť výnimka, ako v prípade dcér Celofachada (4 Mojžišova 27). Hoci muži zdedili majetok, ženy mohli zastávať významné úlohy pri spravovaní domácností (ako napríklad Abigail v 1 Samuelovej 25 alebo vznešená žena v Prísloviach 31) a mohli byť vodkyňami izraelského spoločenstva (ako Miriam a Debora).

Pokiaľ ide o otroctvo, izraelský systém sa veľmi líšil od života v starovekom Grécku alebo Ríme. Otroci v Izraeli mohli utiecť (4 Mojžišova 23, 15 – 16) a boli prepustení každý siedmy rok (4 Mojžišova 15, 12 – 15). Starozákonné otroctvo sa podobá skôr na zmluvu o domácej

službe, aj keď dávala značnú moc majiteľovi domu. V skutočnosti išlo o trest v komunite pre zlodeja alebo zadlženú osobu (2 Mojžišova 22, 3) a pravdepodobne bolo vo väčšine prípadov humannejšie ako sociálne vylúčenie a vynútená nečinnosť v modernom väzení.

4) „Nie je jasné, ktoré časti biblického zákona by sa mali uplatňovať dnes“

Hoci mnohé zákony a ich tresty sú súčasťou izraelského obradného zákona, a teda sa naplnili v Kristovi a pre kresťana už nie sú záväzné (napr. zákony týkajúce sa jedla), Ježiš trvá na tom, že žiadnu časť zákona nemožno úplne odmietnuť z dôvodu kultúrnej nepodstatnosti (Matúš 5,17). Reformné kategórie morálneho, občianskeho a obradného zákona, sú užitočné, ak sa považujú za opis rôznych účelov, a nie rôznych typov práva. Jedno konkrétne prikázanie, napríklad svätiť sobotu, možno považovať za príkaz, ktorý má súčasne morálnu, občiansku a obradnú funkciu. Práve morálno-občianska funkcia zákona má opodstatnenie pre usporiadanie spoločnosti v súčasnosti, jeho úlohou nie je slúžiť pre súčasnú spoločnosť ako inštrukcia na výkon obradov, ktoré boli znamením starozákonnej zmluvy (2 Mojžišova 31, 13).

Aké sú zásady fungovania politiky?

Ďalšou otázkou je zistiť, ktoré princípy biblického práva by sa mohli uplatňovať dnes, v prevažne sekulárnom kontexte. Je dôležité zobrať do úvahy nasledujúce princípy:

- Základom štátu by mala byť zmluva alebo sľub medzi regiónmi alebo časťami spoločnosti, ktorá spája strany v dobrom i zlom, podobne ako v manželstve, aby sa zaviazali riešiť spory, a nie používať silu alebo sa rozhodnúť pre odchod.
- Rozšírená rodina by mala zohrávať čo najväčšiu úlohu, aby sa zabezpečila jej dlhodobá súdržnosť. Táto rola by mala zahŕňať ekonomické a sociálne funkcie, ako aj poskytovanie emocionálnej podpory, výchovu a vzdelávanie detí.
- Všetky rozšírené rodiny by mali mať geografické korene na určitom mieste a trvalý podiel na majetku. To pomáha zabezpečiť blízkosť rodinných príslušníkov a stabilné miestne komunity, ako aj určitú rovnosť v sociálnych vzťahoch, pričom sa stále pripúšťajú rozdiely v úrovni príjmov a bohatstva.
- Prebytočné peniaze by sa mali v čo najväčšej miere použiť v rámci rozšírených rodín a komunít, kde sú výnosy nefinančné, alebo by sa mali poskytnúť ako vlastný kapitál podnikom, aby sa riziko spravodlivo rozdelilo medzi poskytovateľov a používateľov kapitálu.

- Zločin by sa nemal považovať za porušenie pravidiel štátu jednotlivcom, ale za narušenie vzťahu medzi páchatelom a obeťou a medzi páchatelom a miestnou/národnou komunitou.
- Moc ústrednej vlády by mala byť obmedzená, aby sa zabezpečila účasť verejnosti na rozhodnutiach, ktoré ovplyvňujú ich životy. „Subsidiarita“ podporuje priamu politickú angažovanosť a pomáha rozvíjať vzťahy v rámci miestnej komunity.
- Národná jednota sa nemá budovať na základe centralizácie vojenskej alebo výkonnej moci, ale na základe národného systému práva, vzdelávania a zdravotníctva, ktorý vychádza zo spoločných hodnôt a prianí.

Zistilo sa, že tieto princípy sa navzájom posilňujú; tvoria vzorec politickej a ekonomickej organizácie.

Identifikácia „veľkej myšlienky“ biblického práva

Jedna otázka však zostáva nezodpovedaná: čo spája všetky tieto zákony? Aká je ústredná téma vzorca biblického práva, ktorá by mohla pomôcť pri jeho uplatňovaní v súčasných spoločnostiach? Odpoveď je zároveň jednoduchá, aj zložitá. Po odpovedi na trochu inú otázku istého právniksa Ježiš priamo venoval tejto otázke:

„Učiteľ, ktoré je najväčšie prikázanie v Zákone? Ježiš odpovedal: „Miluj Pána, svojho Boha, celým svojím srdcom, celou svojou dušou a celou svojou myslou.“ To je prvé a najväčšie prikázanie. A druhé je mu podobné: „Miluj svojho blížneho ako seba samého.“ Na týchto dvoch prikázaniach visí celý Zákon a Proroci. Matúš 22,36-40

Láska, samozrejme, nie je jazykom financií alebo ekonomiky: je to jazyk vzťahov. Ježiš hovorí, že Boh nemeria spoločnosť podľa veľkosti jej HDP alebo efektívnosti jej trhov, ale podľa kvality jej vzťahov. Takéto zistenie nie je prekvapujúce. Kresťanstvo je vzťahové náboženstvo, postavené na učení o Trojici. Ján poukazuje na to, že Boh nie je izolovaný jednotlivec žijúci v tichom vesmíre. Naopak: „Na počiatku bolo Slovo a to Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh“ (Ján 1,1). Ako poznamenal John Zizioulas:

„Hlavné ponaučenie je, že ak je Boh v podstate vzťahový, potom všetky bytosti zdieľajú vzťah: to znamená, že v povahe bytia je zabudovaný vzťahový obsah. Byť znamená existovať vo vzťahu k iným bytostiam.“³

³ Správa Študijnej komisie BCC o trojičnej doktríne v súčasnosti, Zabudnutá Trojica (British Council of Churches, Londýn, 1989), s. 16.

Ostatné aspekty kresťanského učenia sú rovnako zamerané na vzťahy. Kľúčovým pojmom je „zmluva“, ktorá je sľubom vytvárajúcim a formujúcim vzťah. Pavol vysvetľuje, že vykúpenie prináša zmierenie (2 Korinťanom 5, 18 – 19), obnovu narušeného vzťahu. Večný život je rozvíjajúci sa vzťah (Ján 17, 3). Pavol učí, že duchovné dary, poznanie a štedrosť voči chudobným nemajú žiadnu cenu bez správnej kvality vzťahov (1 Korinťanom 13, 1-3). Od okamihu obrátenia je jednotlivec povolaný stať sa súčasťou nového spoločenstva, a nie žiť alebo konať izolovane (napr. Efežanom 2, 19). Jazyk vzťahov je v kresťanskom učení a skúsenosti všadeprítomný.

Vzťahy: aký význam majú pre verejnú politiku?

Nie je hneď zrejmé, ako sa dá orientácia na vzťahy využiť na rozvoj nových prístupov v rôznych oblastiach, ako je hospodárska politika, finančné služby, poskytovanie zdravotnej starostlivosti alebo justičný systém. Jubilee Centre však malo príležitosť naučiť sa, ako to robiť v kontexte Spojeného kráľovstva, keď od roku 1985 viedlo kampaň Keep Sunday Special (Nechajme nedeľu výnimočnou), ktorá vyjadrila odpor voči plánu Margaret Thatcherovej, ktorým bolo zrušenie regulácie nedeľného predaja v Británii. Aby mali šancu na úspech, bolo potrebné vytvoriť širokú koalíciu maloobchodníkov a odborových zväzov a spolupracovať s cirkvami a zainteresovanými jednotlivcami.

Pri oslovovaní takejto koalície nebolo možné použiť vyslovene kresťanské argumenty. Argumenty sa museli opierať o zachovanie rodinného života, ochranu nízkopríjmových pracovníkov v obchodoch pred tlakom pracovať v neštandardných hodinách a otázku ochrany životného prostredia. Toto naznačuje aj Písmo ako dôvod pre ustanovenie sviatku slávania soboty (napr. 5. Mojžišova 5, 15; 2. Mojžišova 20, 11). Tento prístup bol v súlade s kresťanským učením, ale nepoužíval vyslovene kresťanský jazyk. Mal poskytnúť model pre budúcnosť, ako vyvážiť potrebu zapojiť širší svet do úsilia o sociálnu reformu a zároveň zostať verný biblickým ideálom.

Pri snahe napísať knihu, ktorá by systematicky skúmala vplyv verejnej politiky na vzťahy medzi ľuďmi⁴ Michael Schluter a David Lee si uvedomili, že súčasný jazyk týkajúci sa vzťahov je na túto úlohu nedostatočný. Preto vytvorili koncept „vzťahovej blízkosti“ v protiklade k „vzťahovej vzdialenosti“; každý vzťah mal optimálnu úroveň blízkosti, ktorú možno hodnotiť pomocou piatich aspektov alebo dimenzií medziľudských vzťahov. Boli to:

- kvalita komunikácie (priamosť)

⁴ Michael Schluter a David Lee, *The R Factor* (Hodder & Stoughton, Londýn, 1993).

- frekvencia, pravidelnosť a množstvo kontaktov a dĺžka vzťahu (kontinuita)
- rôznorodosť kontextu stretnutia alebo stretávania sa (multiplexita)
- vzájomný rešpekt a spravodlivosť vo vzťahu (parita)
- spoločné ciele, hodnoty a skúsenosti (spolupatričnosť)⁵

Neskôr sa otvorila príležitosť spolupracovať so škótskou väzenskou službou na hodnotení kvality vzťahov medzi väzenskými dozorcami a väzňami, čo viedlo k vývoju formálneho meracieho nástroja založeného na vzťahovej blízkosti. Tento nástroj sa odvtedy používa v podnikoch a domovoch pre seniorov, ako aj medzi organizáciami v britskej Národnej zdravotnej službe (NHS). Hoci koncept vzťahovej blízkosti nemá vyslovene biblický základ, vyrástol z úvah o dôvodoch mnohých biblických príkazov a pomohol identifikovať vplyv veľkej časti biblického zákona na štruktúru susedských vzťahov. Tieto biblické korene systematicky preskúmal Guy Brandon.⁶

Mnohé črty dnešnej západnej spoločnosti oslabujú vzťahovú blízkosť. Vysoká miera mobility sťažuje ľuďom nadväzovanie blízkych vzťahov so susedmi. Dôsledkom vplyvu sociálnych médií rozdeľujeme svoj čas medzi čoraz viac ľudí, takže každý kontakt býva povrchnejší; kultúra neustáleho streamovania video obsahu a hudby často bráni konverzácii; normy mestského plánovania a výškové budovy obmedzili možnosti ľudí mať častý kontakt; veľkosť spoločností a finančných inštitúcií ohrozuje vzájomný rešpekt a spravodlivosť vo vzťahoch so zákazníkmi a dodávateľmi.

Vzťahový prístup možno použiť na kritiku právnych predpisov, štruktúr a pracovných postupov organizácií. Ponúka alternatívny étos pre sektory verejnej politiky, napríklad vzťahovú spravodlivosť pre systém trestného súdnictva, vzťahové školy a vzťahovú zdravotnú starostlivosť⁷. Môže tiež poskytnúť základ pre vzťahové spoločnosti v podnikateľskom sektore⁸. Týmto a ďalšími spôsobmi môže vzťahový prístup založený na biblických princípoch poskytnúť reformný program pre verejný život.

⁵ Tieto myšlienky boli podrobne preskúmané v knihe Johna Ashcrofta a ďalších, *The Relational Lens: understanding, measuring and managing stakeholder relationships* (CUP, Cambridge, 2017).

⁶ Pozri www.jubilee-centre.org/relational-proximity-biblical-perspective/.

⁷ Pozrite si možnosť ponuky "r thinking" na adrese www.relationshipsfoundation.org.

⁸ Pozri www.relationshipsfoundation.org/publications/transforming-capitalism-from-within/.

Vzťahový životný štýl

Téma vzťahov prekonáva umelé rozdelenie medzi spravodlivosťou vo verejnom živote a cnosťou v súkromnom živote. Kresťania, ktorí majú túžbu myslieť a konať vzťahovo vo svojom živote v práci i doma, by mali študovať život Ježiša, ktorý nám svojím životom i učením ukazuje, ako mať dokonalý vzťah k Bohu a k iným ľuďom. To sa týka všetkých oblastí života. Agapé, alebo bezpodmienečná láska, je pre kresťana najvyšším cieľom (1 Jánov 4, 7 – 12).

Hlavnou požiadavkou vzťahového životného štýlu je potreba dlhodobých, hlbokých a oddaných vzťahov. Tie sa spravidla sústreďujú v rámci širšej rodiny, ale majú dosah aj mimo nej. Na dosiahnutie takýchto vzťahov sú rozhodujúce korene; preto je učenie o jubileu, ktoré sa týka predovšetkým udržiavania koreňov, základom sociálnej štruktúry SZ práva.

Na čas je možné sa pozerat' ako na platidlo, ktoré používame vo vzťahoch. V dnešnej spoločnosti smartfóny a sociálne médiá umožňujú kontakt s väčším počtom ľudí ako kedykoľvek predtým, ale takýto širší kontakt sa vo všeobecnosti vyznačuje väčšou mierou povrchnosti. Na to, aby sme mali niekoľko blízkych a hlbokých priateľov v širšej rodine aj mimo nej, je nevyhnutné uprednostňovať vzťahy. Pred tým, než Ježiš stanovuje prioritné vzťahy vo svojej službe sa veľa modlí (napr. Marek 3, 13 – 17; 5, 37) a jeho vzťah s Otcom v nebi má vždy prednosť pred všetkými ostatnými vzťahmi (napr. Marek 1, 35 – 7).

Blízke priateľstvo je však viac ako záväzok k zakoreneniu a uprednostňovaniu vzťahov. Zahŕňa obetavú (agapé) lásku, ochotu vždy odpustiť a schopnosť odhaliť druhému človeku svoje najvnútornejšie myšlienky a pocity. Takéto odhalenie seba samého je často bolestivé a vždy riskantné. Skúsenosti s hlbokými a bolestivými vzťahmi obohatili veľkú časť najväčších diel literatúry a umenia, vrátane Goetheho poézie, Solženicynových románov a Rossettiho diel.

Vzťahové myslenie: sekulárna ideológia alebo kresťanská stratégia

Má vzťahové myslenie ideologické ambície kapitalizmu a socializmu? Pre kresťanov je takýto predpoklad okamžitým varovným signálom. Ideológie zaváňajú modloslužbou, riešeniami mimo spásy a systémami politického myslenia a konania, ktoré neuznávajú Kristovo panstvo. Hoci by sa vzťahové myslenie možno mohlo považovať za ideológiu vurčitom zmysle, vychádzajúcu zo svetonázoru, ktorý nezdieľajú všetci, určite by sa nemalo považovať za autonómny súbor ľudského myslenia.

Nadácia Relationships Foundation bola založená ako sesterská organizácia Jubilee Centre v roku 1993 s cieľom pomôcť vytvoriť z Británie vzťahovú spoločnosť vo väčšej miere. Je založená na kresťanských

hodnotách, ale nevyžaduje aby jej podporovatelia mali teologické presvedčenie. V nadväznosti na skorší model kampane Keep Sunday Special (Nechajme nedeľu výnimočnou) nadácia Relationship Foundation jednoducho uvádza, že je založená na etických alebo vzťahových hodnotách židovsko-kresťanskej tradície. Jej rámec tak môže podporiť každý, kto uznáva kľúčový význam dobrých vzťahov pre blaho človeka a kto je racionálnymi argumentmi alebo intuíciou presvedčený o správnosti základných princípov bez ohľadu na ich zdroj.

Vzťahové myslenie je takmer totožné s kresťanským rámcom myslenia. Avšak, zameriavajúc sa výlučne na lásku k blížnemu, nezahŕňa prvé prikázanie: milovať Boha. Absencia vertikálneho rozmeru vzťahov znamená, že chýba základná motivácia pre budovanie pevných spoločenských väzieb a obnovu narušených vzťahov, a to aj za cenu osobných obetí. Pri snahe ovplyvňovať spoločnosť, v ktorej sú kresťania menšinou, však kresťania nemôžu apelovať na prvé prikázanie, milovať Boha, tak ako to robili proroci SZ. Toto je dnes úlohou evanjelizácie. V pluralitnej spoločnosti môžu kresťania nanajvýš dúfať v to, že sa im podarí presvedčiť ľudí o výhodách biblického sociálneho učenia, a tak dosiahnuť, aby národné zákony vychádzali skôr z kresťanských ako zo sekulárnych hodnôt.

Okrem toho, tým, že sa verejná politika a osobný životný štýl sústreďujú na problematiku vzťahov, vzťahové myslenie hovorí charakterom a jazykom kresťanstva. Bolo označené za „prekladateľskú stratégiu“, ktorá pomáha vyjadriť súčasnými sekulárnymi termínmi mnohé základné otázky biblického učenia.

Podpora vzťahového myslenia v 21. storočí

Tí, ktorí sú presvedčení, že je možné na základe vzťahového prístupu vypracovať biblicky podložený program politických, ekonomických a sociálnych reforiem, musia nevyhnutne nielen analyzovať, čo je v spoločnosti zlé, ale aj pokúsiť sa to pozitívne zmeniť. Ježiš nás vyzval, aby sme neboli pasívnymi pozorovateľmi, ale aby sme boli aktívni ako soľ a svetlo (Matúš 5, 13 – 16). Táto úloha je ohromná. Západné spoločnosti sú uväznené v individualistickom a konzumnom svetonázore, ktorý je posilňovaný prioritami obrovských globálnych korporácií, najmä prostredníctvom reklamy, a zaujatosťou politických strán ekonomikou a ľudskými právami. Centralizácia štátnej moci a individualizácia finančných služieb (napr. dôchodky, poistenie, sporenie) tento stav ešte viac posilňujú. Ako možno prelomiť toto dusivé zovretie?⁹ Doba think-tankov sa chýli ku koncu, už nestačí len propagovať myš-

⁹ Pozri Calum Samuelson, The Steering Wheel: Dostupné na www.jubilee-centre.org/steering-wheel/.

lienky na intelektuálnej úrovni. Politiku čoraz viac tvoria praktické experimenty, pilotné projekty a regionálne iniciatívy. Ak sa vzťahové myslenie prijme ako stratégia kresťanskej politickej a osobnej angažovanosti, môžeme očakávať rozsiahle reformné iniciatívy na národnej, regionálnej a miestnej úrovni založené na rámci, ktorý poskytuje. Tí, ktorí pôsobia v národnej a miestnej politike, v oblasti podnikania a finančných služieb, v slobodných povolaniach a v starostlivosti, budú pracovať na novej vízii a s obnoveným programom.

Dlhodobý vplyv vzťahového myslenia na západnú spoločnosť, bude závisieť predovšetkým od toho, či zostane v kontakte so svojimi biblickými koreňmi. Ak bude oddelené od biblického učenia bude mu chýbať súdržnosť a priekopnícky charakter, ktoré vyplývajú z múdrosti Božieho zjavenia v Písme. Nebude tiež priťahovať a udržiavať podporu kresťanov, ktorí vyslovene alebo intuitívne uznávajú pravdu a múdrosť tohto prístupu. Ak sa bude neustále obnovovať poznatkami biblického myslenia, môže úspešne oslabiť súčasné dominantné západné ideológie.

Jednotlivé časti tejto knihy

Táto kniha v piatich častiach rozvíja širší úvod do vzťahového myslenia, jednotlivé časti boli pôvodne publikované samostatne ako brožúry v sérii *Long Distance Christian* vydavateľstva Jubilee Centre v rokoch 2012 až 2018.

Časť s názvom „*Jubilejný plán*“ formuluje pozitívnu víziu spoločnosti zakorenenú v biblických ideáloch – vychádzajúcu predovšetkým zo zvyklostí a vplyvu jubilejného roka. Zhrňuje tiež myšlienky Jubilee Centre o tom, ako možno biblický vzťahový rámec aplikovať na súčasnú spoločnosť. Naznačuje, že tvorcovia politik sa môžu vydať dvoma rôznymi smermi: jedným, ktorý akceptuje prevládajúcu ideológiu individualizmu, zatiaľ čo druhý podporuje spoločnosť založenú na dobrých a spravodlivých vzťahoch. Tieto protichodné smery sú ilustrované odkazom na osem hlavných tém: rodina, vlastníctvo, komunita, vláda, financie a hospodárstvo, práca a odpočinok, sociálna starostlivosť a spravodlivosť.

Ďalšia časť s názvom „*Vzťahové myslenie a Katolícke sociálne učenie*“ ďalej porovnáva a konfrontuje dva pohľady na kresťanskú sociálnu angažovanosť. Katolícke sociálne učenie je myšlienkový smer, ktorý má pôvod v pápežskej encyklike *Rerum Novarum* z roku 1891 a už viac ako storočie ovplyvňuje kresťanskodemokratické politické strany v celej Európe. Vzťahové myslenie je novšie a vychádza z osobitného výkladu biblického zákona. Táto časť skúma spôsoby, akými sa tieto dva pohľady môžu navzájom dopĺňať a pomáhať kresťanom angažovať sa v sociálnych, politických a ekonomických výzvach, ktorým Európa v súčasnosti čelí.

V ďalších troch častiach prechádzame od všeobecných úvah k trom konkrétnym oblastiam, v ktorých možno aplikovať vzťahové myslenie – financie, technológie a podnikanie.

Časť s názvom „*Rozpadajúce sa základy*“ poskytuje biblickú kritiku novodobých financií. Hoci sa po globálnej finančnej kríze v roku 2008 veľa diskutovalo o povahe kapitalizmu a nedostatkoch bankového sektora, menej sa analyzoval a kritizoval menový systém, ktorý je základom našich ekonomík. Spôsob, akým v súčasnosti vytvárame peniaze – zahŕňajúci zložitú súhru medzi centrálnymi a komerčnými bankami, elektronickými peniazmi a hotovosťou – je na míle vzdialený biblickému používaniu striebra a obilia ako meny. Napriek tomu táto časť uvádza, že biblické princípy sú večné a majú stále uplatnenie pri vytváraní menových systémov, ktoré sú spravodlivé a vhodné na daný účel.

V časti nazvanej „*Umeľo inteligentný?*“ rozptýlime niektoré senzácie okolo umelej inteligencie a namiesto toho sa pýtame, ako môže obnovený pohľad na porozumenie pojmu „ľudskosť“ formovať trajektóriu vývoja umelej inteligencie. Vychádza z vedeckých rozhovorov s desiatimi poprednými odborníkmi a mysliteľmi v oblasti umelej inteligencie a poskytuje jasný biblický rámec na pochopenie tejto novej vlny technológií. Ponúknuté pohľady a usmernenia sa dotýkajú všetkých úrovní odbornosti a ich cieľom je umožniť kresťanským vodcom v cirkvi, podnikani a verejnej službe, aby vedeli na umelú inteligenciu kvalifikovane a zároveň kresťansky zareagovať.

A nakoniec, časť nazvaná „*Spravodlivá mzda?*“ ponúka biblický rámec pre skúmanie témy odmeňovania – ako by mali byť ľudia odmeňovaní na najvyšších aj najnižších pozíciách v podniku alebo organizácii. Po objasnení spôsobu rozhodovania o odmeňovaní, táto časť predstavuje tri hlavné témy, čerpané z biblických úvah – spravodlivosť, dôstojnosť a odmena. Spravodlivosť sa týka spravodlivej výšky mzdy, ktorý by mala zabezpečiť ochranu rodín pred chudobou. Dôstojnosť sa týka správneho druhu práce a ochrany postavenia zamestnancov. Nakoniec, odmena je o práci vykonávanej zo správnych dôvodov a o práci, ktorá vedie k spoločnému dobru. Spoločne poskytujú nový pohľad na etické a vzťahové dôsledky odmeňovania.

Hoci táto kniha ponúka len obmedzený výber príkladov toho, ako je možné v súčasnom svete uplatniť vzťahové myslenie v praxi, s dôrazom predovšetkým na Spojené kráľovstvo, veríme, že táto kniha bude inšpirujúcim úvodom do biblicky ukotveného rámca a stratégie, ktoré môžu významne prispieť k sociálnej reforme európskych spoločností v 21. storočí.

Jonathan Tame

Cambridge 2019

Výkonný riaditeľ, Jubilee Centre

Podakovanie za *Jubilejný plán*

Táto krátka brožúra je výsledkom viac ako tridsiatich rokov úvah o biblickej sociálnej reforme, ktorú vyvinul Michael Schluter v rámci práce v Jubilee Centre. Myšlienky, z ktorých vychádza boli formované množstvom ľudí, avšak najmä Johnom Ashcroftom z Relationships Foundation. John a Michael, ako aj Jeremy Ive, Jonathan Tame a Alan White poskytli podrobnú spätnú väzbu k rôznym návrhom *Jubilejného plánu*. Carrie Bedingfieldová zo spoločnosti Onefish Twofish nám tiež pomohla preskúmať rôzne spôsoby ilustrácie myšlienky komplexného, vzájomne prepojeného modelu spoločnosti.

JUBILEJNÝ PLÁN

Biblický základ
pre vzťahové spoločnosti

Guy Brandon

Predslov Chris Wright

Predslov k originálu

Od jeho založenia v 80. rokoch som mal tú česť byť v kontakte s Jubilee Centre, a to vďaka osobnému priateľstvu s jeho zakladateľom Michaelom Schluterom a tiež vďaka spoločnému chápaniu toho, ako Biblia, a najmä Starý zákon, súvisí so súčasnými etickými otázkami. Moja vlastná práca o starozákonnej etike našla veľmi praktické uplatnenie v publikáciách a kampaniach Jubilee Centre.

Už tri desaťročia sa Jubilee Centre aktívne venuje prinášaniu biblického pohľadu do verejnej sféry sociálnej politiky, legislatívy a reforiem. Kľúčom k teologickému postoju centra je používanie Starého zákona ako normatívnej autority pre kresťanskú sociálnu etiku: texty Nového zákona, ako napríklad Matúš 5, 17 – 20 a 2 Timoteovi 3, 16 – 17, od kresťanov vyžadujú hľadanie etického usmernenia v písmach Starého zákona, a preto zúženie významu predpisov Starého zákona na Izrael žijúcich pred našim letopočtom je zásadne nesprávne.

Tento holistický prístup považuje celý sociálny systém Izraela za normatívny model. To znamená, že namiesto toho, aby sme brali izolované zákony a pokúšali sa z nich odvodiť morálne princípy, musíme sa pozrieť na to, ako jednotlivé zákony a celé kategórie práva, ako aj mnohé sociálne, hospodárske a politické inštitúcie Izraela fungovali spoločne. Boh nedal len svojvoľné zákony inak „neutrálnemu“ spoločenstvu; Boh toto spoločenstvo stvoril a dav otrokov na úteku, ktorí nemali žiadnu budúcnosť sformoval ľud s charakteristickými štruktúrami spoločenského života vo vzťahu k historickému a kultúrnemu kontextu, v ktorom žili. Práve táto celistvá komunita mala slúžiť ako Boží vzor pre národy. Preto akékoľvek zásady, ktoré odvodíme z rôznych častí tohto modelu, musia byť prepojené a musia byť v súlade s celkom ako takým.

Som rád, že tento dokument je plný praktických a užitočných informácií, ktoré vychádzajú z práce Jubilee Centre ukotvenej v biblickom a vzťahovom myslení, a ktoré môžu ovplyvniť cirkev a spoločnosť. Nech je pre mnohých zdrojom inšpirácie a nech posilní premieňajúcu silu solí a svetla tých, ktorí sa snažia žiť podľa hodnôt Božieho kráľovstva a naplno ich realizovať.

Christopher J.H. Wright

Medzinárodný riaditeľ, Langham Partnership, august 2012

Autor knihy *Old Testament Ethics for the People of God*

1. Zasadenie do prostredia

1. Prečo práve táto brožúra?

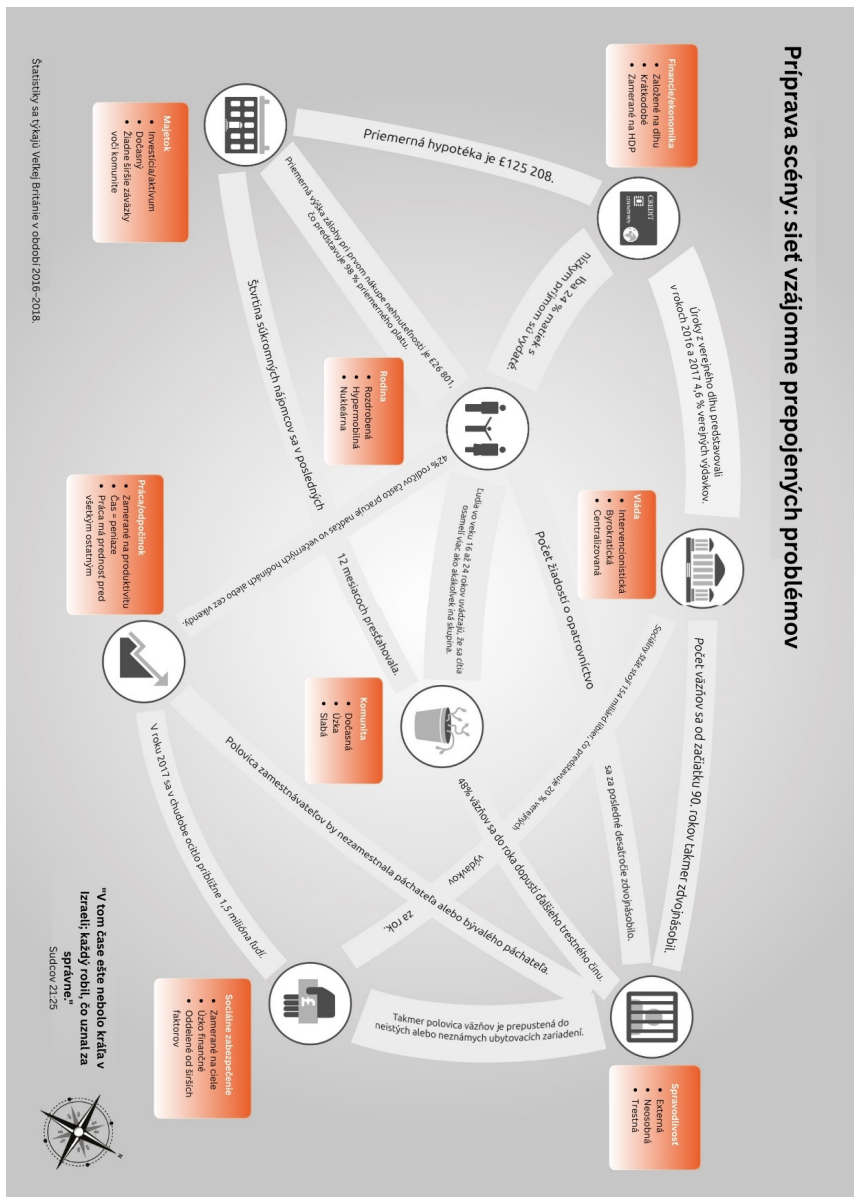
Desaťročia od druhej svetovej vojny priniesli ďalekosiahly vývoj, ktorý zásadne zmenil spôsob, akým žijeme, komunikujeme a podnikáme – od lacného cestovania a sexuálnej revolúcie v 60. rokoch cez rozšírenie internetu a vzostup mobilných technológií v 90. rokoch až po dnešné množstvo smartfónov, e-mailov a sociálnych sietí. Spotrebiteľská kultúra 21. storočia s dôrazom na sex, nakupovanie, celebrity a seba samého predstavuje úplne inú krajinu ako pred 50 alebo dokonca 20 rokmi.

Sociálne, hospodárske a politické problémy

Popri tomto vývoji sa objavili sociálne problémy, ktoré sa vymykajú jednoduchým riešeniam: rozpad rodín, kriminalita, zdravotná a materiálna nerovnosť, ako aj vysoká miera verejného a súkromného zadlženia. Globálna finančná kríza v rokoch 2007/2008 znamenala prelom v našich dejinách. Ako sa vyvíjali udalosti úverovej krízy a následnej recesie, bolo čoraz jasnejšie, že hospodársky systém, ktorý sme tak dlho považovali za samozrejmosť, je nefunkčný a že je potrebné vykonať zásadné zmeny, aby sa zabránilo ešte horším dôsledkom. Hoci dôsledky finančnej krízy sú naďalej citeľné na celom svete, problémy, ktorým čelí naša spoločnosť, nemožno obmedziť len na stav ekonomiky. Strata viery v kapitalizmus a obdobie úsporných opatrení, ktoré nasledovalo po finančnej kríze, viedli k uznaniu, že niektoré hlboké zmeny – politické, sociálne a hospodárske – mali nastať už dávno. V dôsledku toho sa nám naskytla bezprecedentná príležitosť pretvoriť svet, v ktorom žijeme: prehodnotiť naše hodnoty a začať odznova s novými prioritami.

Kresťanská odpoveď

Táto brožúra bola napísaná s cieľom vyjadriť pozitívnu víziu spoločnosti, ktorá je zakorenená v biblických ideáloch – predovšetkým v zvyklostiach a vplyve jubilejného roka. Bezprostredným kontextom bola finančná kríza v roku 2008 a obvinenie, že Cirkev nebola schopná ponúknuť koherentné odpovede na mnohé problémy, ktorým čelí naša spoločnosť. Veríme však, že správne pochopená Biblia nás môže veľa naučiť o tom, ako môžeme zmeniť spoločnosť k lepšiemu – aktívne prinášať spravodlivosť a žiť verne Bohu v rozhodnutiach, ktoré robíme ako jednotlivci, cirkev a národ.



2. Spojený život

Je lákavé myslieť si, že problémy, ktorým čelí naša spoločnosť, sa dajú vyriešiť rýchlo a jednoducho. Zníženie úrokových sadzieb stimuluje ekonomiku. Zvýšenie veku odchodu do dôchodku prináša viac daní a znižuje vládne výdavky. Úprava prídavkov na deti povzbudí viac rodičov k návratu do práce. Z čisto ekonomického hľadiska to má určitý zmysel.

Komplexné, vzájomne prepojené problémy

Háčik je v tom, že spoločnosť je zložitý systém. Ako ukazuje predchádzajúci diagram, nič neexistuje izolovane. Každý problém, ktorý riešime týmito prostriedkami, vytvára celý rad vedľajších účinkov. Podobne ako bubliny pod tapetami, ak stlačíme jednu, často to vedie k nezmýšľaným dôsledkom inde. Politiky, ktoré ovplyvňujú zamestnanosť, majú vplyv aj na páry a štruktúru rodiny, pretože ovplyvňujú, kto kde pracuje, ako dlho a za koľko peňazí. Štruktúra rodiny ovplyvňuje rozpočet na sociálne zabezpečenie, ktorý znáša náklady neúplných a problémových domácností. Úrokové sadzby majú vplyv na zamestnanosť, ale ovplyvňujú aj to, koľko rodiny platia za hypotéky a kreditné karty a aké finančné problémy alebo slobodu v dôsledku toho zažívajú – buď v danom čase, alebo možno o mnoho rokov neskôr.

Posolstvá, ktoré dostávame o týchto vzájomne prepojených aspektoch spoločnosti, tiež zohrávajú úlohu pri formovaní našich kultúrnych noriem, toho, čo a koho si ceníme a uprednostňujeme: či je možnosť presťahovať sa za prácou dôležitejšia ako stabilné, zakorenené komunity; či je sexuálna sloboda dôležitejšia ako silné rodiny; či sú moje osobné rozhodnutia dôležitejšie ako blaho celej spoločnosti. Žiadnu z týchto vecí nemožno vnímať izolovane. Na tomto základe však zvykne fungovať verejná politika, ktorá je tak často krátkodobá, jednostranná a fragmentárna.

Potreba komplexnej odpovede

Ak chceme skutočne riešiť naše sociálne a hospodárske problémy trvalým a zmysluplným spôsobom, potrebujeme komplexnú víziu, a nie len politické kampane zamerané na jednotlivé témy. Veríme, že typ spoločnosti, ku ktorej bol izraelský ľud povolaný, opísaný v Zákone aj v kritike prorokov na ich zlyhania, slúži ako inšpiratívny príklad toho, ako môže spoločnosť „kráčať po cestách Hospodinových“ – a zároveň ponúka jedinečný pohľad na neusporiadany súbor vzájomne prepojených problémov, ktorým čelíme.

3. Biblická vízia pre spoločnosť

Verš, ktorý vystihuje spoločnosť znázornenú na prvej ilustrácii, je napísaný v Sudcov 21,25: „V tých dňoch Izrael nemal kráľa; každý si robil, čo uznal za vhodné.“ Bez zdroja vedenia sa spoločnosť rozpadla na súbor jednotlivcov, z ktorých každý išiel svojou vlastnou cestou: podobne ako naša, individualistická kultúra, ktorej chýbala celková súdržnosť a smerovanie.

To je diametrálne odlišné od biblickej vízie ideálnej spoločnosti. Od stvorenia, cez zmluvu s Abrahámom a neskôr s Izraelom až po ukrižovanie a ďalšie udalosti sú základom Božieho záujmu o správne vzťahy láskyplné vzťahy medzi osobami Trojice.

Prekvitajúce vzťahy

Ježiš zhrnul zákony Starého zákona v zmysle posilnenia vzťahov: „Miluj Pána, svojho Boha, celým svojím srdcom, celou svojou dušou a celou svojou myslou.“ Toto je prvé a najväčšie prikázanie. A druhé je mu podobné: „Miluj svojho bližného ako seba samého.“ Na týchto dvoch prikázaniach spočíva celý Zákon a Proroci.“ (Matúš 22,37-40)

Boží záujem o zdravé vzťahy je základnou témou, ktorá môže ovplyvniť naše chápanie a uplatňovanie biblických zákonov: všetko v Biblii sa týka kvality a sily našich vzťahov s Bohom alebo s našim blížnym. Kresťanstvo je náboženstvo založené na vzťahoch. Trojica, idea zmluvy, vtelenie a kríž sa v zásade týkajú vzťahov medzi Bohom a ľuďmi.

Jubilejný rok

Jubilejný rok (Leviticus 25) bol ústredným bodom biblickej spoločnosti. Jeho základným princípom bolo, že pôda sa nemohla kupovať ani predávať natrvalo, ale každých 50 rokov sa vracala pôvodným vlastníkom. Jubilejné zákony celkovo formovali hospodárstvo, obmedzovali zadlžovanie a chudobu, riadili vzorce práce, odpočinku a sociálneho zabezpečenia a podporovali silné rodiny a komunity. Ako celok je biblický zákon navrhnutý tak, aby poskytoval príležitosť pre úzke vzťahy a udržiaval ich – či už v rodinách, v obchodných transakciách, pri náboženských obradoch alebo medzi rôznymi národmi.

Táto myšlienka je modernej mysli cudzia. Sme zvyknutí uvažovať o sebe ako o jednotlivcoch a o svojich osobných právach a slobodách, a nie o svojich povinnostiach voči ostatným a o tom, ako zapadáme do spoločnosti ako celku. Biblický dôraz na správne vzťahy je výzvou pre deštruktívne zameranie našej kultúry na seba a poskytuje rámec, v ktorom môžeme jej učenie aplikovať na našu dnešnú situáciu.

2. Biblický model

1. Izrael ako vzor pre spoločnosť

Starý aj Nový zákon ponúkajú hlboké poznatky pre našu kultúru, ale práve Starý zákon poskytuje podrobné informácie o tom, ako Boh chcel, aby jeho ľud usporiadal svoju ekonomiku a spoločnosť. Na rozdiel od Ježišovho ohlasovania Božieho kráľovstva starozákonný model obsahuje opatrenia, ktoré zohľadňujú „tvrdosť srdca“: vrodenný sklon ľudí ísť vlastnou cestou. Takýto tvrdý realizmus je nevyhnutný, keď máme do činenia s realitou sekulárnej spoločnosti oproti Božím ideálom pre Cirkev (Matúš 19, 8).

Integrovaná vízia

Dokonca aj kresťania môžu byť skeptickí, pokiaľ ide o význam Starého zákona. Niekedy sa nám zdá, že je tak vzdialený našej kultúre, že si myslíme, že nám nemôže nič užitočné povedať. Jedným z dôvodov, prečo je vízia spoločnosti opísaná v Starom zákone jedinečne relevantná, je jej vysoká integrácia. Rôzne typy vzťahov a témy verejnej politiky fungovali skôr v harmónii než v konkurencii. Je to dôležité, pretože pozeráť sa na jednu tému z biblickej perspektívy – možno na dlhy, potraty alebo práva pracujúcich – nestačí. Aj keď sa celé rozpätie biblického myslenia podrobne aplikuje na konkrétny problém, stále je potrebné túto myšlienku prepojiť s ostatnými prepletenými prúdmi spoločnosti, najprv v historickom, biblickom prostredí a potom v aplikácii pre našu dobu.

Aby sme pochopili, ako aplikovať princíp vychádzajúci z Biblie, musíme najprv pochopiť, ako sa jednotlivé zákony v Izraeli zladili, aby vytvorili vzťahový ideál. V opačnom prípade hrozí, že sa odpojí od súvisiacich otázok, čo môže viesť k nezamýšľaným a možno aj škodlivým dôsledkom. Ak ho chápeme ako celok, model Izraela ponúka „paradigmu“ alebo komplexný vzor, ktorý môžeme použiť na riešenie problémov, ktorým čelí naša spoločnosť.

Osem tém

Obrázok a nasledujúce časti ilustrujú vzťahy medzi niektorými najdôležitejšími témami biblického práva a časťami spoločnosti, na ktoré mali vplyv: **vláda, spoločenstvo, rodina, financie a hospodárstvo, majetok, práca a odpočinok, spravodlivosť a sociálne zabezpečenie**. Hoci existujú aj iné témy, ktoré sú dôležité pre dnešný život – napríklad vzdelávanie alebo životné prostredie –, význam okruhov, ktorým sa tu venujeme ilustruje aký veľký priestor v Biblii zaberajú.

2. Prehľad biblického zákona

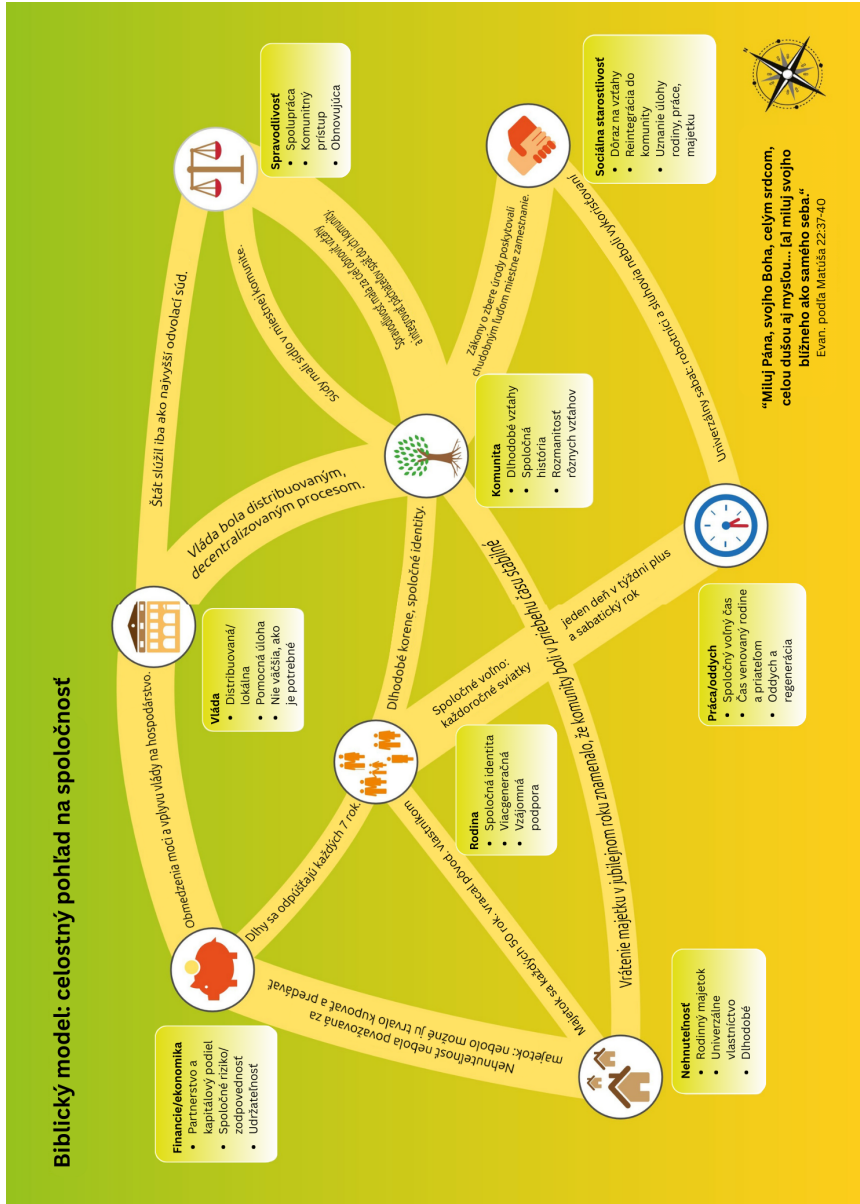
Jubilejné zákony v knihe Levitikus 25 sú pre pochopenie tejto paradigmy zásadné, a preto sme ich považovali za symbolické pre celý systém. Tieto zákony boli dané Mojžišovi na Sinaji, aby sa uplatňovali, „keď vstúpiš do krajiny, ktorú ti dám“ (Lev. 25, 2). Časť knihy Levitikus, v ktorej sa táto kapitola nachádza, sa intenzívne zameriava na myšlienku svätosti ako podmienky pobytu v krajine (porov. Levitikus 26). V knihe Levitikus 25 sú uvedené niektoré základné princípy, ktoré formovali izraelskú spoločnosť a hospodárstvo – vzájomne prepojené hodnoty a priority, ktoré poskytovali základy pre takú spoločnosť, akú chcel Boh, aby jeho ľud budoval. ‚Svätosť‘ má okrem náboženského a obetného rozmeru aj rozmer sociálny a ekonomický.

Prepojené zákony

Okrem toho sa zákony opísané v Starom zákone – mnohé z nich sú uvedené v Deuteronomiu – týkajú mnohých rôznych oblastí života. Niektoré zákony majú pomerne úzky záber a týkajú sa prevažne jednej oblasti. Napriek tomu, keďže spoločnosť je veľmi prepojená, môžu mať rozsiahle účinky – ako ukazuje ďalšia ilustrácia. Tak napríklad zákony týkajúce sa manželstva sa najpriamejšie týkajú celistvosti rodiny, ale to malo veľké dôsledky na vzťah rodiny so širšou komunitou, ekonomikou, životným prostredím a mnohými ďalšími oblasťami. Iné zákony sú prierezové a týkajú sa viacerých oblastí života súčasne. Zákony o sobote zahŕňajú pevnosť rodiny, blaho pracujúcich a zdravie hospodárstva, ako aj vzťah národa s Bohom.

Podobne ako v prípade iných oblastí, ani zákony upravujúce vzťah Izraelitov s Bohom neboli neoddeliteľné od ostatných oblastí života. Niektoré zákony v Starom zákone – napríklad tie, ktoré sa vzťahujú na obetovanie a sviatky – majú zjavnejší význam pre duchovný život národa. Neexistoval však rozdiel medzi posvätným a svetským zákonom: spoločnosť ako celok bola usporiadaná podľa Božích pokynov a dodržiavanie Zákona bolo rozhodujúcim prvkom vzťahu Izraela s Bohom.

Ježišov príchod zmenil postavenie a formu dodržiavania niektorých predpisov. Preto dnes nedodržiavame obety ani príkazy týkajúce sa výlučnosti (napríklad zákony týkajúce sa jedla), pretože Ježišova obeť ich v tejto forme zrušila. Ježiš však prikladal najvyšší význam Zákonu ako celku (Matúš 5, 17 – 18) a bol neoblomný v tom, že neprišiel zrušiť Zákon.



Rozšírená rodina

Rozšírená rodina bola základom spoločnosti. Na rozdiel od našich nukleárných rodín (pre ktoré v Starom zákone neexistuje žiadny výraz), ktoré pozostávajú len z rodičov a detí, išlo o oveľa väčšie celky pozostávajúce možno z 20 alebo 30 ľudí, ktoré tvorili potomkovia jedného žijúceho predka – zvyčajne niekoľko príbuzných rodín v priebehu troch alebo štyroch generácií, ktoré žili v skupine budov na spoločnom pozemku svojich predkov. Okrem pokrvných príbuzných mohli tieto skupiny v bohatších rodinách zahŕňať aj najatých pracovníkov, služobníctvo a adoptované deti.

Siete podpory

V rámci širšej rodiny sa uspokojovali primárne potreby človeka na zabezpečenie a spolupatričnosť. Tieto jednotky boli ekonomicky sebestačné a fungovali aj ako záchranná sieť pre tých, ktorí nemali vlastné rodiny.

Trojgeneračná rodina bola základnou jednotkou spoločnosti, ale bola aj súčasťou oveľa širších sietí vzťahov: dediny alebo klanu, kmeňa a izraelského národa ako celku. Každé z týchto zoskupení podľa potreby uspokojovalo rôzne potreby – ochranu, spravodlivosť, obchod, financie, sociálnu starostlivosť, zamestnanie, vzdelávanie, bohoslužby.

Ochrana rodiny

Veľké množstvo biblických zákonov bolo navrhnutých na ochranu a posilnenie rodiny, pretože rodina bola veľmi dôležitá a zohrávala ústrednú úlohu v spoločenskom, politickom, vojenskom a hospodárskom živote. Vzhľadom na to, ako bola rodina integrovaná s mnohými inými časťami spoločnosti, mali tieto zákony – či už ekonomické, sexuálne alebo obradné/náboženské – aj širší účel ovplyvňovať charakter národa ako celku a formovať ho od základov.

Vlastníctvo

S postavením rodiny úzko súviselo zakorenenie Izraela v krajine. Podľa predstavy mala každá rozšírená rodina svoj vlastný pozemok, ktorý bol Izraelitom pridelený pri ich prvom vstupe do kanaánskej krajiny (Jozue 13 – 19). To umožnilo každej rodine zostať ekonomicky sebestačnou a poskytlo platformu rovnosti všetkých rôznych rodín v Izraeli. Pomohlo to tiež posilniť a udržať medzigeneračné vzťahy, ktoré existovali v rámci rozšírenej rodiny.

Krajina však Izraelitom nepatrila bezvýhradne: Boh im ju požičal. Väčšinu pôdy nebolo možné natrvalo kúpiť ani predať, „lebo táto krajina je moja a vy ste len cudzinci a moji nájomníci“ (Levitikus 25, 23). Ak sa ro-

dina dostala do ťažkých časov, mohla svoj rodový pozemok predať inej rodine, ale len do ďalšieho jubilejného roka, ktorý sa konal každých 50 rokov. Tieto faktory – konečné vlastníctvo zo strany Boha a dlhodobé spravovanie rozšírenými rodinami – tiež pomáhali podporovať udržateľný prístup k životnému prostrediu.

Trvalé dedičstvo

V prípade, že sa pozemok musel predať, jeho hodnota bola obmedzená, pretože sa mohol predať len na základe nájomnej zmluvy: hodnota priamo závisela od počtu rokov úrody, ktorú nový nájomca získa pred nasledujúcim jubilejným rokom, keď sa pozemok vráti pôvodným vlastníkom. (Výnimkou bol mestský majetok – a aj vtedy ho predávajúci mohol odkúpiť až na jeden rok).

To znamenalo, že žiadna rodina nemusela natrvalo stratiť svoju vidiecku pôdu a aspoň raz za život sa každému naskytla šanca na prosperitu a nezávislosť. Znamenalo to tiež, že bohatí nemohli hromadiť pôdu na úkor chudobných. Okrem tohto prerozdelenia pôdy každých päťdesiat rokov boli občania, ktorí sa zaviazali pracovať pre iných z dôvodu dlhov alebo chudoby, každý siedmy rok prepustení a mohli sa vrátiť k svojim rodinám.

Komunita

Ďalším dôsledkom jubilejných zákonov bolo, že rodiny mali silné kolektívne korene na svojom pozemku. Pôda bola ich výrobným prostriedkom a ich spoločný podiel na nej znamenal silnú motiváciu zostať spolu.

Jubilejné zákony teda podporovali stabilitu rozšírenej rodiny aj vzťahy v rámci širšej komunity. Populácia bola relatívne stála a mobilita bola obmedzená. Uznávalo sa, že chudoba a potreba zamestnania sú bežnými dôvodmi, prečo ľudia opúšťajú svoje existujúce komunity, a cieľom rôznych opatrení bolo, aby to nebolo potrebné. V prípade, že sa niekto musel presťahovať za prácou, existovali pravidelné možnosti návratu domov, pričom dlhy sa odpisovali každý siedmy rok a pôda sa vracala pôvodným vlastníkom každý päťdesiaty rok.

Dlhodobé korene

Bolo to dôležité, pretože rodina a komunita nemohli správne plniť svoje funkcie, ak boli rozptýlené a roztrieštené. Dlhodobé korene znamenali, že existovali príležitosti na vytvorenie silných vzťahov v mnohých rôznych oblastiach života a medzi generáciami. Za týchto okolností sa ľahšie vytvárala dôvera, pretože dve strany neexistovali izolovane, ale mohli mať spoločnú históriu niekoľkých generácií a mnoho spo-

ločných rodinných príslušníkov a priateľov. Vzájomné dohody, ktoré to umožňovalo, prinášali výhody celej komunite a boli základom zdravého hospodárstva a systému sociálneho zabezpečenia, ako aj výrazne znižovali potrebu vonkajších zásahov zo strany centralizovanejších (štátnych) orgánov.

Úloha vlády

Biblia sa stavia mimoriadne opatrne voči akejkolvek centralizovanej moci. Bola to čiastočne reakcia na zneužívanie, ktoré Izraeliti zažili vo vysoko centralizovanom a byrokratickom štáte Egypt, kde bol faraón považovaný za boha. Podobne aj Asýrska, Babylonská a Rímska ríša sú podrobené tvrdej kritike, pretože sú náchylné na korupciu, násilie a nespravodlivosť na úkor svojich občanov.

Obmedzený výkon

Samuel varoval Izraelitov, že ustanovenie kráľa a štátneho aparátu v Izraeli bude znamenať stratu ich slobody a bude si vyžadovať vysoké dane, aby to všetko zaplatili (1 Samuela 8). Na rozdiel od susedných krajín bola v Izraeli štátna moc nad občanmi starostlivo vymedzená, aby sa predišlo najhoršiemu zneužívaniu (Deuteronomium 17, 14-20). Kráľ nemal hromadiť peniaze a majetky ani vojenskú techniku a mal byť podriadený Zákonom, nie nad ním – vrátane jeho požiadaviek na vlastníctvo pôdy a hospodársku udržateľnosť.

Decentralizovaná vláda

Centrálna vláda preto v ranom období starozákonného Izraela nemala významnú úlohu. Jej úlohou bolo len zriedkavo priamo zasahovať, ale skôr bežne umožňovať rôznym skupinám v spoločnosti, aby čo najefektívnejšie plnili svoje úlohy. Moc sa v rámci možností prenášala na miestnu úroveň, pričom rodiny a komunity si vládli samy a vyššie orgány sa zapájali len vtedy, keď sa problém stal príliš veľkým na to, aby sa s ním mohli vysporiadať. Bezprostrednú formu vlády pre väčšinu občanov tvorili „starší pri bráne“ mesta, ktorí posudzovali miestne záležitosti (napr. Rút 4, 11).

Zásahy štátu boli obmedzené na minimum; namiesto toho sa podporovala zodpovednosť a iniciatíva na miestnej úrovni, kde by sa ľudia vďaka spoločnej angažovanosti mohli lepšie zjednotiť.

Ekonomická udržateľnosť

Vzťahy v rodine a spoločenstve boli ďalej podporované prístupom Biblie k ekonomike, dlhom a úrokom – hoci sa to v dejinách Izraela nedodržiavalo dôsledne (Nehemiáš 5; Jereremiáš 34, 8-11). Jubilejné

zákony mali zabezpečiť, aby nemohlo dôjsť k nerovnostiam v dôsledku oportunistického skupovania veľkých pozemkov bohatou elitou od chudobných a ich faktického zotročovania.

Bezúročné hospodárstvo

Dlh bol starostlivo regulovaný. Izraeliti si navzájom nesmeli účtovať úroky (Deuteronomium 23,19) a pôžičky sa rušili každý siedmy rok (Deuteronomium 15,1-6). To znamenalo, že dlhy sa nemohli vymknúť spod kontroly a uvrhnúť ľudí do dlhodobej chudoby. Bohatí nemohli takto zneužívať zraniteľnosť chudobných, čo znamenalo, že nerovnosť sa nezakorenila.

Dlh sa považoval za posledné riešenie ťažkostí, nie za niečo bežné a triviálne. Ježiš často používal dlh ako obraz hriechu, a to aj v modlitbe Otčenáš. Uznávalo sa, že dlh vždy zahŕňa prvok zotročenia, z ktorého môže ľahko vyplynúť odpor: „Bohatý vládne nad chudobným a dlžník je sluhom veriteľa“ (Príslovia 22, 7). Podobne aj úroky boli nástrojom, ktorým bohatí nespravodlivo získavali od svojich dlžníkov ďalšie peniaze: „Kto zväčšuje svoj majetok úrokmi, hromadí ho pre iného, ktorý bude milosrdný k chudobnému“ (Príslovia 28, 8).

Využitie peňazí

Biblický zákon stanovuje iný rámec. Očakáva úzke prepojenie medzi investíciou a jej návratnosťou – namiesto toho, aby sa peniaze jednoducho znásobovali plynutím času. Známy obraz je taký, že ľudia by mali žať len tam, kde sami zasiali; ľudia musia pracovať pre príjem alebo prispieť svojou účasťou, keď sú ich peniaze investované (Lukáš 19, 22 – 23). Tieto opatrenia spoločne pomohli podporiť vzťahovú nezávislosť, ekonomickú udržateľnosť a zabránili vzniku a udržiavaniu dlhodobých nerovností. Na druhej strane to chránilo rodiny pred tým, aby museli predať svoju pôdu alebo aby sa ľudia museli odsťahovať zo svojich komunít a nájsť si prácu inde.

Sociálne zabezpečenie

Stabilné rodiny a komunity, ktoré boli zakorenené vo vlastnej pôde, tvorili dôležitú súčasť systému sociálneho zabezpečenia. Zákony o zbere úrody vyžadovali od Izraelitov, aby časť svojej úrody nechali chudobným, aby títo mohli pozbierať zvyšky (Deuteronomium 24, 19 – 22). Keď sa niekto ocitol v naozaj ťažkej situácii, mohol sa dočasne predať inej rodine – hoci to v skutočnosti znamenalo, že sa s ním zaobchádzalo skôr ako s nájomným pracovníkom než ako s otrokom (Levitikus 25, 35 – 43).

Vzťahová chudoba

Chudoba sa však nechápala len vo finančnom zmysle. V súvislosti so sociálnou starostlivosťou sa opakovane spomínajú „cudzinci, siroty a vdovy“ (Deuteronomium 24, 19): skupiny, ktoré boli chudobné, pretože boli spravidla na okraji spoločnosti a nemuseli patriť k vlastnej rodine. Finančná chudoba bola často príznakom „vzťahovej chudoby“. Preto sa kládol taký dôraz na zabezpečenie chudobných spôsobom, ktorý im umožňoval pokračovať v živote v rámci ich rodín, komunít a existujúcich sietí podpory (Levitikus 25, 35).

Ročné a trojročné desiatky z poľnohospodárskych produktov boli určené pre chudobných, bezzemkov a ľudí bez rodín (Deuteronomium 14,22-29). Okrem toho tí, ktorí sa ocitli v ťažkostiach, mohli namiesto priameho daru požiadať o pôžičku s nulovým úrokom s podmienkou, že pôžička bude odpísaná v siedmom roku (Deuteronomium 15, 7 – 11). To chudobných motivovalo k práci, aby mohli peniaze vrátiť, ale zachovávalo ich sebaúctu a chránilo ich pred narastajúcimi dlhmi.

Ochrana zraniteľných

V najhoršom prípade, keď niekto musel predat svoju pôdu alebo svoju prácu výmenou za obživu, vždy existovali obmedzenia rozsahu tohto konania. „Otroci“ mali oveľa väčšiu ochranu ako kdekokoľvek inde na starovekom Blízkom východe vrátane Egypta, kde Izraeliti zažili kruté zaobchádzanie pod faraónom. Systém sa pravidelne resetoval zrušením dlhov a oslobodením otrokov každý siedmy rok (Deuteronomium 15, 12 – 15). Okrem toho sa *každý* týždeň tešil voľnému dňu. Bol to systém, ktorý zabezpečoval dôstojnosť, nie závislosť, a kultúru vzájomných povinností, nie nárokov.

Sabat

Sabat – ako aj s ňou súvisiaci sabatický rok (keď boli otroci oslobodení a dlhy zrušené) a jubilejný rok (keď sa pôda vracala pôvodným majiteľom) – mali v živote Izraela silný vplyv a posilnili niektoré z jeho najsilnejších ideálov. Boli kľúčovou súčasťou zmluvy medzi Bohom a Izraelom: spôsobom, ako si uctiť Boha a svojich blížnych.

Celý Izrael dostal príkaz odpočívať počas sabatu, ale bol to oveľa viac ako len voľný deň (Deuteronomium 5,12-15). Toto prikázanie bolo opäť reakciou na minulosť Izraelitov ako otrokov v Egypte, kde nemali na výber a museli pracovať každý deň v týždni (Deuteronomium 5, 15). Keďže zákony platili pre všetkých, Izraelitov aj cudzincov, otrokov aj slobodných, znamenalo to aj to, že sa muselo rešpektovať právo pracujúcich na odpočinku.

Rovnováha medzi pracovným a súkromným životom

Zákony o sabate sa týkali mnohých oblastí života. V prvom rade mal sabat náboženský význam ako spôsob, ktorým mali Izraeliti vedome uprednostniť svoj vzťah s Bohom pred prácou. Bol to tiež prostriedok na podporu spravodlivosti, pretože keď sa práca a finančný zisk stanú dôležitejšími než čokoľvek iné, čoskoro sa objaví nečestnosť a nespravodlivosť (napr. Amos 8, 4 – 6). Sabat umožňoval rodinám stráviť spoločný čas bez práce.

Sabat, sabatický rok, jubilejný rok a tri výročné desaťdňové sviatky ako celok posilňovali identitu Izraela ako Božieho ľudu, ako aj ideály slobody od otroctva a chudoby, ekonomickej nezávislosti rodiny a ekonomickej spravodlivosti. Okrem toho pomáhali zabezpečiť správnu „rovnováhu medzi pracovným a súkromným životom“, aby sa ľudia nestali materialistami, závislými na práci.

Spravodlivosť

Ak je správny vzťah jednotiacou témou starozákonného zákona, potom cieľom spravodlivosti bolo obnoviť vzťahy, ktoré sa z toho či onoho dôvodu narušili. To nevylučovalo trest alebo náhradu škody ako súčasť tohto procesu, ale boli to skôr prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa než ciele samé osebe. Vzťah, ktorý si vyžaduje obnovu, môže byť medzi páchatelom a obeťou, medzi dvoma jednotlivcami alebo skupinami v občianskoprávnom konaní, medzi jednotlivcom a spoločenstvom alebo medzi jednotlivcom a Bohom – alebo akákoľvek kombinácia týchto vzťahov.

Právne kódexy Starého zákona načrtávajú rámec spoločnosti, ktorú Boh chcel v Izraeli. Zákon slúžil ako ukazovateľ hraníc, ktorý určoval, ako sa majú jednotlivci správať, ak chcú zostať v spoločenstve.

Miestna spravodlivosť

Tak ako všetko ostatné, aj spravodlivosť sa podľa možnosti vykonávala na miestnej úrovni a centrálné sa riešili len najťažšie prípady (Deuterónium 16,18; 17,8-13). V ideálnom prípade sa jednotlivci a spoločenstvá mali vyhýbať spoliehaniu sa na súdy a mali si riešiť spory medzi sebou bez vonkajšieho zásahu – čo je tiež princíp, ktorý Ježiš zdôrazňuje v Matúšovi 5, 25 – 26. Tým sa zodpovednosť a spravodlivosť vložili do rúk ľudí, a nie malej skupiny odborníkov, a podporovali angažovanosť a vzťahové riešenie medzi dvoma stranami.

V prípadoch, keď bolo potrebné úradné rozhodnutie, zohrávali leviti kľúčovú úlohu pri riešení sporov a súdení právnych prípadov. Na rozdiel od ostatných izraelských kmeňov leviti nedostali osobitnú vlastnú pôdu. Namiesto toho dostali mestá a pastviny na územiach ostatných

kmeňov a za vykonávanie rôznych „verejných služieb“ dostávali desiatky a „prvotiny“ (pozri Deuteronomium 26, 1 – 15) a podiel z obetí ľudu (pozri Levitikus 7, 28 – 36) – úlohy v oblasti zdravotníctva, vzdelávania, trestného súdnictva a ústavného práva, ako aj regulácie množstva peňazí v obehu prostredníctvom štandardizácie váh a mier (pozri odkazy na „šekel svätyne“, napr. Levitikus 27,25). V tomto ohľade neboli pozemkovou a bohatou elitou, akou bolo egyptské kňazstvo/byrokrati; boli závislí predovšetkým od darov „verejnosti“ – teda od izraelského ľudu – a slúžili mu.

3. Ako by mohol svet vyzerat' inak

1. Z minulosti do súčasnosti

Raný Izrael poskytuje prehľad alebo „vzor“ celého systému vzťahov v danom čase, ktorý nám môže pomôcť pochopiť, aký je Boží zámer pre dnešnú spoločnosť. To však neznamená, že by sme mali ignorovať historický vývoj, ktorý sa odohral od tých čias až po súčasnosť – tak v dejinách Izraela, ktoré poskytujú kontext pre príchod Krista, tak aj v rozšírení Božieho zámeru z izraelského ľudu na celý svet.

Rôzne kultúry

Uplatňovanie biblických princípov v živote 21. storočia je obrovskou výzvou. Významnou kritikou tohto prístupu je, že predstavujú také odlišné prostredie: Biblia opisuje jednoduchú, na poľnohospodárstve založenú ekonomiku, zatiaľ čo my žijeme v zložitej a technologickejšej spoločnosti. Napríklad vzostup trhového hospodárstva, industrializácia a nedávna výzva informačnej revolúcie viedli k oveľa väčšej zložitosti ľudských vzťahov, než aká existovala kedykoľvek predtým. Táto zložitosť okrem iného znamenala zmeny v charaktere štátu a priniesla nové kultúrne výzvy a príležitosti, ktorým ľudia v starovekom Izraeli nečelili.

Uplatňovanie základných princípov

Téma prosperujúcich vzťahov však poskytuje široký rámec, v rámci ktorého možno prehodnotiť našu spoločnosť. Okrem toho nemáme v úmysle uplatňovať konkrétne zákony samotné – ako napríklad zber úrody ako prostriedok sociálnej starostlivosti, sedemročný limit pre pôžičky, smrť ukameňovaním pre cudzoložníkov -, ale základné princípy, ktoré odrážajú to, čo Boh považuje za kľúčové. Tie sú znázornené na poslednej ilustrácii, ktorá zdôrazňuje rozdiely medzi našim súčasným modelom a biblickou víziou spoločnosti.

Je dôležité si uvedomiť, že tieto zásady nemožno vždy uplatňovať na spoločnosť samostatne. Ak by napríklad všetky pôžičky museli byť bezúročné, ale neprijali by sa žiadne iné opatrenia, investori by nalievali peniaze do nehnuteľností a iných aktív, čo by zvyšovalo ceny bývania a bránilo rodinám vlastniť svoje vlastné bývanie. Jednotlivé prvky fungujú najlepšie ako celok a ak sa jeden z nich uplatňuje izolovane, hrozí nebezpečenstvo neželaných dôsledkov.

2. Prehľad: individualizmus verzus vzťahy

Naša kultúra považuje práva a slobody jednotlivca za dôležitejšie než takmer všetko ostatné. Sú hranice, pri ktorých naše správanie zjavne začína škodiť iným ľuďom, ale vo všeobecnosti je život jednotlivca formovaný vlastnými túžbami a vlastnými rozhodnutiami v rámci vlastných možností. Podoba spoločnosti ako celku je výsledkom toho, že každý ide svojím smerom. Očakávame, že to bude fungovať pomerne dobre, rovnako ako ekonóm Adam Smith veril, čo je z dnešného pohľadu dosť zaujímavé, že jednotlivci, ktorí všetci konajú vo vlastnom záujme, prinesú spoločnosti ako celku maximálny prospech.

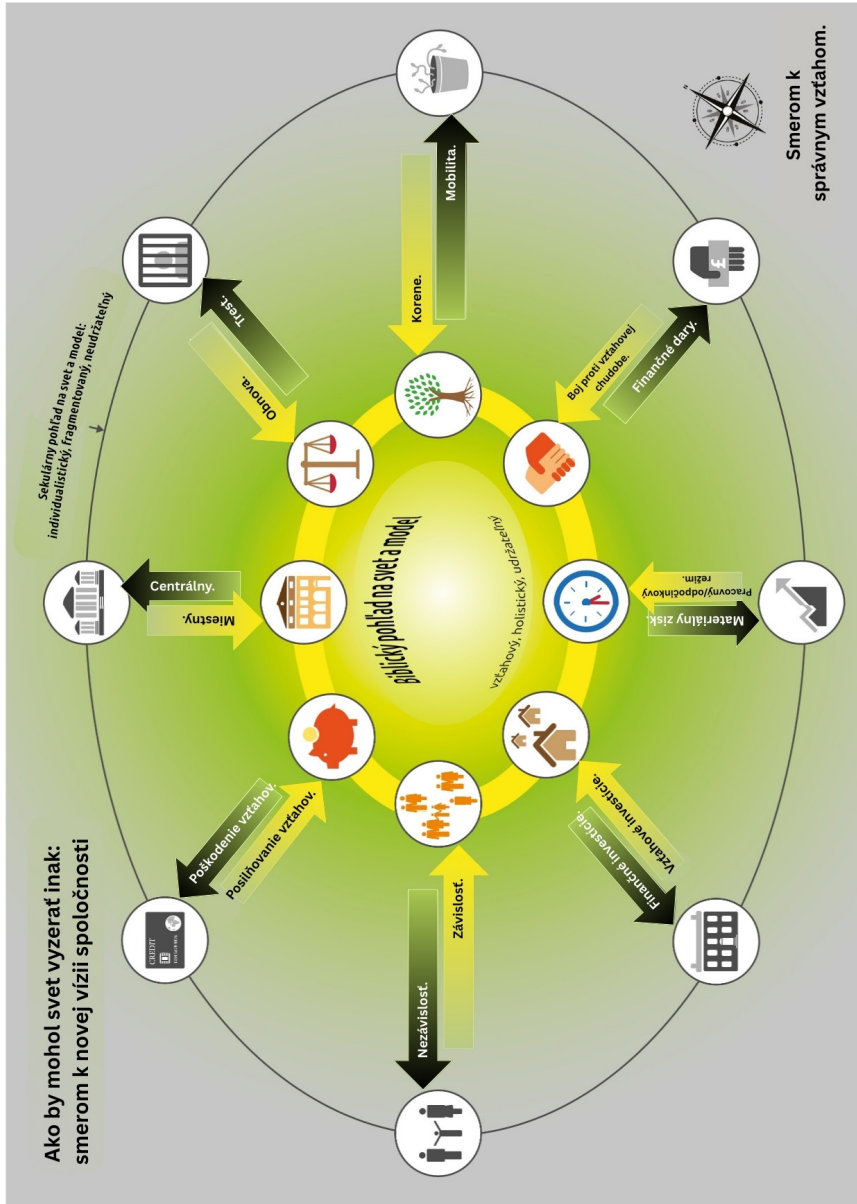
Spätňý pohľad od ideálu k jednotlivcovi

Spoločnosť vyjadrená v Biblii vyzerá úplne inak. Namiesto toho, aby sa začalo právami jednotlivca a spoločnosť sa vyvíjala od nich, Biblia začína výzvou k láske k Bohu, prechádza cez ideálnu víziu spoločnosti a vracia sa k tomu, ako by mali jednotlivci konať, aby ju dosiahli: k zodpovednosti, ktorú majú jeden voči druhému, ak chcú byť jej súčasťou.

Takéto vnímanie spôsobu, akým naše konanie ovplyvňuje iných ľudí, je pre vzťahový prístup rozhodujúce, či už na úrovni osobných rozhodnutí alebo medzinárodných udalostí. Nemôžeme izolovať to, kým sme a čo robíme, od všetkých a všetkého ostatného. Ako sme skúmali v prvej časti, spoločnosť je komplexný systém a to isté platí aj pre naše životy ako jednotlivcov; nemôžeme oddeľovať rôzne oblasti života a rôzne vzťahy, akoby sa navzájom neovplyvňovali. To, kde pracujeme a za koľko peňazí, ovplyvňuje a je ovplyvňované miestom, kde žijeme, koľko času môžeme tráviť so svojimi rodinami, výrobkami a službami, ktoré spotrebúvame, a spôsobom, akým komunikujeme s našimi komunitami.

Osobné a kolektívne uplatnenie

Existuje tiež rovnováha medzi uplatňovaním týchto princípov na osobnej úrovni alebo na úrovni cirkvi, organizácie alebo národa: koľko by malo byť ponechané na osobnej voľbe alebo rozhodnutiach domácností a spôsobe, akým sa rozhodneme žiť svoje životy, a koľko by malo byť doménou nášho spoločenského kresťanského života alebo verejnej politiky. V súlade s tým sme predstavili základné zásady ako dvojice alternatív, ktoré treba zvážiť. Na poslednom obrázku sú uvedené tieto všeobecné alternatívy, po ktorých nasledujú niektoré konkrétne návrhy pre osobný a verejný život.



Rodina: nezávislosť verzus vzájomná závislosť

Biblia nás núti zamyslieť sa nad tým, ako vnímame svoje vlastné rozšírené rodiny. V závislosti od nášho prístupu môžeme rodinu vnímať ako čokoľvek, od dôležitého zdroja celoživotnej vzájomnej podpory až po dočasné prostredie, ktorým prejdeme, než sa vydáme na cestu vlastného, nezávislého života a kariéry, a možno sa do nej na istý čas vrátíme ako rodičia. Rodina môže byť neoddeliteľnou súčasťou nášho života, alebo sa môže javiť skôr ako doplnok.

Na začiatku musíme brať do úvahy náš cieľ

Môžeme sa rozhodovať o zamestnaní – o mieste, kde pracujeme, o plati, o pracovnom čase – buď preto, aby sme slúžili svojim rodinám, alebo na ich úkor. Spôsob, akým používame svoje peniaze, nákupy a investície – okrem iného nehnuteľnosti, dôchodky, pôžičky a úspory – môžu podobne slúžiť rodine alebo nie.

Ani náš takzvaný osobný život nemožno oddeliť od týchto záujmov. Jedným z účelov zákonov týkajúcich sa sexuálnych vzťahov v Biblii bolo chrániť členov širšej rodiny aj ich rodový majetok pred rozdelením. Spolu s vysokou mobilitou sú rozvody a rozchody hlavnými príčinami dnešnej roztrieštenosti rodín, ktoré narúšajú ich solidaritu a bránia im plniť ich kľúčové úlohy podporovať a zabezpečovať svojich členov.

Podobne aj podniky a vláda zohrávajú úlohu pri podpore a dokonca podnecovaní mobility a odlúčenia, čo ovplyvňuje blízkosť príbuzných a oslabuje ich schopnosť poskytovať si vzájomnú starostlivosť a podporu. V čase úsporných opatrení a pri zvyšujúcom sa priemernom veku obyvateľstva majú vlády problémy so získavaním daňových príjmov, z ktorých by mohli platiť rozpočet na sociálnu starostlivosť. Preto je nevyhnutné, aby rodiny boli dostatočne silné na to, aby dokázali vyplniť medzeru v starostlivosti.

Majetok: finančná verzus vzťahová investícia

Biblický prístup zásadne ovplyvňuje spôsob, akým vnímame majetok, pod ktorým sa dnes častejšie rozumejú domy a iné budovy než samotná pôda. Okrem toho, že ide o strechu nad hlavou (za predpokladu, že v nehnuteľnosti bývame), sa dnes kladie jeden z hlavných dôrazov na to, že domy predstavujú dôležitú formu investície – v podstate ide o formu kapitálu, ktorého hlavným účelom je fungovať ako úspory alebo produkovať peniaze prostredníctvom príjmov z prenájmu alebo ich neustále rastúcej hodnoty.

Podpora rodiny a komunity

To však znamená, že z vlastníctva robíme niečo, čo Biblia nezamýšľa. Jubilejné zákony v 25. kapitole knihy Levitikus boli navrhnuté tak, aby každá rodina mala pridelený pozemok, ktorý jej zostane navždy. Bol to spôsob, ako zakoreniť rodinu na určitom mieste a zabezpečiť, aby mala prostriedky na ekonomickú nezávislosť. Pôda sa nemala považovať len za majetok alebo prostriedok na hromadenie majetku a nemohla sa trvalo predávať – tým sa chránilo zakorenenie rodiny a zabránilo sa tomu, aby sa časom vytvárali nerovnosti, keď bohatí hromadili majetok na úkor chudobných.

Iný pohľad na majetok

Život je dnes iný, pretože poľnohospodárska pôda nie je hlavným prostriedkom, ktorým väčšina ľudí dosahuje ekonomickú produktivitu. Majetok sa však aj dnes môže chápať dvoma rôznymi spôsobmi: buď ako prostriedok na podporu finančnej sebestačnosti, zakorenenosti a súdržnosti rodín, alebo ako aktívum, na ktoré si možno požičať, ako špekulatívna investícia, ktorej účelom je len dosiahnutie zisku. Za týchto okolností sa môže považovať za miesto na bývanie, ale s malými záväzkami voči komunite.

Okrem osobných okolností a investičných rozhodnutí ovplyvňuje ideálne univerzálne vlastníctvo nehnuteľností aj daň z dedičstva a kapitálových výnosov, ako aj vyrovnanie v prípade rozvodu alebo rozchodu. Vláda zohráva úlohu pri ich riešení, a teda pri určovaní pravdepodobnosti, že nehnuteľnosti zostanú v rodinách po celé generácie, čo ovplyvňuje mobilitu a súdržnosť komunity.

Spoločenstvo: mobilita verzus korene

Trvalé pridelenie pôdy znamenalo, že celé komunity, ako aj jednotlivé rodiny boli zakorenené v určitej oblasti. To umožnilo ľahšie nadväzovanie dlhodobých vzťahov a vytváranie a udržiavanie podporných sietí.

Budovanie dôvery

Sila komunity mala celospoločenský dosah. Namiesto roztrieštenosti a anonymity mohli byť vzťahy v rámci lokálnej oblasti užšie a zodpovednejšie. Sociálna starostlivosť a spravodlivosť boli skôr činnosťami, ktoré sa vykonávali na osobnej, rodinnej alebo miestnej úrovni, než aby sa spravovali centrálné.

Z rovnakých dôvodov spôsob, akým chápeme rodinu a spoločenstvo, nevyhnutne ovplyvňuje mnohé ďalšie oblasti nášho života. Rozhodnutia, ktoré robíme, ich môžu posilniť alebo oslabiť. Podobne ako v prípade rodiny sa môžeme zaviazat' k určitej oblasti, zapustiť v nej korene

a pestovať vzťahy, alebo môžeme oceniť mobilitu – možno pre anonymitu, oslobodenie od povinností voči príbuzným alebo ekonomické príležitosti, ktoré môže priniesť.

Životné rozhodnutia

Ocenenie hodnoty koreňov však siaha oveľa ďalej, pretože ovplyvňuje spôsob, akým uvažujeme o zamestnanosti, majetku a financiách. To všetko môžu byť veci, ktoré vnímame v kontexte silných vzťahov, alebo oblasti života, ktoré od témy zakorenenosti a oddanosti komunitám oddeľujeme. Myšlienka koreňov tiež neodmysliteľne ovplyvňuje spôsob, akým sa zaoberáme „vládou“. Svoju komunitu – vrátane vzťahov so susedmi, miestnymi podnikmi a inými organizáciami – môžeme vnímať ako niečo, čo využívame na svoj osobný prospech, keď chceme, bez toho, aby sme mali zodpovednosť za úlohu formovať jej fungovanie. Alebo si môžeme uvedomiť, že naša „komunita“ je niečo, čo nevyhnutne odráža investície času, myšlienok a úsilia, ktoré do nej vkladáme. Výzvou pre kresťanov v súčasnosti je urobiť z toho prioritu, keď je toľko iných požiadaviek na náš čas a zdroje.

Vláda: centrálna verzus lokálna kontrola

Biblia starostlivo obmedzuje úlohu národnej vlády, pretože realisticky vidí zneužitie, ktoré vzniká pri centralizácii moci. V najhoršom prípade je veľká vláda drahá, byrokratická, nátlaková a nereaguje na potreby tých, ktorým má slúžiť. V každom prípade centralizácia moci vedie k nezájmu a neúčasti občanov na rozhodnutiach, ktoré najviac ovplyvňujú ich životy.

Uľahčenie miestnych aktivít

V biblickom ideáli bola „vláda“ distribuovaným procesom, ktorý prebiehal predovšetkým na regionálnej a miestnej úrovni. Ústredná vláda bola potrebná len na vykonávanie činností, ktoré sa nedali plniť na týchto úrovniach, ako napríklad zahraničná politika. Všade, kde to bolo možné, bola zodpovednosť umiestnená v rámci miestnych spoločenstiev a dokonca rodín. Úlohou vlády bolo umožniť každej skupine čo najefektívnejšie plniť svoju úlohu – nie priamo zasahovať do ich činnosti a robiť všetko za nich. Iba ak to nebolo možné, sa zodpovednosť za činnosť presunula na vyššiu úroveň, na centralizovanejší orgán.

To má dôsledky pre našu vládu, najmä v čase úsporných opatrení. Veľká vláda je drahá, ale je aj neefektívna a môže riešiť len symptómy sociálnych problémov, nie ich korene. Väčšia otvorenosť môže prispieť k tomu, aby sa vláda zodpovedala, ale nevyhneme sa tým základnému problému, že presunutie moci z rúk občanov ich oberá o rozhodnutia,

o ktorých sú najlepšie informovaní, a znižuje ich angažovanosť pri ich realizácii a presadzovaní.

Úloha, ktorú zohrávame

Má to však vplyv aj na spôsob, akým sa zapájame do miestnej politiky a ako sa zúčastňujeme na rozhodovacích procesoch, ktoré formujú naše komunity. To môže zahŕňať využívanie miestnych organizácií, ako sú školy, cirkvi, dobrovoľnícke služby a podniky, a účasť na nich, a to nielen vo voľbách raz za niekoľko rokov. Musíme tiež obnoviť iniciatívu, ktorá viedla k založeniu družstiev, úverových družstiev, priateľských spolkov a odborových zväzov, ktoré v posledných desaťročiach upadajú, a znovu sa zapojiť do politického procesu prostredníctvom členstva v politických stranách.

Financie a ekonomika: poškodzovanie verzus posilňovanie vzťahov

V biblickom modeli boli peniaze určené na budovanie alebo udržiavanie vzťahov rôzneho druhu – namiesto toho, aby boli vzťahy pri finančných investíciách v lepšom prípade nepodstatné a v horšom prípade vedľajšou škodou. Zákony týkajúce sa dlhov a úrokov zabránili tomu, aby sa finančný kapitál rozmnožoval v rukách bohatých na úkor chudobných, čím sa dlhodobo zvyšovala nerovnosť v spoločnosti. Dlh sa vnímal ako posledná možnosť – riešenie zúfalej potreby, a nie ako prostriedok na dočasné zvýšenie spotrebiteľských výdavkov alebo ako skratka k akumulácii kapitálu vo firmách.

Prepojenie dlžníka a veriteľa

Medzi investorom a používateľom finančných prostriedkov existovalo úzke prepojenie – materiálne aj vzťahové. Dnes je to už zriedkavé. Banky ponúkajú sporiteľom fixné úrokové sadzby, ale málokedy vieme, čo s našimi peniazmi robia, a máme len malú predstavu o tom, či náš kapitál „zarába“ na svojom zhodnotení užitočným spôsobom. Neexistuje žiadna zrejmá súvislosť medzi úrokmi, ktoré dostávame, a príspevkom k ziskovosti podniku, v ktorom sú naše peniaze umiestnené – Biblia to opisuje takto „žnete tam, kde ste nezasiali“ (Lukáš 19, 22 – 23). To isté platí, keď nám banky požičiavajú peniaze, možno na hypotéku alebo na financovanie firmy či podniku. Vlastníctvo akcií tiež spravidla nie je spojené s žiadnou zodpovednosťou; možno ani nevieme, čo vlastníme, ak to za nás vybavuje dôchodková spoločnosť alebo správca fondu.

Dlh a úrok sú základom fungovania našej ekonomiky – a tiež jej zlyhania. K finančnej kríze v roku 2008 významne prispelo oddelenie dlžníka a konečného veriteľa. Neprimeraná moc finančných inštitúcií, ktoré sa považovali za „príliš veľké na to, aby mohli padnúť“, viedla k tomu,

že dostali obrovské finančné prostriedky na záchranu, ktoré sme financovali my, daňoví poplatníci.

Investovanie do vzťahov

Na individuálnej úrovni uvažujeme zriedkavo o tom, ako môže finančné rozhodnutie, napríklad investícia alebo pôžička, ovplyvniť ostatných, či už sú blízko nás, alebo na druhom konci sveta. Namiesto toho sa spravidla snažíme získať čo najvýhodnejšiu úrokovú sadzbu, ktorá je nadradená akýmkoľvek iným záujmom. Je však možné investovať tieto peniaze bližšie k domovu, prevziať určitú zodpovednosť za to, ako sa peniaze použijú, zúčastňovať sa na stretnutiach akcionárov a posilňovať rodinné a miestne väzby – a tak dosiahnuť návratnosť, ktorá je finančná aj vzťahová.

Sociálna starostlivosť: finančné dávky verzus riešenie vzťahovej chudoby

Biblia si uvedomuje dôležitosť materiálneho zabezpečenia pre ľudí v núdzi, ale zároveň uznáva, že chudoba ďaleko je oveľa viac ako len nedostatok finančných prostriedkov. Finančná chudoba ide zvyčajne ruka v ruku so „vzťahovou chudobou“: práve tí, ktorí majú málo rodinných príslušníkov, malú podporu od priateľov, ktorým chýbajú korene v ich komunitách a ktorí sú na okraji spoločnosti, sú tiež najviac ohrození finančnými ťažkosťami. Preto boli zákony týkajúce sa zabezpečenia chudobných navrhnuté tak, aby im umožnili zostať v ich vlastných mestách a dedinách, a nie aby nútili ľudí presťahovať sa za prácou. Zákony zakazujúce účtovanie úrokov z pôžičiek sa opakovali v súvislosti s vlastníctvom pôdy (Levitikus 25, 35 – 37), pretože bezzemkovia boli a sú ohrození úžerníkmi, čo ich situáciu ešte zhoršuje.

Nová definícia chudoby

Náš vlastný prístup k chudobe je často úzko spojený s finančným pohľadom, ktorý sa pozerá na sociálne dávky ako na prostriedok, ktorý dostane ľudí nad určitú minimálnu hranicu príjmu. Dlhy s vysokými úrokmi neúmerne poškodzujú chudobných a mobilita a rozpad rodín znamenajú, že menej ľudí má komunitné väzby, ktoré by mohli poskytnúť vzťahovú podporu a pracovné príležitosti. Dlhy môžu zvyšovať vzťahovú chudobu tým, že vytvárajú veľký stres v domácnostiach; často sa spájajú s rozpadom manželstva a dokonca s domácim násilím.

Tieto faktory ďalej posilňujú finančnú chudobu a na rozdiel od biblického jubilea dnes neexistuje mechanizmus, ktorý by umožnil obnoviť spravodlivé rozdelenie majetku a začať odznova. Neexistuje ani veľa moderných ekvivalentov „okrajov poľa“ (Levitikus 19, 9 – 10) – praxe, keď sa časť pôdy nechala nezožatá, aby chudobní mohli zbierať potra-

vu, a tak si zarobiť malý príjem namiesto toho, aby dostali almužnu. Dnes môžu existovať iniciatívy, ktoré by mohli poskytovať príležitostnú prácu alebo prácu na čiastočný úväzok v komunite výmenou za dávky.

Celostný pohľad na chudobu

Biblický model uznáva, že sociálna starostlivosť by mala byť súčasťou oveľa širšieho obrazu – vzájomne prepojenej vízie spoločnosti. Chudobu nemôžeme vyriešiť tak, že ju zredukujeme na jej finančný rozmer. Zatiaľ čo štát môže ponúknuť záchrannú sieť a zabezpečiť každému minimálnu úroveň materiálneho zabezpečenia, vzťahová chudoba si vyžaduje širší a dlhodobější prístup.

Nedeľa: materiálny zisk verzus odpočinok

Naša kultúra čoraz viac považuje nedeľu za rovnaký deň ako každý iný. Obchody sú otvorené a od zamestnancov sa často očakáva, že budú pracovať. Niektorí majú na výber, iní nie.

Biblický sabat bol dňom odpočinku od práce, ktorý mal ďalekosiahly význam. Bol to spôsob, ako si uctiť Boha tým, že sme ho postavili nad ekonomickú produktivitu, a osláviť to, čo urobil, keď zachránil Izraelitov z otroctva (Deuteronomium 5, 12 – 15). Bol to aj spôsob, ako ochrániť pracovníkov s nízkymi príjmami a dať rodinám možnosť stráviť čas spolu.

Kultúra práce

Rozšírenie nepotrebné práce na nedeľu znamená, že sme stratili náš spoločný voľný deň a či už z vlastného rozhodnutia alebo z dôvodu chudoby sme teraz v istej forme pracovného a/alebo dlhového otroctva voči veľkým korporáciám. Tí, ktorí majú veľké dlhy, sú ochotnejší pracovať nadčasy alebo v neštandardných hodinách, aby ich splatili – alebo sa cítia neschopní odmietnuť dlhý pracovný čas. Okrem toho má predĺženie „pracovného času“ na celý týždeň hlboký vplyv na psychiku národa. Neexistuje žiadne pravidelné prerušenie honby za bohatstvom a naša kultúra ho následne uprednostňuje pred všetkým ostatným.

Aj keď všetci zamestnanci dostanú každý týždeň jeden deň voľna, nie je zaručené, že páry budú mať rovnaký deň voľna alebo že rodičia budú môcť tráviť čas so svojimi deťmi počas víkendov. K tomu treba pripočítať už aj tak dlhý pracovný čas počas týždňa, ktorý si vyberá svoju daň na rodinnom živote a je hlavným faktorom rozpadu rodiny. Rozpad a nefunkčnosť rodiny majú okrem dopadu na vzťahy v rodinách, ktorý vyplýva z nedostatku spoločného času, aj finančné dôsledky pre hospodárstvo ako celok a pre daňových poplatníkov.

Ohrozenie zraniteľných

Nedeľu môžeme chápať ako príležitosť na oddych, na návštevu kostola, ak sme kresťania, a na trávenie času s priateľmi a rodinou – ako čas na posilnenie našich vzťahov s ľuďmi okolo nás či s Bohom. Alebo ju môžeme vnímať ako príležitosť na ďalší finančný zisk alebo nákup „vecí“ – čo môže mať negatívny vplyv na naše vzťahy. Mnohí však nie sú v pozícii, aby sa sami rozhodli. Ak odmietnu pracovať, môžu prísť o prácu a môžu mať veľké problémy nájsť si inú.

Spravodlivosť: trest verzus obnova

Z biblického hľadiska bolo hlavným cieľom spravodlivosti obnoviť narušené vzťahy medzi páchatelom a obeťou a medzi páchatelom a spoločnosťou, pokiaľ to bolo možné. Trestné právo sa vykonávalo na miestnej úrovni, kdekoľvek to bolo možné, prostredníctvom mestských súdov; ak bol prípad príliš zložitý, bol postúpený vyššiemu orgánu. Takto boli obeť odškodnené a tresty mohli byť prísne, ale páchatelia neboli vylúčení zo spoločnosti – s výnimkou najhorších prípadov, keď ich ďalšia prítomnosť predstavovala hrozbu alebo urážku náboženského a verejného života.

Rovnaký prístup sa uplatňoval aj v občianskom práve, ktorého cieľom bolo odškodniť poškodenú stranu a zachovať jej vzťahy s poškodenou stranou a so širšou spoločnosťou, čím sa zabezpečil čo najspravodlivejší výsledok pre všetkých.

Prístupná spravodlivosť

Tento ľudový prístup k spravodlivosti, ako aj pravidelné verejné čítanie zákona a jeho úloha v každodennom živote rodiny znamenali, že na udržiavaní poriadku sa podieľala celá komunita. Každý si bol vedomý svojich povinností; právo nebolo výsadou odborníkov, ale bolo prístupné všetkým.

Dnes sa skôr domnievame, že riešenie kriminality je zodpovednosťou niekoho iného. Rozpad vzťahov v komunite znamená, že sa nám viac páči „zveriť“ spravodlivost' polícii a väzniciam, a to aj v prípade relatívne malých priestupkov.

Náprava narušeného vzťahu

Navyše „spravodlivosť“ je zriedkavo restoratívna, pretože páchatelia sú potrestaní, ale – až na výnimky – nie sú povinní napraviť narušené vzťahy s obeťou a komunitou. Namiesto toho sú páchatelia často ostrakizovaní, po prepustení z väzenia si ťažko hľadajú zamestnanie a zostávajú na okraji spoločnosti. Medzi niektoré dnešné iniciatívy na zavedenie miestnej spravodlivosti a restoratívnej vízie by mohlo

patrit' odolávanie snahám o šetrenie peňazí znížením počtu miestnych súdov, aby sa rodina a svedkovia mohli naďalej ľahko zúčastňovať na prípadoch. Pokiaľ ide o väzňov, kľúčovými otázkami sú výučba vzťahových zručností vo väzniciach a poskytovanie pracovných príležitostí, aby boli väzni lepšie vybavení na opätovné začlenenie do spoločnosti.

4. Záver

1. Verejný život

Biblická vízia ideálnej spoločnosti je veľmi odlišná od našej. Napriek tejto obrovskej odlišnosti prostredia majú princípy, ktoré stáli za starozákonnými zákonmi, potvrdené a interpretované Kristom v Novom zákone, trvalú aktuálnosť. Je to preto, že ich cieľom zďaleka nebolo zaoberať sa primárne otázkami ekonomickej produktivity alebo iným jednotlivým problémom, ale vytvoriť a udržať prosperujúce vzťahy v každej oblasti života.

Posilnenie postavenia menších skupín

Vo verejnom živote sa to dosiahlo podporovaním zodpovednosti a angažovanosti na úrovni rodiny a miestnej komunity, a nie štandardným centrálnym rozhodovaním. Kráľ a štátny aparát mali dôležitú úlohu, ale ich úlohou bolo podporovať a posilňovať menšie skupiny a organizácie a zasahovať len vtedy, keď si nevedeli poradiť sami.

Rôzne inštitúcie boli dôkladne integrované tak, aby ich rôzne ciele boli v súlade, a nie v konkurencii. Táto brožúra identifikuje niekoľko dôležitých oblastí biblického práva, ktoré sú označené relatívnym množstvom materiálu o každej z nich. Tieto oblasti možno vo všeobecnosti previesť do ekvivalentných oblastí dnešnej politiky. Ústredným prvkom zdravého biblického spoločenského poriadku bola rozšírená trojgeneračná rodina, pretože tá bola pre väčšinu ľudí zdrojom celoživotnej podpory a finančného zabezpečenia. Rodiny a spoločenstvá boli vo všeobecnosti zakorenené a stabilné, čo bolo podporované trvalým pridelovaním pôdy, ako aj zákonmi týkajúcimi sa dlhov, financií a zamestnania. V prípade, že sa niečo pokazilo, či už v dôsledku trestného činu alebo ťažkostí, cieľom zákona bolo umožniť ľuďom, aby zostali súčasťou svojich komunít a sietí vzťahov a aby boli schopní prevziať zodpovednosť za riešenie problémov, ktorým čelili.

Biblicky informovaná sociálna reforma uznáva, že spoločnosť je komplexná a že na dosiahnutie skutočnej a trvalej zmeny musíme riešiť každú z týchto vzájomne prepojených oblastí spoločne. To potom poskytuje koherentný a integrovaný program pre verejnú politiku.

2. Cirkev

V Novom zákone Cirkev preberá povolanie Izraela byť svetlom pre všetky národy (Izaiáš 49,6), ktorému Ježiš prikázal byť soľou a svetlom pre svet (Matúš 5,13-16). Zodpovednosťou Cirkvi je modelovať intím-

ne, zdravé vzťahy – nielen pre svojich členov, ale pre celú spoločnosť. Grécke slovo *koinonia*, ktoré sa často prekladá ako „spoločenstvo“, sa v Novom zákone vyskytuje mnohokrát a zahŕňa pocit blízkosti aj partnerstvo v zmysle pracovného vzťahu. Cirkvi musia praktizovať a modelovať tieto dva aspekty vzťahov, aby poskytli platformu pre spoločenskú angažovanosť.

Spolupráca s ostatnými

Mnohé cirkvi už stoja na čele sociálnych aktivít a angažovanosti vo svojich komunitách a sú zapojené do širokej škály programov. Iné môžu vidieť nové príležitosti v potrebách svojich miestnych komunít. Tie môžu byť čiastočne finančné, ale vždy v nich bude prítomný vzťahový prvok, pretože sa snažia priviesť tých, ktorí sú z toho či onoho dôvodu izolovaní, späť do spoločenstva – napríklad prostredníctvom komunitných obedov, skupín pre starších a nezamestnaných ľudí a dopoludňajších stretnutí pre rodičov a deti. Môžu byť ponúkané špecializované poradenské služby a rôzne druhy praktickej podpory. V niektorých prípadoch sa to môže uskutočňovať v spolupráci s miestnymi firmami, charitatívnymi organizáciami a dokonca aj s verejným sektorom.

V závislosti od dostupných zdrojov môžu cirkvi založiť iniciatívy, ako sú sociálne podniky a úverové družstvá, ktoré umožnia ich členom prístup k pôžičkám za nižšie ako trhové sadzby. Môžu poskytovať poradenstvo a sprevádzanie v oblasti vzťahov, poradenstvo v oblasti dlhových a plánovania rozpočtu, semináre praktických zručností – aktivity, ktoré by oslovili veľkú časť komunity -, ako aj spoločenské podujatia a kurzy so špecificky kresťanským cieľom.

Účel cirkvi

To, ako sa angažujeme vo svete okolo nás, je kľúčom k našej identite ako veriacich: či sa stretávame predovšetkým kvôli vlastným záujmom, alebo ako súčasť misie osloviť iných a pritiahnuť ich do spoločenstva. Vyučovanie, ktoré sa poskytuje v zboroch, tiež pomáha určiť, ako sa zapájame do týchto rôznych aspektov života na osobnej úrovni.

3. Osobné výzvy

Konečnou odpoveďou je súbor osobných rozhodnutí, ktoré robíme v každej z týchto oblastí. Rozhodnutia, ktoré robíme v oblasti rodiny, komunity a zamestnania, mienania a investovania peňazí, bývania a voľného času navzájom súvisia. Rovnako ako vo verejnej sfére sú vzájomne prepojené a dopady v jednej oblasti majú hlboký vplyv na ostatné. Výzvou je zabezpečiť, aby boli naše životy prepojené a aby dopady našich rozhodnutí ukazovali rovnakým smerom.

Vzťahová optika

To znamená, že sa musíme začať pozeráť na veci cez inú „optiku“ – v zmysle vzťahov, nie peňazí alebo iných pohľadov. Zatiaľ čo je príliš jednoduché prijímať rozhodnutia na základe ich okamžitých finančných dôsledkov, často existujú skryté náklady, finančné aj vzťahové, ktoré sa môžu prejaviť až po mnohých rokoch. Niektoré z najväčších rozhodnutí, ktoré urobíme, sa budú týkať nášho zamestnania. To, kde pracujeme – ako lokalita v krajine, tak aj vzdialenosť od nášho domova – a aké máme očakávania, pokiaľ ide o plat, povýšenie a mobilitu v priebehu našej kariéry, bude mať obrovské a ďalekosiahle dôsledky v iných oblastiach života. Ovplyvňujú čas a energiu, ktorú venujeme manželom, deťom, širším rodinám a komunitám a ktorú od nich dostávame; nehnuteľnosti, ktoré kupujeme, a spôsob, akým chápeme ich úlohu v našom živote; množstvo peňazí, ktoré máme, a naše dlhodobé finančné rozhodnutia – hypotéky, dôchodky, pôžičky a veľké nákupy, ako napríklad autá; dokonca aj naše fyzické a emocionálne zdravie.

Budovanie vzťahového kapitálu

Všetky tieto oblasti života sú neoddeliteľne prepojené, ale je príliš jednoduché urobiť jedno rozhodnutie – možno o kariére – a nechať všetko ostatné nasledovať toto rozhodnutie, namiesto toho, aby sme veci plánovali komplexnejšie. Málokedy sa zamýšľame nad tým, kam nás to povedie z hľadiska našich vzťahov o desať, dvadsať alebo dokonca päťdesiat rokov. Ale hoci tieto rozhodnutia je najlepšie urobiť na začiatku našej kariéry, nikdy nie je neskoro začať uprednostňovať vzťahy. Myšlienka „vzťahového dôchodku“ ilustruje potrebu investovať do budúcnosti nielen peniaze, ale aj čas – vytvárať vzťahový kapitál na dôchodok, a nie len fond akcií a podielov. Znamená to, že sa budeme rozhodovať uvážene: budeme sa snažiť o dlhodobé a silné vzťahy v každej oblasti života, aj keď nás to bude stáť čas alebo peniaze. Východiskovým bodom môže byť naša rodina, cirkev, práca alebo dokonca miesta, kde nakupujeme a ktoré firmy využívame na miestnej úrovni.

Ďalšie zdroje

Jubilee Centre pravidelne zverejšuje výsledky svojej práce. Ak máte záujem dozvedieť sa viac o tom, ako by biblický svetonázor mohol formovať život v 21. storočí, napíšte na info@jubilee-centre.org alebo navštívte webovú stránku Jubilee Centre: www.jubilee-centre.org. Časopis Engage (obsahuje krátke články a správy) a Cambridge Papers (eseje skúmajúce súčasnú problematiku z biblickej perspektívy) sú distribuované poštou každý štvrtok. Pravidelne sa rozosielaajú aktualizácie e-mailom. Pre jednotlivcov a skupiny máme tiež rôzne možnosti školení na rozvoj biblického myslenia pre vodcovstvo vo verejnom priestore vrátane absolventského programu pre začínajúcich sociálnych reformátorov. Viac informácií nájdete na našej webovej stránke.

Všeobecné

Pravdepodobne najlepší nápad na svete. Mark Greene, Muddy Pearl, 2018.

Volant: Konfrontácia s ideológiami, ktoré riadia Západ. Calum Samuelson, Jubilee Centre, 2018.

Kontrolný bod reality, Jubilee Centre, [video] 2013. Dostupné na: com/JubileeCentre.

Boh, spravodlivosť a spoločnosť: Aspekty práva a zákonnosti v Biblii. Jonathan Burnside, OUP, 2011.

Jubilejný manifest: Rámec, program a stratégia pre kresťanskú sociálnu oblasť reforma. Michael Schluter a John Ashcroft (eds.), IVP, 2005.

Starozákonná etika pre Boží ľud. Christopher J. H. Wright, IVP, 2004.

Podnikanie a hospodárstvo

Rozpadajúce sa základy: Biblická kritika moderných peňazí. Guy Brandon, Jubilee Centre, 2016.

Odolný podnik: Upevnenie kresťanských hodnôt v DNA vašej spoločnosti.

Dr. Peter Webster a Dr. Shirley Jenner, Jubilee Centre, 2016.

Po kapitalizme: Prehodnotenie ekonomických vzťahov. Paul Mills a Michael Schluter, Jubilee Centre, 2012.

Biblia a peniaze: (Biblické štúdie). Paul Mills, Jubilee Centre, 2009.

Rodina a sexuálna etika

Z generácie na generáciu. Hannah Petra (ed.), Jubilee Centre, 2012.

Len sex: Je to niekedy len sex? Guy Brandon, IVP, 2009.

Sex a iWorld. Dale Kuehne, Baker Academic, 2009.

Reaktivácia rozšírenej rodiny: Od biblických noriem k verejnej politike vo Veľkej Británii. Michael Schluter a Roy Clements, Jubilee Centre, 1986.

Konzumizmus

Jubilejný životný štýl: (Biblické štúdie). Guy Brandon, Jubilee Centre, 2011.

Slobodne žiť: Vyjadriť Kristovu lásku v dobe dlhových. Guy Brandon, SPCK, 2010.

Technológie a životné prostredie

Umelá inteligencia? Boj s mýtmi, súčasnou realitou a budúcimi trajektóriami umelej inteligencie. Calum Samuelson, Jubilee Centre, 2019.

Digitálne remastrované: Biblický návod na znovuzískanie svojho virtuálneho ja. Guy Brandon, Muddy Pearl, 2016.

Stvorenie v kríze: Kresťanský pohľad na udržateľnosť. Robert White (ed.), SPCK, 2009.

Kresťanstvo, zmena klímy a trvalo udržateľný život. Nick Spencer a Robert White, SPCK, 2007.

Spravodlivosť a sociálna angažovanosť

Dva pohľady na kresťanskú sociálnu angažovanosť: Katolícka sociálna náuka a vzťahové myslenie. Mathias Nebel, Paul Dembinski, Guy Brandon a Michael Schluter, Jubilee Centre, 2017.

Žiara na slnku: Biblická vízia premeny mesta. Jonathan Tame a Josh Hemmings, Jubilee Centre, 2017.

Vzťahová spravodlivosť: Napraviť porušenie. Jonathan Burnside, Waterside Press, 2003.

Politika

Hlasovanie v roku 2015. Guy Brandon, SPCK, 2014.

Imigrácia

Imigrácia a spravodlivosť: Ako môžu miestne cirkvi zmeniť diskusiu o imigrácii v Británii. Guy Brandon, Jubilee Centre, 2015.

Azyl a prístahovalectvo: Kresťanský pohľad na polarizovanú diskusiu. Nick Spencer, Paternoster, 2004.

Postavenie a blahobyť prístahovalcov. Jonathan Burnside, Jubilee Centre, 2001.

Dva pohľady na sociálnu
angažovanosť kresťanov

KATOLÍCKE SOCIÁLNE UČENIE A VZŤAHOVÉ MYSLENIE

Mathias Nebel
Paul Dembinski
Guy Brandon
Michael Schluter

Predslov k originálu

V októbri 2014 sa vo švajčiarskom Caux stretla skupina 30 vysoko-postavených kresťanských lídrov z oblasti podnikania, politiky, cirkvi a občianskej spoločnosti, aby preskúmala úpadok osobnej a podnikovej zodpovednosti v Európe a intelektuálne a duchovné príčiny tohto trendu. Ďalej sa zaoberali otázkou, ako by sa mohla podporovať alternatívna kultúra vzťahovej zodpovednosti, pričom vychádzali z novej perspektívy „vzťahového myslenia“.

Účastníci pochádzali z protestantského, katolíckeho a pravoslávneho prostredia a počas diskusií sa viackrát spomínala podobnosť medzi vzťahovým myslením a aspektmi katolíckeho sociálneho učenia a spoločného dobra. Dvaja z organizujúcich partnerov (Jubilee Centre a Sallux) sa preto rozhodli uskutočniť ďalší výskum a preskúmať spôsoby, ako by sa tieto dve perspektívy mohli navzájom dopĺňať a pomôcť kresťanom zapojiť sa do sociálnych, politických a hospodárskych výziev, ktorým Európa v súčasnosti čelí.

Táto správa je výsledkom tejto iniciatívy. Mathias Nebel a Paul Dembinski sa ujali vedenia zo strany katolíckeho sociálneho učenia a Guy Brandon a Michael Schluter z pohľadu vzťahového myslenia.

Dva dokumenty, ktoré tvoria túto brožúru, sú podľa autorov prvou časťou rozhovoru, ktorý chcú ďalej rozvíjať prostredníctvom série podujatí v roku 2017 a neskôr.

Autori uvítajú akékoľvek úvahy alebo pripomienky k týmto dvom článkom; napíšte im, prosím, na info@jubilee-centre.org.

Vzhľadom na to, že povojnové politické usporiadanie v Európe je čoraz viac ohrozené, je vhodný čas na hľadanie nových myšlienok vychádzajúcich z kresťanského sociálneho učenia, aby cirkev mohla naďalej obnovovať svoj mandát byť soľou, ktorá nestráca svoju slanosť.

Jonathan Tame

Výkonný riaditeľ, centrum Jubilee

február 2017

Časť I:

Vzťahové myslenie a katolícke sociálne učenie

Súvislosti a rozdiely

Mathias Nebel
a Paul Dembinski

Účel tohto článku je jednoduchý. Ako je uvedené v názve, bude porovnávať a konfrontovať dve myšlienkové tradície, a to katolícke sociálne učenie (KSU) a vzťahové myslenie (VM). Najskôr sa zameriava na rozdiely medzi týmito dvoma súbormi textov, pokiaľ ide o rozsah, účel a metódu. Porovnanie však odhalí aj nemenej zjavnú komplementárnosť týchto dvoch súborov. Oba sú hlboko zakorenené v Biblii a západnej kresťanskej tradícii. Druhá časť skúma konvergenciu medzi oboma prístupmi. Nakoniec sa článok pokúsi nájsť v pojme spoločného dobra spôsob, ako premosťiť obe myšlienkové tradície. Pochopenie dynamiky spoločného dobra môže pomôcť zdokonaľiť vzťahové myslenie; zatiaľ čo vzťahová analýza môže pomôcť katolíckemu sociálnemu učeniu dosiahnuť rovinu konania a politik.

1. Dva súbory textov

Vzťahové myslenie

Vzťahové myslenie (VM) je hnutie. Ako také je hlboko zakorenené v skúsenostiach a intuícii kľúčových jednotlivcov, ktorí zdieľajú spoločné presvedčenie: myšlienku, že spoločnosti sú budované a prežívajú na základe kvality ich vzťahového kapitálu. Prvým z nich je pravdepodobne Michael Schluter. Pri vysvetľovaní pôvodu mnohých iniciatív, ktoré sú dnes zahrnuté v tomto prístupe, stavia do popredia práve svoju vlastnú skúsenosť¹. V článku z roku 1997 vysvetľuje potrebu, ktorú mal počas pobytu v Afrike, hľadať alternatívu k dominantnému kapitalistickému, marxistickému alebo socialistickému prístupu k rozvoju. Pozorné čítanie Biblie prinieslo „veľkú myšlienku“, že ľudská podstata spočíva v tom, že sme stvorené bytosti, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu; vzťahoch, prostredníctvom ktorých sme povolani naučiť sa milovať.

Tento biblický objav – že láska je konečným výdobytkom ľudských vzťahov a že stvoriteľská a spasiteľská Božia láska privádza ľudské lásky k naplneniu uprostred večného spoločenstva Božích vzťahov vychádzajúcich z jeho samotnej trojjednosti – sa stal počiatkom VM. Michael Schluter však práve v Starom zákone objavil vzťah medzi Izraelom a Bohom, ktorý je zakotvený v zmluve a zákone. Právny, sociálny a ekonomický poriadok organizujúci spoločenstvo, nebol ľahostajný voči jeho vzťahu k Bohu. Zmluva bola zároveň zákonom upravujúcim vzťah k Bohu a zákonom pokrývajúcim vzťahy medzi izraelským ľudom. Toto je druhý prvok „veľkej myšlienky“: kvalita vzťahov je pre našu spoločnosť dôležitá – kvalita vzťahov vytváraných zákonom, inštitúciami a politikou nie je kresťanskej viere ľahostajná.

Odvtedy sa táto intuícia preniesla do politiky a činnosti a vyvinula sa do dnešného vzťahového myslenia. Zásadný význam preň mala kniha Michaela Schlutera a Davida Leeho vydaná v roku 1993: *The R Factor*. V nej sa zaoberajú otázkou, ako preložiť a uviesť do praxe VM vo verejnom priestore. Božia zmluva a láska nemôžu byť v pluralitnej spoločnosti základom politického angažovania. Ale kvalita vzťahov áno; kvalita sociálnych väzieb je totiž dôležitá pre štát aj pre občanov. Na základe tejto knihy bola založená nadácia Relationships Foundation. Aplikujúc prvé prvky vzťahovej analýzy na konkrétne politické opatrenia, nadácia spustila niekoľko kampaní a iniciatív – „Keep Sunday Special“ (1986), „Credit Action“ (1988), „Citylife (Allia)“ (1996), „NPI“

¹ Schluter, M., „Relationism. A Biblical Vision of Society“, Cambridge Paper, 6/4 (1997), 1-4.

(Newick Park Initiative) (1987), „Relational Analytics“ (2015), „Relational Peacebuilding Initiatives“ (2015) atď. Z tejto bohatej činnosti vzniklo mnoho kníh a článkov, z ktorých štyri boli recenzované pre tento článok: *The R Factor* (1993), *Building a Relational Society* (1996), *Jubilee Manifesto: a framework, agenda & strategy for Christian social reform* (2005) a *The Relational Lens* (2016). Ide o súbor, ktorý bude predmetom skúmania v tomto článku (úplné odkazy nájdete v bibliografii).

Katolícke sociálne učenie

Súbor textov známy ako katolícke sociálne učenie netvorí úplne koherentnú „doktrínu“, ako by si mnohí radi mysleli. Je to skôr tradícia výkladu: zbierka textov, ktoré predstavujú snahu magistéria Katolíckej cirkvi venovať pozornosť rozširovaniu Božieho kráľovstva uprostred mnohých zmien modernej spoločnosti². Ako v každej myšlienkovnej tradícii, aj tu nájdete skutočnú a vedomú kontinuitu medzi textami a zároven niektoré výrazné zmeny, ktoré do nej vniesli pápeži s odlišnou citlivosťou a historické zvraty udalostí pútajúcich pozornosť medzinárodného spoločenstva. Súdržnosť a kontinuita textov sa teda zakladá najmä na odvolávaní sa na jednu a tú istú kresťanskú, katolícku vieru ako východiskový bod interpretácie.

Je všeobecne známe, že základný súbor textov tvoriacich katolícke sociálne myslenie sa začína encyklikou *Rerum novarum* (1891) pápeža Jána XXIII. o postavení priemyselných robotníkov a vedie k poslednej sociálnej encyklike vydané súčasným pápežom (pápež František, *Laudato sí*, 2015). Tento súbor však môže byť rozšírený aj mimo týchto textov a zahŕňa rôzne písomné úvahy a reakcie, ako aj prax katolíckych charitatívnych organizácií na celom svete. Mnohé dôležité texty vydané biskupskými konferenciami sa považujú za neoddeliteľnú súčasť tejto myšlienkovnej tradície (*Spravodlivosť pre všetkých*, Biskupská konferencia USA, 1985; *Spoločné dobro*, Biskupská konferencia Spojeného kráľovstva, 1996; *Mnohé tváre globalizácie*, Nemecká biskupská konferencia, 1991). Ide o to, že katolícke sociálne učenie je úsilím živej Cirkvi pochopiť medzi mnohými sociálnymi zmenami a výzvami, ktorým čelí naša doba, to, v čom Božie kráľovstvo vyzýva kresťanov

² Texty Cirkvi a pápežské encykliky sa tradične označujú pomocou prvých pár latinských slov, ktorými sa texty začínajú, ako napríklad *Gaudium et spes* (1965 = dátum vydania). Všetky tieto texty možno nájsť na [stránke www.vatican.va](http://www.vatican.va) (2.9.2016). Krátke úvody do KSU : Benestad, J. B., Church, state, and society: an introduction to Catholic social doctrine, 2011. Aquilina, M., Korson, G., Socias, J. (Ed.), Sociálna náuka Katolíckej cirkvi, 2013. V roku 2004 PCJP vydala niečo, čo sa rovná editovanému resumé KSU : Pontifical Council For Justice And Peace, Compendium of the social doctrine of the Catholic Church, 2004.

k angažovanosti. Za posledných 125 rokov sa teda katolícka sociálna náuka zaoberala mnohými rôznymi témami: pracovnými podmienkami v priemysle, robotníckymi syndikátmi, spravodlivým odmeňovaním, rodinou, chudobnými, hranicami súkromného vlastníctva, spoločným dobrom a výzvou k spravodlivosti, solidaritou, integrálnym rozvojom, globalizáciou, finančnou krízou až po dnešné aktuálne výzvy klimatických zmien. Nedá sa povedať, že by jeden dokument zahŕňal celé učenie. Každý z nich však obohacuje ten predchádzajúci a prispieva ku kresťanskému chápaniu mnohých realít nášho súčasného spoločenského života.

2. Konvergencie a prekryvanie

Dôležitosť vzťahov

Katolícke sociálne učenie nezahŕňa *vzťahy* ako jednu zo svojich hlavných kategórií alebo dokonca ako pojem používaný v jej textoch. Hoci sú vzťahy pre katolícku teológiu mimoriadne dôležité, v KSU sa nenačádza žiadna analýza *dynamiky osobných vzťahov ako taká* a v tomto súbore sa nekladie osobitný dôraz na inštitúcie a politiky, ktoré by ich ovplyvňovali. Napriek tomu sú však *sociálne vzťahy* jedinou a ústrednou témou KSU: pracovníci a kapitál, štát a občania, deti a školské systémy, rodiny a sociálne politiky, chudobní a bohatí, nadnárodné korporácie a spotrebitelia, ľudské práva spájajúce ľudské bytosti atď. Všetky tieto vzťahy tvoria jadro záujmu KSU.

Ide o zložené, inštitucionalizované vzťahy. Na rozdiel od blízkych a osobných vzťahov tvárou v tvár potrebujú na svoju existenciu určitú mieru *inštitucionálneho sprostredkovania*. Na sprostredkovanie osobných vzťahov je potrebná *tretia strana*; tretia strana, ktorou sa vo väčšine prípadov stáva inštitúcia. Môže to byť trh ako inštitúcia medzi výrobcou a spotrebiteľom alebo sudca, ktorý je mediátorom medzi hádajúcimi sa stranami. Môže to však byť aj osobná tretia strana: Kristus spája v čase a dejinách všetky ľudské bytosti vo svojej osobe. Solidarita, spravodlivosť, zodpovednosť a integrálny rozvoj – to všetko v KSU zahŕňa toto teologické sprostredkovanie. Práve vďaka Kristovej osobe možno o nás všetkých povedať, že sme bratia a sestry. Práve v Kristovej láske sa výzva k spravodlivosti otvára milosrdenstvu, zmiereniu a pokoju. Práve v Kristovi sa môže udržať nádej na spoločné dobro ako cieľ politiky.

Sociálne vzťahy sú však rôznorodé. Nemožno ich zredukovať na univerzálne riešenie. Pracovné vzťahy nemožno zredukovať na práva a povinnosti, ktoré predpokladá zákon. Ľudská solidarita založená na našej spoločnej dôstojnosti nevylučuje, že na inej úrovni môže byť súkromné vlastníctvo nielen legitímne, ale aj potrebné. To, čo platí pre rodinné vzťahy – bezodplatnosť, dobroprajnosť a nevyžadovanie reciprocity – nemusí fungovať ako hlavný cieľ medzinárodných vzťahov medzi štátmi. Je preto pochopiteľné, prečo ani sociálne vzťahy *ako také* nie sú v KSU predmetom teoretického skúmania.

Ak však treba uznať rozmanitosť a rôznorodosť spoločenských vzťahov, všetky patria k jednej a tej istej dynamike: k Božej láske, ktorá stvorila svet a vedie ho k eschatologickému naplneniu. Mnohé spoločenské vzťahy a inštitúcie sú určené na ten istý a jedinečný cieľ, ktorým je Božia láska. Je to dynamické usporiadanie, ktoré sa väčšinou vymyká ľudskému chápaniu. Je to Božie dielo v našich dejinách, skryté, ale napriek tomu skutočné a postupné dosahovanie všetkých ľudských vzťahov, aby sa dobro jednotlivca a dobro ľudského spoločenstva už viac nelíšilo. Toto usporiadanie sa však nedeje ako nejaké prirodzené alebo kozmologické naplnenie. Božie dielo je vtelené: deje sa medzi nami a s nami, a dokonca prostredníctvom nás. Božie usporiadanie všetkých vecí smerom k ich konečnému cieľu zahŕňa účasť ľudstva. Celý ľudský pokrok smerom k eschatologickému spoločnému dobru je vlastne našou ľudskou účasťou na postupnom rozširovaní Božieho kráľovstva.

Nikde v KSU nie je táto vízia vysvetlená lepšie ako v *Gaudium et pes* (1965). Pri vypracúvaní návrhu úlohy Cirkvi v dnešnom svete začal Druhý vatikánsky koncil triptychom. Prvá kapitola pripomína osobné vzťahy medzi ľuďmi a Bohom, stvorenými na jeho obraz a podobu a povolanými zostať v jeho láske. Druhá kapitola potom rozvíja, ako tento dôverný, osobný vzťah k Bohu nevyhnutne sa otvára a zahŕňa druhých. Sociálne vzťahy sú neoddeliteľnou súčasťou nášho vzťahu k Bohu. Ekonomiku, politiku, kultúru a právo treba chápať len ako ďalší rozmer nášho vzťahu k blížnemu a k Bohu. Kristus sa tu ukazuje ako najvyššie spoločné dobro ľudstva. Tretia kapitola potom siaha k činom. Ukazuje, ako sa vyžaduje naša účasť na Božom spásanosnom konaní; ako sa máme usilovať o spravodlivosť, solidaritu, spoločné dobro medzi nami rovnako, ako sa vo svojom vnútornom živote usilujeme dosiahnuť Božiu lásku. Kresťanský život je život zapojený do všetkých vzťahov, prostredníctvom ktorých Božia láska dosahuje svoje naplnenie.

Vzťahové myslenie (VM) má mnoho spoločných prvkov s KSU. Nie je to žiadne prekvapenie. Obe majú korene v židovsko-kresťanskej tradícii a odvolávajú sa na rovnaké biblické texty. Keď teda Graham Cole³

³ Cole, G., "Christianity as a relational religion", in Schluter, M., Ashcroft, J., Jubilee

opisuje pôvod „veľkej myšlienky“ vzťahov, podáva prehľad kresťanskej viery z hľadiska vzťahov: *vzťahový Boh* (Trojica), *vzťahové ľudstvo* (dané vo vzájomných vzťahoch a povolanie k vzťahu k Bohu), *vzťahový zlom* (hriech ako dynamický rozpad vzťahov), *vzťahová obnova* (v osobe Krista sa ľudstvu otvára nový a nečakaný vzťah k Bohu a medzi ľuďmi). Toto vyjadrenie kresťanského vykúpenia v termínoch vzťahov vytvára základ pre *vzťahovú etiku*, ktorá tvrdí, že vzťahy sú pre každú spoločnosť nevyhnutné a že *kvalita ľudského života sa má v konečnom dôsledku merať kvalitou našich vzťahov*.

Na rozdiel od KSU však VM rozvíja oveľa podrobnejšie chápanie osobných vzťahov. V roku 1993 sa Michael Schluter a David Lee snažili nájsť spôsob, ako transformovať svoje predchádzajúce zistenia do nástroja na hodnotenie verejných politík. Vyvinuli počiatočný prvok rámca, ktorý sa stal známym prvkom literatúry o VM. Tento rámec navrhuje chápanie vzťahovej blízkosti a zároveň slúži ako nástroj hodnotenia vzťahov (normatívny aj analytický). Zohľadňuje sa päť kľúčových charakteristík: 1. *Kvalita komunikácie* (priamosť); 2. *Frekvencia, pravidelnosť a množstvo kontaktov a dĺžka vzťahu* (kontinuita); 3. *Rozmanitosť kontextov stretnutí* (multiplexita); 4. *Vzájomný rešpekt a spravodlivosť vo vzťahu* (parita); 5. *Spoločné ciele, hodnoty a skúsenosti* (spoločnosť).

Na rozdiel od KSU má VM veľmi silný ťah na konanie. Jej cieľom je operatívnosť a verejnú činnosť považuje za miesto, kde sa musia overovať presvedčenia a intelektuálny rámec. Cieľom VM je navrhovať riešenia problémov súčasnej spoločnosti; byť schopný prísť s programom reforiem. Tento tlak na konanie je potrebný na to, aby sa biblický rámec premenil na niečo, čo by mohlo dosiahnuť úroveň konkrétnych politík. Z toho vyplýva potreba alternatívneho kritéria – kvalitatívneho aj kvantitatívneho -, ktoré by sa dalo využiť na meranie vplyvu vládnych politík. Vzťahová blízkosť mala slúžiť ako kontrastný normatívny prvok k individuálnej užitočnosti, ekonomickej efektívnosti alebo rôznym nárokom na rovnosť. Kvalita vládnych opatrení by mala zohľadňovať aj – ale nie výlučne – kvalitu vzťahov, ktoré podporuje alebo vytvára.

Je potrebné správne pochopiť celý význam tohto tvrdenia. Obvyklé kritériá na meranie úspešnosti verejných politík sú 1. *Individuálny úžitok* (záruka práv, zlepšenie materiálnych podmienok, prístup k sociálnym statkom, posilnenie slobôd, zvýšenie blahobytu atď.); 2. *Ekonomická efektívnosť* (efektívne využívanie verejných zdrojov; udržateľné sociálne investície; inštitucionálna súdržnosť atď.); 3. *Zlepšenie spravodlivosti a rovnosti* (rovnosť práv a príležitostí; nediskriminácia; pozitívna diskriminácia atď.) VM k týmto kritériám pridáva ďalšie. Tvrdí, že rovnakú alebo dokonca vyššiu dôležitosť má kvalita vzťahov vytvorených

verejnými opatreniami. Zlá politika z tohto dôvodu totiž nielenže poškodzuje jednotlivcov, ale podkopáva aj súdržnosť a stabilitu samotných sociálnych väzieb⁴.

Rozum, pluralizmus a účasť na verejnom živote

Na konci encykliky si bežný čitateľ zvyčajne položí otázku: „Výborne, ale čo konkrétne opatrenia? Ako sa to môže premietnuť do politiky?“ Ani opätovné prečítanie neodhalí žiadnu konkrétnu „katolícku politickú agendu“. Magistérium sa totiž opatrne vyhýba propagácii konkrétnych politík alebo vyzdvihovaniu politickej strany ako tej „správnej“. Je to jednak kvôli odluke Cirkvi od štátu a jednak z úcty k legítimnej rôznorodosti názorov katolíkov na politické priority. Samozrejme, nebolo to tak vždy, ale od Druhého vatikánskeho koncilu je postoj Cirkvi v tejto otázke veľmi jasný. Legitímna autonómia politických záležitostí – hoci implicitne uznaná od *Rerum novarum* (1891) – je náležite uznaná v *Dignitatis humanae* (1965) a *Gaudium et spes* (1965). Rozdiely v názoroch na politiku medzi katolíkmi sú vraj prirodzené a na prospech demokracie (*Centesimus annus*, 1991). V dôsledku toho treba KSU – tým, že dáva zmysel súčasnému svetovému daniu vo svetle Zjavenia – chápať ako rámec pre konanie. Je to však rámec, ktorý sa nezameriava na nariadenie konkrétnych verejných opatrení. V tomto zmysle sú zásady KSU hermeneutickými princípmi, ktoré smerujú k činom, ale neprikazujú súbor konkrétnych politík. Takéto rozlíšenie prístupu KSU môže vyvolať zmätočný dojem. Neredukuje to KSU na neškodný názor? Teda na seba-zničujúcu náboženskú ilúziu, ktorá vyzýva k činom, ale zároveň sa od nich dištancuje?

KSU tvrdí, že legitimita jej prístupu vychádza z dvoch zdrojov (*Fides et ratio*, 1998). Prvým je Zjavenie a záležitosti veriacich. Druhým je rozum a skúsenosť a mal by mať význam pre všetkých. Verejný priestor je postavený na jazyku a rozume, tvrdí Cirkev. Prijatím používania prirodzeného rozumu je cirkevné čítanie spoločenskej reality prístupné „všetkým ľuďom dobrej vôle“. Tým sa však nezakrýva náboženský zdroj tohto výkladu. Jednoducho žiada, aby sa jeho význam posudzoval na základe jeho koherencie a užitočnosti pre pochopenie politiky. Myslenie a prístupy založené na náboženstve nie sú nepochopiteľné. Vyjadrené logickými, racionálnymi výrazmi môžu byť zrozumiteľné pre všetkých. Katolícka cirkev sa potom ako každý iný aktér na verejnej scéne zúčastňuje na verejnej diskusii. Autorita názoru Cirkvi by sa však mala posudzovať podľa kvality jej argumentov a koherentnosti jej myšlienkového rámca.

⁴ Mills, P., Schluter, M., *After Capitalism: Rethinking Economic Relationships*, 2012, 74-82, 154ss.

Okrem toho sa KSU cíti povinné vstúpiť na verejný priestor. Ako už bolo povedané, medzi vnútorným, osobným vzťahom k Bohu a spoločenskými vzťahmi existuje úzke prepojenie. V Matúšovom evanjeliu 25 sa Kristus stotožňuje s chudobným, väzňom a cudzincom. Kresťanská spása nie je súkromnou skutočnosťou, ktorá sa odohráva v samote vnútorného ja. Milosrdenstvo si vyžaduje spravodlivosť a spravodlivosť by sa bez milosrdenstva rozpadla (*Caritas in veritate*, 2009). Katolícka cirkev je svojou vierou nútená uprednostňovať chudobných (*Sollicitudo rei socialis*, 1987). A ako taká má povinnosť zúčastňovať sa na verejnom dianí – rešpektujúc jeho pluralitu a svetskosť.

Vzťahové myslenie uznáva aj náročnosť vstupu do verejného priestoru založenom na perspektíve motivovanej náboženstvom. Uvádza niekoľko prekážok: 1) hermeneutika biblických textov; 2) normatívna autorita biblických textov v pluralitnej spoločnosti; 3) napätie medzi princípmi a politikou.

Pluralita textov si vyžaduje hermeneutický prístup, ktorý poskytne zdôvodnený opis hlavných princípov, na ktorých je založený. V rámci interpretačného procesu je potrebné zohľadniť historický vývoj a kultúrne zmeny. Čitateľ sám siaha po textoch len z konkrétneho miesta v čase a histórii. Zdôvodnené princípy preto nemožno stotožňovať so samotným Zjavením, ale ako jeho zdôvodnené, formalizované chápanie.

V otázke argumentácie s neveriacim človekom na základe náboženských princípov VM zdôrazňuje, že slúžia ako vzor. Uznanie ich náboženskej autority nie je potrebné na to, aby mohli byť súčasťou verejnej diskusie. To, že môžu slúžiť ako *príklad* je dostatočným dôvodom, aby inšpirovala politiky na základe ich schopnosti formulovať konkrétne opatrenia. aby inšpirovala politiky na základe ich schopnosti formulovať konkrétne opatrenia. Samozrejme, nejde o to, aby sa tieto zásady vnucovali tým druhým, skôr o to, aby sa o nich diskutovalo a pripadne sa na nich dohodlo⁵.

V neposlednom rade VM aj KSU starostlivo rozlišujú medzi princípmi a konkrétnymi politikami. Prvé sú etickými vyhláseniami, zatiaľ čo politiky sú prostriedkom na dosiahnutie konkrétneho cieľa. Medzi týmito dvoma pojmami spočíva celý rozsah odlišnosti – medzi nadčasovými normami a konkrétnymi historickými podmienkami, medzi etikou presvedčenia a etikou zodpovednosti. Konkrétne opatrenia sú vždy komplexné.

⁵ „Povaha našej angažovanosti v sociálnej reforme ovplyvňuje hermeneutickú úlohu. Čiastočne nám ide o presvedčanie ľudí, ktorí nezdieľajú našu vieru. Písmo teda slúži na usmerňovanie a inšpirovanie toho, čo navrhujeme druhým (...), ale nemôže byť predkladané ako jediné ospravedlnenie konania tým, ktorí Písmo v žiadnom prípade neuznávajú ako autoritatívne“. Ashcroft, J., "Biblická agenda. Issues Of Interpretation ", In Schluter, M., Ashcroft, J., Jubilee Manifesto: a framework, agenda & strategy for Christian social reform, 2005.

Existuje mnoho možných spôsobov, ako dosiahnuť ten istý cieľ, a medzi konkurujúcimi si normatívnymi nárokmi môžu byť stanovené rôzne priority. VM preto obhajuje nevyhnutnosť angažovať sa v politickej oblasti, ale vyzýva k obozretnosti pri označovaní konkrétnej politiky za „kresťanskú“.

John Ashcroft zhrnul toto stanovisko v nasledujúcom odseku:

„Termín „princíp“ tu nepoužívame na označenie formálneho právneho predpisu, ale na označenie súhrnných konštrukcií, ktoré sú naším pokusom zachytiť kľúčové aspekty biblického učenia z mnohých častí textu spôsobom, ktorý sa dá aplikovať na súčasné problémy. Môžeme ich vnímať ako most, ktorý má jednu oporu pevne zakotvenú v Písme, ale je konštruovaný inak, aby sa dostal do rôznych bodov na pohyblivom piesku nášho súčasného kontextu. Ako pomôcka slúžia princípy skôr na to, aby nám pripomínali kľúčové hodnoty a usmerňovali nás pri ich uplatňovaní, než aby priamo predpisovali postupy (...). Je nesmierne dôležité rozlišovať princípy od politik. Kľúčový rozdiel spočíva v tom, že princípy sú etické vyhlásenia, zatiaľ čo politiky sú prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov. Kresťania by mali byť ochotní v rámci svojej sociálnej a politickej angažovanosti navrhovať a viesť kampaň za konkrétne politiky, pričom by mali uznať, že nesúhlas je legitímny. Cirkvi by však mala byť opatrná pri zaväzovaní sa k politikám, ktoré len odrážajú umenie možného – ekonomicky, politicky a sociálne. (...).“⁶

Ako ukazuje tento citát, KSU a VM majú ak nie identický, tak aspoň veľmi podobný prístup k politike. Odlišujú ich však dva dôležité prvky. Prvým je úloha, ktorú v KSU zohráva *prirodzený rozum* a pojem *spoločného dobra*. Druhým je dôraz, ktorý VM kladie na *konanie* a *skúsenosť*. Katolícka cirkev dôveruje rozumu, že je schopný zjednotiť ľudí v spoločnom a zdieľanom hľadaní pravdy. Verejný priestor je miestom, kde vládne rozum a kde ľudia nachádzajú zhodu na základe spoločného záväzku hľadať pravdu. Hľadanie pravdy však nie je cieľom politiky, ale prostriedkom k nej. Má inštrumentálnu hodnotu (*Fides et ratio*, 1998). Cieľom ľudskej politiky je spoločné dobro, teda pevná nádej a presvedčenie, že dobro človeka a dobro jeho spoločenstva sú v koneč-

⁶ Ashcroft, J., „Biblická agenda. Issues of Interpretation“, in Schluter, M., Ashcroft, J., Jubilee Manifesto: a framework, agenda & strategy for Christian social reform, 2005, 94.

nom dôsledku prepojené. Medzi nimi môže existovať trvalé napätie, ale majú sa zblížovať a eschatologicky sa zjednotia. Kresťania sa preto musia angažovať v politike nielen zo záujmu o chudobných, ale aj zo svojho záväzku voči spoločnému dobru. Hľadanie verejného dobra je podstatnou súčasťou hľadania vlastného dobra. Do tohto spoločného hľadania sa môžeme zapojiť prostredníctvom verejnej diskusie. Ak sú teda hlboké nezhody a silné rozpory prirodzenou súčasťou dynamiky spoločného dobra, nemali by sa zamieňať s prirodzeným stavom ľudského spoločenstva (nevyhnutný konflikt záujmov). Názorové rozdiely a rozpory môžu byť a budú nakoniec vyriešené. Vždy existuje cesta vpred smerom k spoločnému dobru. Kresťania sa teda napriek všetkým neúspechom musia neustále a pokojne angažovať v politike pri hľadaní spoločného dobra.

Vzťahové myslenie na druhej strane trvá na konaní a hodnote skúsenosti. Medzi presvedčením a činmi musí byť kontinuita. Deklarovaným cieľom od začiatku nie je ani tak čítať „znamená doby“ a navrhovať smerovanie diskusie o politike, ale angažovať sa v politike, navrhovať reformy a byť schopný dosiahnuť konkrétne výsledky. Dôraz na konanie je zjavný. Kresťanská viera je vtelená a musí vykazovať súlad medzi presvedčením a činmi. Veľkou intuíciou VM je potom vnímať kvalitu vzťahov ako štandard a meradlo, ktoré vyjadruje *kresťanské presvedčenie* (Božia láska je najvyššou normou ľudského života) a *politické konanie* (dobrú spoločnosť možno uchopiť prostredníctvom kvality vzťahov, ktoré buduje medzi svojimi členmi). Vzťahová optika poskytuje alternatívnu víziu spoločnosti, na základe ktorej môžeme konať.

Avšak práve toto zdôrazňovanie nevyhnutnosti konania vedie VM k tomu, aby si cenilo skúsenosť. Zo skúsenosti sa musíme učiť. VM nie je rigidným kresťanským pohľadom na politiku zhora nadol. Vychádza rovnako zo skúsenosti ako z kresťanského presvedčenia. Prax a skúsenosti zo života spoločenstva, ekonomických transakcií, tvorby politiky a politických zápasov sú rovnako dôležité ako základné kresťanské hodnoty, ktoré ich inšpirujú. Skúsenosť formuje kľúčové chápanie toho, ako pretaviť kresťanské hodnoty do účinnej a koherentnej politiky. Činnosti sa učíme prostredníctvom skúseností. VM teda uznáva úplný hermeneutický cyklus: „Naša vlastná skúsenosť je, že interpretačný cyklus text – paradigma – princíp – politika môže fungovať v akomkoľvek poradí a akýmkoľvek smerom, čo umožňuje neustále prehodnocovanie predbežného porozumenia“⁷. Táto schopnosť učiť sa zo skúseností a zlepšovať koncepčný rámec vzťahového pohľadu odlišuje VM od KSU.

⁷ Pozri predchádzajúci zdroj.

3. Vzájomné obohacovanie

Porovnávanie a kontrastovanie KSU a VM je málo užitočné, ak pri ňom skončíme a nehladáme vzájomné obohacenie. V tejto poslednej časti preskúmame, ako by jeden prístup mohol ťažiť z prvkov prevzatých z druhého. Tento pozitívny krok však nepriamo nadväzuje na negatívny krok. Hľadať vzájomné obohacenie znamená mať jasnú predstavu aspoň o niektorých nedostatkoch každého prístupu. Preto začíname túto časť niekoľkými kritickými poznámkami. Potom prejdeme k možnému vzájomnému obohaceniu.

Niektoré obmedzenia

Katolícke sociálne myslenie a syndróm slonovinovej veže; vzťahové myslenie a „univerzálna“ vzťahová optika.

KSU je hlasom magistéria. Je to diskusia vedená z bezpečnej vzdialenosti brány do transcendencie. Biskupi ani pápeži sa už neangažujú v politike. Uznanie rozdielu medzi náboženskou a politickou mocou a uznanie autonómie politiky je dnes v katolicizme samozrejmosťou. Je to správne a už dávno sa to malo stať.

Je tu však aj vedľajší efekt: odstup neangažovaných hráčov od tých, ktorých komentujú. Rovnaký syndróm postihuje aj akademikov. Vzdialenosť, ktorú si magisterium samo uložilo vo vzťahu ku globálnym záležitostiam, ovplyvňuje KSU. Ako „učenie“ autority, ktorá sa zdržiava vstupu do sveta a preto sa zo sveta sťahuje, prenecháva „iným“, konkrétne známym „ľuďom dobrej vôle“, úlohu konať podľa tohto učenia. „Iní“ sa musia zapojiť do politiky, „iní“ sa musia vyrovnáť s nejednoznačnosťou sveta a „iní“ budú musieť zvládnuť ťažké politické rozhodnutia. Tento odstup vysvetľuje často *zmierlivý* a mierne *vynalievavý* postoj KSU k politike a najmä k správe vecí verejných; tento odstup tiež vysvetľuje aj nedostatok praktického myslenia, ktoré by mohlo viesť k činom a konkrétnym politikám. Na redigovaní sociálnych encyklík sa môžu podieľať aj laici, ale hľadisko vždy zostáva hľadiskom magistéria. Syndróm veže zo slonoviny sa prejavuje v KSU a obmedzuje jeho operatívnosť.

Prílišná opatrnosť niekedy vedie k bezvýznamnosti. Pápeži po stáročia boli a pôsobili ako hlava svetskej moci, exkomunikovali nepriateľov, zapájali sa do vojen, aby si zachovali svoje panstvá, a odporovali nárokom začínajúcich suverénnych štátov. Katolícka cirkev odvtedy dôkladne prehodnotila svoje postavenie a zriekla sa politickej moci. A to až do takej miery, že magisterium sa už neangažuje v žiadnom národ-

nom politickom orgáne a svoju priamu politickú činnosť obmedzuje na KSU: tento postoj sa odráža v jej postavení v OSN ako stáleho *pozorovateľa* (nie *agenta*). V skutočnosti je to známa slabina KSU. Súbor učenia môže byť zaujímavý a ucelený, ale politici a ekonómovia ho vo veľkej miere ignorujú. Dokonca aj v rámci Katolíckej cirkvi číta sociálne encykliky len málo ľudí – najmä teológovia. Praktická irelevantnosť je vlastne hlavnou výzvou, ktorej musí KSU čeliť.

Jedným z limitov VM je jeho sila. Tým, že sa v jeho prístupe kladie dôraz na vzťahy, môže sa stať, že od jediného konceptu sa žiada príliš veľa. V prvom rade nie všetky vzťahy sú dobré vzťahy. Vzťahová optika⁸ by mohla ľahko prehliadnuť prípady inštitucionálneho zneužívania alebo patologických vzťahov. Vezmime si prípad alkoholizmu. Väčšina pravidelnej konzumácie sa odohráva doma a zvyčajne má ťažký dopad na rodinné vzťahy. Podchytilo by otca alebo matku alkoholika päť štandardných kritérií VM? Mohlo by sa to javiť ako nedostatok *priamosti* (schopnosť zapojiť druhého) alebo zlyhanie *parity* (nedostatok spravodlivosti a rešpektu vo vzťahu), alebo dokonca neschopnosť dosiahnuť *kontinuitu* (dĺžka a trvanie vzťahov). Väčšina rodičov alkoholikov však svoje deti miluje, tvrdí, že si ich váži a je s nimi v dlhodobom vzťahu (ako by mohli prestať byť ich rodičmi?).

Vzťahová optika v snahe prispôbiť sa sekulárnej spoločnosti skutočne upustila od odkazu na konečný cieľ vzťahov, ktorý uznáva kresťanské Zjavenie, a to lásku (*agapé*). Kvalitatívne rozmery, ktoré tvoria štandardné kritérium VM, sú *spravodlivosť*, *dôstojnosť* a *udržateľnosť*, z ktorých žiadny nemôže byť cieľom vzťahov. Do vzťahu nevstupujete preto, aby ste dosiahli dôstojnosť, udržateľnosť alebo spravodlivosť. Tieto hodnoty sú prostriedkom. Sú potrebné na to, aby vzťah existoval, a preto sú preň dôležité. Napriek tomu však zostávajú len „prostriedkom k dosiahnutiu hodnôt“, nie cieľom.

A tu je problém. Nemôžete upustiť od cieľov *bez toho, aby ste stratili to, čo tvorí vnútornú dynamiku vzťahov*. Ak upustíte od lásky, stratíte schopnosť pochopiť, prečo sú niektoré vzťahy oveľa dôležitejšie ako iné; prečo sú niektoré vzťahy nevyhnutné pre ľudský rozkvet, zatiaľ čo iné sú povrchné. Ako môže byť láska – a potom nie akákoľvek láska, ale *agapé* v základných textoch VM – konečným cieľom vzťahov? Je možné objektívne posúdiť *kvalitu* vzťahu bez zohľadnenia dynamiky širších vzťahov smerujúcich k ich vlastnému naplneniu? A potom, existuje len jeden cieľ, *agapé*? Čo ostatné ľudské formy lásky? Aké sú dynamické vzťahy medzi týmito ľudskými láskami a Božou láskou?

Ďalším súvisiacim obmedzením rámca VM je, že všetky druhy rôznych vzťahov sú revidované rovnakou optikou, ako keby neexistoval rozdiel

⁸ Ashcroft, J., Childs, R., Myers, A., Schluter, M., *The Relational Lens*, 2016.

medzi rodinnými väzbami, ekonomickými zmluvami a spoločným jazykom. Neuveriteľná rozmanitosť vzťahov sa touto optikou redukuje na „jeden štandard pre všetkých“. Nie že by to bolo tvrdením prístupu VM. Uznáva rozmanitosť vzťahov a heterogenitu kontextov. Preto je taká dôležitá interpretácia toho, čo je videné touto optikou. Napriek tomu sa však na meranie vzťahovej blízkosti v rôznych kontextoch a vzťahoch používa jedna a tá istá optika. Opäť sa tu opakuje tá istá otázka ako predtým. Na to, aby sme sa mohli zaoberať skutočnou rozmanitosťou a heterogenitou vzťahov, je potrebné pomerne dobre rozumieť ich vnútornej dynamike smerujúcej k tomu istému cieľu.

V nasledujúcich dvoch častiach sa zameriame na tieto obmedzenia.

Dynamika spoločného dobra

Korene tohto pojmu siahajú až do staroveku, ale strom spoločného dobra skutočne vyrástol v stredoveku a rozkvet zaznamenal počas renesancie⁹. Ide o pojem zdedený z Aritstotelovej *Etiky a politiky* a čiastočne prevzatý z rímskeho právneho pojmu *utilitas communis*. Jeho rozpracovanie na plnohodnotný pojem však malo byť dielom scholastických mysliteľov. S obrovskou odvahou interpretovali tento pojem v kristologickom zmysle a odtiaľ ho vrátili do metafyziky, etiky a politiky. Vtedy sa už začalo horlivo diskutovať aj o konkrétnom obsahu spoločného dobra, ktoré slúžilo napríklad počas talianskej renesancie na ospravedlnenie republík aj monarchií. Na úsvite novoveku sa potom mnohé jeho kľúčové črty sekularizovali: nádejou na spoločné dobro sa stala naša viera v „pokrok“, obsah spoločného dobra s zúžil na „všeobecný záujem“, eschatologickým subjektom, v ktorom sa spoločné dobro napokon dosiahne, mal byť „suverénny, národný štát“. Katolícka cirkev, nevšímajúc si túto významovú mutáciu, stále hovorí o spoločnom dobre, akoby tomuto pojmu všetci rozumeli a zhodli sa na ňom. To však už neplatí. Len málo ľudí rozumie tomuto pojmu a ešte menej ľudí pozná jeho históriu. Avšak po tom, čo v druhej polovici dvadsiateho storočia takmer vymizol, politici, právnici a filozofi znovu objavujú význam tejto tradície, najmä ako kritického nástroja, ktorý pomáha vysvetliť nedostatky politického liberalizmu¹⁰.

⁹ Historický prehľad tejto koncepcie možno nájsť v knihe Kempshall, M., *The common good in late medieval political thought*, Oxford University Press, Oxford, 1999. Hibst, P., *Utilitas Publica – Gemeiner Nutz – Gemeinwohl: Untersuchungen zur Idee eines politischen Leitbegriffes von der Antike bis zum späten Mittelalter*, Peter Lang, Frankfurt, 1991. Jehne M., Lundgreen C., (Hg.), *Gemeinsinn und Gemeinwohl in der römischen Antike*, Stuttgart : F. Steiner, 2013. Villard R., *Du bien commun au mal nécessaire : tyrannies, assassinats politiques et souveraineté en Italie, vers 1470 – vers 1600*, Rome: Ecole française de Rome, 2008.

¹⁰ Pozri napríklad Hollenbach, D., *The Common Good*, 2002 alebo Sluga H., *Politics and*

Čo teda Katolícka cirkev chápe pod pojmom spoločné dobro? Jednoducho povedané, *spoločné dobro je nádej, nádej na skutočné a možné spojenie dobra človeka a dobra jeho spoločenstva*. Táto nádej je v priamom rozpore s tým, čo Cavanaugh nazval „ontológiou násilia“, ktorá podnecuje súčasnosť¹¹. Podľa názoru Katolíckej cirkvi neexistuje nič také, ako je trpký a nekonečný konflikt individuálnych záujmov, ktorý je základom spoločností. Naopak, existuje nádej, že tieto konflikty nemajú trvať večne a dajú sa vyriešiť, *pretože dobro každého z nás a dobro našich spoločenstiev nie sú protikladné*. V konečnom dôsledku sa zblížia.

Podstata tohto konceptu je teologická. V Kristovi sa zhoduje dobro každého a všetkých ľudí, teda v osobe vzkrieseného Pána, ako sa eschatologicky zjaví na konci čias. Odtiaľ sa odvíja niekoľko kľúčových znakov tejto koncepcie: a) *univerzálny eschatologický dosah*, b) *historická neúplnosť*, c) *konfliktná a dialogický charakter*, d) *dynamika seba-vyprázdnenia (dialektika)*.

A) Univerzálny eschatologický dosah

Prvý sa týka veľkosti spoločenstva, ktoré si Cirkev predstavuje. Dobro každého človeka musí zahŕňať dobro všetkých ľudí – to znamená celého ľudstva. Hľadanie spoločného dobra nebude úplné, kým sa nerozšíri ďaleko za hranice národných alebo kultúrnych spoločenstiev, aby dosiahlo všetkých ľudí. Toto univerzálne rozšírenie je horizontom spoločného dobra. Je to však *reálna nádej*, nie utópia. Eschatológia nie je rozprávka. Je to skutočný bod, ku ktorému smeruje čas a dejiny. Nádej na spoločné dobro je teda ukotvená v metafyzickom presvedčení: násilie, chamtivosť a nespravodlivosť nebudú trvať večne, ale mier, spravodlivosť a láska áno.

B) Historická neúplnosť

Druhý dôvod je len dôsledkom prvého. Ak má plné spoločné dobro eschatologickú povahu, nemali by sme očakávať, že sa uskutoční v nejakom konkrétnom historickom spoločenstve. Akékoľvek historické spoločné dobro je pri všetkých svojich úspechoch neúplné. Samotné hranice spoločenstva, ktoré sa teší zo spoločného dobra, budú postupne vytvárať napätie, pretože z neho vylučujú ostatných. Takto samotná dynamika *univerzálneho spoločného dobra* bude pomaly na-

the search for the common good, 2014.

¹¹ Cavanaugh, W., *Theopolitical imagination*, T&T Clark, London, 2005.

rúšať hranice a spochybňovať ich. Dnes to názorne ilustruje tlak, ktorý na hranice štátov vyvíja migrácia alebo tlak nadnárodných korporácií na vnútroštátne daňové právo. Ide o to, že táto *neúplnosť* je normálna a nevyhnutná, kým ľudské dejiny nedosiahnu svoj koniec. Nie je to však dôvodom na to, aby sme sa vzdali hľadania univerzálneho spoločného dobra. Práve naopak. Musíme sa usilovať o realizáciu úplného spoločného dobra s vedomím, že ho nikdy úplne nedosiahneme. KSU teda rozlišuje medzi eschatologickým spoločným dobrom (Kristova osoba a Kristovo kráľovstvo) a mnohými konkrétnymi, historickými spoločnými dobrami, ktoré možno dosiahnuť.

C) Konfliktný a dialogický charakter

Množstvo rôznych historických spoločných dobier, ktoré je možné dosiahnuť, množstvo rôznych *prostriedkov*, ktoré existujú na ich dosiahnutie, a *poradie priorít* pri ich presadzovaní vysvetľujú konfliktný a dialogický charakter hľadania spoločného dobra. Preto sa hovorí, že politika má jeden jedinečný cieľ: spoločné dobro. Uznanie tohto cieľa však nemá poprieť konfliktný a ťažký charakter tohto hľadania. Nádej nás spája, ale praktické nastavenie požiadavky spoločného dobra môže byť rozdeľujúce. Hľadanie spoločného dobra a práca preň je totiž častejšie otázkou odstraňovania zakorenených privilégií alebo prelamovania odporu voči zúženým názorom na spoločné dobro, ktoré sa obmedzujú na vlastnú voličskú základňu, stranu alebo „veľký národný záujem“. Samotné vytváranie politickej moci je jedným z prvých a základných spoločných dobier. Konfliktné hľadanie spoločného dobra sa však vždy nachádza pod normatívnosťou eschatologického spoločného dobra. Preto KSU trvá na ochote viesť dialóg s inými a pokojne konfrontovať protichodné názory na to, čo od nás spoločné dobro vyžaduje.

D) Dynamika seba-vyprázdnenia

Hegelova dialektika je inšpirovaná povahou dynamiky seba-vyprázdnenia spoločného dobra. Zjednodušene povedané, v mnohých sociálnych kontextoch nie je možné splniť ani základné požiadavky spoločného dobra. Vôľa pracovať pre spoločné dobro môže byť tak účinne potláčaná, že dokonca dúfať v ňu sa zdá byť hlúpe a nereálne. Vlastný záujem, dezilúzia a cynizmus – tvoriace realistický prístup k politike – sú tri postoje, ktoré najúčinnnejšie bránia hľadaniu spoločného dobra. V súkromí sa zúfalstvo mení na zakorenený egoizmus, na verejnosti mení politiku na mocenskú hru bez iného cieľa ako osobných privilégií

(Machiavelli). Katolícka cirkev nikdy nezúfa nad hľadáním spoločného dobra. Uznáva však, že toto hľadanie je často seba-vyprázdňujúce. Zdanlivo budeme pracovať zbytočne a naše najlepšie úsilie nedosiahne výsledok, v ktorý sme dúfali. Ale práve vtedy táto angažovanosť, táto práca prinesie ovocie v pravý čas, práve preto, že dynamika spoločného dobra je v konečnom dôsledku dynamikou Božieho Ducha vo svete. Kristova smrť a zmŕtvychvstanie sú základom našej nádeje, že spoločné dobro bude reálne a uskutočniteľné. Pri angažovaní sa za spoločné dobro by sme preto mali očakávať podobné ťažkosti ako náš Majster. Preto je *pokora* v KSU priamo spojená so *správou vecí verejných a politikou*. Sme súčasťou dynamiky, ktorá nás prevyšuje a ktorú neovládame ani jej plne nerozumieme. *Pokorná služba* je preto postojom zodpovedajúcim práci pre spoločné dobro.

Ale čo konkrétny obsah spoločného dobra? Pre stredovekých učencov bolo spoločné dobro nielen cieľom, ale kľádlo na panovníkov veľmi konkrétne požiadavky. Bolo normou politiky rovnako ako cieľom. Ak však normy čiastočne vyplývajú z cieľa, konkrétna požiadavka spoločného dobra je vecou miestneho rozlišovania. Veľa závisí od rozhodnutia uznať to či ono dobro alebo hodnotu za súčasť spoločného dobra. S typickou precíznosťou scholastickí myslitelia rozlišovali medzi *zdrojmi* a *formami* normatívnosti sporej so spoločným dobrom (medzi vnútornými a vonkajšími zdrojmi normatívnosti – *ordo duplex* – a medzi materiálnymi a formálnymi prvkami normatívnosti).

KSU zdedilo tieto rozlíšenia, ale rozhodlo sa zhrnúť to, čo vyžaduje spoločné dobro, ako materiálne statky, inštitúcie a sociálne cnosti: (a) *materiálne statky umožňujúce prežitie a blahobyť* (t. j. materiálne podmienky stanovené pre hľadanie spoločného dobra); (b) *inštitucionálna reciprocita dôstojnosti, teda inštitúcie organizujúce naše spolužitie ako ľudských bytostí* (t. j. formálne podmienky stanovené pre hľadanie spoločného dobra); (c) *sociálne cnosti, t. j. sociálne uskutočňovanie spoločného dobra* (t. j. etická podmienka spoločného dobra). Keďže spoločné dobro je sociálnou dynamikou, neexistuje uzavretý zoznam dobier, ktoré tvoria normatívny obsah spoločného dobra. Každá spoločnosť si musí neustále klásť otázku, čo je *v súčasnosti, v našej komunite, za súčasných okolností*, potrebné pre spoločné dobro. Otázka spoločného dobra je teda aj trvalou a neustálou otázkou politiky.

Keďže táto otázka nie je pre spoločnosti nová, KSU považuje niektoré prvky za veľmi dôležité. Medzi spoločnými statkami, ktoré je potrebné zabezpečiť, je na prvom mieste *materiálna základňa* prežitia (mier, stabilita, potraviny a voda, bývanie, základná verejná infraštruktúra atď.), potom niektoré kľúčové *inštitúcie, ktoré sú nástrojom na dosahovanie dôležitých spoločných statkov*, ako je bezpečnosť, spravodlivosť, solidarita, politická účasť atď. Materiálne statky alebo inštitúcie

však nestačia. Aj tie najlepšie statky alebo inštitúcie sa môžu zvrhnúť, ak sa nepoužívajú v súlade so spoločným dobrom. Na to, aby verejný priestor existoval a fungoval v *prospech* spoločného dobra, je potrebný súbor *spoločných postupov*. Spoločné dobro je totiž predovšetkým súborom spoločných hodnôt a spoločenských cností, ktoré sú rovnako *výsledkom* ako *etickou podmienkou* spoločného dobra. Existujú rôzne zoznamy spoločenských cností, ale KSU často spomína spravodlivosť, mier, solidaritu, vytrvalosť, svornosť, silu, rozvážnosť, lásku a bratstvo. Ide o sociálne praktiky, ktoré sociálne inštitúcie potrebujú, aby dobre fungovali a dosahovali svoj prínos pre spoločné dobro. Podľa KSU meriame kvalitu spoločného dobra dosiahnutého spoločnosťou *kvalitou našich spoločných hodnôt a sociálnych praktík*¹².

Nie je to práve to, čo sa VM snaží merať? Nezabezpečuje kvalita našich vzťahov priamo kvalitu našich spoločných hodnôt a spoločenskej praxe? Pri všetkých svojich zdokonaleniach chýba chápaniu normatívnosti spoločného dobra KSU schopnosť konkrétne posúdiť kvalitu spoločného dobra dosiahnutého spoločnosťou. To je niečo, čo VM robí.

Pohľad na spoločné dobro cez optiku vzťahov

Inštitúcie formujú vzťahy. Dobré vzťahy sú nevyhnutné na to, aby inštitúcie fungovali. Toto sú dva základné princípy VM. Teraz by sme mohli tiež predpokladať, že kvalita vzťahov vytváraných inštitúciou môže byť skutočne ukazovateľom úrovne spoločného dobra dosiahnutého touto inštitúciou. Táto myšlienka sa zdá byť celkom jednoduchá. Inštitúcie, najmä verejné inštitúcie, sú vo všeobecnosti zriadené v nádeji, že vytvoria konkrétne spoločenské dobro (mobilitu, vzdelanie, zdravie atď.) Na tento účel je potrebná komplexná sieť vzájomných vzťahov. Prostredníctvom nich sa dosahuje spolupráca medzi mnohými jednotlivcami s cieľom vyprodukovať želané spoločenské dobro. Kvalita vzťahov potom závisí od *kvality organizácie*, ako aj od *kvality dosiahnutého sociálneho dobra*. Úroveň spoločného dobra dosiahnutého inštitúciou sa teda môže oprávnenne merať kvalitou vzťahov, ktoré vytvára. Kvalita vzťahov je pravdepodobne jedným z najlepších ukazovateľov na posúdenie úrovne dosiahnutého spoločného dobra v spoločenstve alebo spoločnosti.

¹² Pápež František trvá na tom, že vylúčenie nie je vedľajšou škodou inak dobre fungujúcich spoločností, čo je výrazným príkladom postoja KSU v tejto veci. Vylúčenie, najmä vylúčenie chudobných, je symptómom znepokojujúceho porušenia spoločného dobra. A ako uvádza v *Evangelii gaudium* alebo *Laudato sí*, to, čo treba zmeniť, nie sú len inštitúcie generujúce vylúčenie, ale aj postoje a návyky spotreby, ktoré sú súčasťou tohto systémového vylúčenia chudobných.

KSU by veľa získalo, keby do svojej koncepcie spoločného dobra pridalo vzťahovú optiku. Nielenže by sa tým zvýšila jeho schopnosť posudzovať konkrétne politiky a inštitúcie, ale zároveň by získalo kľúčový nástroj, ktorý tak veľmi potrebuje na to, aby mohlo začať fungovať. Vzťahová optika preklenuje priepasť medzi neškodným diskurzom o spoločnom dobre a efektívnou schopnosťou navrhovať konkrétne politiky pre spoločné dobro. Mohla by sa užitočne pridať ku chápaniu KSU týkajúcich sa vzťahov medzi prácou a kapitálom, k existujúcemu napätiu medzi súkromným vlastníctvom a vytváraním verejných statkov alebo k jeho analýze chudoby či dokonca finančnej krízy. Určite je to téma, ktorú by bolo vhodné ďalej skúmať.

Rovnako aj VM by mohlo profitovať z chápania dynamiky spoločného dobra zo strany KSU. Nie všetky vzťahy sú rovnako dôležité. Niektoré sú dôležitejšie ako iné. Niektoré majú väčšiu hodnotu ako iné. Ako by sme mohli odlíšiť tie, ktoré sú podstatnejšie, od tých, ktoré sú menej dôležité? Spoločné dobro chápe sociálne vzťahy ako dynamiku, dialektický vznik stále väčšieho spoločného dobra. Ako také vracia VM pojem konečného cieľa všetkých spoločenských vzťahov. Takáto nádej na spoločné dobro nám umožňuje rozpoznať, nie absolútne, hierarchiu dôležitosti medzi mnohými konkrétnymi spoločnými dobrami, ktoré možno dosiahnuť inštitúciami alebo politikami. Ide o otázku priority medzi špecifickými spoločnými dobrami, ktorá však vychádza z kvalitatívneho rozdielu. Niektoré spoločné statky sú pre našu ľudskosť podstatnejšie ako iné, a preto by sa mali uprednostniť. Toto poradie priorít by mohlo slúžiť na rozlíšenie – spomedzi množstva vzťahov – tých, ktoré majú zásadný význam a ktorým by sa mala venovať zvláštna pozornosť. Ale aj bez určovania poradia, už samotný fakt, že vzťahy by sa mali rozvíjať podľa dynamiky spoločných dobier, prináša možné spresnenie pojmov *kontinuity* a pojmu *pospolitosti*.

Perspektíva spoločného dobra môže tiež pomôcť VM vyrovnať sa s *množstvom* vzťahov. Rôznorodosť konkrétnych, historických spoločných dobier je zjednotená ich príslušnosťou k tej istej dynamike, ktorá ich vedie ku konečnému a eschatologickému spoločnému dobru. Ich rozmanitosť tak možno plne uznať bez toho, aby sme sa zriekli jednoty ich príslušnosti k jednej a tej istej normatívnosti. Rôzne špecifické spoločné dobrá stavajú na rôznych hodnotách a spoločenských cnostiach. Preto majú tendenciu vytvárať aj rôzne druhy vzťahov. Napríklad všeobecné vzdelanie nestavia na tých istých sociálnych cnostiach ako mier a bezpečnosť. Ak by sme prijali dynamiku spoločného dobra ako rámec, vzťahová optika by mohla uznať radikálnu rozmanitosť vzťahových kontextov, ale zároveň by ich mohla zaradiť pod jednu a tú istú zastrešujúcu normatívnosť. Problém s prístupom „jedna veľkosť sedí všetkým“ by sa mohol ak nie vyriešiť, tak aspoň zmierniť.

V neposlednom rade by rámec spoločného dobra mohol VM pomôcť pochopiť riadenie moci vo vzťahoch. Kniha *Relational Lens* podrobne skúma mieru zložitosti tejto otázky. Neexistujú vzťahy bez mocenských hier medzi nimi. Ani hierarchický prístup zhora nadol, ani rovnostársky prístup sa nepovažujú za vhodné. Aj napriek množstvu uvedených príkladov sa však nezdá, že by existovala všeobecná odpoveď na to, ako zaobchádzať s mocou, aby sa vzťahy nielen zachovali, ale aby mohli skutočne prekvitať. Vzťahové riadenie by mohlo byť vlastne to, čo KSU chápe pod pojmom „riadenie pre spoločné dobro“.

Záver

Tento článok môže byť len začiatkom rozsiahlejšieho výskumu. Na záver vyjadruje presvedčenie o bohatstve oboch prístupov a o tom, čo všetko by sa dalo získať ich užším prepojením. Oba prístupy majú rovnaké kresťanské a biblické pozadie. Aj keď sa líšia svojou povahou a rozsahom, zostávajú však stále hlboko prepojené. Dlhšiemu historickému časovému rozpätiu KSU zodpovedá väčšia vôľa a schopnosť VM konať. Oba prístupy sa môžu vzájomne obohatiť.

Konkrétne sme sa tu pokúsili navrhnuť – skôr jednostranne – ako by toto vzájomné obohacovanie mohlo fungovať. Je zrejmé, že pojem spoločného dobra by mohol byť pre VM zaujímavý a pomôcť zlepšiť vzťahovú analýzu. A na druhej strane by VM mohlo byť veľmi užitočným pre KSU, aby mohlo posúdiť kvalitu spoločného dobra vytváraného konkrétnymi politikami a inštitúciami. Táto úloha je však stále otvorená a mala by byť preskúmaná oveľa dôkladnejšie, ako sme to mohli v rozsahu tohto článku urobiť.

Bibliografia

- Aquilina, M., Korson, G., Socias, J. (Ed.), *The Social Doctrine of the Catholic Church*, Woodridge: Midwest Theological Forum, 2013.
- Ashcroft, J., Childs, R., Myers, A., Schluter, M., *The Relational Lens. Understanding, Managing and Measuring Stakeholder Relationships*, Cambridge: CUP, 2016.
- Baker, N., *Budovanie vzťahovej spoločnosti – nové priority pre verejnú politiku*, Londýn: Ashgate Publishing Limited, 1996.
- Barbieri, W.A., „Beyond the Nation : The Expansion of the Common Good in Catholic Social Thought“, in *The Review of Politics* (2002), 723-754.
- Benestad, J. B., *Cirkev, štát a spoločnosť: úvod do katolíckej sociálnej doktríny*, Washington, DC: Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Amerike, 2011.
- Britto R., *Koncepcia spoločného dobra v sociálnom myslení Jána Pavla II : hodnotenie v porovnaní s Michaelom Novakom a Amartyom Senom*, Rím: Saleziánska pápežská univerzita, 2009.
- Katolícka biskupská konferencia Anglicka, Wales, *Spoločné dobro a Sociálne učenie Katolíckej cirkvi*, Londýn: Dublin Press, 1996.
- Cavanaugh, W., *Theopolitical imagination*, Londýn: T&T Clark, 2005.
- Hibst, P., *Utilitas Publica – Gemeiner Nutz – Gemeinwohl: Untersuchungen zur Idee eines politischen Leitbegriffes von der Antike bis zum späten Mittelalter*, Frankfurt: Peter Lang, 1991.
- Hollenbach, D., *Spoločné dobro*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Jehne M., Lundgreen C., (Hg.), *Gemeinsinn und Gemeinwohl in der römischen Antike*, Stuttgart: F. Steiner, 2013.
- Kempshall, M., *The common good in late medieval political thought*, Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Keys M., *Aquinas, Aristoteles, and the promise of the common good*, Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2006.
- Mills, P., Schluter, M., *After Capitalism: Rethinking Economic Relationships*, Cambridge: Jubilee Centre, 2012.
- Oudart H., Picard J.M., Quaghebeur J., (Dir.), *Le Prince, son peuple et le bien commun: de l'Antiquité tardive à la fin du Moyen Age*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2013.

- Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, *Kompendium sociálnej náuky Katolíckej cirkvi*, Vatikán: Libreria Editrice Vaticana, 2004.
- Schluter, M., Ashcroft, J., *Jubilejný manifest: rámec, program a stratégia kresťanskej sociálnej reformy*, Leicester: Inter-Varsity, 2005.
- Schluter, M., Lee D., *The R Factor*, London: Hodder & Stoughton Religious, 1993.
- Sluga H., *Politika a hľadanie spoločného dobra*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Časť II:

Katolícka sociálna náuka a Vzťahové myslenie

Odpoveď Mathiasovi Nebelovi
a Paulovi Dembinskému

Guy Brandon
a Michael Schluter

Jubilee Centre je vďačné Mathiasovi Nebelovi a Paulovi Dembinskému za to, že sa ujali úlohy preskúmať vzťahové myslenie v jeho kresťanskom i „svetskom“ vyjadrení a poskytli kritiku z pohľadu katolíckeho sociálneho učenia s osobitným zreteľom na „spoločné dobro“. Mathias Nebel vo svojich diskusiách o skorších návrhoch dokumentu ilustroval hodnoty, ktoré sú základom vzťahového myslenia – vždy zdvorilý, pozorný k inému pohľadu, hľadajúci pozitívna a usilujúci sa o zrozumiteľnosť. Dúfame, že k odpovedi uvedenej v nasledujúcich častiach sa bude pristupovať v rovnakom duchu túžby po vzájomnom porozumení a hlbšom spoločenstve, pretože sa všetci snažíme slúžiť tomu istému Otcovi prostredníctvom Pána Ježiša Krista. Cieľom týchto odpovedí na príspevok Mathiasa Nebela je podnietiť ďalšiu diskusiu, väčšiu zrozumiteľnosť a hlbšie pochopenie toho, ako si môžeme čo najlepšie slúžiť pri plnení nášho spoločného záväzku voči Kristovmu evanjeliu.

1. Dejiny kresťanského sociálneho a vzťahového myslenia

Pri skúmaní podobností a rozdielov medzi katolíckym sociálnym učením (KSU) a vzťahovým myslením (VM) je užitočné pochopiť pozadie každého z nich. Je potrebné poznamenať najmä to, že VM je skôr hnutie než myšlienka alebo interpretačná tradícia.

KSU má svoj pôvod v pápežských encyklikách, a hoci autorstvo je širšie (zahŕňa napríklad aj biskupské listy), ide predovšetkým o zbierku oficiálnych dokumentov Katolíckej cirkvi, doručených spoločenstvu¹³.

Naopak, VM má viac pólů¹⁴. Je to hnutie založené na zmluve, ktoré sa snaží komunikovať so svojím publikom prostredníctvom rôznych prostriedkov bez (nevyhnutnej) priamej účasti cirkevných autorít. Hoci existuje jasná skupina ľudí, ktorí toto hnutie založili, nevyjadrujú vlastníctvo VM spôsobom, akým sa ku KSU hlási Katolícka cirkev. Okrem toho je zámerom práve to, aby VM prevzalo a ďalej rozvíjalo široké spektrum ľudí a organizácií, hoci v ideálnom prípade by malo zostať verné svojim židovsko-kresťanským koreňom. Hoci teda existujú rozsiahle podobnosti medzi VM a KSU, rozdiely možno vyplývajú z rozdielov v zdrojoch autority medzi protestantizmom a katolicizmom, o ktorých sa hovorí v časti 2.

Hoci súbor textov, ktoré tvoria súbor KSU, sa začína encyklikou *Rerum novarum* pápeža Jána XXIII. z roku 1891, tradícia výkladu siaha prinajmenšom k scholastikom stredoveku. Podobne, hoci VM je od 70. rokov 20. storočia formulované v mnohých knihách a článkoch¹⁵, vychádza z cirkevnej tradície siahajúcej až k prvým cirkevným otcom a trendom v protestantskom myslení, ktoré sa objavili v 16. a 17. storočí. Ďalší rozdiel je teda jednoducho v ich existencii v určitom čase. Hoci obe majú korene v skoršom myslení a napokon aj v Biblii, ich formálne začiatky sú pomerne jasné. KSU malo ďalších 80 alebo viac rokov na to, aby rozvinulo svoje kľúčové témy a získalo na sile.

Hlavným problémom, ktorým sa VM zaoberá, je zanedbávanie vzťahov v protestantskej tradícii. Reformácia vo všeobecnosti zdôrazňovala

¹³ Napriek tomu, že sa KSU realizuje zhora nadol, vychádza z činnosti občanov – pozri bod 7: Zameranie činnosti.

¹⁴ Pozri Nick Spencer, „Apolitické zviera? Lessons from a biblical model“, 2003, čerpajúc z B.G.B. Logsdon, Multipolarity and Covenant: (nepublikovaný dokument Jubilejného centra).

¹⁵ Najmä Jubilejný manifest; Etika Starého zákona pre Boží ľud; Boh, spravodlivosť a spoločnosť; Premena kapitalizmu zvnútra.

odpoveď jednotlivca Bohu. KSU zdôrazňuje kolektívny výsledok; zatiaľ čo myšlienka osobitosti v KSU sa zameriava na *vzťahy* jednotlivca, *jednotlivec* zostáva prvoradý. Osobitosť len málo čo povedať o skupinových alebo organizačných vzťahoch. V protestantskej tradícii sa zdôrazňuje úloha miestnej cirkvi v rámci hierarchie cirkevných orgánov. Dôraz na vzťahy však nie je ústredným bodom ani v KSU, ani v protestantskej tradícii¹⁶.

2. Úloha teórie poznania (epistemológie)

KSU nadväzuje na tradíciu Cirkvi. Vychádza zo zásady „Miluj blížneho svojho“. Tá sa potom s použitím rozumu aplikuje na širokú škálu problémov, ktorým spoločnosť čelí v čase, keď Cirkev hovorí. Je uvedených niekoľko odvoditeľných princípov, ale KSU podrobne neskúma biblické zjavenie, aby z neho tieto princípy odvodilo. V KSU nie je žiadna zjednocujúca základná paradigma: má byť prijímaná skôr ako tradícia výkladu než ako systematický súbor myšlienok.

Z teologického hľadiska sa KSU opiera o Božie kráľovstvo a jeho napredovanie smerom k času Kristovho návratu, keď bude zlo zo sveta odstránené: „všetok ľudský pokrok smerom k eschatologickému spoločnému dobru je vlastne našou ľudskou účasťou na postupnom rozširovaní Božieho kráľovstva“¹⁷ „

VM sa teologicky opiera o biblický zákon ako kategóriu, ktorá je odlišná od Božieho kráľovstva¹⁸. Biblický zákon predpokladá tvrdosť ľudského srdca (Matúš 19, 8- pri čítaní majte na pamäti, že väčšina Izraelitov z generácie Exodu zomrela na púšti a nikdy nedosiahla zaslúbenú zem).

Biblický zákon poskytuje normatívny vzor¹⁹. Ježiš sa odvoláva na zákon ako na normatívny základ pre rozhodnutia (napr. Marek 7, 9 – 13). Záujem biblického zákona o Spravodlivosť a Pokoj sa prenáša do Ježišovho učenia o Božom kráľovstve. Existuje teda kontinuita medzi Pánovými cestami, ako ich predstavuje zákon v Starom zákone, a Pá-

¹⁶ Tieto otázky sú bližšie rozobrané v kapitole 3 Jubilejného manifestu. Diskusiu o personalizme nájdete na s. 58.

¹⁷ Mathias Nebel, s. 10.

¹⁸ Pozri Michael Schluter a Roy Clements, "Jubilee Institutional Norms: A Middle Way between Creation Ethics and Kingdom Ethics as Basis for Christian Political Action" v *Evangelical Quarterly* 62:1 (1990), s. 37 – 62.

¹⁹ Pozri Chris Wright, *Starozákonná etika pre Boží ľud*.

novými cestami, ako ich opisuje Božie kráľovstvo. Ježiš sa odvoláva aj na základné princípy, ktoré treba použiť pri uplatňovaní biblického zákona v inom kontexte (napr. Marek 3, 1 – 6).

Jubilee Centre, ktorého úlohou je uistiť sa, aby VM zostalo verné židovsko-kresťanskej tradícii, venovalo veľké úsilie vypracovaniu metodiky na odvodenie zásad z textu a overeniu ich oprávnenosti. Ide najmä o to, ako sa vysporiadať s meniacou sa kultúrou a aplikovať biblické princípy na neustále sa meniace spoločenské zvyklosti – napríklad v otázkach, ako je otroctvo, homosexualita a úloha žien. Nebel tvrdí, že „pluralita textov si vyžaduje hermeneutický prístup, ktorý poskytne zdôvodnený opis hlavných princípov, na ktorých spočíva. Historický vývoj a kultúrne zmeny sa musia zohľadniť ako súčasť interpretačného procesu. Čitateľ siaha po textoch obmedzený svojim konkrétnym miestom v čase a histórii. Zdôvodnené princípy preto nemožno stožňovať so samotným Zjavením, ale s jeho odôvodneným, formalizovaným pochopením.“ Náš rámec však musí byť tiež niekde zakotvený, aby sme sa uistili, že našej kultúre nedávame len odpoveď, ktorú chce počuť. V Markovi 7, 9 – 13 Ježiš varuje pred vyhýbaním sa etickej podstate biblického zákona, v tomto prípade pred dodržiavaním litery, ale nie ducha zákona.

Napokon je tu otázka vzájomnej prepojenosti spoločnosti a spôsobu, akým ju biblický zákon zohľadňuje. Nie je možné upraviť jeden prvok verejnej politiky (napr. úrokové sadzby) bez toho, aby to malo vplyv nielen na zamýšľanú premennú, ale aj na mnoho ďalších aspektov spoločnosti a ekonomiky (napríklad infláciu, hospodársky rast a zamestnanosť, ale aj pôžičky, ceny nehnuteľností, výdavky na sociálne zabezpečenie, dokonca aj rozpad rodín). Biblický zákon vyjadruje holistický systém, v ktorom rôzne zložky spoločnosti a hospodárstva ťahajú rovnakým smerom s rovnakými nadradenými cieľmi, čím sa do veľkej miery predchádza takýmto nezamýšľaným dôsledkom. Práve biblický zákon ako celok pôsobí ako vzťahová paradigma, a nie len každý zákon samostatne, pričom je vzťahový vo svojom zámere a dôsledkoch. Tieto otázky sú bližšie preskúmané v knihe *Jubilejný plán*²⁰.

3. Rozlišovanie princípov a politík

KSU a VM sa zhodli na rozdiel medzi princípom a politikou. „VM, ako aj KSU dbajú na rozlišovanie medzi princípmi a konkrétnymi politikami.

²⁰ Pozri Jubilejný manifest, kapitola 5; "Jubilejné inštitucionálne normy"; Boh, spravodlivosť a spoločnosť; starozákonná etika pre Boží ľud.

Prvé sú etickými vyhláseniami, zatiaľ čo politiky sú prostriedkom na dosiahnutie konkrétneho cieľa. Medzi týmito dvoma pojmami spočíva celý rozsah odlišnosti – medzi nadčasovými normami a konkrétnym historickým prostredím, medzi etikou presvedčenia a etikou zodpovednosti. Konkrétne opatrenia sú vždy komplexné. Existuje mnoho možných spôsobov, ako dosiahnuť ten istý cieľ, a medzi konkurujúcimi si normatívnymi tvrdeniami môžu byť stanovené rôzne priority. VM preto obhajuje nevyhnutnosť angažovať sa v politickej oblasti, ale vyzýva k obozretnosti pri identifikácii konkrétnej politiky ako „kresťanskej“²¹.

Nebel cituje nasledujúce stanovisko k prístupu VM k princípom a politike od Johna Ascrofta:

„Pojem „princíp“ tu nepoužívame na označenie formálneho právneho pravidla, ale na označenie súhrnných konštrukcií, ktoré sú naším pokusom zachytiť kľúčové aspekty biblického učenia z mnohých častí textu tak, aby sa dali priblížiť súčasným problémom. Možno ich vnímať ako most, ktorý má jednu oporu pevne zakotvenú v Písme, ale je konštruovaný odlišne, aby sa dostal do rôznych bodov na pohyblivom piesku nášho súčasného kontextu. Ako pomôcka slúžia princípy skôr na to, aby nám pripomínali kľúčové hodnoty a usmerňovali nás pri ich uplatňovaní, než aby priamo predpisovali postupy (...). Je nesmierne dôležité rozlišovať princípy od politík. Kľúčový rozdiel spočíva v tom, že princípy sú etické vyhlásenia, zatiaľ čo politiky sú prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov. Kresťania by mali byť ochotní v rámci svojej sociálnej a politickej angažovanosti navrhovať a viesť kampaň za konkrétne politiky, pričom by mali uznať, že nesúhlas je legitímny. Cirkvi by však mala byť opatrná pri zavádzaní sa k politikám, ktoré len odrážajú umenie možného – ekonomicky, politicky a sociálne. (...)“²².

Nebel naznačuje, že KSU kladie dôraz na rozum a spoločné dobro, zatiaľ čo VM zdôrazňuje konanie a skúsenosť²³. Hoci sa VM usiluje o konanie, zdôrazňuje aj legitímnosť toho, že kresťania sa líšia v tom, čo považujú za „správne“ v danej situácii, vzhľadom na zložitosť výpočtu vplyvu na vzťahy, časový rámec vplyvu (dlhodobý verzus krátkodobý) atď. Takisto princípy aj politiky ležia na „rebríku abstrakcie“, ktorý sa tiahne od všeobecného ku špecifickejšiemu²⁴. Všeobecnejšie princípy sú kontrolou tých špecifickejších, ale musia sa uplatňovať v konkrét-

²¹ Nebel, s. 14.

²² Ashcroft, J., „Biblická agenda. Issues of Interpretation“, in Schluter, M., Ashcroft, J., Jubilee Manifesto: a framework, agenda & strategy for Christian social reform, 2005, 94.

²³ Nebel, s. 15.

²⁴ Pozri Evangelical Quarterly 62:1 (1990), časť III: Definície, s. 45-46. 25Pozrite Nebel, s. 10.

nych situáciách. Napríklad v Markovi 3, 1 – 6 Ježiš aplikuje všeobecný princíp „konaj dobro“ na konkrétnu situáciu. keď rozlišuje, či je oprávnené uzdravovať počas sabatu.

4. Ako vníma vzťahy katolícke sociálne učenie a vzťahové myslenie

Katolícke sociálne učenie zdôrazňuje heterogenitu vzťahov²⁵, rovnako ako personalizmus, ktorý rozlišuje osobné (napr. rodinné) vzťahy od funkčných vzťahov²⁵. KSU používa aj pojem „inštitucionálne sprostredkovanie“. „Problémom je, že všeobecná predstava o vzťahu môže prehliadať štrukturálne špecifické druhy vzťahov, ktoré existujú (alebo by mali existovať) v manželstve, rodine, škole, nemocnici, odborovom zväze atď... Ako sa líši „vzťahová blízkosť“ alebo „spravodlivosť“ napríklad v rodinách a na univerzitách?“²⁶ „

VM naopak zdôrazňuje, že na všetky vzťahy sa vzťahujú rovnaké kategórie – konkrétne vzťahová blízkosť/vzdialenosť a päť dimenzií vzťahovej blízkosti: priamosť, kontinuita, mnohostrannosť, parita a spoločnosť. Tieto dimenzie vychádzajú z analýzy biblických textov²⁷.

VM sa zaoberá všetkými druhmi vzťahov – medzi jednotlivcami, ale aj medzi rodinami, národmi, etnickými skupinami a organizáciami (napr. zainteresovanými stranami v spoločnosti). VM tiež umožňuje diskutovať o význame týchto vzťahov na základe biblického učenia. Napríklad Deuteronomium 24, 5 ukazuje, že štát nemá neobmedzený alebo bezvýhradný nárok na svojich občanov.

5. Základné predpoklady

Dá sa povedať, že VM je v konečnom dôsledku radikálnejším kritikom dnešnej spoločnosti ako KSU, pretože odmieta akceptovať rad problematických otázok, ktoré prináša individualizmus:

²⁵ O rozdieloch medzi personalizmom a vzťahovým myslením pozri Graham Cole a Michael Schuter, "From personalism to relationism: commonalities and distinctives", január 2004.

²⁶ Jonathan Chaplin, osobná korešpondencia.

²⁷ Michael Schluter poskytuje prehľad tohto procesu v krátkom videu: <https://www.youtube.com/watch?v=WKFfiIYVjkQ&feature=youtu.be>

- Individualizmus obsiahnutý v agende práv
- Hodnotenie politiky z hľadiska individuálnej užitočnosti²⁸
- Individualizmus, ktorý sa predpokladá v školskom systéme
- Zameranie na akcionárov, spotrebiteľov atď. ako na jednotlivcov v rámci kapitalistických ekonomík
- Dokonca aj individualisticko-materialistickú definíciu kľúčových pojmov ako „chudoba“ a „rozvoj“.

VM však prijíma aj predpoklady prevládajúceho svetonázoru. Preberá predpoklady o štrukturálne špecifických črtách inštitucionálnych vzťahov (napríklad školy, väznice, podniky), aby mohlo uplatniť koncept a rámec vzťahov. VM sa napríklad odvoláva na vzťah, ktorý je primeraný medzi podnikom a regulačným orgánom – ale pojem „primeraný“ je potrebné ďalej rozobrať. To, čo je primerané, sa môže líšiť v závislosti od kontextu; môže to byť definované vnímaním rôznych strán, ako je stanovené v dotazníku pre rámec vzťahovej blízkosti; môže to byť definované externe legislatívou; alebo v prípade inštitúcie, ako je manželstvo, to môže vychádzať zo vzťahových hodnôt židovsko-kresťanskej tradície. Je potrebné hlbší výskum na objasnenie predpokladov používaných VM, ktoré sú v súčasnosti zhrnuté v slove „primerané“.

6. Publikum

VM sa snaží ovplyvniť kresťanské aj nekresťanské publikum. Môžu to byť ľudia iného vierovyznania, ako napríklad budhisti a hinduisti, ale aj sekulárne osoby. Vysvetlenia VM sú vypracované s využitím vedy, rozumu, skúsenosti a intuície, pričom nezakrývajú skutočnosť, že sa opierajú o vzťahové hodnoty židovsko-kresťanskej tradície. Ľudia sú vyzvaní, aby hodnotili tvrdenia pomocou rámca VM, pokiaľ nepatria medzi tých, ktorí veria v židovsko-kresťanskú tradíciu, v takom prípade ich môžu hodnotiť aj z hľadiska biblického zjavenia.

Adresátni encyklik (ktoré formujú myslenie KSU) sú katolíci a „všetci ľudia dobrej vôle“, ako sa niekedy uvádza v encyklikách. *Rerum novarum* (1891) bola adresovaná „naším ctihodným bratom patriarchom, prímasom, arcibiskupom, biskupom a iným ordinárom miest, ktoré sú v mieri a spoločenstve s Apoštolským stolcom“. *Humanae Vitae* (1968) bolo adresované „Jeho ctihodným bratom patriarchom, arcibiskupom, biskupom a iným miestnym ordinárom, ktorí sú v mieri a spoločenstve

²⁸ Pozri Nebel, s. 12.

s Apoštolským stolcom, duchovenstvu a veriacim celého katolíckeho sveta a všetkým ľuďom dobrej vôle“. Hoci sa používa celý rad argumentov, znamená to, že na to, aby sa človek mohol zaoberať s KSU je potrebná určitá miera sympatie s katolíckou vierou?

7. Akčné zameranie

Prebieha diskusia o tom, do akej miery sa KSU zameriava na konanie. Nebel píše, že „na rozdiel od KSU má VM veľmi silný ťah na konanie... Ani opätovné čítanie nenájde žiadnu špecifickú „katolícko-politickú agendu“... KSU – tým, že dáva zmysel súčasnému svetovému daniu vo svetle Biblie – treba chápať ako rámec pre konanie. Je to však rámec, ktorý sa nezameriava na nariadenie žiadneho konkrétneho verejného opatrenia. V tomto zmysle sú princípy KSU hermeneutickými princípmi, ktoré smerujú k činnosti, ale neprikazujú súbor konkrétnych politík“²⁹.

Tento názor bol však spochybnený. Jonathan Chaplin píše, že dôraz na konanie „je v súčasnosti prítomný v kľúčových smeroch KSU, napr. v modeli „vidieť – posúdiť – konať“, ktorý sa vyvinul po Druhom vatikánskom koncile. A dokumenty KSU sú v skutočnosti často výsledkom dlhoročných alebo desaťročných skúseností občanov. Platí to aj o prvom dokumente *Rerum Novarum*, ktorý by nemohol byť napísaný bez desaťročí diakonickej činnosti kňazov v chudobných priemyselných oblastiach“³⁰. Existencia katolíckych nemocníc a univerzít a aktivizmus v otázkach ochrany života ukazujú, že tieto encykliky skutočne informujú a podporujú konanie. Ako uznáva Nebel, „súbor [KSU] možno rozšíriť mimo týchto textov a zahŕňa rôzne písomné úvahy a reakcie, ako aj prax katolíckych charitatívnych organizácií na celom svete“³¹.

Napriek tomu je VM jednoznačnejšie a zreteľnejšie zamerané na podnecovanie ku konaniu. Vyvinulo metriky špeciálne na meranie zmien v inštitúciách, ako sú školy a spoločnosti, a zahŕňa vývoj kategórií na opis vzťahov³². Zatiaľ však nie je jasné, či VM poskytuje normatívne odporúčania na konanie pre každú okolnosť.

²⁹ Str. 13

³⁰ Osobná korešpondencia.

³¹ Str. 8

³² Webové stránky Relational Lens a Relational Analytics, <https://relationshipsfoundation.org/assessing-relationships/relational-analytics-etc/>

8. „Makro-sociálne opisy konkrétnych vzťahových kontextov“

KSU a VM sa vo svojich súčasných podobách trochu líšia v prístupe k makro-sociálnym trendom a otázkam.

VM si uvedomuje hlbokú asymetriu politickej a ekonomickej moci, ktorá existuje v byrokratických štátoch, korporáciách a záujmových skupinách a ktorá ohrozuje všetky ľudské vzťahy. (Týmto problémom sa venujú knihy ako *The R Factor*, *Jubilee Manifesto* a *After Capitalism*.) VM využíva biblické učenie o kráľovstve (napr. Deutrónium 17, 14 – 20) ako východiskový bod na kritiku neprimeranej koncentrácie moci a koncentráciu kapitálu pripisuje kresťanskému zanedbávaniu dodržiavania biblického zákazu úrokov, zákonov o jubilejnej pôde a podobne – ktoré sú všetky súčasťou Zákona. Určité pokusy boli podniknuté s cieľom vysvetliť, aký dopad majú tieto makro-vzťahové vplyvy na mikro-vzťahy v každodennom živote, napríklad v súvislosti s podporou zadlžovania domácností bankami a vplyvom, ktorý to má na rodiny z hľadiska rozvodov, domáceho násillia a problémov s duševným zdravím. Kampaň Keep Sunday Special odhalila, že odborové zväzy neboli schopné argumentovať za spoločný voľný deň, pretože úroveň zadlženosti zamestnancov bola taká, že chceli dodatočný pracovný čas za vyššie víkendové mzdy. Napriek tomu je to kľúčová oblasť, ktorú musí VM ďalej rozvíjať a upresňovať. Je tu priestor na väčšiu analýzu historických otázok z hľadiska vzťahov.

Zdá sa, že KSU má väčšie povedomie o makro-sociálnych javoch a ich vplyve na mikro-sociálne javy, ale jeho analýza je pravdepodobne menej podrobná vzhľadom na neprítomnosť normatívneho základného rámca vychádzajúceho z biblického zjavenia. Preto sa jeho jednotlivé kategórie analýzy zreteľnejšie prekrývajú s kategóriami súčasných politických a sociálnych kritikov.

9. Teória sociálnej zmeny?

Na rozdiel od KSU je VM výslovne zakorenené v paradigme biblického zákona. Matúš 5, 17 – 19 potvrdzuje trvalú platnosť zákona v Božom kráľovstve. Zatiaľ čo farizeji praktizovali prístup „stavania múru okolo zákona“, čím chceli dosiahnuť, aby sa neporušovali prikázania, Ježiš zákon uplatňuje nielen na činy ale aj na myšlienky, čím prístup farizejov obracia do ich vnútra. V tomto prístupe k zákonu je zakázaná nielen vražda, ale aj

hnev, emócia, ktorá jej predchádza; podobne aj žiadostivosť predchádza cudzoložstvu (Matúš 5, 21 – 30). Zároveň to dokazuje, že nie je možné vyvodzovať zásady z izolovaných zákonov a že je potrebné porozumieť celému systému a používať ho ako modelový rámec pri rozmýšľaní.

Všeobecne povedané, vzťahová teória sociálnej zmeny bude zahŕňať komunikáciu a podporu prijatia vzťahových rámcov myslenia, ktoré stanovujú relevantnú agendu, aby ľudia diskutovali o správnych otázkach správnym spôsobom; a potom povzbudzovanie formálnych a neformálnych komunít, aby uplatňovali tieto biblické/vzťahové princípy vo svojom vnútri a medzi sebou na všetkých úrovniach.

Keďže biblický zákon sa dotýka všetkých oblastí spoločnosti, cieľom VM je ovplyvniť mnoho rôznych inštitúcií a dosiahnuť tak spoločenskú zmenu. Návrhy na praktické uplatnenie sú uvedené na úrovni štátu, jednotlivca a občianskej spoločnosti – inštitúcií od cirkví a mimovládnych organizácií až po podniky a ich mnohé zainteresované strany (zákazníci, dodávatelia, zamestnanci, miestne komunity atď.). O zmenu sa tiež usiluje na rôznych „úrovních“ v akomkoľvek sektore, vrátane:

- Právnych predpisov
- Morálky/administratívnych pravidiel/kultúry
- Pracovných postupov
- Osobnej transformácie

10. Úloha Cirkvi

„KSU je hlasom magistéria. Je to diskusia vedená z bezpečnej vzdialenosti brány do transcendencie. Biskupi ani pápeži sa už neangažujú v politike. Uznanie rozdielu medzi náboženskou a politickou mocou a uznanie autonómie politiky je dnes v katolicizme samozrejmosťou. Je to správne a už dávno to bolo potrebné“³³. Dochádza teda k vedomému vzdáľovaniu sa „magistéria“ od svetských záležitostí; praktické uplatňovanie KSU je ponechané na laikov alebo „ľudí dobrej vôle“.

VM nemá vypracované stanovisko k Cirkvi ako inštitúcii. Dôvodom je jeho východisková pozícia (pochádzajúca z nekonformného protestantizmu), a nie jeho konkrétny zámer. VM však uznáva, že jednotliví kresťania, ktorí prijímajú vzťahové hodnoty židovsko-kresťanskej tradície a často aj autoritu biblického zjavenia, budú pravdepodobne v čele tých, ktorí chcú reformovať spoločenský/ekonomický/politický poriadok pomocou VM, a že má zmysel spolupracovať v spočenstve.

³³ Nebel, s. 16.

11. Povaha sociálnej vízie

Rozdielne sú aj vízie, ktoré sa KSU a VM snažia realizovať. KSU kladie dôraz na spoločné dobro, ako sa uvádza v tomto rozšírenom citáte z encykliky *Gaudium et spes* (1965):

„Pod spoločným dobrom treba rozumieť „súhrn spoločenských podmienok, ktoré umožňujú ľuďom, či už ako skupinám, alebo jednotlivcom, dosiahnuť naplnenie uch potrieb ľahšie a v plnšej miere“³⁴. Spoločné dobro sa týka života všetkých. Vyžaduje si rozvážnosť od každého, a ešte viac od tých, ktorí majú výkonnú moc. Pozostáva z troch základných prvkov:

„Po prvé, spoločné dobro predpokladá úctu k osobe ako takej. V mene spoločného dobra sú verejné orgány povinné rešpektovať základné a neodňateľné práva ľudskej osoby. Spoločnosť by mala každému svojmu členovi umožniť, aby naplnil svoje povolanie. Spoločné dobro spočíva najmä v podmienkach na uplatňovanie prirodzených slobôd nevyhnutných na rozvoj ľudského povolania, ako je „právo konať podľa zdravého svedomia a chrániť... súkromie a oprávnenú slobodu aj v náboženských otázkach“³⁵.

Po druhé, spoločné dobro si vyžaduje sociálne blaho a rozvoj samotnej skupiny. Rozvoj je stelesnením všetkých sociálnych povinností. Iste, úloha autority v mene spoločného dobra rozhodovať medzi rôznymi konkrétnymi záujmami je správna; mala by však každému sprístupniť to, čo je potrebné pre skutočne dôstojný život: jedlo, oblečenie, zdravie, prácu, vzdelanie a kultúru, náležitú informovanosť, právo založiť si rodinu a tak ďalej³⁶.

Napokon, spoločné dobro si vyžaduje mier, teda stabilitu a bezpečnosť spravodlivého poriadku. Predpokladá, že autorita by mala morálne prijateľnými prostriedkami zabezpečiť bezpečnosť spoločnosti a jej členov. Je to základ práva na legitímnu osobnú a kolektívnu obranu“³⁷.

³⁴ Gaudium et spes 26 § 1; porov. Gaudium et spes 74 § 1.

³⁵ Gaudium et spes 26 § 2.

³⁶ Porovnaj Gaudium et spes 26 § 2.

³⁷ Pozri <https://www.catholicculture.org/culture/library/catechism/index.cfm?recnum=5293>.

VM tiež preberá biblickú predstavu o pokoji, alebo sociálnej harmónii, ako konečnom celi, viď Jeremiáš 29:7. „Usilujte sa aj o pokoj a blahobyť mesta, do ktorého som vás odviedol do vyhnanstva. Modlite sa zaň k Pánovi, lebo ak sa bude dariť jemu, bude sa dariť aj vám.“ Vo VM je „vzťahová spoločnosť“ definovaná tak negatívne, v zmysle neprítomnosti nespravodlivosti, konfliktov a vzťahových dysfunkcií, ako aj pozitívne, v zmysle cieľov dobroty, štedrosti, trpezlivosti a lásky v konaní. VM aj KSU sa v podstate zaujímajú o opis a presadzovanie základnej úrovne sociálneho dobra (spravodlivosť, mier atď.), ktoré možno očakávať medzi cudzincami a prisťahovalcami. Žiadne z nich však nemá v úmysle, aby spoločnosť zostala na tejto základnej úrovni. VM sa usiluje o to, aby sa ľudská spoločnosť v oblasti vzťahov viac zhdovala so zjavenou Božou vôľou (Modlitba Pána- Otčenáš). Božia vízia predpokladá viac než len vzťahy na úrovni pohodlných cudzincov. Preto sa VM usiluje pomôcť spoločnosti rozpoznať a podporiť priateľstvá a komunitu, či už rodinnú, sociálnu alebo pracovnú (napríklad tvorivé umenie/uctievanie). Kolektívne vzťahy sú samy o sebe významné v Božích očiach. VM vidí zdravú, fungujúcu spoločnosť ako spoločnosť, ktorá zahŕňa nielen zdravé medziľudské vzťahy, ale aj zdravú dynamiku medzi všetkými skupinami vzťahov.

12. Vnútoraná dynamika KSU

Aj keď medzi KSU a VM existujú značné rozdiely, existuje značný spoločný základ a možnosť úzkej spolupráce v prospech oboch strán. Nebel vo svojom článku nastoľuje otázku vnútornej dynamiky rôznych druhov vzťahov:

„Vzťahová optika v snahe prispôbiť sa sekulárnej spoločnosti skutočne upustila od odkazu na konečný cieľ vzťahov, ktorý uznáva kresťanské Zjavenie, a to lásku (agapé). Kvalitatívne rozmery, ktoré tvoria štandardné kritérium VM, sú spravodlivosť, dôstojnosť a udržateľnosť. Žiadna z nich nemôže byť cieľom vzťahov. Do vzťahu nevstupujete preto, aby ste dosiahli dôstojnosť, udržateľnosť alebo spravodlivosť. Tieto hodnoty sú prostriedkom. Sú potrebné na to, aby vzťah existoval, a preto sú preň dôležité. Napriek tomu však zostávajú len „prostriedkami na dosiahnutie hodnôt“, nie cieľmi.

A tu je problém. Nemôžete upustiť od cieľov bez toho, aby ste stratili to, čo tvorí vnútornú dynamiku vzťahov. Ak sa vzdáte lásky, stratíte schopnosť pochopiť, prečo sú niektoré vzťahy oveľa dôležitejšie ako iné; prečo sú niektoré vzťahy nevyhnutné pre ľudský rozkvet, zatiaľ čo iné sú povrchné. Ako môže byť láska – a potom nie akákoľvek láska, ale agapé v základných textoch VM – konečným cieľom vzťahov? Je možné objektívne posúdiť kvalitu vzťahu bez zohľadnenia dynamiky širších vzťahov smerujúcich k ich vlastnému dosiahnutiu? A potom, existuje len jeden cieľ, agapé? Čo ostatné ľudské formy lásky? Aké sú dynamické vzťahy medzi týmito ľudskými láskami a Božou láskou“³⁸.

VM neupúšťa od myšlienky lásky (ani netvrdí, že cieľom vzťahu je spravodlivosť/dôstojnosť/udržateľnosť *ako taká*), ale pýta sa, čo je „dobro“ obsiahnuté vo vzťahoch: t. j. *ako vlastne vyzerá láska v praxi*? Cieľom je teda láska, ale táto láska vyžaduje nuansy v rôznych kontextoch – „láska“ v manželstve by vyzerala úplne inak ako „láska“ v medzinárodných vzťahoch. Rámec vzťahovej blízkosti (RVB) nenaznačuje, že jeho dimenzie (priamosť, kontinuita, multiplexita, parita, spoločnosť) sú cieľmi vzťahu: sú to podmienky, za ktorých sa vzťahom s najväčšou pravdepodobnosťou darí. Tam, kde existuje vzťahová blízkosť, je pravdepodobnejšie, že sa dostavia výsledky, ako sú dôvera, empatia a porozumenie, záväzok atď.³⁹ Vzťahová blízkosť môže priniesť lepšie poznanie osoby, ale nemožno predpokladať, že to povedie k väčšej láske⁴⁰.

Pri rozoberaní spoločného dobra ako želaného cieľa, ktorý sa nachádza v KSU, ho Nebel definuje ako „*nádej, nádej na skutočné a možné spojenie dobra osoby a dobra jej spoločenstva*“⁴¹. Má niekoľko kľúčových znakov vrátane univerzálneho eschatologického dosahu, historickej neúplnosti, konfliktnej a dialogickej povahy a dynamiky seba-vyprázdnenia⁴². Napriek tomu z pohľadu VM zostávajú otázky o povahe spoločného dobra, ktoré si podľa Nebela vyžaduje „materiálne statky, inštitúcie a sociálne cnosti“:

„(a) materiálne statky umožňujúce prežitie a blahobyt (t. j. materiálne podmienky stanovené pre hľadanie spoločného dobra); (b) inštitucionalizovaná vzájomnosť dôstojnosti, teda inštitúcie organizujúce naše spolužitie ako ľudských

³⁸ Nebel, s. 18.

³⁹ Pozri The Relational Lens, s. 153-160.

⁴⁰ Súvislosť medzi poznaním a láskou treba hlbšie preskúmať na inom mieste.

⁴¹ Str. 19

⁴² Str. 21

bytostí(t. j. formálne podmienky stanovené pre výskum spoločného dobra); (c) sociálne cnosti, t. j. sociálne usku- točňovanie spoločného dobra (t. j. etické podmienky spo- ločného dobra). Keďže spoločné dobro je teraz sociálnou dynamikou, neexistuje uzavretý zoznam dohier tvoriacich normatívny obsah spoločného dobra. Každá spoločnosť si musí neustále klásť otázku, čo teraz, v našom spočen- stve, za súčasných okolností vyžaduje spoločné dobro? Otázka spoločného dobra je teda aj trvalou a neustálou otázkou politiky.“

Jedným z problémov tohto prístupu z pohľadu VM je, že hrozí riziko interpretácie spoločného dobra cez optiku súčasných kultúrnych hod- nôt o materiálnom blahobyte. Avšak ešte významnejším môže byť ri- ziko, že sa potvrdí rozdelenie medzi ľuďmi (jednotlivcami) a organizá- ciami (formálnymi a neformálnymi skupinami). Samotná skutočnosť, že agapé je dôležité, znamená, že jednotlivci a organizácie sú povinní umožniť a chrániť vzťahy, v ktorých sa takéto agapé prejavuje. Táto povinnosť nie je len jednosmerná, od inštitúcií k jednotlivcom: jed- notlivci majú tiež umožniť formálnym a neformálnym skupinám, aby sa rozvíjali. To, ako sa to uplatňuje, závisí od typu vzťahovej skupiny. Povinnosti ľudí byť nápomocnými v manželstve sa líšia od povinnos- tí pomáhať dedine alebo pracovišku. Napriek tomu existuje spoločný základ medzi VM a KSU v otázke povahy vzťahu, ktorý sa snažíme do- siahnúť za rôznych okolností.

VM sa snaží o zastrešujúcu biblickú etiku, ktorú by bolo možné uplat- ňovať na vzťahy. Exodus 34,6-7 uvádza niektoré z hlavných Božích vlastností, ktoré naznačujú, ako sa správa k svojmu ľudu – a niektoré vlastnosti, ktoré by sme sa mali snažiť napodobňovať. „Vtedy pred ním prešiel Pán a vyhlásil: „Pán, Pán, Boh, milosrdný a milostivý, pomalý k hnevu a oplývajúci milosrdenstvom a pravdou, ktorý zachováva milo- srdenstvo pre tisíce, ktorý odpúšťa nepravosť, priestupok a hriech, ale v nijakom prípade nenechá [vinníka] bez trestu, navštevuje nepravosť otcov na deťoch a na vnukoch do tretieho a štvrtého pokolenia.“

Samozrejme, „láska“ je najzreteľnejším zastrešujúcim etickým princí- pom a toto slovo Ježiš použil na zhrnutie Biblie v 22. kapitole Matú- šovho evanjelia, kde cituje Leviticus 19,18. Slovo „láska“ použité v Le- viticus 19 je „*ahabâ*“, hoci podobne ako anglické slovo „love“ môže byť nesprávne interpretované. Pri jeho rozlišovaní je užitočné porozumieť významu slova *ḥešed*⁴³. Táto „milujúca láskavosť“ alebo „vernôst zmlu-

⁴³ Ako uvádza Slovník Starého zákona, "hebrejské slovo a pojem (*ḥešed*) môže lepšie poslúžiť ako kontext Ježišovej a Pavlovej zmienky o láske. (p. 227)

ve“ je kľúčovým atribútom Božieho charakteru a zahŕňa mnohé z vyššie uvedených vlastností: milosť, súcit, vernosť, lásku; ako aj stelesňovanie alebo prinášanie spravodlivosti, pravosti a svätosti. „Ďalšie návrhy na hlavné témy rozprávania... sú všetky prvky *hešed*... *Hešed* je znakom, ktorý ukazuje na celkový biblický príbeh. Mohol by sa ďalej rozvíjať vo vzťahu k celému kánonu ako etika napodobňovania Boha“⁴⁴. Jubilee Centre na základe vzťahových hodnôt židovsko-kresťanskej tradície tvrdí, že *hešed* je dostatočne bohatý a zároveň všeobecný pojem, aby našiel uplatnenie v každom vzťahu. Odkazuje na určité vlastnosti vzťahu, ktoré sú vždy dobré: dá sa povedať, že neexistuje vzťah medzi Bohom a jeho stvorením, v ktorom by sa neprejavoval *hešed*.

Katolícke sociálne učenie tiež potvrdzuje dôležitosť *hešed*. Encyklika *Dives in misericordia* („Bohatý na milosrdenstvo“, pozri Efezským 2, 4) rozoberá tému milosrdenstva, inšpirovanú Ježišovým učením v kázni na vrchu: „Blahoslavení milosrdní, lebo im bude preukázané milosrdenstvo“ (Matúš 5, 7). „Milosrdenstvo“ je však zložitý a mnohotvárný pojem s mnohými súvislosťami. „Starý zákon hlása Pánovo milosrdenstvo používaním mnohých výrazov s podobným významom; rozlišujú sa podľa konkrétneho obsahu, ale možno povedať, že všetky sa z rôznych smerov zbiehajú do jedného základného obsahu, aby vyjadrili jeho neprekonateľné bohatstvo a zároveň ho priblížili človeku z rôznych hľadísk“⁴⁵.

Encyklika zastáva názor, že anglické slovo „mercy“ zachytáva „špecifickú a zjavne antropomorfnú „psychológiu“ Boha“ v Starom zákone a zahŕňa mnoho rôznych tém, ale najmä *raḥamîm* a *hešed*. *Hešed* zďaleka nie je univerzálnym pojmom, môže sa používať ako cieľ všetkých vzťahov bez toho, aby sa stratil ich osobitý charakter:

„Zatiaľ čo *hešed* zdôrazňuje znaky vernosti sebe samému a „zodpovednosti za vlastnú lásku“ (čo sú v istom zmysle mužské vlastnosti), *raḥamîm* vo svojom koreňovom význame označuje lásku matky (re-*hem* = materinské lono). Z hlbokého a pôvodného puta – skutočnej jednoty -, ktoré spája matku s jej dieťaťom, pramení osobitný vzťah k dieťaťu, osobitná láska. O tejto láske možno povedať, že je úplne bezodplatná, nezaslúžená, a že v tomto aspekte predstavuje vnútornú potrebu: nevyhnutnosť srdca. Je to takpovediac „ženská“ variácia mužskej vernosti sebe samému, ktorú vyjadruje *hešed*. Na tomto psychologickom pozadí *raḥamîm* vytvára celú škálu citov, vrátane dobroty a nehy, trpezlivosti a pochopenia, čiže ochoty odpúšťať...

⁴⁴ Slovník Starého zákona (Pentateuch), s. 229.

⁴⁵ *Dives in Misericordia* (1980), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30111980_dives-in-misericordia.html

Táto láska, verná a nepremožiteľná vďaka tajomnej sile materstva, sa v starozákonných textoch vyjadruje rôznymi spôsobmi: ako záchrana pred nebezpečenstvami, najmä pred nepriateľmi; tiež ako odpustenie hriechov – jednotlivcom, ale aj celému Izraelu; a napokon ako pripravenosť naplniť (eschatologický) prísľub a nádej napriek ľudskej nevere, ako čítame v Ozeášovi: Uzdravím ich neveru, budem ich milovať slobodne“ (Oz 14, 5)”⁴⁶.

⁴⁶ Dives in Misericordia, s. 52.

Záver

Jubilee Centre je vďačné Mathiasovi Nebelovi za jeho úvodné objavovanie podobností a rozdielov medzi vzťahovým myslením (VM) a katolíckym sociálnym učením (KSU). Ako to vyjadril Mathias Nebel, konečným cieľom KSU je, aby spoločnosť smerovala k Božiemu kráľovstvu a prejavovala spoločné dobro – hoci nie je vždy jasné, čo predstavuje spoločné dobro. Konečným cieľom VM je „vzťahová spoločnosť“, v ktorej sa osobné a inštitucionálne vzťahy vyznačujú tým, že sa ľudia vzájomne poznajú a starajú o seba. VM je hnutie smerujúce k spravodlivosti/správnym vzťahom, ktoré zohľadňuje skutočnosť verejného života, a síce že ľudská prirodzenosť sa vyznačuje hriešnosťou a tvrdosťou srdca.

Rozdiely medzi KSU a VM možno vysvetliť rôznymi východiskovými bodmi. KSU vidí konečný cieľ, ktorý sleduje spoločné dobro, ako Božie kráľovstvo. Naproti tomu sa VM snaží vytvoriť podmienky, za ktorých môžu ľudia lepšie pochopiť kategórie evanjelia, ako sú milosť, láska a odpustenie. Cieľom VM je podporiť rámec verejného aj súkromného života, ktorý by bol viac v súlade s kresťanskou vierou a sympatizoval s ňou bez toho, aby ju priamo hlásal – keďže veľká časť jeho aktivít sa odohráva v sekulárnom svete. Jeho cieľom je obmedzovať zlo a podporovať dobro. Stručne povedané, *VM pripravuje cestu pre kráľovstvo, zatiaľ čo KSU ohlasuje kráľovstvo.*

Z tohto dôvodu je ťažké priamo porovnávať VM a KSU. Skôr by sa mali vnímať ako komplementárne. VM pomáha formulovať, ako by mohlo vyzeráť spoločné dobro, zatiaľ čo KSU pomáha vytvárať kolektívnu víziu a zasievať semená evanjelia. Jubilee Centre uznáva a víta potenciál spolupráce v širokom spektre otázok, ako aj to, že sa obe tradície/hnutia od seba navzájom učia.

Ďalšie čítanie

John Ashcroft, Roy Childs, Alison Myers a Michael Schluter, *The Relational Lens*: (Cambridge University Press, 2017).

Guy Brandon, *The Jubilee Roadmap*: (Jubilee Centre, 2012).

Jonathan Burnside, *God, Justice and Society* (OUP, 2011).

Paul Mills a Michael Schluter, *Po kapitalizme*: (Jubilee Centre, 2012).

Jonathan Rushworth a Michael Schluter, *Transformácia kapitalizmu zvnútra* (Relational Research, 2013).

Michael Schluter a John Ashcroft (eds.), *Jubilejný manifest: rámec, program a stratégia kresťanskej sociálnej reformy* (IVP, 2005).

Michael Schluter a Roy Clements, „Jubilee Institutional Norms: A Middle Way between Creation Ethics and Kingdom Ethics as the Basis for Christian Political Action“ v *Evangelical Quarterly* 62:1 (1990), s. 37-62.

Michael Schluter a David Lee, *The R Factor* (Hodder & Stoughton, 1993).

Christopher J. H. Wright, *Old Testament Ethics for the People of God* (IVP, 2004).

ROZPADAJÚCE SA ZÁKLADY

Biblická kritika
novodobých peňazí

Guy Brandon

Predslov k originálu

Dva dni predtým, ako sa Theresa Mayová stala v júli 2016 premiérkou, vyhlásila, že „menová politika – v podobe mimoriadne nízkych úrokových sadzieb a kvantitatívneho uvoľňovania (KU) – pomohla tým, ktorí vlastnia nehnuteľnosti, na úkor tých, ktorí si nemôžu dovoliť vlastný dom.“ Súčasná politika neprispieva k vytvoreniu spoločnosti, akú si predstavuje, „spoločnosti, ktorá funguje pre všetkých, nielen pre pár privilegovaných jednotlivcov“.

V auguste potom Bank of England oznámila ďalšie kolo KU v hodnote 60 miliárd libier a znížila základnú úrokovú sadzbu z 0,5 % na 0,25 % v bezprecedentnej snahe stimulovať dopyt a zabrániť recesii a možnej deflácií.

Tieto okolnosti otvárajú priestor na zváženie, ako reformovať menový systém, najmä spôsob tvorby peňazí. Od globálnej finančnej krízy v rokoch 2007/2008 je čoraz zrejmejšie, že bez pochopenia financií nie je možné porozumieť ekonomike. A nemôžete pochopiť financie, ak neskúmate, ako inštitúcie v tomto sektore vytvárajú a spravujú peniaze.

Jubilee Centre už viac ako tri desaťročia poskytuje biblický pohľad na vývoj v oblasti ekonomiky a financií. Sme presvedčení, že na obzore sa črtá ďalšia banková kríza, pretože sa vyriešilo príliš málo problémov, ktoré vyšli najavo pred ôsmimi rokmi.

Táto brožúra je napísaná s cieľom pomôcť kresťanom, najmä tým, ktorí pracujú vo finančnom sektore, aby boli lepšie pripravení na spravodlivé a účinné politické opatrenia, keď táto kríza príde, a kým sa tak stane, aby im zároveň pomohla byť účinnejšími ako „soľ a svetlo“ v tejto kľúčovej oblasti verejného života (Matúš 5, 13 – 16).

Jonathan Tame

Výkonný riaditeľ, Jubilee Centre

november 2016

Podakovanie

Viacerí ľudia poskytli k tomuto dokumentu dôkladnú a užitočnú spätnú väzbu, bez ktorej by obsahoval oveľa viac chýb. Zostávajúce chyby sú moje.

Paul Mills pracuje ako ekonóm so zameraním na verejné financie a finančné trhy v Spojenom kráľovstve a vo Washingtone DC. Ku konečnému návrhu poskytol rozsiahle a užitočné pripomienky.

Dr. David McIlroy je hosťujúcim profesorom bankového práva na SOAS, University of London. K pôvodnému návrhu poskytol podrobné pripomienky.

James Featherby je predsedom Biblickej spoločnosti, predsedom poradnej skupiny anglikánskej cirkvi pre etické investície a autorom knihy *Of Markets and Men*. Poskytol tiež užitočné pripomienky k pôvodnému návrhu.

Gabor Gyura a **Ranjeet Guptara** boli veľmi nápomocní v počiatočnej fáze projektu a **Michael Schluter** poskytol užitočnú spätnú väzbu k neskorším návrhom.

Úvod

Za peniaze si už nekúpite to, čo kedysi. V roku 1971 stál priemerný dom v Spojenom kráľovstve približne 6 000 libier¹. Inflácia znamená, že za 1 libru v roku 1971 by sa dalo kúpiť toľko, čo dnes za 14 libier – čo predstavuje pokles hodnoty o 93 %. Pritom ročné mzdy sa zvýšili viac ako 16-násobne, z 1 600 libier v roku 1971 na 26 000 libier v roku 2015. Napriek tomu v roku 2015 stál priemerný dom 285 000 libier, čo je takmer 50-násobok².

Majetková nerovnosť, ktorá sa počas väčšiny 20. storočia výrazne znižovala, teraz rýchlo rastie³. Najbohatšie 1 % obyvateľov Veľkej Británie vlastní viac majetku ako spodných 50 % obyvateľstva a horných 10 % vlastní takmer polovicu bohatstva celej krajiny⁴. Rastie aj zadlženosť. V roku 2005 predstavoval štátny dlh 38 % HDP, ale finančná kríza spôsobila, že do septembra 2016 dosiahol podľa odhadov viac ako 83 % HDP – približne 1,6 bilióna libier. Očakáva sa, že úrokové náklady prekročia 1 miliardu libier za týždeň (do roku 2019-20 dosiahnu vrchol 57,3 miliardy libier ročne), a to napriek historicky nízkym úrokovým sadzbám⁵. Osobný dlh sa vyvíja rovnako, pričom domácnosti v Spojenom kráľovstve v súčasnosti dlhujú celkovo 1,45 bilióna libier⁶.

Globálna finančná kríza vyvolala novú diskusiu o povahe zdravého hospodárstva a nedostatkoch kapitalizmu, ideologického rámca, v ktorom funguje náš finančný systém. Hoci sa veľa diskutovalo o financiách a hospodárstve, menší záujem bol o menový systém, ktorý je ich základom – a teraz, keď bezprostredné nebezpečenstvo pominulo, už nie je veľký tlak na jeho zmenu.

¹ <http://www.ons.gov.uk/ons/rel/hpi/house-price-index/august-2015/rft-hpi-table-2.xls>

² Pozri <http://www.ons.gov.uk/ons/rel/hpi/house-price-index/august-2015/rft-hpi-table-1.xls>. Rast cien nehnuteľností je okrem inflácie spôsobený viacerými faktormi. Na strane dopytu sú domácnosti menšie v dôsledku zvýšeného rozpadu rodín, neskoršieho uzatvárania manželstiev a dlhšieho života. Priemerná veľkosť domácnosti klesla z 2,9 osoby v roku 1971 na približne 2,3 osoby v súčasnosti a počet obyvateľov je väčší. Na strane ponuky sa stavia menej nových domov

³ <http://www.theguardian.com/news/datablog/2012/jun/27/century-income-inequality-statistics-uk>

⁴ <http://www.theguardian.com/uk-news/2014/may/15/britains-richest-1-percent-own-same-as-bottom55-population>

⁵ <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN05745/SN05745.pdf>

⁶ <http://themoneycharity.org.uk/money-statistics/>

V skutočnosti má však spôsob tvorby peňazí obrovský vplyv na ekonomiku, ktorej majú slúžiť. Všetky uvedené príklady vychádzajú zo spôsobu, akým „vyrábame“ peniaze v 21. storočí, alebo sú ním ovplyvnené. Pokus o liečbu nefunkčnej ekonomiky bez pochopenia menového systému, na ktorom spočíva, je analogický s liečbou respiračných ťažkostí bez zohľadnenia kvality vzduchu, ktorý pacient dýcha. Na peniazoch záleží.

Kresťania by sa mali zaoberať týmito otázkami sociálnej spravodlivosti, ale chýba im ucelený rámec, v ktorom by to mohli robiť. Okrem toho, medzi odborníkmi panuje len malá zhoda o niektorých najzásadnejších aspektoch tvorby peňazí a ich vplyve na ekonomiku. Ako povedal Winston Churchill: „Ak posadíte dvoch ekonómov do jednej miestnosti, dostanete dva názory, pokiaľ jeden z nich nie je lord Keynes, v tom prípade dostanete tri názory.“ Z toho vyplýva, že akákoľvek aplikácia biblických princípov, ktorá je už samo o sebe dosť kontroverzná, určite vyvolá kritiku niektorých kruhov. Cieľom tejto brožúry je poskytnúť prehľad o peniazoch ako takých a súbor biblických princípov, z ktorých sa dá vychádzať, s cieľom poskytnúť informácie o kresťanskej angažovanosti v menovej reforme.

Čo sú peniaze?

Hoci sa o povahe peňazí veľa diskutuje, na celkom základnej úrovni neexistuje skutočná zhoda o tom, čo peniaze vlastne sú. Ekonómovia sa vo všeobecnosti zhodujú v tom, že peniaze musia plniť tri hlavné funkcie, aby boli užitočné. Ide o celkové ciele, ktoré sa môžu viac-menej úspešne dosahovať v závislosti od povahy príslušnej meny a charakteristík ekonomiky, v ktorej sa používa.

Tieto funkcie sú možné vďaka viacerým prirodzeným vlastnostiam peňazí. Nie sú to binárne charakteristiky a rôzne formy peňazí ich budú vykazovať vo väčšej alebo menšej miere.

1) Zameniteľnosť

Jedna jednotka musí byť rovnocenná s inou – akákoľvek bankovka v hodnote 10 libier má rovnakú hodnotu ako akákoľvek iná bankovka v hodnote 10 libier. Obchodníci by nemali porovnávať jednotky, aby sa rozhodli, či ich prijímú alebo nie.

2) Nedostatok

Ponuka meny by mala byť obmedzená, čo by umožnilo zachovať jej hodnotu (ktorá by sa inak stratila v dôsledku inflácie).



Účtovná jednotka. Peniaze sú mierou hodnoty (alebo presnejšie ceny): umožňujú priame porovnanie hodnoty medzi predmetmi rôznej povahy.



Prostriedky výmeny. Namiesto priamej vzájomnej výmeny tovaru alebo služieb (barter) sa na sprostredkovanie transakcie môžu použiť peniaze. V ideálnom prípade by teda peniaze mali byť všeobecne akceptované obchodníkmi.



Uchovávanie hodnoty. Peniaze musia v priebehu času zachovať väčšinu svojej hodnoty a musí byť možné ich uložiť a neskôr získať späť, aby mohli byť v budúcnosti použité ako prostriedok výmeny.

3) Prenosnosť

Aby peniaze mohli plniť svoju funkciu prostriedku výmeny, musí byť možné ich premiestňovať – buď vo fyzickej podobe, vo forme mincí a bankoviek, elektronicky alebo iným spôsobom.

4) Deliteľnosť

Peniaze by malo byť možné rozdeliť na malé jednotky bez toho, aby to ovplyvnilo ich hodnotu.

5) Odolnosť voči falšovaniu

Peniaze musia byť rozpoznateľné ako také a tiež ťažko falšovateľné, aby si zachovali svoju vzácnosť.

6) Trvanlivosť

Peniaze sa nesmú časom znehodnocovať ani inak strácať svoju hodnotu.

Hoci ide o ideálne vlastnosti peňazí, nie všetky sú bezpodmienečne nutné a niektoré formy peňazí v minulosti nemali všetky tieto charakteristiky. Mikronézske rai kamene sú veľké, vytesané vápencové disky, vysoké až 3,6 metra a vážiace až 4 tony. Splňajú kritériá vzácnosti,

trvanlivosti a odolnosti voči falšovaniu, hoci nie sú deliteľné ani prenosné. V tomto prípade sa vlastníctvo peňazí nemení tým, že sa odovzdávajú z osoby na osobu, ale tým, že sú zaznamenané v ústnom podaní – kameň rai patrí niekomu na základe dohody a kamene sa v prípade zmeny vlastníctva spravidla fyzicky nepresúvajú. (Podobný systém sa používa pre zlato v trezore.)

Bez ohľadu na tieto „ideálne“ charakteristiky sú peniaze v skutočnosti len to, čo ľudia považujú za „peniaze“. V priebehu histórie a v rôznych situáciách existovalo mnoho foriem peňazí – napríklad zlato a striebro, mušle, soľ, dobytok, cigarety, veveričie kože, nože, rum a parmezán, aby sme spomenuli aspoň niektoré. Neexistuje jedno univerzálne riešenie, ktoré by fungovalo rovnako dobre v každom kontexte – napríklad v ktoromkoľvek historickom období, pri osobných transakciách, cez internet, pri veľkých i malých platbách, pri medzinárodných prevodoch atď. To, čo považujeme za peniaze a používame ako peniaze, je vo veľkej miere závislé od kontextu.

Pôvod peňazí

Jedna z hlavných teórií vývoja peňazí hovorí, že sa vyvinuli z nedostatkov výmenného hospodárstva. Podľa tejto teórie si ľudia v prvých spoločnostiach vymieňali rôzne tovary priamo. Ak ste však chceli sekery, ale mali ste len kravy, museli ste nájsť niekoho v opačnej situácii – „zhodu potrieb“. Problémom bolo aj to, že ľudia nemali správne množstvo tovaru, s ktorými sa obchodovalo. Možno sa dohodli na výmennom kurze desať sekier za kravu, ale daná osoba mala na výmenu len päť sekier.

Preto malo zmysel nájsť univerzálny prostriedok výmeny, ktorý by sa používal ako medzistupeň v obchodovaní – niečo, čo je dostatočne vzácné, aby malo hodnotu, čo je deliteľné a na základe čoho sa dajú oceniť iné tovary. Kukurica bola jedným z príkladov takéhoto platidla. S týmto prostriedkom ste mohli vymeniť kravu za dohodnuté množstvo kukurice a časť tejto kukurice sa mohla vymeniť za sekery, zatiaľ čo zvyšok sa mohol ponechať na spotrebu alebo budúce nákupy.

Drahé kovy, najmä zlato a striebro, sa používali ako peniaze už od dávnych čias pre ich vzácnosť, príťažlivosť a trvanlivosť. Keďže kovy sa museli vážiť a overovať ich rýdzosť, začali sa raziť mince, aby sa štandardizovali množstvá používané pri transakciách.

Peniaze ako dlh

V uvedenom prípade peniaze predstavujú „kredit“ za danú položku. Konkurenčná teória tvrdí, že dlh bol skutočne prvým prostriedkom,

ktorý sa používal na uľahčenie obchodu⁷. Výmenný obchod samozrejme existoval, ale zvyčajne sa uskutočňoval medzi cudzincami alebo nepriateľmi, nikdy nebol hlavným prostriedkom obchodu v rámci úzkej skupiny: bol to štandardný prostriedok transakcie medzi tými, ktorí neboli spojení príbuzenskými vzťahmi.

David Graeber tvrdí, že neexistuje žiadny skutočný dôkaz o tom, že peniaze vznikli na urýchlenie výmenného obchodu – v skutočnosti neexistuje žiadny dôkaz o tom, že by niekedy existovali alebo dnes existujú na svete ekonomiky založené výlučne na výmennom obchode⁸. Namiesto toho si ľudia v raných komunitách navzájom poskytovali pôžičky, keď to jeden z nich potreboval. Ak náhodou vznikla potreba pôžičky, riešila sa (formálne alebo neformálne) zapamätaním si dlhu s vedomím, že bude v budúcnosti splatený, pretože bolo v záujme všetkých ako susedov spolupracovať a navzájom si dôverovať. Majetok mohol byť použitý ako zábezpeka a v prípade nesplatenia a tí, ktorí dlh nesplácali, sa mohli rýchlo ocitnúť na okraji spoločnosti a bez podpory, keď ju potrebovali.

Tento pohľad na ranný obchod je ľudskejší ako všeobecný predpoklad, že peniaze vznikli preto, lebo mal výmenný systém nedostatky a nebol výhodný pre tých, ktorí ho používali. Ide o to, že – prinajmenšom v malom a úzko prepojenom spoločenstve – je prirodzenejšie ak obchodujete s tovarom a službami s niekým preto, že vám v minulosti niečo dal alebo pomohol, než preto, že vám predchádzajúca transakcia priniesla kladný zostatok, ktorý môžete minúť, kde chcete a s kým chcete.

Podľa tejto teórie peniaze a dlh vznikli súčasne, pretože peniaze sa používajú na vyčíslenie dlhu. Niektoré z najstarších existujúcich písomných dokumentov zaznamenávajú dlhy za prenájom chrámových pozemkov a dávky vydávané chrámami. „Váha jedného šekla v striebre bola stanovená ako ekvivalent jedného guru alebo bušla jačmeňa. Šekel sa delil na 60 mín, z ktorých každá zodpovedala jednej porcii jačmeňa – podľa zásady, že mesiac mal 30 dní a chrámoví pracovníci dostávali každý deň dva prídely jačmeňa. Je ľahké vidieť, že „peniaze“ v tomto zmysle v žiadnom prípade nie sú produktom obchodných transakcií. V skutočnosti ich vytvorili byrokrati, aby mohli sledovať zdroje a presúvať veci medzi jednotlivými jednotkami⁹. Po vytvorení tejto zúčtovacej jednotky sa striebro fakticky stalo menou – hoci dlhy sa častejšie vyrovnávali v iných „menách“, napríklad v jačmeni.

⁷ Pozri David Graeber, *Debt: The First 5,000 Years* (Melville House, 2011). Túto myšlienku sformulovali aj rôzni iní autori, hoci nie je taká populárna ako teória hlavného prúdu. Pozri napríklad Alfred Mitchell-Innes, "What is Money?" (1913) a "The Credit Theory of Money" (1914).

⁸ Pozri Graeber, s. 29.

⁹ Graeber, s. 39.

Graeber teda tvrdí, že najprv vznikol dlh/financovanie obchodu a že bežným spôsobom podnikania bolo vystavenie účtu, ktorý sa vyrovnal vo vhodnom čase (napríklad pri žatve alebo pri ďalšej porážke ošípanej). Peniaze boli štandardom odloženej platby.

Ďalším vývojom bolo, že všetko, čo štát prijal ako úhradu daňových dlhov, sa začalo považovať za peniaze („zákonné platidlo“), pretože sa tým úplne zjednotili spôsoby platenia. Chartalizmus alebo štátna teória peňazí považuje peniaze za nástroj štátu – prostriedok na vyberanie daní a riadenie hospodárskej činnosti. Štát môže alebo nemusí skutočne vytvárať peniaze, ale určuje ich hodnotu (priznáva im hodnotu pri platení daní) a stanovuje právne podmienky, za ktorých fungujú (aké peniaze možno použiť na splatenie dlhov).

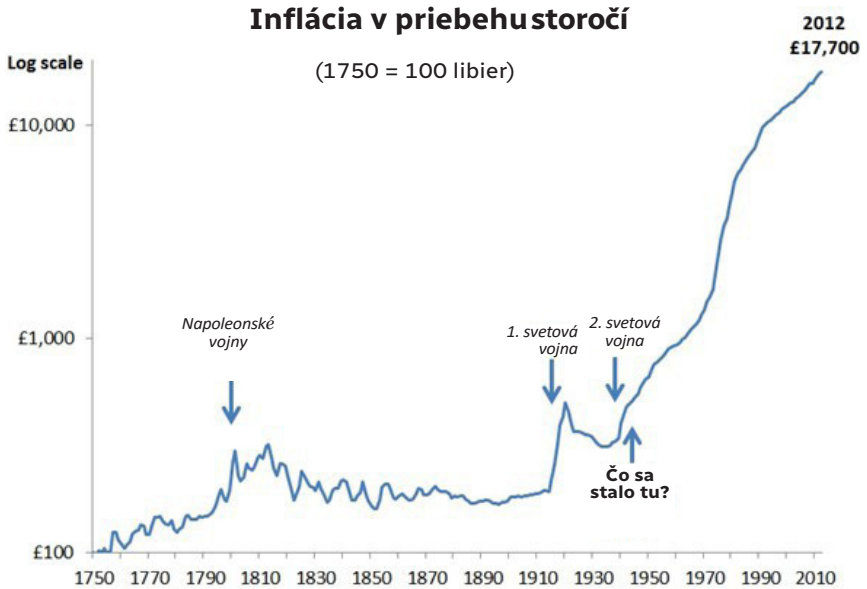
Peniaze v Biblii

Niektoré z prvých písomných textov stanovujú ekvivalenciu medzi danou váhou striebra a mierou jačmeňa, obdobím práce a mnohými ďalšími vecami. Či už ako prostriedok účtovníctva alebo náhrada za nevýhody barterového obchodu, striebro sa mohlo používať ako prostriedok výmeny.

Tak tomu bolo aj v prvých biblických časoch. Hebrejské slovo pre peniaze je *kesef*, čo znamená aj striebro – kúsky kovu, ktoré boli odmerané na dohodnutú hmotnosť pre danú transakciu¹⁰. Na určenie rýdzosti odvažovaného striebra sa používal skúšobný kameň (bulizník, pozn. prekladateľa), čo znamenalo, že bolo relatívne jednoduché vyčíslieť hodnotu v danej transakcii. Zdá sa, že hlavným problémom boli niektorí bezohľadní obchodníci, ktorí používali nečestné váhy – o čom je v Biblii množstvo zákonov (napr. Leviticus 19, 35). Ako mena sa používalo striebro aj obilie¹¹ a podobne ako v záznamoch Sumerov sa aj

¹⁰ V biblických časoch sa používalo niekoľko rôznych váh vrátane talentu, miny, šekla, beky, gery, pimu a kesity, pričom šekel (čo jednoducho znamená „váha“) bol najbežnejší pre každodenné transakcie. Z niekoľkých závaží, ktoré našli archeológovia, vyplýva, že šekel mal hmotnosť približne 10 gramov. Je však pravdepodobné, že mal rôzne hodnoty v závislosti od systému a obdobia, v ktorom sa používal. Keď Abrahám kupuje pole na pohreb svojej manželky, „súhlasil s Efronovými podmienkami a odvážil mu cenu, ktorú určil na počudovanie Chetitov: štyristo šekelov striebra podľa váhy platnej medzi obchodníkmi“ (Genezis 23, 16), čo naznačuje dohodnutý štandard pre obchod. V Exodus 30,13 sa hovorí o šekeli „podľa váhy svätyne“, zatiaľ čo v 2 Samuelovej 14,26 sa uvádza váha 200 šekelov „podľa kráľovskej normy“.

¹¹ Napr. Ozeáš 3:2, 2 Kroník 27:5.



v biblických textoch stanovuje výmenný kurz striebra a jačmenného zrna (pozri Leviticus 27, 16).

Inflácia

Striebro spĺňa kritérium vzácnosti, hoci nie je také vzácné ako zlato, takže ho bolo v starovekom svete dosť na každodenné používanie. Peniaze – striebro – si počas stoviek rokov zachovali relatívne stálu hodnotu. Jeremiáš zaplatil za pole v Anatólii 17 šekelov (Jeremiáš 32, 9). Zachariáš 11 zaznamenáva, že prorok hodil hrnčiarovi v chráme 30 strieborných; takmer o šesťsto rokov neskôr si Judáš za 30 strieborných kúpil hrnčiarovo pole (Matúš 27, 9 – 10)¹². Ak predpokladáme, že ide o tie isté polia, alebo dokonca o rôzne polia podobnej veľkosti, svedčí to o pozoruhodnej stabilite cien počas stoviek rokov. Pri dvojpercentnej inflácii, ktorá je dnes cieľovou mierou mnohých vlád, by pole, ktoré Jeremiáš kúpil za 17 šekelov, stálo v čase ukrižovania približne 2,5 milióna šekelov!¹³

¹² Presný vzťah medzi týmito tromi textami nie je jasný, pretože Matúš pripisuje proctvo Jeremiášovi, zatiaľ čo Zachariášov úryvok sa hodí viac ("Jeremiáš" sa tu môže použiť ako skratka pre prorokov všeobecne).

¹³ Zdroj: <https://iea.org.uk/blog/inflation-is-still-a-major-problem>

Okrem toho peniaze skutočne patrili ľuďom. Nevydával ich ani nekontroloval jediný orgán, či už centrálna banka, chrám alebo štát. Leviti mali len úlohu udržiavať presné miery a váhy (pozri 1 Kronická 23, 29 a Leviticus 19, 35 – 36). Išlo o šekel svätyne, ktorý sa používal pri transakciách v chráme (napr. Exodus 30, 13). Mohol sa používať aj na overovanie váh obchodníkov. Takýto dohľad bol zjavne potrebný: prorok Micheáš vyjadruje Boží hnev nad niektorými existujúcimi praktikami: „Mám oslobodiť niekoho s nečestnými váhami, s vrecom falošných závaží?“ (Micheáš 6, 11).

Rôzne úrady mali rôzne štandardné váhy, ktoré používali (napríklad kráľovský kameň a váha svätyne), ale nikto nekontroloval samotné peniaze. Trhové sily mohli tlačiť ich hodnotu nahor alebo nadol; napríklad pri mimoriadne dobrej úrode mohla hodnota jačmeňa klesnúť oproti striebriu, pretože nadmerná ponuka znížila cenu obilia. Naopak, počas obliehania Samárie, ktoré je zaznamenané v 2 knihe Kráľov 6, veľký dopyt po potravinách znamenal, že oslia hlava sa predávala až za 80 šekelov. Nové zásoby bolo možné získať ťažbou alebo tavením šperkov či železných kovov. Žiadny štátny úradník však nemohol centrálnie zasahovať do ponuky peňazí podľa rozmaru kráľa alebo cisára.

Obmedzenia vlády

Táto nezávislosť peňažnej zásoby sa neskôr v biblickej histórii zmenila – čiastočne v dôsledku prijatia nových postupov a technológií a čiastočne v dôsledku politického vývoja. V prvých dňoch existencie Izraela neexistoval formálny systém vlády, ako ho chápeme dnes. Namiesto prísnej organizácie zhora nadol úlohy vykonávali rodiny, klany, mestá, kmene a leviti, podľa toho, kto mal na výsledku najpriamejší záujem. Zodpovednosť sa prenášala na vyšší alebo centralizovanejší orgán len vtedy, keď to bolo nevyhnutné – napríklad keď miestny súd nemohol riešiť zložitý prípad (Deuteronomium 17, 8 – 13) alebo keď sa národ ako celok zišiel v záujme národnej obrany. To má podobnosť s myšlienkou subsidiarity v katolíckom sociálnom učení a s myšlienkou sférickej suverenity v novo-kalvínskom myslení¹⁴.

V skutočnosti Biblia preukazuje výraznú opatrnosť voči centralizovanej autorite. V priebehu biblických dejín Boží ľud opakovane trpel pod útlakom a zneužívaním vládcov: najprv pod Egypťanmi s ich rozsiahlou štátnou byrokraciou a všemocným bohom-kráľom faraónom, potom pod Asýrčanmi a Babylončanmi, ktorí boli zodpovední za vyberanie vysokých daní a za vyhnanstvo severného a južného kráľovstva Izraela a Judska, a nakoniec pod Grékmi a Rimanmi v Novom zákone, ktorí

¹⁴ Pozri David McIlroy, "Subsidiarity and Sphere Sovereignty" v *Journal of Church & State*, č. 45 (2003), s. 739-64.

Židom upierali ich samostatnosť ako národa a prenasledovali ich aj novú sektu kresťanov. Samotná izraelská monarchia bola ústupkom ľudu (1 Samuelova 8) a jej dôsledky pre národ boli katastrofálne. Monarchia bola zdrojom národného modlárstva a len málo kráľov získalo bezpodmienečný Boží súhlas.

Koncentrovaná moc, či už politická, finančná alebo technologická – tieto tri oblasti majú tendenciu ísť ruka v ruku, dnes aj v biblických časoch – riskuje, že bude v najlepšom prípade vzdialená a ľahostajná voči svojim občanom, a skôr vykorisťovateľská, utláčateľská a nátlaková. Z tohto dôvodu Biblia jasne hovorí, že moc vlastného izraelského kráľa by mala mať svoje hranice. Kráľ mal byť pod zákonom, nie nad ním. Nemal zhromažďovať finančné ani vojenské zdroje (Deuteronomium 17, 14 – 20). Na rozdiel od faraóna jeho moc nebola absolútna. Zákon a leviti poskytovali systém kontrol a protiváh, ktoré mali zabrániť tomu, aby izraelský kráľ konal ako tyran, bez zodpovednosti. To má veľký význam pre náš prístup k peniazom a akékoľvek uplatňovanie biblických princípov. S rozvojom mincovníctva sa peniaze stali a odvtedy zostali nástrojom štátu. To, ako dnes zaobchádzame s peniazmi, stále zásadne súvisí s naším pohľadom na vládu.

Mince: ražobné, znehodnotenie a inflácia

Štandardizované váhy v podobe mincí sa objavili pomerne neskoro. V roku 588 pred n. l., takmer 1 500 rokov po tom, čo Abrahám kúpil pole na Sárin pohreb, Jeremiáš odvážil na váhach svoju vlastnú platbu za pole, čo naznačuje, že mince ešte neboli k dispozícii alebo sa im nedôverovalo (pozri Jeremiáš, 32. kapitola). Mince boli pravdepodobne vyvinuté až v 6. storočí pred n. l. v Lýdii (dnešné Turecko), k Izraelitom sa možno dostali po návrate z vyhnanstva, a to prostredníctvom perzského vplyvu až vo 4. storočí pred n. l.

Mince vydávali orgány, napríklad vlády, a ich nominálna hodnota mohla byť vyššia ako náklady na ich výrobu (predovšetkým hmotnosť drahého kovu, z ktorého boli vyrobené). Tento rozdiel (ražobné) predstavuje „prémium za dôveru“, že takáto minca bude vždy akceptovaná príslušným orgánom ako minca s vyrazenou hodnotou – napríklad pri platbe daní. Mimo tohto systému neexistovali žiadne záruky, že táto prémia bude vyplatená; napríklad zahraničné vlády by nemuseli nevyhnutne akceptovať mince iného štátu v nominálnej hodnote, hoci akceptovali hodnotu v kontexte hodnoty kovu, z ktorého boli vyrazené.

Ražobné je v skutočnosti daň, ktorá umožňuje orgánu profitovať z razenia mincí, hoci zvyčajne stále existuje široká väzba medzi hodnotou mince a kovom, z ktorého je vyrobená. (V súčasnom kontexte je rozdiel medzi nominálnou hodnotou bankoviek a ich výrobnými nákladmi

oveľa väčší.) V priebehu histórie vlády túto skutočnosť využívali ako zdroj finančných prostriedkov a znehodnocovali peňažnú zásobu tým, že k zlatu a striebru v minciach pridávali určité percento lacných kovov ako formu ľahkých daňových príjmov. Vážnejšie znehodnocovanie bolo nepopulárne, pretože ľudia si čoskoro uvedomili, že obsah kovu v ich peniazoch má podstatne nižšiu hodnotu ako ich nominálna hodnota¹⁵.

Razba mincí umožnila prvýkrát v histórii vládam spoľahlivo kontrolovať peňažnú zásobu. Peniaze sa stali nástrojom štátu, ktorý ich vydáva a ktorý je štátu povinný platiť. Na otázku o legitimité platenia daní Rimanom sa Ježiš preslávil tým, že požiadal o denár, ktorý sa používal na zaplatenie dane. „Spýtal sa ich: ‚Cí je to obraz? A cí nápis?‘ ‚Cisárov‘, odpovedali. Potom im povedal: ‚Vráťte teda cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je Božie.‘“ (Matúš 22, 20 – 21)¹⁶.

Ako to už býva, denáre sú dokonalým príkladom rizík štátnej kontroly nad menou. Keď bol okolo roku 211 pred n. l. prvýkrát vyrazený, bol vyrobený z takmer čistého striebra a vážil približne 4,5 gramu, ale v priebehu rokov sa jeho veľkosť aj rýdzosť znižovali. V Ježišových časoch obsahovala približne 3,9 gramu striebra a neskôr v 30. rokoch nášho letopočtu Nero obsah striebra ešte znížil. V polovici tretieho storočia nášho letopočtu to bola medená minca s maximálne tenkým pokovovaním striebra.

V biblických časoch sa tak peniaze vyvinuli z kuskov striebra, ktoré boli ľahko deliteľné, vážili sa na požiadanie a mali známu rýdzosť, na štátom vydávané mince. Nevyhnutné zásahy prostredníctvom razenia a znehodnocovania viedli k tomu, že mince mali nižšiu skutočnú hodnotu, ako bola ich nominálna hodnota. Ak ekonomika nerastie¹⁷, alebo ak ľudia stratia dôveru v menu, znehodnotenie spôsobuje infláciu a *faktický* presun bohatstva od držiteľov peňazí k tým, čo peniaze vydávajú.

¹⁵ V období veľkého znehodnotenia (1542 – 1551) klesol obsah striebra v anglických minciach v priebehu niekoľkých rokov o dve tretiny, čo Henrichovi VIII. vynieslo prezývku „starý medený nos“, pretože tenké striebro sa ľahko odieralo z jeho znehodnotených medených mincí, spravidla v časti pri nose.

¹⁶ Výslovne sa tu hovorí o platení daní nepriateľskej a pohanskej vláde, a nie o tom, či má štát právo na ražobné a kontrolu nad peňažnou zásobou. Ježiš naznačuje, že štát má legitímny, hoci obmedzený nárok na naše peniaze a lojalitu, pokiaľ to nie je v rozpore s našou lojalitou voči Bohu. Štát má úlohu pri udržiavaní práva a vlády; ak Židia vlastnili rímsku mincu, mohlo by sa považovať za legitímne platiť dane za svoju účasť v tomto systéme.

¹⁷ V časoch Henricha VIII. sa peniaze navyše, ktoré vznikli v dôsledku veľkého oslabenia, minuli na vojny a márnотratné projekty, ktoré nestimulovali dlhodobú prosperitu a viedli k vysokej inflácii.

Zarábanie peňazí dnes

Drahé kovy sa ako peniaze používali ešte mnoho storočí, pričom zlato aj striebro sa bežne používali na výrobu mincí a väčšina mien sa formálne alebo neformálne držala určitého zlatého alebo strieborného štandardu až do začiatku 20. storočia. Každú menovú jednotku bolo možné vymeniť za určitú hmotnosť drahého kovu, ale komoditné peniaze sú nepohodlné pri presune veľkého množstva hotovosti. Riešením bolo vytvorenie reprezentatívnych peňazí, či už vo forme mincí alebo papierových bankoviek, ktoré sa dali aspoň teoreticky vymeniť za fyzické zásoby zlata, ktoré si tak zachovali svoju hodnotu, ale ľahšie sa spravovali.

Nekryté peniaze

Vývoj reprezentatívnych peňazí otvoril cestu novému vývoju „fiat“ peňazí (nekrytých peňazí, pozn. prekladateľa), z latinského „bude“. Fiat peniaze nie sú vytvorené z drahých kovov ani nimi kryté¹⁸. Namiesto toho vláda – spravidla prostredníctvom nezávislého orgánu, akým je centrálna banka – jednoducho nariadi, že sú zákonným platidlom, čím im dáva hodnotu, a to aj preto, že sa môžu používať na platenie daní, hoci materiál, na ktorom sú vydané je vo svojej podstate bezcenný. Zrušenie všetkých väzieb na drahé kovy umožnilo vládam nielen znehodnotiť menu, ale aj plne kontrolovať zásobu peňazí v obeh. Štát môže doslova tlačiť peniaze, ak chce, hoci to môže mať inflačné dôsledky.

Fiat peniaze majú svoje výhody aj nevýhody. Kontrola, ktorú vláde poskytuje nad základnou peňažnou zásobou štátu, je dvojsečná. Môže viesť k znehodnoteniu meny a k prudkej inflácii. Učebnicovým príkladom je Weimarská republika povojnového Nemecka, ako aj povojnové Maďarsko a Zimbabwe z konca 90. rokov¹⁹. Kontrola zásoby peňazí však môže byť aj nástrojom na riešenie zmien v ekonomike. Nedostatok nových peňazí môže brzdiť hospodársky rast; v recesii môžu vlády zvýšiť celkový dopyt tým, že vytvoria viac peňazí.

¹⁸ História papierových peňazí siaha do obdobia pred mnohými stovkami rokov. Napríklad v roku 800 n. l. čínsky cisár Hien Tsung zaviedol papierové bankovky ako prostriedok na riešenie nedostatku medi. Keďže neboli kryté meďou, možno ich považovať za jeden z prvých príkladov nekrytých peňazí.

¹⁹ Pozri Steve Hanke a Nicholas Krus, "World Hyperinflations" v Routledge Handbook of Major Events in Economic History (Routledge, 2013).

Tvorba peňazí: peniaze centrálnej a komerčnej banky

Peniaze v rôznych formách – fyzická hotovosť, vklady v centrálnych bankách a vklady v komerčných bankách – sú v podstate dlžobným úpisom jednej strany voči druhej²⁰. Mena je dlžobným úpisom centrálnej banky voči verejnosti, ako uvádza nápis na britských bankovkách: „SĽUBUJEM, ŽE NA POŽIADANIE VYPLATÍM DRŽITEĽOVI SUMU...“ Vklady centrálnej banky sú dlžobnými úpsmi centrálnej banky voči komerčným bankám. A vklady komerčných bánk sú dlžobné úpisy komerčných bánk voči majiteľom účtov.

Len malá časť celkového množstva peňazí v ekonomike existuje vo forme meny, t. j. fyzických mincí a bankoviek. Bankovky zvyčajne tlačí centrálna banka a mince sa razia v mene centrálnej banky alebo ministerstva financií. Centrálna banka úveruje komerčné banky rezervami centrálnej banky, ktoré sa rovnajú hodnote bankoviek v obehu. Nakupuje tiež cenné papiere, ako sú štátne alebo podnikové dlhopisy, a zúčtovacie banky úveruje rezervami centrálnej banky. Tieto rezervy a mena v obehu sa spoločne nazývajú peniaze centrálnej banky.

Rezervy centrálnej banky používajú len finančné inštitúcie. Zďaleka najväčší podiel širokej peňažnej zásoby, t. j. najdostupnejších foriem peňazí vrátane fyzickej hotovosti a prostriedkov na vkladových účtoch, však vytvárajú komerčné banky²¹, ktoré pri poskytovaní nových úverov klientom fakticky požičiavajú peniaze. Proces tvorby peňazí komerčnými bankami vo Veľkej Británii vysvetľuje Bank of England takto: „V modernej ekonomike má väčšina peňazí podobu bankových vkladov. Spôsob, akým tieto bankové vklady vznikajú, je však často nesprávne pochopený: hlavným spôsobom je poskytovanie úverov komerčnými bankami. Vždy, keď banka poskytne úver, zároveň vytvorí zodpovedajúci vklad na bankovom účte dlžníka, čím vytvorí nové peniaze.

Skutočnosť, ako sa dnes vytvárajú peniaze, sa líši od opisu v niektorých učebniciach ekonómie:

²⁰ Pozri časť Peniaze v modernej ekonomike. Bank of England Quarterly Bulletin, 1. štvrťrok 2014. <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/quarterly-bulletin-2014-q1.pdf>

²¹ Zostatky rezerv k 6. aprílu 2016 predstavovali 318 419 miliónov GBP (318 miliárd Sk), pričom bankovky v obehu boli v hodnote 68 955 miliónov GBP <https://www.bankofengland.co.uk/weekly-report/2022/6-april-2022>. Široké peniaze alebo M4 predstavovali celkovo 2 136 560 mil. Bankovky tak predstavujú len približne 3 % celkových peňazí v obehu podľa tohto opatrenia. Bezprostredne pred finančnou krízou, na konci júla 2007, predstavovali zostatky rezerv 19 873 mil. GBP, bankovky 45 438 mil. GBP a M4 spolu 1 610 760 mil. Pomer širokých peňazí k úzkym peniazom teda klesol z približne 23:1 na menej ako 6:1.

- Namiesto toho, aby banky prijímali vklady, keď domácnosti sporia, a potom ich požičiavali, bankové úvery vytvárajú vklady.
- Za normálnych okolností centrálna banka neurčuje množstvo peňazí v obehu, ani sa peniaze centrálnej banky „nerozmnožujú“ na ďalšie úvery a vklady.

Hoci komerčné banky vytvárajú peniaze prostredníctvom poskytovania úverov, nemôžu tak robiť neobmedzene. Banky sú obmedzené v tom, koľko môžu požičať, ak si majú v konkurenčnom bankovom systéme zachovať ziskovosť. Obozretná regulácia tiež pôsobí ako obmedzenie činnosti bánk s cieľom zachovať odolnosť finančného systému. A domácnosti a podniky, ktoré dostávajú peniaze vytvorené novými úvermi, môžu podniknúť kroky, ktoré ovplyvňujú zásobu peňazí – mohli by napríklad rýchlo „zničiť“ peniaze tým, že ich použijú na splatenie svojho existujúceho dlhu“²².

To všetko sa deje elektronicky. Banky môžu účinne konvertovať jednu formu peňazí (mena/vklady v centrálnej/komerčnej banke) na inú. Keď banka vytvorí aktívum vo forme peňazí, ktoré požičiava klientovi, vytvára zároveň pasívum. Vytvorené peniaze sa prejavajú ako prírastok na vkladovom účte klienta, hoci len nakrátko. Ak si napríklad zákazník požičia 100 000 libier na hypotéku, v súvahe banky sa to prejaví aktívom vo výške 100 000 libier (keďže zákazník sa zaviazal zaplatiť mu túto sumu) a záväzkom zákazníka vrátiť rovnakú sumu spolu s úrokom. Zákazník potom tieto peniaze zaplatí inej strane (majiteľovi domu, ktorý kupuje), takže sa prevedú na iný bankový účet. V celom bankovom systéme sú teda novovytvorené aktíva v jednej banke vyvážené zodpovedajúcimi pasívami, najčastejšie v inej banke.

Na rozdiel od všeobecnej mienky teda banky nepožičiavajú úspory klientov – dnes už neaktuálny model „Bailey Building & Loan“ z filmu *Báječný život*. Peniaze vytvárajú prostredníctvom poskytovania úverov. Celková výška úverov je spravidla 20- až 33-násobkom vlastného imania banky, teda hodnoty všetkého, čo banka skutočne vlastní, čo znamená, že vlastné imanie bánk predstavuje len 3 až 5 % ich aktív. „Začiatkom roka 2009, približne na vrchole finančnej krízy, trh ocenil kombinovaný vlastný kapitál najväčších britských bánk na menej ako 2 % ich celkových aktív. Inými slovami, trh si myslel, že tieto banky sú v priemere viac ako 50-násobne zadlžené. Merané podľa ich regulačných výnosov bola priemerná páka „len“ približne 30-násobná“²³.

²² Pozri časť Tvorba peňazí v modernej ekonomike. Štvrťročný bulletin 2014, 1. štvrťrok. <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2014/money-creation-in-the-modern-economy>

²³ Jon Cunliffe, prejav, „Úloha pomeru zadlženosti a potreba monitorovať riziká mimo

Neexistuje jasné a vynútené oddelenie medzi vkladmi na požiadanie a sporiacimi vkladmi (vklady s okamžitým prístupom a investičné vklady sú na určitý čas uzamknuté a zvyčajne sa úročia vyššími úrokovými sadzbami; problém so sporením s vyšším rizikom a vyšším výnosom tak môže ovplyvniť dostupnosť vkladov s okamžitým prístupom). To by malo naznačovať niečo o krehkosti bankového systému, napriek nedávnomu zvýšeniu kapitálových požiadaviek, a o tom, prečo faktory, ako napríklad kríza hypotekárnych úverov, mohli vyvolať takú devastáciu celého finančného sektora ako aj ďalších oblastí, a vyžiadať si také obrovské finančné injekcie od daňových poplatníkov.

Zúčtovanie

Presun peňazí medzi účtami v rámci tej istej banky je len otázkou aktualizácie internej (elektronickej) účtovnej knihy banky – pripísanie na jeden účet a odpísanie z iného účtu. Keď sa peniaze presúvajú medzi bankami²⁴, väčšinu zmien možno vykonať aj vo vlastných účtovných knihách bánk, pretože v daný deň do banky prichádzajú a odchádzajú z jej účtov približne podobné sumy finančných prostriedkov z mnohých iných bánk. Banky tieto vzájomné transakcie anulujú v procese, ktorý sa nazýva zúčtovanie. Prirodzene dôjde k určitým nezrovnalostiam, pretože sumy sa nebudú presne zhodovať. Na konci každého dňa sa tieto nezrovnalosti zúčtujú v Bank of England úpravou vkladov jednotlivých bánk. Relatívne malé suma rezerv centrálnej banky tak môže podporovať oveľa väčší objem peňazí a transakcií spracovávaných komerčnými bankami²⁵.

regulovaného bankového sektora", júl 2014 <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/speech/2014/the-role-of-leverage-ratio-and-the-need-to-monitor-risks-outside-the-regulated-banking-sector.pdf>.

²⁴ Banky môžu medzi sebou obchodovať aj na peňažných trhoch, ktoré zahŕňajú medzibankový trh, trh s vkladovými certifikátmi (CD) a trh s REPO obchodmi.

²⁵ Okrem toho sa centrálna banka usiluje o udržanie stability a efektívnosti finančného systému tým, že sa snaží zabezpečiť schopnosť rýchlo a bezpečne uskutočňovať platby v prípade zlyhania zúčtovania a vyrovnania v rámci platobného systému, ktoré by inak ovplyvnilo schopnosť finančných protistrán plniť svoje platobné záväzky. Centrálna banka tiež často pôsobí ako veriteľ poslednej inštancie v rámci svojej platobnej jurisdikcie a poskytuje bankám likviditu proti nelikvidnému kolaterálu v prípade neočakávaných výberov počas krízy, ako je napríklad hromadné vyberanie bankových vkladov. (Kniha Waltera Bagehota Lombard Street z roku 1873 je učebnicovým pojednaním o tom, ako by sa to malo robiť – konkrétne s vysokou úrokovou sadzbou proti dobrým cenným papierom, aby sa zabránilo morálnemu hazardu. V praxi to nie je vždy možné, pretože takéto vysoké sadzby by vyvolali krach inštitúcie). Majú tiež možnosť vytvárať ďalšie peniaze centrálnej banky nákupom aktív počas recesie, ako sa uvádza vyššie.

Biblická kritika novodobých peňazí

Menový systém opísaný v Biblii sa takmer vôbec nedá porovnať s naším súčasným systémom. Staršie biblické knihy opisujú prostredie, v ktorom sa „peniaze“ (najmä kúsky striebra alebo miery obilia) odvažovali pri každej transakcii – hoci väčšina transakcií zaznamenaných v biblickom texte bola zriedkavá a významná, ako napríklad kúpa pôdy, veno, odškodnenie za zranenie, chrámová daň a podobne. Mince boli zavedené až po exile a s nimi aj rutinná štátna kontrola nad peniazmi.

Dnes máme naopak zložitý systém, v ktorom sa na tvorbe peňazí podieľajú centrálné aj komerčné banky a v ktorom je veľká časť transakcií elektronická. (Hoci takmer polovica všetkých transakcií sa stále prebieha v hotovosti, oveľa väčšie množstvo peňazí sa presúva elektronicky²⁶.) Napriek tomu sa môžeme z Biblie poučiť a vyvodiť z nej zásady, ktoré môžeme aplikovať na našu vlastnú situáciu. V niekoľkých nasledujúcich častiach kritizujeme niektoré aspekty nášho súčasného menového systému z biblického hľadiska. V časti s názvom „Aplikácia“ navrhujeme možné spôsoby riešenia týchto nedostatkov v kontexte biblického rámca.

Dlh, úroky a inflácia

Úrok aj inflácia sú základom fungovania našej ekonomiky. Inflácia je znehodnocovanie peňazí; 2-percentná inflácia znamená, že bochník chleba, ktorý dnes stojí 1 libru, bude budúci rok stáť 1,02 libry. Infláciu si preto môžeme predstaviť ako záporný úrok z držby peňazí; za 100 libier úspor si o rok budeme môcť kúpiť menej tovarov a služieb ako dnes.

K zvyšovaniu peňažnej zásoby sa pristupuje nielen v čase recesie, keď by deflácia alebo nízka inflácia mohli inak brániť oživeniu ekonomiky. Inflácia je vecou zámernej verejnej politiky, pričom väčšina západných ekonomík sa zameriava na úroveň okolo 2 % ročne. Existuje niekoľko dôvodov, prečo vlády a mnohí občania považujú určitú infláciu za žiaducu:

- Znižuje reálne dlhy, čo znamená, že splatené peniaze majú nižšiu kúpnu silu.
- Podporuje míňanie, pretože ľudia si myslia, že zajtra budú výrobky drahšie, čo podporuje krátkodobý hospodársky rast.
- Nominálne zvyšovanie miezd vyvoláva v ľuďoch pocit, že sa majú

²⁶ <https://www.telegraph.co.uk/news/shopping-and-consumer-news/11619728/Cash-overtaken-by-card-and-computer-as-favourite-way-to-pay.html>

medziročne lepšie, pretože nadhodnocuje reálne zvyšovanie miezd alebo maskuje reálne znižovanie miezd.

- Cieľom miernej inflácie je znížiť riziko úplnej deflácie.

Inflácia má však aj rad negatívnych dôsledkov:

- Veritelia nedostanú späť sumu, ktorú požičali v reálnom vyjadrení²⁷. Ak nie sú ekonomicky gramotní, môžu byť oklamaní a myslieť si, že dosahujú vyšší výnos, ako je tomu v skutočnosti.
- Inflácia odrádza od sporenia, pretože je lacnejšie kúpiť si niečo dnes ako zajtra.
- Inflácia znevýhodňuje tých, ktorí majú príjmy z úspor, ako sú mnohí dôchodcovia, pretože znižuje reálny výnos z ich investícií.

Dlh a úrok sú neodmysliteľnou súčasťou nášho menového systému, pretože komerčné banky vytvárajú vo svojich účtovných knihách dlh, aby mohli poskytovať príslušné úvery klientom. Úrok, ktorý si účtujú, je odmenou, ktorú požadujú za riziko prevzatia tohto dlhu do svojich súvah, a kompenzáciou za infláciu. Čím rizikovejší úver banka vníma, tým vyššiu úrokovú sadzbu si účtuje.

Biblia má k dlhu a pôžičkám úplne iný prístup. Požičiavanie si znamenalo sľub, že dlžník vráti peniaze veriteľovi, a teda istú formu finančného otroctva (Príslovia 22,7). Vziať si pôžičku malo byť skôr poslednou možnosťou, ako sa vyhnúť chudobe, než súčasťou bežného života. Zo strany veriteľa bolo zakázané profitovať z pôžičky inej osobe: „Nebudeš účtovať úrok svojim krajanom: úrok z peňazí, z potravín alebo z čohokoľvek, čo sa môže požičať na úrok“ (Deuteronomium 23, 19). Úroky sa mohli účtovať len niekomu mimo izraelskej komunity, kto nebol viazaný rovnakými pravidlami ako Izraeliti a mohol by ich inak zneužiť tým, že by ľahko nesplácal alebo by vzal bezúročnú pôžičku a požičal ju na úrok niekomu inému.

Úroky sa považovali za formu vydierania: prostriedok, ktorým bohatí ľudia získavali peniaze od tých, ktorí už boli chudobní a zraniteľní. Účtovanie úrokov znamenalo, že sa niekomu deje krivda. „Kto zväčšuje majetok tým, že berie úrok alebo zisk od chudobného, hromadí ho pre iného, ktorý bude k chudobnému láskavý“ (Príslovia 28, 8)²⁸. Úročené

²⁷ Výnosy z niektorých investícií sú viazané na infláciu, ako sú napríklad zlaté dlhopisy viazané na index CPI, ktoré vydáva vláda Veľkej Británie. Ak sa však ponúka pevná úroková sadzba, inflácia ju môže, ale nemusí prekonať.

²⁸ „Úroky a zisk“ sú v tomto prípade dva rôzne hebrejské výrazy pre úroky, ktoré pravdepodobne odkazujú na rôzne spôsoby štruktúry pôžičky. Tieto dve slová, ktoré znamenajú „kúsok“, resp. „zvýšenie“, sa môžu vzťahovať na pravidelné vs. paušálne splátky úrokov alebo na sumu peňazí, ktorá sa odpočítava od splatnej sumy pred tým, ako ju dlžník dostane, vs. zvýšená suma, ktorá sa má splatiť z istiny. Neexistuje žiadny dôkaz o tom, že by išlo o „úžeru“ alebo „nadmerný úrok“, a na iných miestach

pôžičky podporovalo nerovnosť a upevňovalo chudobu. To je dôvod, prečo sa dlhy rušili každých sedem rokov, v sabatickom roku: bol to akýsi ekonomický reset, ktorý zabránil tomu, aby sa chudobní dostali do nekonečného kolobehu splácania a otroctva dlhov (pozri 25. kapitolu knihy Levitikus; 15. kapitolu knihy Deuteronómium).

Peniaze teda nemali nič spoločné s dlhom v takom zmysle, ako to dnes považujeme za samozrejmé. Relatívne fixná ponuka znamenala, že peniaze nebolo možné efektívne vytvoriť z ničoho a požičať ich inej osobe na úrok. Deuteronómium 23, 19 má univerzálny rozsah: žiadna komodita nebola oslobodená od zákazu úrokov.

Nielen to, ale aj splácanie dlhov sa bralo vážne. Ježiš opakovane používa dlh ako obraz hriechu, a to aj v modlitbe Otčenáš. Bolo to posledné riešenie chudoby a vziať na seba dlh nebolo rozhodnutie, ktoré by niekto urobil ľahkovážne. V prípade nesplácania dlhu nasledovali dôsledky vrátane straty zábezpeky alebo otroctva, ktoré sa týkalo splácania dlhu prácou. Nesplatenie dlhu bolo vážnym hriechom – v skutočnosti išlo o porušenie sľubu, ako aj o formu krádeže. „Bezbožní si požičávajú a nevracajú, ale spravodliví dávajú štedro“ (Žalm 37, 21). Nesplnenie záväzku bolo vzťahovo horšie ako krádež, pretože zahŕňalo porušenie sľubu a stratu dobrej povesti, ako aj pripravenie druhého o jeho majetok.

To je jeden z dôvodov, prečo môžeme považovať infláciu za protiklad biblických ideálov pre peniaze a ekonomiku. Inflácia časom znižuje hodnotu peňazí. Zahmlieva pravdu pri poskytovaní pôžičky: znamená, že veriteľom nie sú reálne splatené peniaze, ktoré im boli zdanlivo sľúbené, čo je v rozpore s biblickou povinnosťou splácať svoje dlhy. Skutočnosť, že vlády implicitne využívajú infláciu ako spôsob znižovania svojich dlhových záväzkov, ako napríklad Veľká Británia v 70. rokoch 20. storočia, má významné dôsledky pre zvyšok spoločnosti. Vládam vyhovuje, keď umožňujú, aby vysoká inflácia reálne znižovala dlh, a tak zvýhodňujú súčasné a budúce generácie daňových poplatníkov na úkor sporiteľov a dôchodkových fondov.

Inflácia spôsobuje prerozdelenie bohatstva od občanov smerom k vláde a od veriteľov k dlžníkom. To sa rovná istej forme krádeže, a teda je v rozpore s ôsmym prikázaním (Exodus 20, 15). Pripisovať inflácii pozitívny význam je preto prinajmenšom neúprimné²⁹. Biblické učenie o dlhu a úroku a jeho dôsledky pre infláciu predstavujú protiklad k základom dnes používaného menového systému.

Biblie je účtovanie úrokov v akejkoľvek forme bežne zakázané.

²⁹ Od roku 1914, keď Veľká Británia prestala používať zlatý štandard, vzrástli ceny približne stonásobne.

Kvantitatívne uvoľňovanie

Osobitným prípadom inflácie a ražobného je kvantitatívne uvoľňovanie (KU), kontroverzný proces „tlačenia peňazí“ používaný na stimuláciu ekonomiky počas finančnej krízy a po nej vo Veľkej Británii, USA, eurozóne, Japonsku a inde. V skutočnosti sa žiadne nové (fyzické) peniaze netlačia. Namiesto toho centrálné banky nakupujú peniaze centrálnej banky tým, že kupujú aktíva, ako sú štátne a podnikové dlhopisy a cenné papiere kryté hypotékami, pričom predajcovi týchto aktív pripisujú nové rezervy centrálnej banky. Predajcovia týchto aktív potom tieto peniaze používajú na nákup iných aktív, ako sú akcie a podnikové dlhopisy. Vo Veľkej Británii vytvorila Bank of England v období od marca 2009 do júla 2012 prostredníctvom svojho programu nákupu aktív 375 mld. libier nových peňazí, ktoré použila na nákup štátnych dlhopisov (gilts) od inštitucionálnych investorov, ako sú penzijné fondy a poisťovne³⁰.

KU je nástroj na znižovanie dlhodobých úrokových sadzieb, nad ktorými majú centrálné banky tradične malú priamu kontrolu v porovnaní s kontrolou krátkodobých sadzieb. Zamýšľaným účinkom je zvýšenie cien aktív, čo následne podporuje hospodársky rast prostredníctvom efektu bohatstva. Napríklad preto, že domy ľudí majú vyššiu hodnotu, ľudia sú ochotní viac míňať. Súvahy bánk sú silnejšie, pretože dôchodkové a investičné fondy majú u nich nové vklady, aspoň kým nenakúpia iné aktíva, takže sú ochotné viac požičiavať. Jedným z ďalších účinkov KU je zmena zloženia peňažnej zásoby, pretože podiel rezerv centrálnej banky na celkovej peňažnej zásobe sa zvyšuje³¹.

Dlhodobý účinok KU je stále neznámy. Centrálné banky by mohli aktíva, ktoré nakúpili, predat, keď sa ekonomika zlepší, čím by v skutočnosti zničili peniaze, ktoré boli vytvorené na ich nákup³². Toto uvoľňovanie bude musieť byť starostlivo načasované, aby sa niekde v budúcnosti zabránilo deflačnému vplyvu³³. Je tiež ťažké zaručiť, že banky budú nové peniaze vytvorené KU požičiavať na „správnom“ mieste – napríklad miestnym podnikom – a nie na iných miestach, ktoré ponúkajú

³⁰ V auguste 2016 Bank of England oznámila ďalšie kolo KU v hodnote 60 miliárd GBP ako reakciu na hospodársku neistotu po hlasovaní o brexite.

³¹ Pozri poznámku 21 vyššie; pomer širokých peňazí k úzkym peniazom klesol v dôsledku KU z približne 23:1 na 6:1.

³² V súčasnosti (2015) banka reinvestuje príjmy, ktoré získava zo splatných dlhopisov, a udržiava tak stav aktív nakúpených za nové rezervy centrálnej banky na úrovni 375 mld. GBP <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Pages/news/2015/008.aspx>.

³³ Predchádzajúci vplyv inflácie bol síce nežiaduci, ale revalvácia smerom nadol by nevyhnutne poškodila ešte viac ľudí.

vyšší, aj keď krehkejší výnos, napríklad v rozvíjajúcich sa ekonomikách. Objavila sa kritika, že KU bežným spotrebiteľom a malým podnikom príliš nepomohlo, pretože komerčné banky použili peniaze na podporu vlastných súvah a zlepšenie kapitálovej vybavenosti, čo je požiadavka novej regulácie.

Kvôli výsledným nízkym úrokovým sadzbám a ťažkostiam s nasmerovaním novej likvidity na požadované ciele viedlo KU k presunu peňazí do iných aktív, čo takmer určite prispelo k nadhodnoteniu akciového trhu a nehnuteľností, ak nie priamo k bublinám³⁴. Tým KU obohatilo už aj tak bohatých, čím sa zvýšila majetková nerovnosť³⁵. Medzitým niektorí sporitelia a tí, ktorí sa spoliehajú na príjmy z úspor, boli poškodení nižšími výnosmi³⁶; nízke úrokové sadzby zvýšili nedostatok finančných prostriedkov v dávkovo definovaných dôchodkových systémoch a zároveň výrazne nafúkli podsúvahové záväzky vlády v oblasti štátnych dôchodkov a dôchodkov zamestnancov verejného sektora.

Fyzická hotovosť

V Biblii bola fyzická hotovosť jediným používaným druhom peňazí. Neexistovali žiadne elektronické peniaze. Dnes sa ešte stále veľká časť transakcií uskutočňuje v minciach a bankovkách. V poslednom čase sa však objavujú návrhy, že by sme sa mali úplne zbaviť fyzickej hotovosti; tieto návrhy sa pohybujú od zdanlivo seriózných návrhov až po „myšlienkové experimenty“ a „princípy predbežnej opatrnosti“³⁷. Dôvodov je viacero, ale ako hlavný sa uvádza ten, že by to umožnilo Bank of England znížiť úrokové sadzby hlboko pod nulu v snahe zvýšiť cenovú hladinu tým, že by sa ľudia povzbudili k míňaniu peňazí na

³⁴ Kvalitatívne uvoľňovanie živí bublinu cien nehnuteľností v Európe, tvrdí štúdia" vo Financial Times, 20. júla 2015. Pozri <https://www.ft.com/content/739a3700-2eeb-11e5-8873-775ba7c2ea3d> "How Long Can Central Bankers Ignore Bubbles?" v denníku Wall Street Journal, 24. marca 2015. Pozri <https://www.wsj.com/articles/BL-MBB-34799>.

³⁵ Z kvantitatívneho uvoľňovania najviac získalo 5 % najbohatších Britov – Bank of England" v denníku Guardian, 23. augusta 2012. Pozri <https://www.theguardian.com/business/2012/aug/23/britains-richest-gained-quantative-easing-bank>.

³⁶ „Varovanie: Varovanie: „KU vám zhltnie dôchodok“ v The Spectator, 7. marca 2015.

³⁷ Zrušte hotovosť úplne, tvrdí hlavný ekonóm Bank of England" vo Financial Times, 18. septembra 2015. Pozri <https://www.ft.com/content/7967908e-5ded-11e5-9846-de406ccb37f2>. "Cash may not longer be king but notes and coins are here to stay, says Mark Carney" (Hotovosť už možno nie je kráľom, ale bankovky a mince tu zostanú) v denníku Telegraph, 24. novembra 2015. Pozri <https://www.telegraph.co.uk/finance/bank-of-england/12014501/Cash-may-no-longer-be-king-but-notes-and-coins-are-here-to-stay-says-Mark-Carney.html>.

svojich bankových účtoch. V praxi však už existujú určité náznaky, že to nemusí mať želaný účinok^{38,39}.

Zrušenie bankoviek a mincí má z biblického hľadiska v zásade niekoľko nedostatkov.

Centralizácia

Jedným z problémov návrhu na zrušenie bankoviek a mincí je ešte väčšia centralizácia tvorby peňazí a kontroly nad nimi, a teda koncentrácia moci preč od konečného používateľa smerom k orgánu poverenému tvorbou a správou peňazí. Z biblického hľadiska je každá koncentrácia moci – vrátane finančnej – nebezpečná a otvára cestu k mnohým zneužitiam. S tým súvisí aj požiadavka, aby každý, kto chce uskutočňovať transakcie, potreboval bankový účet (poskytovaný buď centrálnou bankou, alebo bežnou súkromnou bankou), čo by zaťažilo svedomie mnohých moslimov a niektorých kresťanov. Používanie alternatívnych mien (ako sú zahraničné a miestne meny, bitcoin a zlato) by muselo byť zakázané.

Transakčné náklady

Mnohé platby sa uskutočňujú pohodlne v hotovosti, čo by pri elektronickej platbe znamenalo podstatne vyššie náklady. Zrušenie hotovosti by predražilo prevádzku platobného systému, najmä pri malých sumách a pre starších ľudí.

Dohľad⁴⁰

Jedným z dôsledkov prechodu na úplne elektronický systém bude pravdepodobne to, že sa peniaze použijú ako nástroj dohľadu. Fyzická hotovosť je anonymná. Povinnosť uskutočniť každú transakciu cez účet umožňuje bankám sledovať, kto na čo míňa. Výhodou je, že sa tým potenciálne sťažuje a predražuje páchanie trestnej činnosti. Zároveň to však podkopáva osobné súkromie a občianske slobody, posilňu-

³⁸ Banka pre medzinárodné zúčtovanie vyjadrila pochybnosti o tom, či sú záporné úrokové sadzby žiaduce, pretože by mohli poškodiť ziskovosť bánk a spôsobiť, že ľudia budú hromadiť finančné prostriedky v tej či onej forme mimo bankového systému, čo bude mať deflačný účinok. Negatívne môžu byť ovplyvnené aj podniky, ako sú poisťovne a penzijné fondy. Tí, ktorí sa blížia k dôchodku, by tak v skutočnosti museli viac šoriť. Pozri http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1603e.htm.

³⁹ „Ešte radikálnejším návrhom by bolo úplné odstránenie obmedzenia ZLB [Zero Lower Bound] zrušením papierovej meny... Okrem vyriešenia problému ZLB by to malo aj ďalšiu výhodu, a to zdanenie nezákonných činností vykonávaných s použitím papierovej meny, ako je napríklad obchodovanie s drogami, priamo pri zdroji. Z prejavu „How low can you go?“, ktorý predniesol Andrew Haldane, viceguvernér Bank of England, 18. septembra 2015. <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2015/how-low-can-you-can-go>

⁴⁰ Pozri Guy Brandon, "Do toho vám nič nie je: Anonymita a sledovanie", október 2014.

je tendenciu k masovému štátnemu dohľadu a implicitne predpokladá, že občania sú vinní, kým sa nepreukáže ich nevina. Prístup k fyzickej hotovosti je dôležitým obmedzením moci štátu a ochranou pred tyraniou, pretože autoritatívny štát by mohol kontrolovať svojich občanov tým, že by kontroloval ich schopnosť používať peniaze, ako aj ľahšie zaviesť daň z bankových vkladov/majetku.

Devalvácia

Azda najzávažnejším problémom však je, že sa tým zvyšuje poplatok spojený s používaním peňazí. Ako sme videli v prvej časti, peniaze slúžia konečnému používateľovi ako prostriedok výmeny, uchovávatel hodnoty a účtovná jednotka. Tieto účely sa však zásadne líšia od účelov, za ktoré chce centrálna banka spoplatniť ich používanie, čím sa stávajú pre používateľa horším uchovávatelom hodnoty a pre banku zdrojom príjmov. Medzi zainteresovanými stranami dochádza ku konfliktu záujmov. Jedným z deklarovaných účelov zrušenia mincí a bankoviek je riadenie inflácie v prostredí nízkych úrokov tým, že ľudia budú peniaze radšej míňať, než ich držať na účte. Okrem biblických dôsledkov inflácie to vedie ľudí aj k tomu, aby si šetrili menej, čím sa zvyšuje riziko zadlženia, a tým aj riziko chudoby a dlhodobej hospodárskej nestability krajiny.

Bankové vklady a riziko

Udržiavanie peňazí v banke je spojené s ďalšími problémami, ktoré vyplývajú z našich očakávaní týkajúcich sa rizika a výnosu. Vo všeobecnosti existujú dva druhy bankových účtov, ktoré odrážajú dva rôzne účely bankovníctva. V minulosti bežné účty jednoducho poskytovali možnosť platiť účty bez potreby fyzickej hotovosti a klienti na nich dostávali len malý alebo žiadny úrok. Naproti tomu vkladový alebo spořiaci účet poskytoval výnos vyšší ako inflácia. Banka tieto prostriedky investovala, pričom na seba prevzala riziko, že tieto peniaze použije na dosiahnutie vyšších výnosov, a v prípade úspechu si rozdiel ponechala.

Výnosy z akéhokoľvek účtu, ktorý prináša úrok, sa vkladateľovi zdajú byť bezrizikové, ale v skutočnosti je s investovaním alebo poskytovaním úverov zo strany banky vždy spojené určité riziko. Garantovať vklady teda nevyhnutne znamená presunúť toto riziko inam. Systém kompenzácií finančných služieb (Financial Services Compensation Scheme – FSCS), ktorý je podporovaný ministerstvom financií, ale financovaný priemyslom, kryje vkladateľov až do výšky 75 000 libier⁴¹, ale v praxi má minimálne rezervy a v prípade krachu veľkej banky sa spolieha na podporu vlády.

⁴¹ Od 1. januára 2016 <https://www.fscs.org.uk/what-we-cover/>

Je zrejmé, že tu dochádza ku konfliktu záujmov. Banky sú komerčné podniky, ktorých cieľom je zarábať peniaze pre svojich akcionárov, ktorí majú v prípade krachu banky obmedzenú zodpovednosť. Ak riziká, ktoré podstupujú, vedú k stratám, čo sa z času na čas nevyhnutne stane, peniaze na vyplatenie vkladateľov sa musia odniekiaľ vziať, a keď sa banka považuje za „príliš veľkú na to, aby skrachovala“ kvôli devastujúcim dôsledkom pre širšiu ekonomiku a spoločnosť, jediným riešením je, aby vláda zasiahla a pokryla straty – ako sa to stalo v prípade záchranných balíkov počas globálnej finančnej krízy. V tomto ohľade sa konanie veľkých bánk podobá držaniu širšej ekonomiky ako rukojemníka a núti spoločnosť, aby v prípade systémového zlyhania pokryla ich straty.

Biblická zásada hovorí, že tí, ktorí získavajú výnos z investície, by sa mali podieľať aj na riziku. V podobenstve o talentoch z Matúšovho evanjelia 25 sluha kritizuje svojho pána:

„Vedel som, že si tvrdý človek, ktorý žne, kde nezasial, a zbiera, kde nerozsieval.“... Jeho pán mu odpovedal: „Ty zlý, lenivý sluha! Takže si vedel, že žnem, kde som nezasial, a zbieram, kde som nerozsieval? Nuž potom si mal uložiť moje peniaze do úschovy u bankárov, aby som ich po návrate dostal späť aj s úrokmi.“

Zdá sa, že Ježiš namiesto toho, aby úrok legitimizoval, potvrdzuje názor vyjadrený v Starom zákone, že úrok je formou nespravodlivosti a útlatku: je to vec, ktorú by robil tvrdý človek, ktorý žne tam, kde nezasial⁴².

V dôsledku globálnej finančnej krízy sa situácia v oblasti výnosov z bankových vkladov do určitej miery zmenila. Keďže centrálné banky znížili úrokové sadzby, dokonca aj niektoré komerčné banky v súčasnosti ponúkajú výnosy pod nulou, pričom predtým klientov izolovali od záporných sadzieb. Alternative Bank Schweiz ako jedna z prvých oznámila, že bude vkladateľom účtovať poplatky až do výšky 0,75 % z vkladov uložených v tejto banke⁴³. V súčasnosti nie sú vkladové účty spôsobom, ako získať garantovaný príjem chránené pred infláciou. Hoci to bolo spôsobené nepriaznivou hospodárskou situáciou, mali by sme si uvedomiť, že to vychádza z ekonomickej reality, podľa ktorej by sme nemali očakávať príjem, ak nie sme pripravení vystaviť svoj kapitál riziku.

⁴² Pozri Paul Mills, "Investovanie ako kresťan: (Cambridge Papers, zv. 5, č. 2, jún 1996).

⁴³ <https://www.cityam.com/swiss-bank-worlds-first-to-charge-savers-to-park-cash/>

Bežné účty vo Veľkej Británii nie sú úročené, ale ich služby sú zrejme poskytované zadarmo. V skutočnosti sa za služby spojené s platbami musí platiť. Banky v minulosti pokryli tieto náklady zvýšením úrokového rozpätia medzi úrokovými sadzbami vkladov a úverov, predajom (a nesprávnym predajom) poistenia ochrany platieb a drakonickými poplatkami pre klientov, ktorí prečerpali účet. Bezplatné bankovníctvo je možné len vďaka krížovým dotáciám od ostatných zákazníkov.

Kapitálové toky a pro-cyklická ekonomika

Ďalším problémom súčasného peňažného systému je zvýšená volatilita ekonomiky, ktorá z neho vyplýva. V čase recesie vlády a centrálné banky spravidla znižujú úrokové sadzby, aby povzbudili ľudí míňať viac peňazí tým, že znižujú atraktivnosť sporenia. To zároveň znamená, že úvery sú lacnejšie a banky požičiavajú väčšie sumy, aby uspokojili väčší dopyt. Spoločnosti si môžu požičiavať peniaze napríklad na prijímanie nových ľudí a investície do svojho podnikania. Často sa však dodatočné peniaze priamo neutrácajú, ale plynú do aktív, ktoré sa považujú za podhodnotené, ako sú nehnuteľnosti, akcie a komodity, napríklad zlato a ropa. Výsledkom môže byť špekulatívna bublina. Ak je to spre-vádzané nedostatočnou reguláciou poskytovania úverov, ako v prípade krízy hypotekárnych úverov, veľkosť bubliny sa ešte viac zvýši.

Ako sa ekonomika zotavuje a rastie rýchlejšie, inflácia sa zvyšuje a centrálna banka zvyšuje úrokové sadzby, aby ju znížila. To znamená, že mnohí, ktorí si požičali peniaze, ich musia splácať za vyššie sadzby, čo sa im môže zdať nemožné. Po tom, čo nakúpili aktíva za lacné peniaze, čím zvýšili ich cenu, sú teraz nútení ich prediť, možno so strachom, aby splatili svoje dlhy, čo môže viesť ku krachu a potenciálne spôsobiť ďalšiu recesiu, keďže jej účinky sa rozšíria do celej ekonomiky. Postihnuté sú aj podniky, ktoré musia splácať úvery, a zisky sú nižšie, pretože spotrebitelia majú menej peňazí, pretože musia splácať svoje vlastné úvery. Dochádza k strate pracovných miest, čím sa problém ešte zhoršuje. Keď sa ekonomika opäť dostáva do recesie, centrálna banka znižuje úrokové sadzby, aby stimulovala rast.

Kontrola nad menovou politikou tak dáva centrálnym bankám možnosť riešiť nežiaduce ekonomické podmienky, ale v súčasnej podobe môže mať za následok aj preháňanie vplyvu kapitálových tokov, čo vedie k cyklickým „konjunktúram“⁴⁴. Spôsob fungovania nášho menového systému je vo svojej podstate destabilizujúci pre širšie hospodárstvo.

⁴⁴ Od globálnej finančnej krízy majú centrálné banky k dispozícii tzv. makroprudenciálne nástroje, ako sú proticyklické kapitálové rezervy, ktoré majú pomôcť zmierniť takéto cykly rozmachu a prepadu aktív.

Alternatívne prístupy

Náš súčasný menový systém predstavuje mnoho rizík a nevýhod. Z biblického aj praktického hľadiska existujú vážne problémy, ktoré je potrebné riešiť. Rôzni jednotlivci a organizácie navrhli spôsoby, ako sa konštruktívne zapojiť do procesu tvorby a správy peňazí, aby sa tento proces dostal na spravodlivejší a udržateľnejší základ. Na pozadí aplikácií uvedených ďalej v tejto brožúre sú tu zhrnuté niektoré z týchto prístupov spolu s komentármi o tom, ako sú v súlade s biblickými ideálmi pre peniaze.

Pozitívne peniaze

Skupina Positive Money (www.positivemoney.org) so sídlom vo Veľkej Británii vedie kampaň za menovú reformu a tvrdí, že keďže peniaze vznikajú prostredníctvom dlhu, musíme platiť úroky zo všetkých vydaných peňazí, čo je príčinou vysokej miery zadlženosti, nerovnosti a prudkého rastu cien nehnuteľností.

Positive Money viedli kampaň za to, aby sa tvorba peňazí presunula z rúk bánk, ktoré sa usilujú o zisk (a politikov, ktorí sa usilujú o hlasy voličov), a aby sa rozhodovanie o tom, koľko nových peňazí sa má vytvoriť, zverilo politicky nezávislému orgánu, akým je napríklad existujúci Výbor pre menovú politiku. Tento objem peňazí by následne použila vláda na pôžičky bankám, ktoré by samy rozhodovali o tom, kde ich použijú v reálnej ekonomike. Hoci by to znamenalo dôležitý krok spočívajúci v prerušení väzby medzi tvorbou peňazí a dlhom, centralizovaný výbor by stále rozhodoval o tom, koľko peňazí ekonomika potrebuje. Bez reformy bankových súvah by bola aj kontrola nad tým, kde sa tieto nové peniaze použijú a aký budú mať vplyv na ekonomiku, malá.

Manifest Strany zelených a labouristická „corbynomika“

Strana zelených vo svojom volebnom manifeste z roku 2015⁴⁵ upozornila na bezohľadnosť a nečestnosť finančného sektora a na jeho úlohu pri vzniku finančnej krízy a následného šetrenia. Odporúčali podobné riešenie ako Positive Money:

„Sme presvedčení, že nastal čas uznať, že tvorba meny a kontrola zásoby peňazí je príliš dôležitá na to, aby bola

⁴⁵ Pozri https://www.greenparty.org.uk/assets/files/manifesto/Green_Party_2015_General_Election_Manifesto_Searchable.pdf.

ponechaná bankám súkromného sektora, ktoré sa usilujú o zisk, a mala by sa vrátiť pod demokratickú kontrolu štátu. Kvantitatívne uvoľňovanie bolo len prvým krokom. Komerčné banky by mali byť iba správcami verejne vytvorených peňazí na bežných účtoch a tvorba týchto peňazí by sa mala stať úlohou nového menového orgánu, nezávislého od každodennej vládnej kontroly... Prechod na nový systém by pre vládu vytvoril nový a významný tok hotovosti, ktorý by sa mohol použiť na sociálne a environmentálne priority a pomôcť pri splácaní štátneho dlhu.“

To stále predstavuje potenciálne nebezpečnú mieru centralizácie, ktorá v budúcnosti predstavuje riziko zneužitia tvorby peňazí z toho či onoho dôvodu. Má to aj podtón „kvantitatívneho uvoľňovania pre ľudí“ vodcu labouristov Jeremyho Corbyna⁴⁶, myšlienky, že peniaze by mohli byť vytvorené na projekty, ako sú cesty, bývanie a odvetvie obnoviteľných zdrojov energie⁴⁷. Okrem toho, že by to vláde dalo väčšiu finančnú a politickú moc, hrozí, že to poškodí hospodárstvo, pretože by to vyslalo signál, že Veľká Británia nie je dostatočne finančne zdravá na to, aby tieto projekty financovala inými prostriedkami. Bolo by to znehodnotenie meny na politické účely a mohlo by to mať vážne inflačné dôsledky.

Zlatý/strieborný štandard

Niektorí politici a skupiny viedli kampaň za návrat k zlatému štandardu alebo niečomu podobnému, vrátane konzervatívnejších členov Republikánskej strany USA⁴⁸. Tvrdia, že by sa tým posilnil dolár a zabránilo by sa inflácii, vytvorilo by sa stabilnejšie hospodárstvo, obmedzilo by sa zadlžovanie vlády a zabránilo by to štátu v ďalšom posilňovaní svojej moci.

Strieborný štandard je variáciou tejto myšlienky. Striebro sa ako platiidlo používa už tisíce rokov a v rôznych historických obdobiach sa používal strieborný štandard – vrátane Británie, kde sa používal niekoľko sto rokov. Starozákonné zákony stanovujúce výmenný kurz medzi striebrom a obilím boli formou „strieborného štandardu“, podobného

⁴⁶ https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/jeremyforlabour/pages/70/attachments/original/1437556345/TheEconomyIn2020_JeremyCorbyn-220715.pdf?1437556345

⁴⁷ To by si vyžadovalo vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ, keďže sme viazaní zákazom menového financovania vlády podľa Maastrichtskej zmluvy.

⁴⁸ <https://www.teapartypatriots.org/archive/monetary-policy/>

zlatému štandardu. Striebra je viac ako zlata, čo znamená, že v prípade potreby by sa ľahšie rozšírila zásoba peňazí; systém využívajúci dva alebo viac drahých kovov by mohol zmierniť problémy spojené s nedostatkom ponuky nových peňazí, ktoré brzdia hospodársky rast.

Väčšina ekonómov hlavného prúdu sa domnieva, že návrat k zlatému štandardu by bol katastrofálny, hoci ich kritika zvyčajne predpokladá náš finančný systém založený na dlhu, ktorý sa nedokáže vyrovnat' s obdobiami dezinflácie. Iní však tvrdia, že by bolo možné vrátiť sa k určitej forme zlatého štandardu bez takýchto vážnych následkov⁴⁹. Alan Greenspan, bývalý predseda Federálneho rezervného systému USA, kedysi podporoval zlatý štandard⁵⁰.

Zlatý alebo strieborný štandard je zraniteľný voči štátnym zásahom, ako každý centrálny riadený systém. Vláda USA tak urobila, aby vyriešila problém deflácie počas Veľkej hospodárskej krízy. „5. apríla 1933 prezident Franklin D. Roosevelt nariadil, aby sa všetky zlaté mince a certifikáty v nominálnej hodnote nad 100 USD do 1. mája vymenili za iné peniaze za stanovenú cenu 20,67 USD za uncu... V roku 1934 sa štátna cena zlata zvýšila na 35 USD za uncu, čím sa v skutočnosti zvýšila dolárová hodnota zlata v bilancii Federálneho rezervného systému takmer o 70 %. Toto opatrenie umožnilo Federálnemu rezervnému systému zvýšiť peňažnú zásobu o zodpovedajúcu sumu a následne viedlo k výraznej cenovej inflácii“⁵¹. Príkladom takejto jednostrannej intervencie v kontexte nášho existujúceho systému bola záchrana bánk RBS a Lloyds (hoci to nemalo rovnaký vplyv na hodnotu britskej libry).

Ďalším problémom zlatého alebo strieborného štandardu – alebo akéhokoľvek iného štandardu založeného na komoditách – je, že neexistuje spôsob, ako obmedziť novú ponuku kovu prostredníctvom primeranej úrovne ťažby. Zlato má povesť aktíva, ktoré si udržiava stabilnú hodnotu, ale jeho hodnota neustále kolíše; hoci sa považuje za takzvanú „bezpečnú investíciu“ jeho hodnota vzrástla z menej ako 300 USD za uncu na začiatku roka 2000 na viac ako 1900 USD v roku 2011 v dôsledku obnovených obáv o svetové hospodárstvo. Existujú určité tlmiace prvky v tom zmysle, že ak ceny vzrastú, bude sa ťažiť viac kovu alebo sa uvoľní viac kovu zo šperkov/zlatých tehál, ale intenzívne špekulácie alebo objav nových dodávok môžu viesť k rýchlym zmenám

⁴⁹ Nadácia pre ekonomické vzdelávanie je jednou z takýchto organizácií. Viď <https://fee.org/articles/how-to-return-to-the-gold-standard/>.

⁵⁰ Pozri Alan Greenspan, "Gold and Economic Freedom" (Zlato a ekonomická sloboda) v knihe Ayn Rand et al., *Capitalism: The Unknown Ideal* (New American Library, 1966). <https://www.usagold.com/cpmforum/278707-2/>

⁵¹ <https://www.stlouisfed.org/On-The-Economy/2014/August/The-Gold-Standard-and-Price-Inflation>

hodnoty. Niall Ferguson v knihe *The Ascent of Money (Vzostup peňazí)* píše o tom, čo sa stalo, keď španielski dobyvatelia v 16. – 18. storočí zaplavili trh 45 000 tonami ulúpeného striebra: jeho kúpna sila dramaticky klesla, čo spôsobilo prudký nárast životných nákladov⁵². Každý komoditný štandard je zraniteľný voči objavom nových zdrojov a technologickým inováciám, hoci je nepravdepodobné, že by sme sa ešte niekedy dočkali takých obrovských nových zásob, aké priniesli dobyvatelia.

Tieto výkyvy v ponuke komodít, ktoré kryjú menu, budú určovať dostupnosť úverov a rast alebo pokles ekonomiky za predpokladu, že súčasne nenastanú žiadne iné zmeny. Potom sú tu problémy, ktoré by vznikli v prípade, že by zlatý štandard používala len jedna krajina, zatiaľ čo zvyšok sveta by naďalej používal fiat peniaze, vrátane zhodnotenia jej meny, čím by sa znížila konkurencieschopnosť vývozu – ako sa to stalo Veľkej Británii v roku 1925, keď sa krajina dočasne vrátila k zlatému štandardu. Proti takýmto nevýhodám stoja značné výhody politického a všeobecne neinflačného menového systému.

Meny kryté aktívami

Variantom zlatého alebo strieborného štandardu je vytvorenie mien krytých inými aktívami. Zlato sa celé stáročia používalo ako platidlo a na uchovávanie hodnoty, ale v 21. storočí existujú pravdepodobne lepšie spôsoby, ako podporiť menu. Teoreticky by sa dalo použiť takmer čokoľvek: iné drahé kovy, akcie, nehnuteľnosti – dokonca aj štátne aktíva alebo budúce daňové príjmy, čo boli dve riešenia navrhované počas nedávnej gréckej dlhovej krízy. Bolo by možné vytvoriť menu, ktorá by bola krytá košom diverzifikovaných aktív, možno vrátane zlata, striebra, nehnuteľností, fondov obchodovaných na burze (ETF), ktoré sledujú hlavné akciové trhy, atď. To by odrážalo reálne hospodárske podmienky a mohlo by byť vyvážené tak, aby sa zabránilo neprimeranej expozícii voči akémukoľvek jednotlivému prvku ekonomiky.

Stopercentná peňažná rezerva

Bankovníctvo s plnými alebo 100-percentnými rezervami na rozdiel od bankovníctva s čiastočnými rezervami by znamenalo, že banky by boli povinné držať všetky transakčné vklady svojich klientov v hotovosti alebo v rezervách centrálnej banky. Finančné prostriedky klientov by sa držali na účtoch, ktoré by neboli úročené, a teda by boli v podstate bezrizikové: banka by všetky tieto peniaze držala bez toho, aby ich požičala.

⁵² Niall Ferguson, *The Ascent of Money* (Penguin Books, 2009), s. 19-26.

Varianty tejto myšlienky odporúčali viacerí významní ekonómovia⁵³ a v poslednom čase sa o ňu zvýšil záujem v súvislosti s finančnou krízou v roku 2008. Hoci by sa tým odstránilo riziko hromadného výberu vkladov z bánk, malo by to ďalekosiahle dôsledky, pretože tvorba peňazí by sa stala výhradnou doménou vlády a poskytovanie úverov by v čoraz väčšej miere vykonával neregulovaný a neoficiálny sektor „tieňového bankovníctva“.

V praxi by banky museli klientom bežných účtov účtovať poplatky za bankové služby, ktoré na týchto účtoch poskytujú. Na vkladové účty, ktoré by generovali výnos, by sa museli vzťahovať pravidlá, ktoré väčšina investorov považuje za samozrejmé – že čím vyšší je potenciálny zisk, tým vyššie je riziko pre váš kapitál.

Miestne meny

V poslednom čase sa čoraz viac presadzujú miestne meny, ako sú napríklad Totnes Pound, Bristol Pound, Massachusetts BerkShares a kanadský dolár Salt Spring Dollar. Účelom týchto menových systémov je podporiť ich miestnu ekonomiku, keďže sa spravidla nedajú použiť mimo ich bezprostrednej geografickej oblasti. V podstate fungujú ako účtovná kniha pre miestne transakcie. Miestne meny môžu, ale nemusia byť kryté národnou menou a môžu, ale nemusia mať stopercentnú ekvivalenciu. Napríklad BerkShares stoja pre obyvateľov 0,95 dolára, ale zúčastnené podniky a neziskové organizácie ich prijímajú v nominálnej hodnote 1 dolár, a to z dôvodu, že 5 % zľava pre spotrebiteľov zvyšuje rýchlosť obehu peňazí a miestny ekonomický multiplikátor – to znamená, že doláre BerkShares obiehajú viac a prinášajú väčší úžitok ako bežné doláre.

Miestne meny sa v niektorých ohľadoch podobajú vernostným systémom, ako sú body za odmenu v supermarketoch, míle od leteckých spoločností pre častých cestujúcich, body na klubových kartách a podobne. Ich cieľom je povzbudiť zákazníkov a používateľov, aby utrúcali v rámci konkrétnej ekonomiky – v tomto prípade skôr v rámci podniku alebo siete, a nie v rámci geografickej oblasti. Prostredníctvom partnerstiev s tretími stranami ich možno často vymeniť za tovar a služby iných podnikov.

Pre myšlienku súkromných peňazí existuje určitý precedens. Anglické právo považuje bankovky za formu zmenky – kus papiera, ktorý je v obehu a používa sa na platenie za tovar a služby, a preto je formou meny. Z historického hľadiska a v anglickom práve až do roku 1992

⁵³ Vráťane Henryho Simonsa a Irvinga Fishera ako reakcie na veľkú hospodársku krízu v 30. rokoch 20. storočia. Nedávno to navrhol Martin Wolf.

boli zmenkami aj šeky. Spoločnosť ako Marks & Spencer mohla vystaviť šek na 10 libier splatný „v hotovosti“ alebo „držiteľovi“. Ktokoľvek ho potom mohol vziať do obchodu a minúť ho rovnakým spôsobom ako bankovku v hodnote 10 libier. V osemnástom a devätnástom storočí bolo takéto používanie šekov ako súkromnej formy platidla bežné. Šeky boli akceptovateľné za predpokladu, že príjemca dôveroval kreditu toho, ktorý ich vystavil. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia, keď banky Írskej republiky postihli dlhotrvajúce priemyselné spory, obiehali šeky ako súkromné peniaze – niekedy aj celé mesiace. V Grécku sa dnes šeky s odloženou splatnosťou bežne používajú ako peniaze. Ďalším príkladom je faktoring obchodných pohľadávok, pri ktorom sa faktúry predávajú tretej strane („faktorovi“) so zľavou výmenou za okamžitú hotovosť.

Dolarizácia

V krajinách, kde je miestna mena náchylná na infláciu alebo znehodnotenie, sa bežne vyskytujú americké doláre ako alternatívna forma meny. Ľudia, ktorí nedôverujú svojej miestnej mene, uprednostňujú platby v dolároch, pretože doláre si oveľa dlhšie zachovávajú svoju kúpnu silu.

Podobne aj menové rady v niektorých menších krajinách alebo územiach udržiavajú pevný kurz medzi miestnou menou a cudzou menou, pričom prvá mena je krytá držbou druhej meny. Napríklad libra Falklandských ostrovov je viazaná na britskú libru. Mnohé frankofónne krajiny v západnej Afrike mali menové rady, ktoré viazali svoju menu na francúzsky frank. Výhodou je, že neexistujú obavy o stabilitu miestnej meny, hoci krajina už nemôže určovať svoju vlastnú menovú politiku. Je to podobné zlatému štandardu, pri ktorom je mena krytá rezervami zlata.

Kryptomena (digitálne peniaze)

Kryptografické meny alebo kryptomeny sú nové formy online hotovosti alebo digitálnych peňazí. Satoshi Nakamoto⁵⁴, tvorca bitcoinu⁵⁵, prvej kryptomeny, vyriešil „problém dvojitého míňania“ – problém, že

⁵⁴ Všeobecne sa predpokladá, že Satoshi Nakamoto je pseudonym. Napriek prebiehajúcim špekuláciám nie je v čase písania tohto článku definitívna identita (alebo identity) vývojára známa. Pozri napríklad <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v38/n13/andrew-o-hagan/the-satoshi-affair>.

⁵⁵ Biela kniha o bitcoinoch (<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>) bola zverejnená v roku 2008 a implementovaná v roku 2009. Odvtedy vznikli stovky kryptomien, väčšina z nich je založená na protokole bitcoin.

digitálne informácie sa dajú ľahko skopírovať, a preto sa transakcie môžu duplikovať, ak ich neriadi dôveryhodná tretia strana. Schopnosť obísť tento problém umožňuje po prvýkrát uskutočnenie online transakcie typu peer-to-peer, úplne mimo kontroly centrálnej autority, ako je vláda, banka alebo spracovateľ platieb⁵⁶.

Kryptomeny fungujú v decentralizovaných sieťach počítačov, pričom transakcie sa ukladajú do zdieľanej účtovnej knihy nazývanej block-chain. Zásoby peňazí sú buď statické, alebo algoritmicky určené⁵⁷, namiesto toho, aby ich určovala centrálna strana. To znamená, že „mince“ majú matematicky zaručenú „čistotu“ a že inflácia a prípadne ražobné sú vopred známe a vyňaté spod centrálnej (štátnej) kontroly. Namiesto toho sa poskytujú tým, ktorí zabezpečujú sieť, spolu s nominálnymi transakčnými poplatkami. Pevné pravidlá ponuky účinne zabezpečujú systém 100 % rezerv a zabraňujú vytváraniu dlhu na požičiavanie za úrok.

Z používania takejto radikálne odlišnej paradigmy peňazí vyplývajú potenciálne problémy. Podobne ako hotovosť, aj digitálne peňažné transakcie sú nezvratné, pretože do nich nezasahuje žiadna centrálna autorita. Podobne ako hotovosť, aj relatívna anonymita digitálnych peňazí z nich robí atraktívny nástroj a cieľ podvodov a trestnej činnosti. Keďže fungujú na modeli bez dôvery, infláciu a relatívnu hodnotu digitálnej meny nemožno ovplyvniť vytváraním jej väčšieho množstva, ako to robia centrálné banky v prípade fiat peňazí. Hoci z dlhodobého hľadiska by sa vďaka obmedzenej ponuke nových peňazí mala stať dobrým uchovávateľom hodnoty, z krátkodobého hľadiska môže špekulatívny dopyt spôsobiť značnú volatilitu – oveľa väčšiu, než je relatívna hodnota väčšiny fiat mien voči sebe⁵⁸. Jej relatívna mladosť znamená, že použiteľnosť a bezpečnosť zostávajú prekážkami jej širokého prijatia. Napriek tomu schopnosť vytvárať peniaze so zaručenou kvalitou/ponukou a uskutočňovať transakcie mimo štátnej (alebo akejkoľvek centralizovanej) kontroly pravdepodobne približuje kryptomeny k biblickým ideálom ako väčšina foriem peňazí, ktoré boli vyvinuté od vynájdenia mincí.

⁵⁶ Rovnaký prístup k preukazovaniu vlastníctva bez ústredného orgánu možno rozšíriť aj na iné oblasti, ako je vlastníctvo nehnuteľností a zásob, zmluvy atď.

⁵⁷ Napríklad ponuka nových bitcoinov sa každé 4 roky zníži o polovicu a celkovo nikdy nebude viac ako 21 miliónov bitcoinov.

⁵⁸ Napriek občasným veľkým pohybom hodnoty fiat mien, ako bol napríklad jednoduchý pokles libry šterlingov voči americkému doláru o 8 % 24. júna 2016.

		Centralizovaná emisía ⁵⁹	Kontrola nad platbami ⁶⁰
	Drahé kovy (zlaté/strieborné tehličky)	NIE	NIE
	Razba mincí	ÁNO	NIE
	Fyzické fiat peniaze (hotovosť)	ÁNO	NIE
	Elektronické fiat peniaze	ÁNO	ÁNO
	Kryptomena	NIE	NIE

Aplikácia

Boh je vzťahový. Existuje v dokonalom vzťahu vzájomnej lásky v rámci Trojice. Keď Ježiš zhrnul Zákon a Prorokov, urobil to v zmysle lásky, kvality vzťahu (Matúš 22, 34 – 40). Každý zákon v Biblii sa snaží upraviť jeden alebo viacero aspektov jedného alebo viacerých vzťahov, či už s Bohom samotným alebo medzi ľuďmi. Keďže táto starostlivosť o správne vzťahy je základom všetkého v Biblii, musí byť aj základom nášho uvažovania ako kresťanov o forme peňazí vhodnej na používanie v súčasnosti.

Nemôžeme tvrdiť, že formy peňazí, ktoré sa nachádzajú v Biblii, boli ideálnymi formami peňazí pre všetky časy. Ich vlastnosti boli obmedzené technológiou a okolnosťami ich doby. Napríklad skutočnosť, že kúsky striebra sa vážili na mieste transakcie, je opisom biblických peňazí, nie predpisom toho, aké *by* peniaze mali byť. Starozákonný zákon predpokladá používanie striebra ako peňazí, ale nikdy ho nevyžaduje.

Hoci nemôžeme priamo preniesť princípy o povahe peňazí z ich biblického kontextu, môžeme sa snažiť pochopiť ideály a vlastnosti, ktoré

⁵⁹ Či už štátna, komerčná alebo centrálna banka, alebo ich kombinácia

⁶⁰ Rozdiel medzi centralizovanou kontrolou ražobného a centralizovanou kontrolou platobného systému stojí za zmienku, pretože aj dopady sú rozdielne.

boli základom peňazí v mysliach biblických autorov, a či majú stále význam pre dnešok. Nižšie uvádzame niekoľko oblastí na ďalšiu diskusiu a zváženie.

Centralizácia a zasahovanie štátu

Napriek prevádzkovej nezávislosti Bank of England v oblasti menovej politiky sa vláda stále podieľa na stanovovaní inflačného cieľa MPC⁶¹, menovaní jej členov, tvorbe a regulácii používania peňazí, ako aj na rozhodovaní o výške verejného dlhu, čo ovplyvňuje menovú politiku. To, ako budeme v 21. storočí vnímať peniaze, je zásadne determinované naším prístupom k úlohe štátu. V biblickom učení je každá centralizovaná moc – či už politická, finančná alebo technologická – považovaná za podozrivú pre jej sklon k zneužívaniu a donucovaniu. Biblický prístup sa preto bude snažiť obmedziť moc vlády nad občanmi. Moc je čo najviac decentralizovaná, pričom rozhodnutia sa prijímajú na najnižšej a najvhodnejšej miestnej úrovni. Toto je známe ako zásada subsidiarity.

V starozákonnom období mali leviti určitú zodpovednosť za reguláciu peňazí tým, že zabezpečovali používanie poctivých váh, ale ani oni, ani kráľ nemali mandát na vytváranie peňazí. Leviti neboli súčasťou štátneho aparátu, ale v rámci monarchie mali určitú formu zodpovednosti. Ďalšie štandardné váhy pre peniaze zrejme udržiavali rôzne skupiny vrátane „obchodného štandardu“ a svätostánkového šekla. Verše ako Deuteronomium 25, 13 – 16 a Príslovia 20, 10 a 23 zdôrazňujú potrebu jednotného štandardu a odsudzujú obchodníka, ktorý pri predaji používa ľahkú váhu a pri nákupe ťažkú. Tieto pasáže sa priamo vzťahujú na vládu, ktorá pri vydávaní peňazí profituje z ražobného a potom opäť zo svojej schopnosti zvyšovať infláciu, aby minimalizovala skutočné náklady na splácanie svojich dlhov.

Významnou výzvou je, ako vyňať tvorbu peňazí spod centralizovanej a spolitizovanej kontroly a zároveň zabezpečiť, aby boli vhodné pre moderné hospodárstvo. Ďalšie výzvy sa týkajú odstránenia morálneho hazardu, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou spôsobu tvorby a používania peňazí, ako uvádzame ďalej.

Oddelenie obchodného a investičného bankovníctva

Od 80. rokov 20. storočia je obchodné a investičné bankovníctvo úzko prepojené. To znamená, že keď banka utrpí veľké straty v dôsledku svojich investičných aktivít, ohrozí to aj základné služby, ako sú platby

⁶¹ Výbor pre menovú politiku, skupina ôsmich členov a guvernér Bank of England.

a prístup k účtom. Táto štruktúra znamená, že banky môžu efektívne vydierať daňovníkov, pretože volené vlády nemôžu tolerovať stratu finančných prostriedkov patriacich voličom a vkladateľom v bankách, v prípade ak banka urobí zlé finančné rozhodnutia. Takáto situácia nastala v roku 2008, keď strata dôvery v hodnotu rizikových cenných papierov ako zábezpeky v USA a jej šírenie po celom svete hrozili zatvorením viacerých veľkých bánk.

Bank of England v súčasnosti zavádza pravidlá, podľa ktorých budú musieť veľké banky oddeliť finančné prostriedky klientov⁶². Straty z úverov komerčných bánk by však stále mohli spôsobiť platobnú neschopnosť banky a ohroziť vklady klientov. Úplné oddelenie obchodného a investičného bankovníctva je nevyhnutné, aby banky už nemohli vydierať daňových poplatníkov, ale banky intenzívne lobujú u politikov, aby tomu zabránili, pretože to ohrozuje ich ziskové marže.

Oddelenie obchodného a investičného bankovníctva má však aj nevýhody, ktoré musia zákazníci akceptovať. S úročenými účtami bude vždy spojené určité riziko. Preto je potrebná reforma aj bežných bankových vkladov a poistenia, ktoré im poskytujú. Jedným zo spôsobov, ako to dosiahnuť, by bolo zavedenie systému „100-percentných rezerv“, v ktorom sa prostriedky klientov banky nepoužívajú na iné činnosti, ale sú držané len na okamžitý prístup. Tie by boli plne zaručené, ale mohli by byť obmedzené na 20 000 libier na osobu. Sporiace vklady, ktoré by prinášali výnos, by sa museli podieľať na akomkoľvek riziku a nemuseli by byť nevyhnutne okamžite prístupné.

Koniec kvantitatívneho uvoľňovania

Použitie kvalitatívneho uvoľňovania (KU) na podporu ekonomiky malo vážne vedľajšie účinky a poukazuje na morálne riziká spojené s centralizáciou tvorby peňazí. KU prispelo k bubline cien aktív, z ktorej vo všeobecnosti profitovali už aj tak bohatí ľudia; majitelia nehnuteľností a investori do akcií zaznamenali nárast cien svojich domov a portfólií⁶³, zatiaľ čo mnohí bežní sporitelia a mladí pracovníci boli výrazne znevýhodnení. Nerovnosť sa zvýšila v celej spoločnosti. Banky posilnili svoje bilancie namiesto toho, aby poskytovali úvery miestnym podnikom, a tí čo kupovali svoju prvú nehnuteľnosť boli ešte viac vytlačení z trhu. V širšom zmysle každá inflačná politika zvýhodňuje dlžníkov vrátane

⁶² <https://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/banksandfinance/11932810/Britains-biggest-banks-to-be-forced-to-separate-retail-banks-from-investment-arms.html>

⁶³ The Distributional Effect of Asset Purchases", Bank of England, 12. júla 2012. Pozri <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2012/the-distributional-effects-of-asset-purchases.pdf>.

vlády, pretože im umožňuje znížiť reálnu hodnotu ich nominálnych dlhov v znehodnotenej mene. Ide jednoducho o konflikt záujmov; nie je možné prijať nestranné rozhodnutie, ak rozhodujúci činitelia majú politický alebo finančný prospech z jedného z možných výsledkov. Re-distribučný efekt KU pripomína biblické dôsledky tvorby peňazí: že ražobné a (neočakávané) inflácia sú formou nespravodlivosti a krádeže.

KU by sa preto malo čo najskôr ukončiť a výnosy z nakúpených zlatých dlhopisov by sa mali použiť na nahradenie nových rezerv centrálnej banky, čím by sa tieto peniaze zničili rovnakým spôsobom, akým boli vytvorené. Prvým krokom by bolo, aby Bank of England nenahrádzala svoje splatné zlaté dlhopisy z KU ďalšími nákupmi na trhu.

Väčšia úloha miestnych, alternatívnych a digitálnych mien a ďalšie používanie hotovosti

Od peňazí sa tradične vyžaduje, aby slúžili ako prostriedok výmeny, účtovná jednotka a uchovávateľ hodnoty. V biblickom ponímaní v podstate plnia tieto účely, ale sú aj vzťahovým nástrojom, ktorý má fungovať ako istý druh sociálneho lepidla tým, že posilňuje vzťahy – alebo prinajmenšom obmedzuje potenciálne škody spôsobené finančnou nestabilitou.

Nemá byť nástrojom mocných, pomocou ktorého možno jednostranne presúvať hodnoty od koncových používateľov k bankám, vládam a už bohatým. Nie je ani centralizovaná okolo konkrétneho orgánu – čo je vlastnosť, ktorá má prirodzenú tendenciu viesť k nevyváženej dynamike moci. V skutočnosti sa paralelne používali rôzne menové systémy, ako to naznačujú zaznamenané rôzne štandardy šekelu. Jačmeň, rovnako ako striebro, sa zrejme používal ako bežná mena; existoval striebro-jačmeňový štandard a pôda – ďalšia dôležitá komodita – sa oceňovala podľa schopnosti produkovať obilie (Levitikus 25, 14 – 16). V iných obdobiach sa bohatstvo meralo aj zlatom a dobytkom (Genezis 13, 2). V konečnom dôsledku je peniazmi to, čo sa za peniaze považuje, a biblické záznamy ukazujú určitú rozmanitosť mien a štandardov. Hlavným záujmom je transparentnosť, najmä to, aby váhy boli presné, aby sa zabránilo podvodom.

Ďalším zrejším uplatnením je väčšia decentralizácia peňazí, a to nielen z hľadiska procesu vytvárania štátom schválenej nekrytej meny, ktorá musí mať prirodzene určitý stupeň centralizácie, ale aj prostredníctvom vytvárania a prijímania samostatných mien, ktoré získavajú popularitu ako alternatívne platobné prostriedky. Konkurenčné meny zvyšujú pohodlie tým, že znižujú transakčné náklady a obmedzujú zneužívanie ražobného zo strany akéhokoľvek vydavateľa.

Miestne meny, ako napríklad bristolská libra, už k tomu vydĺždili cestu. Ich rozšírenie však nebolo dostatočné z viacerých dôvodov vrátane geografických obmedzení: sú akceptované len v rámci danej lokálnej oblasti. Vo všeobecnosti majú podobu fyzickej hotovosti, pretože zvyčajne nie sú k dispozícii žiadne súvisiace bankové služby. Podobným konceptom sú odmeňovacie body vydávané mnohými spoločnosťami, ktoré sa dajú uplatniť v rámci ich obchodných sietí, ale nikde inde. Tieto body sú zvyčajne neprenosné.

Kryptomeny ponúkajú aj úplne odlišný prístup, pretože sú plne decentralizované a prevoditeľné, ale nemajú žiadnu fixnú alebo vnútornú hodnotu, napriek hodnote vyplývajúcej z prijatia a sieťových efektov (t. j. hodnote vyplývajúcej z toho, že ich ako peniaze používa veľký počet ľudí).

Je veľmi pravdepodobné, že budúce aplikácie budú kombinovať kryptomenové protokoly s vernostnými systémami a inými alternatívnymi menami, ako aj existovať ako samostatné paralelné meny. Tie by sa mohli ukázať ako cenný doplnok ekonomiky. Zoberme si jednu z možných implementácií:

Podobne ako mnohé iné spoločnosti, aj spoločnosť Sainsbury's ponúka vo svojom systéme Nectar body za odmenu. Body sa získavajú za nákupy v obchodoch Sainsbury's a ďalších zúčastnených podnikoch a možno ich uplatniť ako zľavu na budúce nákupy v obchode alebo na tovar a služby od spoločností, ako sú BP, Pizza Express, Argos, easyJet, kiná Vue a Homebase. Body nie je možné prenášať z jedného zákazníka na druhého.

Podobný systém založený na blockchaine by však umožňoval prevod odmeňovacích tokenov tretími stranami, a teda aj obchodovanie s nimi. Cena tokenu by sa približovala jeho reálnej hodnote, ktorá by predstavovala hodnotu tovaru/služby, za ktorú by sa dal vymeniť, hoci by sa obchodoval s určitou zľavou z tejto hodnoty, čo by odrážalo skutočnosť, že by mal menšiu flexibilitu použitia ako bežná hotovosť. Vo všetkých ohľadoch by išlo o formu súkromných peňazí, ktorými by sa dalo platiť za tovary a služby mimo tejto siete podnikov. Takéto systémy sa už vytvárajú, hoci žiadny z nich sa zatiaľ ako mena nerozšíril. Je takmer nevyhnutné, že sa stanú populárnejšími, hoci to bude do určitej miery závisieť od regulačných rámcov v ich jurisdikcii. Charakter decentralizovanej meny však spočíva v tom, že ju nemožno jednoducho kontrolovať.⁶⁴

⁶⁴ Takýto kryptografický token by bol do istej miery centralizovaný z hľadiska podpory, keďže jeho hodnota by závisela od ochoty vydávajúcej spoločnosti alebo spoločností ho vyplatiť, ale decentralizovaný z hľadiska infraštruktúry, čo znamená, že by sa mo-

Kryptomeny ponúkajú sľubné výhody, ale majú aj niektoré problémy, ktoré je potrebné vyriešiť, kým sa rozšíria. Ich nezávislosť od mocenských štruktúr so sebou prináša výhody aj riziká. Vyskytli sa napríklad obavy z podvodov a prania špinavých peňazí, pretože nezvratná povaha bitcoinu a iných digitálnych mien a ich pseudonymita z nich robí ideálny nástroj na ukrytie finančných prostriedkov mimo dohľadu a dosahu orgánov. Znamená to tiež, že bezpečnosť je obzvlášť dôležitá: ak dôjde k hackerskému útoku na burzu alebo kompromitácii peňaženky používateľa, môže byť mimoriadne ťažké získať prostriedky späť. Bez ohľadu na to by transparentná povaha blockchainu mohla byť vynikajúcim nástrojom na boj proti korupcii, keďže platby možno sledovať a uistiť sa, že idú priamo tým, ku ktorým majú smerovať. Hoci v súčasnosti existujú určité praktické otázky, z ideologického hľadiska sa kryptomeny javia ako lepšie zosúladené s biblickými princípmi než fiat peniaze, a to vďaka ich vopred určenej ponuke a oslobodeniu od centralizovaných zásahov.

Tieto aplikácie by mali kresťania preskúmať aj preto, že decentralizované protokoly je takmer nemožné vypnúť, a preto je pravdepodobné, že takéto implementácie budú vznikať aj tak. Existuje tiež možnosť formovať vznik týchto špičkových technológií a používať ich spôsobom, ktorý odráža Božiu vôľu pre ekonomiku a peňažný systém, a nie nechať ich privlastniť si iných, ktorí nezdediať kresťanské hodnoty.

Situácia, ktorá by mohla nastať, by sa podobala myšlienke Friedricha Hayeka, že namiesto štátneho monopolu na tvorbu peňazí by existovali konkurenčné súkromné meny. Meny, ktoré trh považuje za menej dôveryhodné, by sa prestali používať. Súvisiacim, ale trochu odlišným návrhom by bol obmedzený počet paralelných alebo doplnkových mien, a nie mien, ktoré by súťažili o nadvládu nad britskou librou, ako tvrdí Hayek v aktualizovanej verzii svojej tézy⁶⁵.

Zatiaľ čo štátom podporované fiat peniaze si pravdepodobne stále zachovávajú svoje prvenstvo, množstvo alternatívnych mien v najrôznejších podobách prináša vyhladky na vzrušujúce zmeny v štruktúre peňažných systémov, ktoré budú vychádzať z ľudového a trhového prístupu. Pokračujúca existencia fyzickej hotovosti zároveň predstavuje dôležitú kontrolu moci štátu.

hol voľne prenášať a obchodovať kdekoľvek, kde je pripojenie na internet.

⁶⁵ F. A. Hayek, *The Denationalization of Money: the argument refined* (Institute of Economic Affairs, 1978). Hayek predpokladal, že stabilné meny budú užívať najviac akceptované, pretože nebudú neprimerane zvýhodňovať veriteľov alebo dlžníkov. Kritici, ako napríklad Milton Friedman, naznačovali, že sieťové efekty a náklady na zmenu meny by to znemožnili, hoci v praxi to nebolo dostatočne testované, aby sa vedelo, aká by bola dynamika. Technologický pokrok odvtedy znížil transakčné náklady, ktoré by boli spojené s výmenou digitálnych mien.

Otvorené a povolené účtovné knihy

Nedávnym vývojom je rozsiahly výskum „povolených účtovných kníh“ zo strany veľkých finančných inštitúcií a svetových vlád v záujme vytvorenia digitálnych peňazí a využívania „technológie distribuovanej účtovnej knihy“ (DLT) v rámci finančných služieb, vrátane Číny, Dubaja, Ruska, Japonska, Goldman Sachs, JP Morgan, Credit Suisse a mnohých ďalších. Tieto povolené účtovné knihy sú veľmi podobné otvoreným účtovným knihám, ktoré používajú bežné kryptomeny, ako je bitcoin, ale obsahujú kontrolnú vrstvu, ktorá obmedzuje, kto môže transakciu predložiť, a zároveň umožňuje oprávneným stranám transakcie zvrátiť.

To má viacero dôsledkov. Povolená povaha účtovných kníh znamená, že požiadavky KYC/AML (Know Your Customer, *Poznaj svojho zákazníka* a Anti-Money Laundering, *Boj proti praniu špinavých peňazí*) sa dajú ľahšie splniť. Kontrolná vrstva však nevyhnutne zavádza zraniteľné miesta: kde je strážca, tam je aj brána. To má potenciálne bezpečnostné dôsledky. Povolená účtovná kniha tiež nie je nemenná: transakcie môže banka alebo vláda jednostranne zmeniť alebo zrušiť, takže nemožno mať úplnú dôveru v jej transparentnosť a spoľahlivosť.

Azda najväčšie obavy vyvoláva miera moci, ktorú takáto technológia dáva do rúk už aj tak mocným bankám a vládam, aby kontrolovali elektronické peniaze, a tým ovplyvňovali tých, ktorí ich používajú. Samozrejme, banky už majú možnosť zvrátiť alebo zablokovat transakcie, ale rýchlosť a úroveň dohľadu, ktoré umožňujú účtovné knihy s povolením, otvárajú dvere vážnemu zneužitiu. Nie je ťažké predstaviť si situáciu, v ktorej sa bankové služby obmedzia pre ľudí, ktorí sú v určitej forme marginalizovaní a závislí od štátnych dávok, možno s cieľom zabezpečiť, aby mohli míňať peniaze len na určitých miestach a na určitý tovar a služby. V Spojenom kráľovstve už túto funkciu plní Azure card, ktorú dostávajú žiadatelia o azyl⁶⁶. Mohlo by sa to uskutočňovať tak, že by sa umožnili transakcie len so stranami, ktoré sú uvedené na „bielom zozname“ – čo by bolo v 21. storočí štátnou variáciou Company Store, projektu ktorý bežal v Amerike na začiatku 20. storočia⁶⁷. V krajinách, ako je Čína, ktoré bežne vykonávajú kontrolu nad svojím obyvateľstvom prostredníctvom masového dohľadu, sú takéto iniciatívy veľmi znepokojujúce. Jednou z reakcií je snaha o ďalší rozvoj otvorených platforiem, ktoré umožňujú dodržiavanie predpisov a sú vhodné pre potreby moderných finančných inštitúcií.

⁶⁶ https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/632628/azure_card_carrier_04_2015.pdf

⁶⁷ Firemné obchody boli zvyčajne prevádzkované v odlahých priemyselných komunitách a boli odsudzované ako obmedzujúce, monopolné a vykorisťovateľské (možno nie viac ako v piesni Sixteen Tons od Merle Trvisa).

Digitálne meny s podporou

O myšlienke zlatého alebo strieborného štandardu, ako aj o menách krytých aktívami, sme už hovorili vyššie. Hoci náklady na prechod z jedného systému na druhý by boli značné, nové technológie dávajú možnosť, aby sa kryté meny vydávali paralelne s fiat menami, a nie ako ich náhrada.

Na začiatku by sa mohla vyskúšať digitálna mena krytá rezervami striebra alebo diverzifikovaným portfóliom aktív. Jedna jednotka tejto meny by mohla predstavovať jednu uncu striebra, ktorá by bola uložená v plne poistených a auditovaných trezoroch. Ponuka peňazí by sa mohla podľa potreby rozširovať, pričom by sa vydávali nové digitálne mince, keď by na účet pribudlo viac striebra. Tieto mince by sa potom mohli presúvať a obchodovať na princípe vzájomnej výmeny s vedomím, že vždy predstavujú jednu uncu striebra. Mohli by sa dokonca vymeniť za fyzické striebro, pričom by sa účtoval poplatok na pokrytie administratívnych a prepravných nákladov.

Takáto iniciatíva by si vyžadovala dôveru vo vydavateľa a úplnú transparentnosť, aby sa zabezpečilo, že rezervy budú v pravidelných intervaloch riadne kontrolované. Komerčná banka by to mohla vyskúšať, hoci neexistuje dôvod, prečo by to isté nemohla urobiť renomovaná spoločnosť⁶⁸. Udržiavanie ponuky bez štátnej kontroly znamená, že neexistuje bezprostredný motív pre jednostranné vládne zásahy, ako sa to stalo v prípade zlatého štandardu za Roosevelta. Prijatie takejto meny alebo podobných iniciatív by záviselo od ich vnímaných výhod alebo nevýhod oproti existujúcim formám platenia.

Peniaze bez dlhov

V súčasnosti sú takmer všetky peniaze, ktoré ľudia používajú (peniaze komerčných bánk), vytvárané ruka v ruke s dlhom – keby sa všetky dlhy splatili, zostalo by len málo peňazí. Je to systém, ktorý je výhodný pre komerčné banky, pretože tvorba peňazí je neodmysliteľne spojená s účtovaním úrokov a využívaním bankového rozpätia medzi úrokovými sadzbami vkladov a úverov, čím sa zdroje z reálnej ekonomiky presúvajú do finančného sektora.

Vyššie opísané alternatívne formy peňazí – striebro/zlato, kryptomeny a niektoré meny kryté aktívami – možno považovať za formy „pozitívnych peňazí“ alebo peňazí, ktoré sú vytvorené bez dlhu. Pozitívne peniaze sú však aj myšlienkou, ktorá by sa mohla rozšíriť na bežné

⁶⁸ Takéto iniciatívy už existujú, okrem iného boli spustené na blockchaine platformy inteligentných zmlúv Ethereum. Pozri <https://dgx.io/>.

peniaze. Kritici tvrdia, že peniaze by mala vytvárať len vláda, a to ich mýňaním, a nie ich požičiavaním⁶⁹.

Aby sa peniaze dostali mimo politickú kontrolu, bola by potrebná forma strieborného štandardu alebo digitálnych peňazí so stabilnou a predvídateľnou ponukou, prípadne kombinácia oboch. Súčasná kritika návratu k zlatému alebo striebornému štandardu vychádza z problému, že by v našom silne zadlženom systéme nemohol fungovať. Systémy založené na dlhu sa nedokážu vyrovnávať s poklesom cien, pretože deflácia znamená, že dlhy sa zväčšujú a sú nezvládnuteľné. Zavedenie novej formy peňazí v súčasnosti s viac-menej fixnou ponukou by znamenalo obdobie dezinflácie, v ktorých by zadlžené banky a sektory, ako napríklad bývanie, mohli utrpieť veľké straty.

Prvým krokom je preto riešenie základného problému, ktorým je neschopnosť systému existovať pri dlhodobo klesajúcej alebo dokonca stabilnej cenovej hladine. Po dosiahnutí tohto cieľa je možné zaviesť spravodlivejší menový systém. Medzičlánok medzi našim súčasným menovým systémom a strieborným/digitálnym štandardom by mohol zahŕňať niektoré alebo všetky nasledujúce zmeny:

- Zriadili by sa 100 % rezervné bežné účty s plnou štátnou zárukou, ale s limitom 20 000 libier na osobu (pozri vyššie).
- Sporiace vklady by prinášali výnosy, mohli by však mať stanovené obdobie, počas ktorého by vklady nebolo možné vybrať, a mohli by byť „zachránené“ len do určitej výšky – to znamená, že by prišli o časť svojich vkladov – ak by bola banka považovaná za platobne neschopnú.
- Centrálna banka by vopred preskúmala fondy komerčných bankových úverov, ktoré by slúžili ako zábezpeka v prípade krízy likvidity výmenou za záchranné úvery so sankčnou sadzbou⁷⁰.
- Banky by prijali opatrenia na zmysluplnú ochranu daňových poplatníkov pred rizikom nutnosti ich záchrany v prípade systémovej krízy⁷¹.
- Kryptomeny kryté aktívami by boli akceptované ako konkurenčné meny k národnej mene a miestne meny by mali možnosť sa flexibilne inovovať a ponúkať alternatívu.

⁶⁹ Ide o ústredný prvok kampane Positive Money. Profesor Richard Werner sa tiež vyslovil za peniaze vytvorené vládou, ktoré by boli vynaložené priamo na existenciu. Pozri video "Peniaze bez dlhov a úrokov": <https://www.youtube.com/watch?v=zIkk7AfYymg>

⁷⁰ Porovnaj Bagehotovu Lombard Street, pozri poznámku 25 vyššie.

⁷¹ Banky by napríklad držali kmeňový kapitál vo výške 15 – 20 % svojich aktív a znížili by finančnú páku na 5 – 7-násobok.

- Popri týchto opatreniach by sa mal uskutočniť vážny pokus o presun financovania bývania a podnikov z dlhu na vlastný kapitál (vrátane nájomných zmlúv alebo zmlúv s podielom na nájomnom). Banky by nakoniec zarábali skôr na službách správy aktív založených na poplatkoch a prevádzkovaní platobného styku než na zadlžovaní a nesúlade splatnosti aktív a pasív.

Nech už si peniaze predstavujeme a pretvárame akokoľvek, nie je to proces, ktorý sa uskutoční zo dňa na deň. Dovtedy potrebujeme ďalšie obmedzenia rizika, ktoré predstavuje súčasný systém.

Proti-cyklická politika

Ako už bolo uvedené, tvorba peňazí je zásadne spojená so zdravím ekonomiky. V čase nízkeho rastu sa úrokové sadzby znižujú, čo znamená, že banky požičiavajú podnikom a spotrebiteľom, a tým pre nich vytvárajú viac peňazí, ak si ich žiadajú. To často podnecuje neudržateľné pôžičky a investície, a keď sa úrokové sadzby opäť zvýšia, nevyhnutne dochádza k prepúšťaniu a platobnej neschopnosti. Ako sme už skúmali vyššie, novovytvorené peniaze komerčných bánk sa môžu použiť takmer na akýkoľvek účel vrátane špekulácií, čo predstavuje riziko pre celú ekonomiku. Nová regulácia by mohla prinajmenšom zabezpečiť, aby úvery nesmerovali na špekulácie. Namiesto toho by „úverové smerovanie“ mohlo podporiť pridelovanie nových úverov na produktívnejšie účely.

Podľa slov českého ekonóma Tomáša Sedláčka správna diagnóza našej ekonomiky nie je depresia, ale manická depresia. Hospodársky rast je, samozrejme, žiaduci – najmä pre mnohé krajiny s nízkymi príjmami. *Neustály* hospodársky rast však nie je reálny. Honba za zvyšovaním HDP kvôli nemu samému znamená stavať voz pred koňa, čo znamená, že sa realizujú krátkodobé politiky na úkor udržateľného rastu. Lepšou alternatívou je, že by sme sa mali usilovať o stabilitu ako o prvoradú prioritu, nie ako o následnú prioritu, a o rast ako o vedľajší produkt zodpovedného riadenia ekonomiky. Namiesto zamerania sa na maximalizáciu HDP by malo byť našim cieľom minimalizovať dlh, aby nedostatočný rast neznamenal kolaps⁷².

To je v súčasnosti problematické, pretože hoci právo tlačiť peniaze už nepatrí politikom, právo zadlžovať sa im zostáva. Politici tak môžu v podstate donútiť Bank of England k tomu, aby nerozvážnymi rozhodnutiami o pôžičkách vytvorila viac peňazí. Sedláček odporúča „pakt stability“, podľa ktorého v danom roku rast a rozpočtový deficit spolu

⁷² Pozri „Chamtivosť je začiatok všetkého“ v Der Spiegel, 23. marca 2012. <http://www.spiegel.de/international/business/spiegel-interview-with-tomas-sedlacek-gre-ed-is-the-beginning-ofeverything-a-822981-2.html>

neprekročia 3 % HDP (pri 3-percentnom raste by bol rozpočet vyrovnaný a peniaze by sa odkladali pri vyšších úrovniach rastu; pri nulovom raste sa môže zadlžovanie zvýšiť na 3 %). Takýto návrh je však potrebné posudzovať s ohľadom na pretrvávajúci pomalý rast v eurozóne a inde; ak by rast zostal najbližších 10 až 20 rokov blízky nule, mohlo by to viesť k obrovskému nárastu dlhu skôr, ako by sa prejavilo akékoľvek zlepšenie. Hoci by bolo potrebné upraviť detaily tejto politiky, princíp je správny: obetovali sme stabilitu v snahe dosiahnuť rast a riešením je urobiť opak, obetovať nadmerný rast aby sme získali stabilitu⁷³.

Tento prístup hlboko rezonuje s víziou dôvery a spokojnosti, ktorá je vyjadrená v celej Biblii, vrátane desiateho prikázania „Nepožiadáš“ a Ježišovho varovania, že nemôžeme slúžiť Bohu aj peniazom (Matúš 6, 24). Ako varuje 1 Timoteovi 6,10: „lásky k peniazom je koreňom všetkého zla. Niektorí ľudia, túžiaci po peniazoch, sa odklonili od viery a zapríčinili si mnoho bolesti.

⁷³ Pozri tiež Tomáš Sedláček, *The Economics of Good and Evil* (OUP, 2011).

Záver

Dokonalý peňažný systém neexistuje. To, čo funguje dobre v jednom kontexte, nemusí byť správne pre iný kontext. Hoci niektoré formy peňazí môžu byť pohodlnejšie ako iné, ľudia po stáročia používali to, čo v danej dobe najlepšie vyhovovalo ich cieľom. Peniaze sú jednoducho to, na čom sa spoločne zhodneme, že sú peniaze. Povaha týchto peňazí má však ďalekosiahle dôsledky pre nás všetkých.

Biblické učenie o usporiadaní spoločnosti má veľa čo povedať o peniazoch a mocenských štruktúrach, ktoré ich priamo aj nepriamo obklopujú. Obzvlášť relevantné sú tu jeho obavy z obmedzenia koncentrácie moci, či už finančnej, politickej alebo technologickej. Centralizácia peňažnej zásoby takmer nevyhnutne vedie k jej zneužívaniu v tej či onej forme, a tým k nespravodlivosti voči nám všetkým, používateľom peňazí. Mnohí zástancovia menovej reformy sa zasadzujú za väčšiu centralizáciu a požadujú, aby právomoc vytvárať peniaze patrila výlučne vláde. To však so sebou nesie riziko ešte väčšieho zneužívania.

Štát zohráva dôležitú úlohu pri vytváraní a správe aspoň jednej formy peňazí – funkciu, ktorú v súčasnosti väčšinou prenecháva komerčným bankám. Tieto štátom vydávané alebo štátom schválené peniaze sú však naďalej nástrojom vlády, bez ohľadu na to, aké záruky sú okolo nich zavedené. Väčšia pluralita foriem peňazí by chránila pred ich zneužitím alebo zlyhaním. Biblické dejiny a učenie ukazujú takúto decentralizáciu: nielen „oddelenie moci“, ktoré zabraňuje štátu hromadiť finančnú a politickú kontrolu; nielen rozdelenie zodpovednosti za váhu strieborného šekla medzi rôzne skupiny (používali sa najmenej tri štandardy); ale dokonca až do takej miery, že sa používajú rôzne meny vrátane zlata, striebra a obilia rôznych druhov.

Výsledkom bolo, že nikto nemohol spoluvytvárať peniaze pre svoje vlastné ciele: ani štát, ani obchodníci alebo podnikatelia, ani mocní jednotlivci či zahraničné vlády. Peniaze boli príliš dôležité pre blahobyt ich používateľov na to, aby riskovali nespravodlivosť, ktorá so zasahovaním súvisela.

Sociálna spravodlivosť je základom evanjelia a kresťania majú povinnosť stať na čele menovej reformy. Možno svet s peniazmi nikdy nemôže byť dokonalý. Môžeme však pracovať na tom, aby sme našli čo najmenej nedokonalú verziu pre naše podmienky a uctievali Boha tým, ako ich používame. Veď ako hovorí sám Ježiš: „Kde je váš poklad, tam bude aj vaše srdce“ (Matúš 6, 21).

Slovník

Bitcoin: prvá skutočná kryptomena alebo peer-to-peer digitálna mena. Bitcoin využíva blokový reťazec, ktorý umožňuje používateľom prenášať hodnotu priamo medzi sebou online bez potreby sprostredkovateľa⁷⁴.

Blockchain: zdieľaná a transparentná účtovná kniha transakcií, ktorú spoločne vedie sieť počítačov.

Kryptomena: digitálne peniaze založené na blockchaine vrátane bitcoinu.

Zúčtovacia banka: komerčná banka, ktorá je členom siete bánk oprávnených spracovávať transakcie bez ohľadu na to, či transakcia vznikla v tejto banke.

Komoditné peniaze: peniaze, ktoré majú hodnotu, pretože sú vyrobené z komodity, ktorá má hodnotu, alebo sa z nej skladajú – zvyčajne z drahých kovov, ale aj z obilia, soli, tabaku, mušlí kravičiek a mnohých ďalších predmetov v histórii.

Znehodnotenie: postup znižovania hodnoty meny, spravidla znížením obsahu drahých kovov, ktoré obsahuje.

DLT (distributed ledger technology): alternatívny termín pre blockchain.

Fiat peniaze: peniaze, ktoré sú vytvorené (latinsky fiat, „nech sa tak stane“) vládny nariadením a majú hodnotu stanovenú zákonom, na rozdiel od vnútornej hodnoty komoditných peňazí.

Gilts: dlhopisy emitované vládou Spojeného kráľovstva, ktoré sa vo všeobecnosti považujú za nízkorizikové. Pôvodné certifikáty mali zlaté alebo pozlátené okraje.

Miestne meny: meny, ktoré sú akceptované v rámci vymedzenej geografickej oblasti, ako napríklad libra Totnes alebo BerkShares. Cieľom je stimulovať miestne hospodárstvo tým, že sa podporí obeh peňazí v rámci neho.

Otvorený blockchain (otvorená účtovná kniha): blockchain, ku ktorému má prístup každý a ktorý nepodlieha kontrole, napríklad účtovná kniha bitcoinu.

⁷⁴ Pozri <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

Povolená účtovná kniha (permissioned blockchain): blockchain, ktorý podľa návrhu obsahuje kontrolnú vrstvu, takže transakcie môžu zdávať len schválené subjekty a transakcie môžu byť predmetom zásahu.

Reprezentatívne peniaze: zvyčajne sa používajú na označenie papierových peňazí, ktoré sú kryté komoditou a ktoré možno vymeniť za podkladové aktívum.

Cenný papier: obchodovateľné finančné aktívum vrátane dlhopisov, akcií a derivátov.

Subsidiarita: organizačný princíp odvodený z katolíckej sociálnej náuky, podľa ktorého by sociálne/politické záležitosti mala vykonávať najnižšia vhodná skupina alebo jednotlivec a zodpovednosť za činnosť by sa nemala zbytočne centralizovať.

Ražobné: zisk emitenta meny z rozdielu medzi jej nominálnou hodnotou a výrobnými nákladmi.

Ďalšie čítanie

„Money in the Modern Economy“ (Peniaze v modernej ekonomike) v *štvrtročnom bulletin Bank of England*, 1. štvrtrok 2014. <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1pre-releasemoneyintro.pdf>

Ferguson, Niall, *The Ascent of Money* (Penguin Books, 2009).

Graeber, David, *Debt: The First 5,000 Years* (Melville House, 2011).

Mills, Paul, *The Divine Economy* (Cambridge Papers vol. 9 no. 4, December 2000).

Mills, Paul, Investing as a Christian: Reaping where you have not sown (Cambridge Papers vol. 5 no. 2, June 1996).

Mills, Paul, 'Finance' in Jubilee Manifesto (IVP, 2005), pp. 196-215.

Sedláček, Tomáš, *The Economics of Good and Evil* (OUP, 2

„The Gold Standard and Price Inflation“ v *The Regional Economist* (Federálna rezervná banka v St. Louis, august 2014). <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2014/august/the-gold-standard-and-price-inflation>

UMELO INTELIGENTNÝ?

Boj s mýtmi, súčasnou realitou
a budúcimi trajektóriami
umelej inteligencie

Calum Samuelson

Predslov k originálu

Jubilee Centre sa vždy zaoberalo politickými, sociálnymi a ekonomickými otázkami, ktoré môžu mať vplyv na viaceré oblasti verejného života. Aj vďaka tomu pozorne sledujeme vývoj a zavádzanie umelej inteligencie (AI), a to z dvoch konkrétnych dôvodov. Po prvé preto, že môže viesť k „štvrtjej priemyselnej revolúcii“, ktorá spôsobí výrazné narušenie pracovných modelov a značnú „technologickú nezamestnanosť“. Po druhé, správy v médiách často alarmujú a spájajú umelú inteligenciu s robotikou, najmä s humanoidmi, z čoho vyplýva, že umelá inteligencia by sa mohla vymknúť spod kontroly.

Preto sme si usúdili, že nastal vhodný čas na dôkladný výskum tejto oblasti a analýzu predpokladov, trendov a perspektív týkajúcich sa umelej inteligencie z biblického hľadiska. Táto brožúra je výsledkom tejto práce; jej cieľom je poskytnúť cirkevným vodcom a ďalším kresťanom, ktorí sa zaujímajú o umelú inteligenciu, úvod do tejto problematiky a ponúknuť rámec založený na biblickom pohľade na svet, ktorý im pomôže pri formovaní svojho názoru v tejto oblasti.

Vedenie CARE nás pozvalo, aby sme sa v júni 2018 zúčastnili národnej konferencie o cirkvi, robotike a umelej inteligencii, a my sme boli vďační za príležitosť prezentovať niektoré predbežné zistenia nášho výskumu na workshope.

Modlíme sa, aby táto správa priniesla na túto oblasť jasnejší pohľad a porozumenie a pomohla kresťanom aktívne sa zapojiť do diskusie a vhodne reagovať na príležitosti a výzvy spojené s umelou inteligenciou.

Jonathan Tame

Výkonný riaditeľ, centrum Jubilee

október 2018

Úvod

Zdá sa, že čoraz viac pozornosti sa venuje **umelej inteligencii (artificial intelligence – AI)**. Uprostred rôznych mediálnych správ a najnovších hollywoodskych produkcií môže byť ťažké vedieť jasne uvažovať o vývoji AI a oddeliť fakty od fikcie, a už vôbec nie aktívne sa angažovať v oblasti AI na osobnej, organizačnej alebo verejno-politickej úrovni. Cieľom tohto dokumentu je preto sformulovať biblicky založený rámec na hodnotenie vývoja v oblasti umelej inteligencie, ktorý umožní kresťanským lídrom v cirkvi, podnikaní a verejnej službe prijímať informované rozhodnutia vychádzajúce z ich viery. To bude zahŕňať niekoľko súvisiacich – aj keď samostatných – krokov. Možno nie každý, kto bude čítať tento dokument, bude mať obavu z takzvaných „existenčných rizík“ spojených s umelou inteligenciou, pre niektorých čitateľov to však určite bude platiť. Preto je potrebné do určitej miery upokojiť situáciu rozptýlením niektorých senzácií a apokalyptických príbehov týkajúcich sa AI („Čo AI *nie je*“). Odstránenie extrémnejších naratívov by nás však nemalo viesť k apatickosti alebo odmietavým postojom voči umelej inteligencii vo všeobecnosti. Preto sa v druhej časti tohto článku budeme zaoberať tým, ako AI funguje a ako ju lepšie pochopiť („Čo AI *je*“). Jasnejší pohľad na AI bude mať za dôsledok presun pozornosti na hlbšie a základné otázky týkajúce sa ľudstva a spoločnosti. Následne tretia časť pomôže ozrejmiť niektoré najpodstatnejšie otázky v rozhovore o AI tým, že sa bude opierať o tri biblické témy („Chápanie ľudskosti“). Po preskúmaní niektorých kľúčových poznatkov z biblickej múdrosti budeme vo štvrtej časti uvažovať o tom, ako môže uplatňovanie alebo zanedbávanie týchto poznatkov viesť k rozdielnym smerom pri uplatňovaní umelej inteligencie v rôznych sektoroch spoločnosti („Dopady umelej inteligencie“). Na záver navrhne sedem všeobecných usmernení pre zaobchádzanie s umelou inteligenciou na odbornej aj neodbornej úrovni („Čím sa *môže stať* AI“).

Súčasťou výskumu z ktorého vychádza táto správa boli rozhovory s desiatimi poprednými odborníkmi a mysliteľmi v oblasti umelej inteligencie. Niektoré z ich všeobecných názorov tento dokument odráža, ale z dôvodu rozdielných názorov a ich želania zostať v anonymite nie sú jednotliví respondenti citovaní. Ich mená nájdete v *prílohe A*. Táto správa sa napokon snaží doplniť prácu, ktorú už vykonali niektoré skupiny a jednotlivci, vrátane správy Nigela Camerona¹ a nedávnej správy Snemovne lordov². Súhlasíme najmä s názorom, že Veľká Británia má

¹ Nigel Cameron, *Roboti prichádzajú: (CARE, 2017); Nigel Cameron, Will Robots Take Your Job? (Malden, MA: Polity Press, 2017).*

² Výberový výbor pre umelú inteligenciu, *AI in the UK: (Snemovňa lordov: 16. 4. 2018).*

zjavne mimoriadne dobré predpoklady na to, aby sa stala lídrom v uvažovaní o umelej inteligencii pre zvyšok sveta³. Vzhľadom na množstvo potenciálne neznámych pojmov použitých v tejto práci, slovník v závere poskytuje stručné definície všetkých pojmov uvedených **zvýrazneným písmom**.

1. Čo AI *nie je*: odhaľovanie „mýtov“

Mnohé významné osobnosti sa obávajú umelej inteligencie⁴. Veľa úsilia bolo venované mapovaniu možných trajektórií rôznych apokalyptických scenárov, ktoré zahŕňajú úmyselné aj neúmyselné vyhladenie ľudstva⁵. Na druhej strane sú aj takí, ktorí považujú umelú inteligenciu za kľúč, ktorý nám umožní prekonať obmedzenia nášho ľudského života, ako ho poznáme dnes⁶. Viacerí naši respondenti hovorili o potrebe odhaľovať tieto typy mýtov. V tomto dokumente sa slovo „mýtus“ nepoužíva na odmietnutie akejkoľvek pravdepodobnosti, že tieto scenáre nastanú, ale najmä na to, aby sa zdôraznila skutočnosť, že majú korene viac v želaniach alebo obavách (či už osobných alebo kultúrnych) než vo vede. V konečnom dôsledku tvrdíme, že umelá inteligencia sama o sebe nebude znamenať ani konečnú záhubu ľudstva, ani jeho konečnú spásu. Nižšie skúmame štyri vzájomne súvisiace mýty: neobmedzený exponenciálny rast, superinteligenciu, počítačové vedomie a singularitu. Dôležité je, že tieto mýty fungujú v určitej postupnosti, takže každý z nich vychádza z predpokladov predchádzajúceho mýtu (mýtov)⁷. Rovnako ako keď niekto stavia stavbu na nestabilných základoch, každá úroveň je čoraz vratkejšia. Je to nešťastné, v neposlednom rade preto, že tieto mýty priťahujú veľkú pozornosť, čím zakrývajú a brzdia produktívny dialóg (najmä – hoci nie výlučne – na úrovni všeobecnej verejnosti).

³ Tamže, s. 5.

⁴ Medzi nich patria napríklad Elon Musk, Sam Harris a Nick Bostrom.

⁵ Niektorí napríklad tvrdia, že superinteligencia bude mať jednoducho nesprávne nastavené ciele (odlišné od ľudských priorít), ktoré spôsobia, že bude likvidovať ľudské bytosti rovnako ľahostajne ako šliapnutie na chrobáka. Užitočný článok a grafické znázornenie tohto a podobných nedorozumení nájdete na <https://futureoflife.org/background/aimyths/>.

⁶ Ako tvrdí popredné transhumanistické združenie Humanity+ (predtým Svetové transhumanistické združenie).

⁷ Aj keď môže existovať viacero ciest, ktorými sa dá dospieť k superinteligencii, bez ohľadu na to, ktorou cestou sa vydáme, stále platia rovnaké predpoklady. Viď Nick Bostrom, *Superinteligencia*: (Oxford: OUP, 2014).

Neobmedzený exponenciálny rast⁸: „technológia sa zlepšuje stále rýchlejším tempom a nič ju nezastaví“.

V diskusiách o umelej inteligencii sa často používa pojem „exponenciálny rast“, ktorý môže vyvolávať obavy z čoraz výkonnejšieho a nezastaviteľného počítača. Súvisí s **Mooreovým zákonom**, ktorý laicky povedané predpovedal, že výpočtový výkon sa zdvojnásobí približne každé dva roky⁹. Pravdepodobne najväčšou chybou „exponenciálneho rastu“, ako sa bežne používa, je, že predpokladá nevyhnutný a neobmedzený pokrok. Zdá sa, že tento predpoklad neberie do úvahy všetky príklady exponenciálneho rastu, ktoré sa vyskytujú len počas obmedzeného časového obdobia – ako napríklad pri rôznych chemických reakciách alebo pri raste baktérií. V skutočnosti okrem čistej matematiky neexistujú žiadne skutočné príklady neobmedzeného exponenciálneho rastu v reálnom svete. Nech už je zdrojom rastu čokoľvek, nakoniec sa vyčerpá. Jedným z príkladov, na ktoré sa niekedy odkazuje, je rast svetovej populácie, avšak sú tu rôzne dôvody sa domnievať, že rast svetovej populácie sa spomalí a dosiahne vrchol okolo 11 miliárd koncom tohto storočia¹⁰.

Čitatelia, ktorí poznajú koncept exponenciálneho rastu počítačov, môžu namietat, že samotný rekordný počítačový výkon je príkladom nepretržitého exponenciálneho rastu. V skutočnosti, hoci sa Mooreov zákon ukázal spoľahlivým počas posledných niekoľkých desaťročí, väčšina predpovedá, že v najbližších rokoch dôjde k zlomu – dokonca aj sám Gordon Moore¹¹. Je to preto, že čoskoro nebude možné vyrábať funkčné tranzistory na počítačových čipoch, ktoré by boli ešte menšie. Keď sú tranzistory príliš malé, začne sa v nich vyskytovať *kvantové tunelovanie*, ktoré narúša normálne správanie elektrónov, ktoré prená-

⁸ Je potrebné poznamenať, že najčastejšie sa pojem "exponenciálny rast" používa na označenie hyperbolického rastu (keď sa sklon funkcie stáva nekonečným), a nie skutočného exponenciálneho rastu (keď sa sklon funkcie iba zdá byť nekonečný, ale v skutočnosti zostáva vždy konečný). Pozri Toby Walsh, *Android Dreams: The Past, Present and Future of Artificial Intelligence* (Londýn: C Hurst & Co Publishers Ltd, 2017), s. 120.

⁹ Gordon Moore vo svojom pôvodnom článku predpokladal, že hustota tranzistorov na počítačovom čipe sa každý rok zdvojnásobí. Niektorí dávajú prednosť úprave časového prírastku na 18 mesiacov.

¹⁰ [Pozri https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html](https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html).

¹¹ Gordon Moore odhadoval, že sa zlomí okolo roku 2025 a IBM nedávno stanovila túto hranicu na rok 2021.

šajú¹². Absolútne fyzikálne zákony víťazia nad Mooreovým „zákonom“ počítačového výkonu. Niektorí obhajujú mýtus exponenciálneho rastu počítačov tým že (celkom oprávnenne) namietajú, výkon počítačov bude aj naďalej rásť inými prostriedkami vrátane zvýšenej účinnosti **softvéru**, špecializácie **hardvéru** (napr. trojrozmerné kremíkové obvody), cloud computingu a **kvantovej informatiky (kvantové počítače)**. Aj napriek tomu však stále platí, že takýto pokrok nie je nevyhnutný a pravdepodobne ani nebude exponenciálny. Vzhľadom na to by sme nemali byť prekvapení, ak bude vývoj počítačov pokračovať prekvapivo rýchlym tempom. Skôr by sme si mali uvedomiť reálne fyzikálne obmedzenia nášho sveta (vrátane rastúcej spotreby energie výkonných počítačov)¹³ a skutočnosť, že pokrok je výsledkom obdivuhodnej a vytrvalej práce skutočných ľudí, a nie nezvratných zákonov prírody.

Je možné, že tento mýtus si zachováva životaschopnosť vďaka kultúrnym predstavám o pokroku, ktoré sa postupne oživil v bezprecedentnom miere povojnového obdobia po tom, ako sa v roku 1914 začali rozpadávať.

Rozvoj v oblasti dopravy, potravinovej bezpečnosti, priemernej dĺžky života, gramotnosti, voľného času a medicíny predstavuje skutočne značný pokrok¹⁴. Tí, ktorí tento pokrok vychvaľujú, však pravidelne ignorujú jeho temné stránky vrátane spoločenskej nestability, prudko rastúcej obezity¹⁵, vysokej miery osamelosti starších ľudí, falošných správ, epidémie apatie a nudy a bezprecedentnému nárastu duševných ochorení¹⁶ – nehovoriac o ochromujúcej miere zadlženosti a rozsiahlej strate biodiverzity. Dalo by sa tiež tvrdiť, že mnohé z predpokladov týkajúcich sa umelej inteligencie vychádzajú z problematických, populárnych interpretácií neodarwinizmu, ktorý je v poslednej dobe

¹² Najmenšie tranzistory v komerčnej výrobe majú 7 nanometrov a pri tradičných kremíkových tranzistoroch, ktoré sú menšie ako táto veľkosť, sa začínajú objavovať problémy. Samotný atóm kremíka má priemer približne 0,2 nanometra.

¹³ Ďalším závažným faktorom, ktorý sa v súvislosti s ťažbou BitCoinu objavil, je energia. Aj napriek pôsobivému pokroku v oblasti solárnej a veternej energie je pravdepodobné, že vývoj niektorých počítačov môže byť brzdený nedostatkom energie, ktorú by mohli potrebovať. Pozri <https://www.theguardian.com/technology/2017/nov/27/bitcoin-mining-consumes-electricity-ireland>. V konečnom dôsledku sa zdá, že na udržanie obrovského výkonu potrebného pre počítače budúcnosti bude potrebný určitý prelom v oblasti jadrovej fúzie.

¹⁴ Pozri https://www.ted.com/talks/steven_pinker_is_the_world_getting_better_or_worse_a_look_at_the_numbers#t-475968.

¹⁵ Pozri <https://www.theguardian.com/global-development/2017/nov/04/danger-to-future-generations-640m-pledged-third-of-world-malnourished-obesity-hunger-kofi-annan>.

¹⁶ Pozri <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/08/31/one-three-sick-notes-mental-health-problems-alarming-report/>.

sám predmetom dôsledného prehodnocovania¹⁷. V konečnom dôsledku sa neobmedzený exponenciálny rast (a strach z „nekontrolovateľnej umelej inteligencie“, ktorý z neho vyplýva) odhaľuje ako mýtus, pretože sa v ňom miešajú vedecké pozorovania s nepodloženými predpokladmi a predpoveďami.

Superinteligencia: „počítače budú čoskoro oveľa lepšie vo všetkom, čo robia ľudia“

V súčasnosti možno umelú inteligenciu klasifikovať ako „obmedzenú“, pretože ovláda len veľmi špecifické úlohy¹⁸. Koncept **umelej všeobecnej inteligencie (AGI)** rozširuje *zdatnosť* AI na celý rozsah úloh vykonávaných ľuďmi, zatiaľ čo koncept **superinteligencie**¹⁹ ide ďalej a označuje *nadradenosť* AI vo všetkých úlohách vykonávanými ľuďmi. Nick Bostrom definuje superinteligenciu ako „intelekt, ktorý je oveľa inteligentnejší ako najlepšie ľudské mozgy prakticky v každej oblasti, vrátane vedeckej tvorivosti, všeobecnej múdrosti a sociálnych zručností“, a tento intelekt môže sám navrhovať a konštruovať ešte inteligentnejšie stroje, ako by dokázali ľudia²⁰. Tí, ktorí sa obávajú superinteligencie, trvajú na tom, že nemusí mať vedomie na to, aby bola škodlivá pre ľudstvo, pretože jednoducho nesprávne nastavené ciele by mohli spôsobiť, že by mohla ublížiť alebo odstrániť ľudí, aby dosiahla svoj cieľ (ciele)²¹.

Jednou z chýb teórie o superinteligencii je spôsob, akým redukuje nesmierne zložitú ľudskú činnosť na obyčajné „úlohy“. Táto predstava čiastočne vychádza z čoraz viac zastaraného pohľadu na človeka ako na „stroj“, ako aj z výrazného uprednostňovania ľudského intelektu pred dušou a telom²². Skutočnosť je taká, že tie veci, ktoré sa najmenej podobajú „úlohám“, nás robia najviac ľudskými (milovať, dúfať, inšpirovať, usilovať sa atď.)²³. Okrem toho predstava, že existuje

¹⁷ V novembri 2016 sa v Londýne konalo zasadnutie Kráľovskej spoločnosti, na ktorom sa diskutovalo o platnosti neodarwinizmu.

¹⁸ Podobne ako skratku ASI, niektorí používajú ANI na označenie **obmedzenej umelej inteligencie**. Niektorí ju označujú aj ako „**slabú AI**“.

¹⁹ Niektorí používajú skratku ASI na označenie umelej superinteligencie.

²⁰ **Pozri** <https://nickbostrom.com/superintelligence.html>.

²¹ Nick Bostrom načrtáva často opakovaný scenár, podľa ktorého by superinteligencia, ktorej cieľom je vyrábať sponky, mohla potenciálne ukončiť všetok biologický život. Pozri Nick Bostrom, Superinteligencia, 123 a nasl.

²² Pozri pozoruhodnú vetu v otvorenom liste: „Všetko, čo civilizácia ponúka, je produktom ľudskej inteligencie“, dostupný na <https://futureoflife.org/ai-open-letter/>.

²³ Je to podobné koncepciám vyjadreným v **Moravcovom paradoxe** a **Polanyiho pa-**

nejaký typ „všeobecnej“ ľudskej inteligencie, výrazne podceňuje rozmanitosť ľudskej osobnosti a činnosti. Mohli by sme jedného dňa mať jediný systém umelej inteligencie, ktorý by dokázal poraziť človeka v každej existujúcej stolovej hre? Určite. Mohli by sme jedného dňa mať jediného robota s umelou inteligenciou, ktorý by dokázal poraziť človeka v každom druhu športu? Pravdepodobne nie. Budeme mať niekedy systém, ktorý dokáže robiť všetko, čo robí človek, rovnako dobre ako človek? Určite nie.

Azda najdôležitejším problémom konceptu superinteligencie je však to, že podceňuje a nesprávne chápe *ľudskú* inteligenciu. Často sa vyslovene predpokladá, že ľudské vedomosti predstavujú špecifický medzník, po ktorého prekročení sa stroje stanú oveľa inteligentnejšími ako ľudia. Tento predpoklad sa nezakladá na žiadnych skutočných dôkazoch – v skutočnosti je možné, že práve ľudská inteligencia je tou absolútnou hornou hranicou. Okrem toho, *aj keby* sa stroje stali vo všeobecnosti rovnako inteligentnými ako ľudia, nie je vôbec isté, či by to znamenalo, že budú schopné vytvárať nové stroje, ktoré budú pokročilejšie alebo aspoň rovnako pokročilé²⁴. Môžeme to ilustrovať na príklade toho, ako získava vedomosti človek. Vynikajúci profesor môže naučiť študenta všetko, čo vie o danej téme, avšak to nie je zárukou, že tento študent bude schopný predať tieto vedomosti *dalej* niekomu inému (to si môže vyžadovať dobré komunikačné schopnosti, trpezlivosť, trvalý vzťah a iné). Ako tvrdí Benjamin Bloom a iní, vyučovanie prebieha na vyššej kognitívnej úrovni, ako je len replikovanie vedomostí, a proces *tvorivosti* prebieha na ešte vyššej úrovni, ako je vyučovanie²⁵.

Napriek týmto nedostatkom v koncepcii superinteligencie jej zástancovia ju naďalej obhajujú a opierajú sa o myšlienku neobmedzeného exponenciálneho rastu pri vysvetľovaní toho, ako sa počítače *nevyhnutne* stanú oveľa inteligentnejšími ako ľudia. Nedostatky koncepcie superinteligencie a skutočnosť, že sa opiera o inú chybnú koncepciu, teda vedú k záveru, že aj táto teória je viac mýtus ako veda.

radoxe. Pozri Marvin Minsky, *The Society of the Mind* (New York: Simon & Schuster, 1986); tiež Hans Moravec, *Mind Children* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990).

²⁴ Toby Walsh to nazýva argumentom "metainteligencie" a skvele ho vysvetľuje. Pozri Walsh, *Android Dreams*, s. 124-26.

²⁵ Najlepšie to vyjadruje Bloomova taxonómia.

Počítačové vedomie²⁶: „počítačové systémy budú nakoniec schopné uvedomiť si samy seba“

Odkedy John Searle v roku 1980 predstavil myšlienku „čínskej izby“, sa hypotéza o počítačovom vedomí stala predmetom vášnivých diskusií²⁷. Aby bolo jasné, žiadna umelá inteligencia nie je ani zďaleka vedomá a neexistujú dôkazy, ktoré by naznačovali, že to niekedy bude pravda. Väčšina našich respondentov sa k možnosti strojového vedomia vyjadrila veľmi skepticky a mnohí výskumníci ju považujú za odvádzanie pozornosti od skutočného vývoja umelej inteligencie²⁸. Myšlienka počítačového vedomia vychádza z mýtov o superinteligencii a neobmedzenom exponenciálnom raste, pretože zástancovia veria, že keď sa stroje stanú oveľa inteligentnejšími ako ľudia, je len otázkou času, kedy sa nakoniec stanú vedomými.

Hlavným problémom koncepcie počítačového vedomia je možno neistota a dokonca zmätok v tom, čo vlastne vedomie je. Pre niektorých vedomie nevyhnutne zahŕňa vnímanie, ako napríklad emócie, ktoré prejavoval Hal 9000 vo filme *2001: Vesmírna odysea*. Iní sa domnievajú, že počítače by mohli byť vedomé bez akýchkoľvek pocitov. V oblastiach, ako je napríklad počítačová vícia, sa už v bežnej reči občas hovorí o tom, že systém umelej inteligencie je „vedomý“ alebo „si uvedomuje“ svoje okolité prostredie, ale to sa rozhodne líši od toho, čo intuitívne považujeme za autentické ľudské vedomie. Umelá inteligencia je, samozrejme, čoraz lepšia v *napodobňovaní* vedomia, ale napodobňovanie vedomia neznamená, že sa približuje skutočnému vedomiu²⁹.

Veľká časť diskusie o počítačovom vedomí sa opiera o predpoklad, že ľudský mozog je sídlom vedomia a že ide o systém, ktorý je možné replikovať – buď prostredníctvom „**wetware**“ alebo „**upload**“ (**emulácia celého mozgu**). Zástancovia tohto úsilia porovnávajú tranzistory v počítačoch s neurónmi v mozgu, ale táto analógia je čoraz menej zodpovedajúca. Nervové prenosy totiž zahŕňajú oveľa viac než len binárnu funkciu tranzistorov „zapnúť a vypnúť“, vrátane niekoľkých rôznych typov a stupňov signálov, ako aj tých, ktoré sa šíria ďaleko za samotnú

²⁶ Niektorí môžu používať aj termín **silná umelá inteligencia**, keď hovoria o vedomí počítača, ale ten sa niekedy môže zamieňať s myšlienkou superinteligencie bez vedomia, takže sa mu tu v záujme jasnosti vyhýbame.

²⁷ John Searle, "Minds, Brains and Programs", Behavioral and Brain Sciences, 3 (1980), 417-24.

²⁸ Walsh, Android Dreams, s. 91.

²⁹ V tejto oblasti sa často spomína "**Turingov test**". Tento test má rôzne podoby a neustále sa vyvíja, takže v skutočnosti už nie je veľmi užitočný. Niektorí však diskutujú o myšlienke MetaTuringovho testu. Pozri Walsh, Android Dreams, s. 47.

synapsiu³⁰. V skutočnosti je metaforický a analogický jazyk s najväčšou pravdepodobnosťou hlavným nedostatkom koncepcií a diskusií o počítačovom vedomí. Ľudia si tak zvykli hovoriť o „inteligentných“ zariadeniach a „inteligentných“ strojoch, že zabudli, že takýto jazyk je v podstate metaforický. Nové umelé inteligencie sú možno čoraz lepšie v *meraní* prietoku krvi v ľudskej tvári a následnom priradovaní týchto údajov k určitým náladám, ale v skutočnosti *nevnímajú* pocity alebo emócie.

Vedomie predpokladá pochopenie a pochopenie predpokladá poznanie, ako sa informácie vzťahujú na realitu mimo vlastného rámca. Ako príklad môžeme uviesť jednu z najpôsobivejších aplikácií umelej inteligencie: **spracovanie prirodzeného jazyka**. Spoločnosť Google nedávno ohromila svet demonštráciou svojho virtuálneho chatového asistenta Duplex, ktorý sa v reálnom čase rozprával s nič netušiacimi ľuďmi prostredníctvom telefónu³¹. Hoci táto pôsobivá umelá inteligencia dokáže *rozpoznať* slovo „otec“, nespája toto slovo s konkrétnym, prežitým porozumením toho, čo je otec (ako to prirodzene robia ľudia). Jazyk je dôležitým modelovým prípadom, a to vzhľadom na jedinečný a dokonca zásadný spôsob, akým ovplyvňuje ľudské skúsenosti a myslenie.³² Zložitosť jazyka, ktorú skúmali takí autori ako Ludwig Wittgenstein a Michael Polanyi, odhaľuje výraznú priepasť medzi zážitkovým a nezážitkovým poznaním. Aj ďalší príklad je poučný. Keď **AlphaGo** triumfoval nad Lee Sedolom v hre GO, použila sa štandardná hracia plocha 19×19. Ak by sa ďalšie kolo hry okamžite odohralo na šachovnici 20×20, AlphaGo by neuspel, pretože na to nebol naprogramovaný. Jeho „chápanie“ hry nie je len obmedzené – je umelé. Niektorí odborníci ocenili skutočnosť, že AlphaGo zvolil „nový“ ťah, ktorý v histórii hry ešte nikto nikdy neurobil. Presnejšie by však bolo uznať, že ide o *iný* ťah, ktorý ešte neobjavili ľudskí hráči³³. Ak počítače budú niekedy dokonale simulovať určité schopnosti, ktoré stotožňujeme s vedomím, budú odlišné od skutočného fenoménu ľudského vedomia.

³⁰ Andrew Briggs a Dawid Potgieter, "Machine Learning and the Questions It Raises", v publikácii *From Matter to Life: Information and Causality*, vyd. Sara Imari Walker, Paul C. W. Davies a George F. R. Ellis (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), s. 470-76.

³¹ [Pozri https://www.theverge.com/2018/5/8/17332070/google-assistant-makes-phone-call-demo-duplexio-2018](https://www.theverge.com/2018/5/8/17332070/google-assistant-makes-phone-call-demo-duplexio-2018).

³² Táto hypotéza je známa ako jazyková relativita alebo Sapir-Whorfova hypotéza.

³³ Rovnaký argument platí aj pre „novú“ poéziu, hudbu atď., ktoré „vytvorili“ systémy umelej inteligencie. Takáto tvorba je len preskupením predchádzajúceho materiálu a myšlienok, nikdy nie je vývojom, ktorý by menil paradigmu alebo lámal formy.

Singularita³⁴: „príde chvíľa, keď ľudia už nebudú dominantní; budeme pre počítače tým, čím sú pre nás teraz mravce“.

Singularita je najšpekulatívnejším konceptom zo všetkých, pretože spája všetky predpoklady mýtov, o ktorých sme doteraz hovorili. Zahŕňa myšlienku strojov, ktoré sa samy zdokonaľujú alebo „naštartujú“ svoje vlastné schopnosti až do bodu, za ktorým sa stanú pre ľudí nepochopiteľné. Práve na tejto úrovni sa odvíjajú mnohé scenáre úteku, apokalypsy alebo snehovej gule³⁵.

Viera v singularitu má mnoho problémov, ale dva najdôležitejšie sa týkajú pojmov *rýchlosť* a *sebazdokonaľovanie*³⁶. Zvyšovanie rýchlosti alebo výkonu počítačov môže byť irelevantné prinajmenšom z dvoch dôvodov: 1) *optimálne riešenia nemožno vylepšiť* (v hre Noughts & Crosses je nemožné poraziť súpera, ktorý sa dobre bráni, pretože dostupné možnosti sú obmedzené); 2) *náhoda môže znemožniť dokonalé riešenia* (ani obrovský počítačový výkon nemôže zaručiť výherné čísla v lotérii). Podľa výstižných slov Stevena Pinkera počítačový výkon nie je nejaký „čarovný prášok, ktorý zázračne vyrieši všetky vaše problémy“³⁷.

Pokiaľ ide o sebazdokonaľovanie, zástancovia majú tendenciu predpokladať, že schopnosť umelej inteligencie zlepšovať sa bude rásť buď exponenciálne, alebo aspoň lineárne. Existujú však dva hlavné dôvody, pre ktoré je vhodnejšie vnímať cestu sebazdokonaľovania AI ako cestu *klesajúcej návratnosti* (alebo logaritmického rastu)³⁸: 1) skutočný historický pokrok vo vývoji AI bol väčšinou logaritmický; 2) náročnosť prekonávania prekážok na ceste k pokroku má tendenciu *rásť* so sofistikovanosťou vyvíjanej technológie³⁹.

³⁴ Pôvodne bola singularita kozmologický pojem opisujúci realitu za čiernou dierou. To, o čom tu diskutujeme, by sa skôr mohlo nazývať „technologická singularita“.

³⁵ Niektorí by singularitu spájali skôr s počítačmi, ktoré prešli Turingovým testom, ale byť oklamáný činnosťou počítačov nie je to isté ako byť úplne neschopný ju pochopiť.

³⁶ Toby Walsh ich spolu s ďalšími brilantne zvažuje. Pozri Walsh, *Android Dreams*, s. 121-31.

³⁷ Pozri Pinker, S., „Technickí veľikáni sa zaoberajú singularitou“, *IEEE Spectrum*, jún 2008.

³⁸ Za tento pohľad vďačí autor takmer výhradne postrehu Tobyho Walsh. Pozri Walsh, *Android Dreams*, s. 126-27.

³⁹ Paul Allen (spoluzakladateľ spoločnosti Microsoft) to nazval „brzdou zložitosti“. Pozri Allen, P. a Greaves, M., „Singularita nie je blízko“, *MIT Technology Review*, október 2011, s. 7 – 65.

Napriek týmto závažným problémom mnohí stále pevne veria v konečný nástup singularity. Na to má veľký vplyv spôsob, akým vnímame potenciálnu katastrofickú udalosť. Kevin Kelly presvedčivo argumentoval, že sa to nikdy nezmení; singularita bude vždy blízko⁴⁰. Iní zase pozorujú to, čo sa nazýva „efekt umelej inteligencie“, ktorý vystihuje nasledujúci citát: „AI je všetko, čo ešte nebolo urobené“⁴¹. Niektorí pri svojich úvahách o singularite použili známy výrok Roya Amara: „Máme tendenciu preceňovať účinok technológie v krátkodobom horizonte a podceňovať účinok v dlhodobom horizonte“⁴². Hoci je to do istej miery pravda, nie je užitočné uplatňovať takéto úvahy na *vzdialenú* budúcnosť (napr. rok 3 000), pretože v súčasnosti a blízkej budúcnosti je potrebné riešiť oveľa naliehavejšie problémy.

Teraz, keď sme ukázali, že tieto koncepcie sú viac mýtické ako vedecké, je dôležité poukázať na to, ako sú tieto myšlienky spojené s umelou inteligenciou motivované cieľmi, ktoré sa sú okrajové alebo dokonca v rozpore s čistým technologickým rozvojom. Významné osobnosti v oblasti AI majú často skryté motívy, ako napríklad Bostrom, ktorý je vášnivým **transhumanistom** a spoluzakladateľom Svetovej transhumanistickej asociácie, pôsobil ako poradca pre vládnu politiku predtým, ako napísal jednu z najvplyvnejších kníh o AI⁴³.

2. Čo je umelá inteligencia: rámcovanie diskusie

Pojem „umelá inteligencia“ môže znamenať rôzne veci v závislosti od toho, kto ho používa. Je to čiastočne preto, že jeho význam sa od jeho vzniku posúval a vyvíjal⁴⁴. Vo všeobecnosti sa vzťahuje na akýkoľvek systém, ktorý dokáže vykonávať úlohy spôsobom, ktorý napodobňuje človeka, ale v posledných rokoch bol použitý aj ako marketingová taktika na predaj všetkého od softvéru na riadenie podniku až po aplikácie, ktoré pomáhajú ľuďom dodržiavať rozpočet alebo lepšie spať. V najlepšom prípade je pojem „AI“ používaný ako ľahko stráviteľný

⁴⁰ Pozri <http://kk.org/thetechnium/the-singularity/>.

⁴¹ Douglas Hofstadter nesprávne cituje Teslerovu vetu. Pozri Hofstadter, Gödel, Escher, Bach: an Eternal Golden Braid (New York: Basic Books, 1979).

⁴² Susan Ratcliffe, "Roy Amara 1925-2007: Oxford Essential Quotations, 4. vydanie (Oxford: OUP, 2016).

⁴³ Pozri <https://www.fhi.ox.ac.uk/fhi-researchers-advise-uk-government-artificial-intelligence/>.

⁴⁴ Pozrite si užitočný článok Rodneyho Brooksa, <https://rodneybrooks.com/fo-ai-the-origins-of-artificial-intelligence/>

zastrešujúci termín odborníkmi pri komunikácii s neodborníkmi; v najhoršom prípade je „AI“ jednoducho nesprávne pomenovanie. Táto správa vníma AI ako vysoko komplexný nástroj, ktorý pomáha ľuďom vykonávať opakujúce sa úlohy⁴⁵. *V tomto pohľade boli naši respondenti takmer jednotní.* V súlade s tým budeme na tento účel používať pojem „nástroje AI“⁴⁶.

Stavebné prvky umelej inteligencie

Počítačové systémy majú tradične „pravidlá“ na vykonávanie rôznych opakujúcich sa úloh. Tieto pravidlá – podobne ako recepty – obsahujú oddelené pokyny, ktoré sa musia dodržiavať podľa logického poradia. Ide o **algoritmus**. Programátori bežne označujú algoritmus, ktorý bol implementovaný v rámci konkrétneho počítačového jazyka, ako „kód“⁴⁷. Takýto kód sa nachádza vo všetkom od telefónov až po autá, často s miliónmi a miliónmi jednotlivých inštrukcií. Zatiaľ čo v minulosti tieto inštrukcie väčšinou manuálne predpisovali ľudia, **strojové učenie (Machine Learning – ML)** umožňuje systému, aby si mnohé „pravidlá“ určil sám bez toho, aby bol výslovne naprogramovaný. Podobne ako umelá inteligencia, ani ML nie je novinkou (obidve sú známe minimálne od 60. rokov 20. storočia)⁴⁸. Hlavným dôvodom, prečo sa ML v posledných rokoch využíva s takým veľkým úspechom, je rýchlo rastúca dostupnosť veľkých súborov údajov alebo **veľkých dát (Big Data)**. Aby systém mohol určiť správne pokyny, musí vyhľadávať vzory, a čím väčší je dátový súbor, tým je pravdepodobnejšie, že akékoľvek zistené vzory budú viesť k presným a účinným pravidlám. Dobrou ilustráciou je **Deep Blue** od IBM, hoci počítačové hry v šachu existujú takmer tak dlho ako samotné počítače, Deep Blue od IBM bol lepší ako staršie počítače, pretože prostredníctvom ML spracoval státisíce príkladov od veľmajstrov a na základe čoho určil dobré ťahy, namiesto

⁴⁵ Hoci sa môže zdať, že umelá inteligencia funguje na integračnej úrovni, najlepšie to vysvetľuje obrovská rýchlosť, akou dokáže triediť údaje a zisťovať podobnosti, vzory a anomálie. Tento dôraz na UI ako nástroj zdieľajú mnohí, ktorí pracujú priamo v oblasti UI a robotiky; pozri napríklad správu RAS 2020 (Special Interest Group – Robotics and Autonomous Systems: júl 2014), ktorá charakterizuje robotiku a autonómne systémy ako nástroje, ktoré „pre nás vykonávajú užitočné úlohy v reálnom svete, rozširujú naše schopnosti, zvyšujú našu produktivitu a znižujú naše riziká“, s. 6.

⁴⁶ Keďže sa roboty často spomínajú jedným dychom s umelou inteligenciou, je dôležité zdôrazniť základný rozdiel medzi **hardvérom** a **softvérom**. Zhruba povedané, umelá inteligencia patrí do tej istej rodiny ako softvér, zatiaľ čo roboty patria do rodiny hardvéru.

⁴⁷ Vo všeobecnosti možno povedať, že algoritmy sa viac týkajú procesu návrhu umelej inteligencie, zatiaľ čo kód sa viac týka procesu vývoja.

⁴⁸ Obe sa používali napríklad v kozmických lodiach Apollo na optimalizáciu ťahu.

toho, aby mu bol daný pevný zoznam pravidiel, podľa ktorých mal fungovať⁴⁹. To znamená, že hoci má začínajúca spoločnosť výnimočné nové algoritmy, má len malú šancu na úspech proti gigantom ako Google, ak má prístup k menším dátovým súborom. Aj keď niektoré typy ML, ako napríklad **hlboké učenie (Deep Learning)** a **generatívna náprotivná sieť (generative adversarial networks- GAN)**, zahŕňajú vyšší stupeň zložitosti a autonómie, všetky ML musia stále dostávať pokyny, ktorými usmerňujú vzory a súvzťažnosti, ktoré vyhľadávajú⁵⁰. Odborník na umelú inteligenciu Rodney Brooks dokonca označil ML za „veľmi krehké“⁵¹. Vzhľadom na potrebný ľudský vplyv a dohľad všetky podoby umelej inteligencie nevyhnutne obsahujú predsudky svojich programátorov – *neexistuje niečo také ako čisto nezaujatá umelá inteligencia*.

Hoci niektorí budú s týmto zobrazením nevyhnutne polemizovať, umelú inteligenciu si možno predstaviť ako niečo, čo *vykonáva* úlohy podobné ľudským, ML ako *tréning* spojený s prípravou na tieto úlohy a dáta ako *zdroj*, ktorý určuje úspešnosť tréningu. Vzhľadom na popularitu tvrdenia časopisu Economist, že údaje sú „novou ropou“,⁵² by sme mohli túto analógiu rozšíriť tak, že ML zodpovedá rafinériám a AI konečnému benzínu alebo naftu, ktoré vyrábajú. Jedným z možných bodov nedorozumenia je, že niektorí budú chcieť klasifikovať *samotné* ML ako niečo, čo *vykonáva* úlohy podobné ľudským. Ak použijeme ako príklad Deep Blue, existujú dva hlavné problémy s takýmto chápaním: 1) intenzívny proces „učenia sa“ ako hrať šach nie je synonymom špecifického ľudského výkonu, ktorým je porazenie veľmajstra; 2) metódy, ktoré používa ML v intenzívnom procese „učenia sa“ ako hrať šach, sa samsy o sebe dosť líšia od toho, ako sa človek učí hrať šach. Navyše, hoci mnohé nástroje umelej inteligencie využívajú ML aj po skončení hlavného „tréningového procesu“, možno to považovať skôr za režim úpravy alebo doladenia, než za súčasť intenzívneho procesu, ktorý v prvom rade umožňuje stroju vykonávať úlohy podobné ľudským.

⁴⁹ Treba poznamenať, že typ strojového učenia použitý v Deep Blue by sa dnes považoval za pomerne primitívny, ale v tom čase bol vnímaný ako legitímny typ umelej inteligencie; pozri <https://www.aaai.org/Papers/Workshops/1997/WS-97-04/WS97-04-001.pdf>.

⁵⁰ Vo všeobecnosti medzi typy ML patrí posilňovanie, učenie pod dohľadom a učenie bez dohľadu, ale aj učenie bez dohľadu si vyžaduje starostlivé zadávanie parametrov zo strany človeka.

⁵¹ Pozri <https://www.technologyreview.com/2017/10/06/241837/the-seven-deadly-sins-of-ai-predictions/>.

⁵² Pozri <https://www.economist.com/leaders/2017/05/06/the-worlds-most-valuable-resource-is-no-longer-oil-but-data>.

Vplyv umelej inteligencie

Generálny riaditeľ spoločnosti Google Sundar Pichai sa domnieva, že umelá inteligencia bude mať väčší vplyv ako elektrina alebo oheň⁵³. Hoci to môže byť preceňovanie, je jasné, že nástroje AI majú potenciál dosiahnuť veľké dobro aj veľké škody. Na jednej strane AI už pomáha obnoviť schopnosti zdravotne postihnutých⁵⁴, bojovať proti zločinu, zachraňovať úrodu, zvládať šírenie škodlivých živočíchov⁵⁵, chrániť biodiverzitu, zisťovať rakovinu⁵⁶, vykonávať chirurgické zákroky⁵⁷, likvidovať bomby a biologické nebezpečenstvo, vytvárať účinnejšie energetické systémy⁵⁸ a ďalšie. Na druhej strane sú s umelou inteligenciou spojené vážne riziká. Niektoré z nich zahŕňajú chyby v programoch, odchýlky a anomálie v súboroch údajov a jednoducho nepredvídateľné následky⁵⁹. Jedným z najznámejších prípadov bolo rozpoznanie obrázkov umelou inteligenciou spoločnosti Google, ktorá identifikovala černochova ako gorilu⁶⁰. Žiadne z týchto rizík by sa samo o sebe nedostalo na zoznam desiatich najväčších problémov na svete⁶¹. Ale v kombinácii s environmentálnymi problémami, ohrozením demokracie, klesajúcou pôrodnosťou alebo rastúcou epidémiou osamelosti by sa riziká umelej inteligencie mohli ľahko stať súčasťou akéhokoľvek počtu najpálčivejších problémov sveta. Medzi najnaliehavejšie obavy, ktoré identifikovali naši respondenti a ďalší, patria: veľký úbytok pracovných miest, autonómne zbrane a dátové monopoly. Okrem týchto vysoko profilových rizík spojených s umelou inteligenciou existujú aj ďalšie, ktoré majú menej zreteľné riziká. Jedným z takýchto rizík, na ktoré poukázali viacerí naši respondenti, je rastúca sila simulácie AI. Po trochu zavádzajúcej technológii Duplex od spoločnosti Google

⁵³ Alexandra Suich Bass, "GrAIIt expectations", The Economist, Special Report: 2018, s. 4.

⁵⁴ Pozri <https://www.projectrevoice.org>.

⁵⁵ Pozri <https://research.qut.edu.au/reefresearch/our-research/eliminating-invasive-reef-species-cotsbot-rangerbot/> a <https://medium.com/thelabs/robotssaving-the-reef-d0573cac1c21>.

⁵⁶ Pozri <https://www.intel.com/content/www/us/en/developer/articles/success-story/using-artificial-intelligence-ai-to-detect-lung-cancer-nodules.html>.

⁵⁷ Pozri <https://www.roboticsbusinessreview.com/health-medical/ai-assisted-surgery-improves-patient-outcomes/>.

⁵⁸ Pozri <http://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/artificial-intelligence-will-revolutionize-energy-industry/>.

⁵⁹ Napríklad zvýšené využívanie umelej inteligencie pri automatizovanom finančnom obchodovaní má potenciál zhoršiť situáciu na trhu volatilita.

⁶⁰ Pozri <https://eu.usatoday.com/story/tech/2015/07/01/google-apologizes-after-photos-identify-blackpeople-as-gorillas/29567465/>. V čase písania tohto článku tento problém ešte nebol vyriešený.

⁶¹ Walsh, Android Dreams, s. 141.

bude nasledovať mnoho ďalších výrazných príkladov počítačového systému simulujúceho človeka a môže sa stať, že znepokojivý pocit známy ako „**Uncanny Valley**“ sa čoskoro stane minulosťou, pretože AI sa stane úplne presvedčivou. Okrem toho schopnosti algoritmov **Deepfake** vytvárať realistické videá skutočných ľudských bytostí budú pravdepodobne znamenať prelom v oblasti dôveryhodnosti online materiálov a interakcií⁶². Paradoxne, mnohé príklady umelej inteligencie, ktoré vyzerajú najinteligentnejšie (napr. **Sophia**), sú v skutočnosti úplne jednoduché, zatiaľ čo iné, ktoré vyzerajú nezaujímavo (napr. **Echo** a **Jibo**), sú v skutočnosti schopné vykonávať udivujúce úlohy. Výkonná simulačná umelá inteligencia bude naďalej napredovať na účely zábavy a experimentovania a vyvolá niekoľko zložitých morálnych otázok. Ale vždy, keď simulačná AI prekročí hranice zábavy a experimentovania, bude mať tendenciu byť v konečnom dôsledku zavádzajúca a nečestná a vytvárať *falošné vzťahy*, ktorým chýba skutočná autenticita. Pravdepodobnosť, že AI bude čoraz viac fungovať v priamej interakcii s ľuďmi, naznačuje významnú potrebu tzv. funkčnej morálky⁶³, ktorá by okrem iného pomohla zachovať určitú úroveň transparentnosti toho, čím AI je a čím nie je. Keďže ľudia majú prirodzenú tendenciu pretvárať veci na ľudskú podobu, nástroje AI, ktoré sú najmenej transparentné, predstavujú najväčšie riziko.

Komunikácia o umelej inteligencii

Aby sme mohli objektívne prispieť k diskusii o umelej inteligencii a pomôcť jej napredovaniu, je nevyhnutné používať presný jazyk. To sa doteraz príliš nedodržiavalo a hoci sú novinári často (a oprávnene) kritizovaní za svoje chyby⁶⁴, ide o vážny problém aj medzi odborníkmi a akademikmi, pretože majú tendenciu spájať špekulácie s jasným vysvetlením⁶⁵. Do istej miery je to pochopiteľné, pretože na informovanie o nových objavoch a vývoji je užitočné používať známy jazyk⁶⁶ a metaforu. Nie je však správne, ak sa tým mätú neodborníci, ktorí sa potrebujú spoľahnúť na hodnoverné vyjadrenia. Okrem toho malé alebo začínajúce spoločnosti niekedy používajú prehnaný alebo nadnesený jazyk buď preto, aby zapôsobili na potenciálnych kupujúcich, alebo aby

⁶² Pozri <https://www.theverge.com/tldr/2018/4/17/17247334/ai-fake-news-video-barrack-obama-jordan-peelee-buzzfeed>.

⁶³ Wendell Wallach a Colin Allen, *Morálne stroje*: (Oxford: OUP, 2009).

⁶⁴ Pozri <https://futureoflife.org/2016/04/26/ai-journalism-goes-bad/>.

⁶⁵ Tento vynikajúci nedávny článok dôrazne kritizuje tieto a ďalšie trendy vo výskume ML: Lipton a Jacob Steinhardt, "Troubling Trends in Machine Learning Scholarship", 11. júla 2018, dostupné na <https://arxiv.org/abs/1807.03341>

⁶⁶ Marvin Minsky ich nazval "kufríkové slová".

zastrašili konkurenciu. Skutočnosť, že softvér je často trápne neefektívny⁶⁷ a že programátori si často nie sú istí, ako presne dosahujú výsledky, ktoré dosahujú, oprávnenne podnietila výzvy na väčšiu otvorenosť a odstránenie **čiernych skriniek** v mnohých dôležitých oblastiach využitia umelej inteligencie⁶⁸. Veľký pokrok možno dosiahnuť aj tým, že sa vyhneme pri AI reči, ktorá používa ľudské vlastnosti, nakoľko sa môže postupne z metafory zmeniť na skutočný opis. Táto úloha nie je jednoduchá, ale je dôležitá vzhľadom na to, ako náš jazyk ovplyvňuje naše vnímanie a chápanie⁶⁹. Môžeme presne povedať, že nástroje umelej inteligencie „zistujú“, „skenujú“, „spracúvajú“ a „fungujú“ bez toho, aby sme sa uchyľovali k poľudšteným výrazom, ako sú „rozpoznať“, „zvážiť“, „cítiť“ alebo „myslieť“. Umelá inteligencia má potenciál pomôcť riešiť niektoré z najväčších problémov sveta, ale bude si to vyžadovať jasnú komunikáciu, aby vlády, regulačné inštitúcie a iné organizácie mohli byť presvedčené o skutočnom potenciáli AI bez nutnosti po jeho pátraní v príťažlivých popisoch.

V tejto časti sme vyjadrili presvedčenie, že umelá inteligencia je v podstate nástrojom – aj keď sa používa na rozptýlenie, zábavu, podvod alebo násilie. V dôsledku toho musíme dospieť k záveru, že AI nie je vo svojej podstate ani pozitívna, ani negatívna, ale nikdy nie je ani neutrálna, pretože nevyhnutne obsahuje ľudské predsudky⁷⁰. Umelú inteligenciu možno potenciálne využiť na takmer akúkoľvek *úlohu*, akú si vieme predstaviť (nezabúdajme, že nie všetky ľudské činnosti možno zredukovať na úlohy) a využiť ju na takmer akýkoľvek cieľ. To však neznamená, že AI môže prevziať akúkoľvek *úlohu* v spoločnosti. Tu musíme urobiť zásadný rozdiel medzi *objektami* a *subjektami*. Martin Buber napísal o tomto rozlíšení známy text, v ktorom tvrdí, že so subjektom sa môžeme dynamicky zaoberať len preto, že v ňom stretávame slobodnú, autentickú bytosť, ktorú oslovujeme „ty“, a nie „to“⁷¹. S AI komunikujeme ako s objektom alebo „to“, zatiaľ čo AI často ovplyvňuje spôsob, akým komunikujeme so subjektmi alebo inými objektmi. Hoci AI bude čoraz viac *simulovať* subjekty, je nepravdepodobné, že by sme sa s ňou niekedy stretli ako so skutočne slobodným „ty“. Jedným zo spôsobov, ako pochopiť tento komplikovaný súbor interakcií, je vnímať

⁶⁷ Tento článok ponúka prenikavý pohľad na svet softvéru „zvnútra“: <http://tonsky.me/blog/disenchantment>

⁶⁸ Pozri <https://www.wired.com/story/ai-experts-want-to-end-black-box-algorithms-in-government/>.

⁶⁹ Pozri poznámku pod čiarou č. 162

⁷⁰ Ide o variáciu známeho prvého technologického zákona Melvina Kranzburga.

⁷¹ Martin Buber, *Ja a Ty* (Edinburgh: T & T Clark, 1937). Dôležité je, že to môže vyriešiť niektoré ťažkosti a zmätky karteziánskeho dualizmu, ktoré sa pokúšali vyriešiť iní, napríklad Herman Dooyeweerd.

AI ako určitý druh sprostredkovateľa alebo filtra medzi vzťahmi človeka s inými subjektmi a tiež rôznymi objektmi⁷². Interakcie s chatbotmi, ako je **Sophia**, a s AI hrajúcimi hry, ako je **Deep Blue**, sú výnimkami práve preto, že neslúžia žiadnemu väčšiemu účelu (pokiaľ ich samozrejme nevnímate z pohľadu *zábavy*). Prevažná väčšina AI pôsobí ako *sprostredkovateľ medzi subjektami* tým, že im pomáha efektívnejšie pracovať, komunikovať alebo si porozumieť⁷³.

Ak sú systémy umelej inteligencie v podstate nástrojmi, ktoré rozširujú alebo posilňujú dosah človeka, treba sa dôkladne zamyslieť nad tým, čo vlastne znamená byť človekom – a dokonca aj nad tým, ako by mala vyzeráť celá spoločnosť. Diskusie o umelej inteligencii sa totiž často končia ako diskusie o ľuďoch, pričom sa uvažuje o tom, kto alebo čo sme a ako môže technológia zvýšiť alebo znížiť ľudskú dôstojnosť⁷⁴. Za každým príkladom AI sa skrýva základná ľudská dynamika, ktorou sa treba zaoberať. Typickým príkladom je názor profesora MIT Maxa Tegmarka, ktorý tvrdí, že „musíme pochopiť zmysel života“, aby sme zaistili bezpečnú AI pre budúcnosť⁷⁵. Hoci AI výskumníci uznávajú dôležitosť takejto ľudskej dynamiky v pozadí AI, v súčasnosti existuje len malá zhoda v tom, čo presne tvorí ľudský rozkvet, a ešte menej o tom, ako by sa mal podporovať vo vzťahu k AI. Niektorí hovoria o otáznom koncepte tzv. **koherentnej extrapolácii voľby (Coherent Extrapolated Volition – CEV)**, ktorá považuje morálny pokrok za samozrejmosť a uvažuje o tom, ako by mohla vyzeráť všeobecne uznávaná morálka v budúcnosti, keď bude ľudstvo lepšie ako je teraz⁷⁶. Zatiaľ sa nedosiahol veľký pokrok, ale je čoraz zrejmejšie, že je potrebný pohľad z oblastí mimo umelej inteligencie, informatiky a vedy o mozgu. Z tohto dôvodu sa teraz pozrieme na niektoré výroky Biblie o ľudstve.

⁷² Jedným z najčastejších príkladov je pravdepodobne samotný internet.

⁷³ Situáciu komplikuje skutočnosť, že umelá inteligencia sa stáva jedným z niekoľkých vrstiev sprostredkovateľov. Napríklad internet je už teraz komplexným sprostredkovateľom medzi subjektmi (ktoré sú často anonymizované).

⁷⁴ Veľká časť tejto diskusie sa odohráva prostredníctvom vedeckej fantastiky; pozri nedávne populárne televízne seriály ako Čierne zrkadlo a Westworld.

⁷⁵ Max Tegmark, *Život 3.0*: (London: Allen Lane, 2017), 279.

⁷⁶ Eliezer Yudkowsky, *Coherent Extrapolated Volition* (Berkeley, CA: Machine Intelligence Research Institute, 2004). Táto koncepcia sa výrazne objavuje v knihe Bosstrom, *Superintelligence*.

3. Biblická analýza: pochopenie ľudskosti

Biblia poskytuje neoceniteľný pohľad na to, kým sme ako ľudia. V priebehu dejín ľudská kultúra a poznanie nadobúdali rôzne podoby a často napredovali, ale samotná ľudská prirodzenosť sa nezmenila. Technológie, ako je umelá inteligencia, môžu ľuďom pomôcť v mnohých veciach, ale ak nepochopíme svoje slabé stránky, účel a smerovanie, aj tie najpokročilejšie nástroje nás jednoducho len urobia efektívnejšími v opakovaní tých istých chýb, ktoré sme vždy robili. Na základe rád našich respondentov a ďalších výskumov sa v tejto časti zamýšľame nad ľudskou prirodzenosťou, pričom sa zameriavame na tri biblické témy: Imago Dei, pád a eschatológia. Najmä Imago Dei pomáha určiť, ktoré ľudské vlastnosti a charakteristiky by AI mala podporovať alebo posilňovať. Učenie o páde pomáha diagnostikovať, ako ľudské nedokonalosti a zlomyseľnosť ovplyvňujú vývoj a uplatňovanie umelej inteligencie. Napokon biblická eschatológia nám pomáha predvídať, predstaviť si a túžiť po našom konečnom ciele a kriticky uvažovať o rôznych budúcnostiach poháňaných AI.

Imago Dei (Obraz Boží)

Preskúmanie najlepších rozmerov ľudstva je nevyhnutné pre úlohu využitia nástrojov umelej inteligencie na posilnenie dobra a podporu ľudského rozkvetu. Odborníci na umelú inteligenciu (vrátane väčšiny našich respondentov) sa snažia analyzovať rozdiel medzi ľuďmi a počítačmi. V tomto úsilí sa bežne odvolávajú na slávne ľudské výtvy, ako sú Michelangelove obrazy, Bachove symfónie alebo Einsteinova teória relativity. Tento spôsob rozlišovania medzi človekom a umelou inteligenciou je neuspokojivý aj preto, že opomína väčšinu ľudí, ktorí kedy žili. Najdôležitejšie však je, že takéto povrchné hodnotenia veľkosti ľudstva zlyhávajú, pretože merajú úspechy odtrhnuté od ich účelu. Imago Dei nám pomáha lepšie pochopiť ľudský účel. Presvedčenie, že ľudia sú stvorení na obraz Boží, doteraz správne zaujímal ústredné miesto v kresťanskom uvažovaní o AI. Tvorivosť, rozum a morálka vo veľkej miere dominovali ako hlavné rozmery Imago Dei v poslednom tisícročí⁷⁷. Bez ohľadu na ich dôležitosť mali tieto rozmery možno väčšiu popularitu v novoveku (keď existovala väčšia sociálna konzistentnosť a štruktúra) ako dnes v roztrieštenom a pluralitnom svete, v ktorom sa AI presadzuje. Vzhľadom na nebezpečný stav ľudskej identity v postmodernom svete nie je náhodou, že sú ľudia čoraz častejšie pri-

⁷⁷ Je možné vo všeobecnosti povedať, že tvorivosť sa skúmala v renesancii, rozum vo vedeckej revolúcii a morálka v osvietenstve.

rovnávaní k počítačom. V dôsledku toho sa v tejto časti zameriame na Imago Dei z hľadiska *vzťahov, zodpovednosti a obetavej lásky*.

Podľa Biblie sú ľudia výslovne stvorení na obraz *vzťahového* Boha, z čoho vyplýva, že sme plne ľudskí len vtedy, keď sme v zmysluplnom *vzťahu* s druhými⁷⁸. Metafora kresťanského spoločenstva ako tela učí, že každý člen zohráva neoddeliteľnú úlohu⁷⁹. Aj ovocie Ducha sa vždy prejavuje vo kontexte vzťahov⁸⁰. To vyvoláva dôležité otázky pre vývoj nástrojov umelej inteligencie a vedie k záveru, že nemôže existovať jediná verzia „ideálneho človeka“, pretože každý má rôzne vlastnosti a dary v rôznej miere a usporiadaní. V dôsledku toho niektorí navrhujú, že je lepšie navrhnúť rad nástrojov AI na vykonávanie rôznych úloh, než sa pokúšať vyvinúť jediný nástroj, ktorý by úplne napodobňoval človeka⁸¹. To má dôležité dôsledky aj pre súčasné diskusie o „digitálnej osobnosti“ a „digitálnych subjektoch“, pretože tieto pojmy naznačujú, že je možné poznať niekoho mimo vzťahového kontextu⁸². Napokon skutočnosť, že ľudia sú stvorení pre vzťahy, môže pomôcť vysvetliť tendenciu k poľudšťovaniu a môže tiež objasniť zraniteľnosť ľudí voči počítačom, ktoré simulujú ľudí.

Ďalším dôsledkom toho, že ľudia sú stvorení na Boží obraz, je, že majú *zodpovednosť*. Boh je najvyšším, verným udržiavateľom celého stvorenia, ale zároveň zveril ľuďom jedinečnú zodpovednosť starať sa o stvorenie a vládnuť nad ním. Táto zodpovednosť je oveľa viac než len úloha alebo cieľ, vyžaduje si, aby celá ľudská bytosť pôsobila ako „zrkadlo“, ktoré súčasne zrkadlí Božiu zvrchovanosť smerom k stvoreniu a zároveň odzrkadľuje chválu celého stvorenia späť smerom k Bohu⁸³. Dôležitosť zodpovednosti v oblasti umelej inteligencie bola pravdepodobne najčastejším motívom v rozhovoroch, ktoré sme viedli. Niektorí z našich respondentov chápu svoju prácu s AI ako jasný príklad podmaňovania si zeme⁸⁴; a niektorí vnímajú svoju prácu s umelou inteligenciou skôr ako spôsob, ako ľuďom a spoločnosti slúžiť s láskou. Bez ohľadu na to existuje jasný rozdiel medzi navrhovaním nástrojov AI na pomoc pri zodpovednosti za múdre riadenie stvorenia a navrhnúť ich tak, aby vládli a ľudia sa mohli vyhnúť zodpovednosti. Už teraz je možné pozorovať drobné prejavy toho, ako sa ľudia zriekajú svojej zodpo-

⁷⁸ Genesis 1:26.

⁷⁹ 1 Korintťanom 12,12-31

⁸⁰ Galaťanom 5,22-23.

⁸¹ Briggs a Potgieter, "Machine Learning and the Questions It Raises", s. 478.

⁸² Olga Goriunova, "Digitálny subjekt: In: Theory, Culture and Society, Special Issue: People as Data as Persons: Transversal Post humanities (vyjde v roku 2018).

⁸³ Tom Wright, *The Day the Revolution Began* (Londýn: SPCK, 2016), s. 100.

⁸⁴ Genesis 1:28.

vednosti za rozhodovanie, či už prostredníctvom používania autonómnych zbraní, skríningu ľudských zárodkov, profilovania zamestnancov alebo skenovania obrazu zločincov. Čoraz častejšie platí, že ak umelá inteligencia povie, že rozhodnutie je správne, ľudia ho vykonajú. To nie je len definícia *nezodpovednosti*, ale zároveň to tlmí dynamiku života tým, že sa predpokladá, že ťažkým etickým rozhodnutiam sa dá vyhnúť alebo ich dokonca eliminovať⁸⁵.

Obetujúca sa láska Boha – ktorá vždy existovala v dynamických vzťahoch Trojice – sa rozliala navonok v akte stvorenia a bola naveky zosobnená v Ježišovej obeti na kríži. Keďže sú ľudia stvorení na tento Boží obraz, jednou z charakteristických črtí ľudí je schopnosť milovať spôsobom, ktorý berie do úvahy potreby druhých viac než seba samého. Kultúra vo všeobecnosti často oceňuje tento typ lásky, len ak je hrdinsky zobrazený v Hollywoode – dokonca aj hlboko potupné Ukrižovanie bolo premenené na veľkolepý čin hrdinstva a statočnosti. Iní odmietajú hodnotu obety v prospech empirických, vedeckých úspechov. Jeden vplyvný výrok o umelej inteligencii tvrdí, že „všetko, čo civilizácia ponúka, je výtvarom ľudskej inteligencie“⁸⁶.

Nech už svet hovorí o láske čokoľvek, Ježiš tvrdí, že niet väčšej lásky, ako položiť život za svojich priateľov⁸⁷. V rámci tejto logiky bola vdova, ktorá dala dva drobné, chválená viac ako štedrý darcovia desiatkov⁸⁸, tichý mýtnik bol ten, ktorý bol ospravedlnený pred Bohom⁸⁹, a malé deti sú vyzdvihované ako vlastníci Božieho kráľovstva⁹⁰. Ľudská veľkosť sa nenachádza v mohutných, pamätných úspechoch, ale v zdanlivo „malých“ skutkoch oddanosti, pokory a obety.

Keďže umelá inteligencia sa stáva čoraz bežnejšou, je dôležité pamätať na to, že láska vždy uprednostňuje toho druhého. Umelá inteligencia môže ľuďom pomôcť cítiť sa šťastnejšími, byť efektívnejšími, získať viac vedomostí a dokonca sa cítiť etickejšie, ale ak nezlepší ľudské vzťahy, je v konečnom dôsledku nesprávne nasmerovaná. Ľudia by preto mali byť veľmi opatrní pri snahe externe zabezpečiť alebo zau-

⁸⁵ Tento dokument sa síce zasadzuje za dôkladné pochopenie ľudskej zodpovednosti (a dôraz na ňu), ale nezaobrá sa podrobnosťami, ako by sa mali vytvárať algoritmy etického rozhodovania, pretože tie sa budú v rôznych kultúrach, kontextoch a spoločnostiach líšiť. V tejto oblasti sa už vykonalo veľké množstvo interdisciplinárnej práce, najmä v súvislosti s usmerneniami pre autonómne zbrane a samojazdiace autá.

⁸⁶ Pozri <https://futureoflife.org/ai-open-letter/>.

⁸⁷ Ján 15,13.

⁸⁸ Lukáš 21,1-4

⁸⁹ Lukáš 18,9-14.

⁹⁰ Matúš 19:13-14a

tomatizovať najbežnejšie a zdanlivo všedné spôsoby, ktorými sa v láske venujú druhým. Jednoduchý dar počúvania rýchlo nahrádza umelá inteligencia. Príkaz plakať s plačúcimi⁹¹ ohrozuje nástroje AI, ktoré zisťujú našu náladu a radia nám, ako ju napraviť. Prax pohostinnosti, pri ktorej človek otvára svoj domov, je vytlačaná virtuálnymi interakciami. Ak by *agapé* lásky bolo len ďalšou úlohou, na ktorej vykonanie je potrebná energia, potom by malo zmysel pokračovať v navrhovaní nástrojov umelej inteligencie, ktoré energiu šetria. Ale *agapé* láska nie je samostatná úloha, ktorú treba vykonať na konci dňa ako iné zložky voľného času. Je to niečo, čo treba *praktizovať a rozvíjať*, a často je najlepším spôsobom, ako to urobiť, umývanie nôh, ktoré nikto iný umývať nechce⁹².

Učenie o páde

Zatiaľ čo časť o Imago Dei skúmala dobrý aspekt ľudstva v stvorení, táto časť poukazuje na jeho nedostatky. Hlavnou obavou našich respondentov bolo, že sekulárne myslenie nie je schopné primerane zohľadniť alebo predvídať realitu nedokonalosti a zlomyseľnosti v ľudskej prirodzenosti a vo svete. Samozrejme, programátori a vývojári uznávajú, že počítačový systém môže trpieť poruchami a že zločinci niekedy zneužívajú dobrú technológiu na zlé účely. Vývoj umelej inteligencie však väčšinou sprevádza optimizmus, ktorý verí, že vytrvalé úsilie a vzdelávanie nakoniec pomôžu ľudstvu prekonať všetky problémy a zvrátenosti.

Biblia však vidí veci inak. Boh stvoril svet, ktorý bol „veľmi dobrý“, ale kvôli hriechu – čo je všetko, čo bráni vzťahu s Bohom – sa tento stav zmenil. Ľudstvo môže prirodzene rozpoznať entropiu, atrofiu, choroby, skazu a všetky druhy rozvratu ako odchýlky od ideálnej situácie, ale môže sa tiež tragicky zmieriť s myšlienkou, že tieto veci sú jednoducho votkané do základnej štruktúry vesmíru. Kľúčové je, že učenie o páde pomáha pochopiť napätie medzi želaným a skutočným správaním a pomáha kresťanom uvažovať o tom, ako toto napätie môže ovplyvniť vývoj a nasadenie umelej inteligencie. Na to je potrebné preskúmať *hlbku* aj *šírku* hriechu.

Hĺbka hriechu siaha až do samého jadra našej bytosti a nedá sa zahrnúť do binárneho systému „správneho“ a „nesprávneho“. Ježiš učil, že aj dokonalé „správne“ činy môžu byť hriešne, ak sú vykonané s nesprávnym postojom srdca. Od konkrétnych vonkajších hriechov je síce možné sa dištancovať, ale nikto nikdy nie je ďaleko od zvodu pýchy a

⁹¹ Rimanom 12,15.

⁹² Ján 13,1-17.

sebavedomia. V súvislosti s AI má táto pravda dva hlavné dôsledky. Po prvé, znamená to, že pokusy prekonať ľudské chyby a objaviť „dokonalú morálku“ prostredníctvom AI sú scestné. Strojom by sa totiž nikdy nemala prisudzovať dokonalosť, pretože ich vytvorili nedokonalí ľudia. Po druhé to znamená, že aj ten najlepší vývoj umelej inteligencie môže mať negatívne dôsledky. Niektoré z týchto dôsledkov sú spôsobené chybami alebo zaujatosťou programátorov. Zákernejšie sú však nástroje AI, ktoré sa zdajú byť mimoriadne dobré alebo užitočné, ale nakoniec odvrátia srdcia od Boha (napr. finančný nástroj, ktorý nakoniec zvýši chamtivosť, alebo nástroj na replikáciu hlasu, ktorý nakoniec umožní podvod)⁹³. Niektorí sa obávajú zotročenia AI prostredníctvom *útlaku*⁹⁴, ale my sa už stávame zotročenými nenápadnejšou cestou *posadnutosti*⁹⁵. Je celkom možné, že efektívnosť a vedomosti budú hlavnými modlami éry AI.

Okrem *hlbky* hriechu sa *všadeprítomnosť* hriechu dotýka každého kúta sveta. V mimoriadne individualistickej dobe je ľahké interpretovať pasáže ako Rimanom 3,23 ako obžalobu konkrétnych, osobných zlyhaní. Pavlovo posolstvo však v sebe nesie rozsiahlu univerzálnosť, pred ktorou sa nič nemôže skrýť. *Celé* stvorenie vzdychá po vykúpení, pretože pociťuje následky hriechu. To znamená, že s hriechom sa stretávame vnútorne aj navonok, individuálne aj štrukturálne. Preto tak ako vynikajúcu politiku alebo stratégiu môžu zmariť vonkajšie faktory, tak aj umelá inteligencia môže zlyhať v dôsledku chyby používateľa, poškodených údajov alebo falošných informácií. Je predstavitelné, že jedna strana, národ alebo kultúra by mohla vytvoriť skutočne produktívny rámec pre zapojenie sa do AI, ktorý by však mohol byť narušený alebo zničený zlým, hriešnym myslením alebo systémom. *Všadeprítomnosť* hriechu treba brať do úvahy aj v diachronickom zmysle. Jedným z veľkých klamstiev spojených s modernými mýtmi o neúprosnom pokroku (či už kapitalistickom, neodarwinistickom alebo dokonca „exponenciálnom“) je predstava, že samotná ľudská morálka sa môže neustále zlepšovať. Hoci je zrejmé, že väčšina ľudí na Západe už nedrancuje, neznásilňuje, nevypaľuje, nezatvára do väzenia ani nemučí iných ľudí,

⁹³ Je dôležité, že modloslužba alebo posadnutosť, ktorú uľahčujú nástroje umelej inteligencie, môže rásť oveľa rýchlejšie ako iné typy, pretože z definície zvyšujú efektívitu.

⁹⁴ Existujú oprávnené obavy z možného využitia umelej inteligencie na útlak, najmä v autoritárskych štátoch. Register sociálneho kreditu s podporou AI, ktorý zaviedla čínska vláda, je pravdepodobne najlepším príkladom účinného mechanizmu dohľadu a sociálnej kontroly, pozri <https://www.wired.co.uk/article/china-social-credit-system-explained>.

⁹⁵ Zápletky románov Georgea Orwella 1984 a Aldousa Huxleyho *Nádherný nový svet* tieto trajektórie živo vykresľujú.

netreba ísť ďaleko, aby sme odhalili moderné verzie v podobe sprenevery, ničenia životného prostredia, zneužívania detí, dlhového otroctva a týrania zvierat. Ľudstvo nie je vo svojej podstate „lepšie“, sme len „lepší“ vo vymýšľaní spôsobov, ako ospravedlniť naše nečestné skutky⁹⁶.

Na základnej úrovni sa všadeprítomnosť hriechu stretáva s oblasťou rozvoja umelej inteligencie, v ktorej sa pokrok, úspech, dobrosrdečnosť a dobré správanie jednoducho považujú za samozrejmosť. Človek musí brať do úvahy nielen vplyv individuálneho hriechu, ale aj hriechu v každom inom človeku a inštitúcii, s ktorými prichádza do kontaktu. Jedným z priamych dôsledkov pre vývoj AI by mohlo byť vyžadovanie navrhovania systémov takým spôsobom, ktorý *očakáva, že sa spravidla pokazia*, budú zneužitá a budú mať dopad na neočakávané zainteresované strany⁹⁷. Ak sa svet ani pred pádom nenazýval „dokonalým“, sotva by sme mali očakávať, že ho teraz môžeme urobiť dokonalým prostredníctvom umelej inteligencie⁹⁸.

Eschatológia

Okrem pochopenia účelu a hriešnosti ľudstva si holistický pohľad vyžaduje aj pochopenie smerovania a konečného cieľa ľudstva. Podľa Biblie je toto smerovanie ukotvené vo vykúpení, ktoré už začalo v osobe Ježiša a smeruje k najvyššiemu dobru nového stvorenia po skončení tohto veku. Dalo by sa dokonca tvrdiť, že jediným typom skutočného nezadržateľného rastu, ktorý je vo vesmíre možný, je rast v podobnosti Kristovi, ktorý bude mocou Ducha pokračovať po celú večnosť. Bez ohľadu na to, či sa prijíma lineárny alebo cyklický pohľad na čas, nie je nezvyčajné, že ľudia túžia po konečnom celi za hranicami času, a mnoho generácií si myslelo, že svet skončí spolu s nimi. Nie je prekvapením, že aj vo veľkej časti dialógu o umelej inteligencii sa objavuje túžba po inej budúcnosti a konečnom celi ľudstva. Viacerí respondenti nás vyzvali, aby sme zdôraznili závažnosť dlhodobých účinkov a potrebu cieľovo orientovaných trajektórií AI, a jedným z najlepších spôsobov, ako to urobiť, je zväžiť, čo hovorí Biblia o konečnom konci ľudstva.

Po prvé, Pavol jasne učí, že vzkriesení ľudia nebudú duchovia bez tiel⁹⁹.

⁹⁶ Podobný názor vyjadril aj C. S. Lewis v knihe *The Abolition of Man*: "Vzdelanie bez hodnôt, akokoľvek užitočné, robí z človeka skôr šikovnejšieho diabla.

⁹⁷ [Pozri https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmcomeds/363/36302.htm](https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmcomeds/363/36302.htm).

⁹⁸ Ortodoxní kresťania dlho chápali Adama a Evu skôr ako nevinné deti než ako dokonalých ľudí. Okrem toho niektorí poukazujú na to, že záhrada nemohla byť dokonalá, ak sa v nej nachádzal zvodný had a strom obsahujúci poznanie zla.

⁹⁹ 1 Korinťanom 15.

To má dôležité dôsledky pre rôzne programy, ktoré považujú ľudské telo za jednorazovú nepríjemnosť a dúfajú, že umelá inteligencia pomôže ľuďom, aby sa ho nakoniec zbavili. Po druhé, eschatologické obrazy v Biblii predpokladajú rozkvet zvyšku neľudského stvorenia. Tento bod má zásadný význam pre starostlivosť o zvieratá a životné prostredie, pretože sa zdá, že konečná symbióza s novým stvorením má byť vyústením ľudskej interakcie so stvorením v tomto živote¹⁰⁰. Po tretie, Biblia vykresľuje dynamické pan-etnické vzťahové spoločenstvo existujúce v novom stvorení. To spochybňuje snahy, ktoré predpokladajú bezproblémovú technologickú uniformitu, kompatibilitu alebo dokonca úplný „monizmus“¹⁰¹. Napokon Biblia zdôrazňuje význam jednoduchosti a čistoty¹⁰² v Božom kráľovstve, ktoré patrí malým deťom¹⁰³, ktorých hra podnecuje a charakterizuje dokonalý pokoj, ktorý tam spoznáme¹⁰⁴. To je úplne odlišné od niektorých sekulárnych príbehov, ktoré vyjadrujú snahu o rozsiahle vedomosti, efektívnosť a komplexnosť. Kresťania síce môžu byť presvedčení o Kristovom návrate, ale pokora a bdelosť sú najlepším postojom pri diskusii o tom, *ako* sa to stane¹⁰⁵. Pomôže nám umelá inteligencia zachrániť životné prostredie a privítať novú éru bez fosílnych palív, alebo bude jedinou možnosťou, ktorá nám zostane po tom, ako zničíme biosféru¹⁰⁶? Vráti sa Ježiš pred alebo po tom, ako našu planétu zasiahne super asteroid? Podobenstvo o pšenici a kúkolí môže kresťanom pomôcť zorientovať sa v zdanlivo protichodných správach o smerovaní sveta, pretože trvá na tom, že zlo aj dobro budú vo svete narastať až do Ježišovho návratu¹⁰⁷. To zna-

¹⁰⁰ Tradičné čítanie 2 Petra 3,10 má tendenciu zdôrazňovať ničivý charakter ohňa, ale viacerí vedci sa snažia obnoviť pravé čítanie ako "zušľachtujúci oheň". Pozri Richard Middleton, *Nové nebo a nová zem: (Grand Rapids: Baker Academic, 2014)*, s. 160-63.

¹⁰¹ Pozri Jan H. Naude, "Technological Singularity and Transcendental Monism: Journal of Futures Studies, 13.3 (2009), 49-58.

¹⁰² Efezanom 5,26-27.

¹⁰³ Matúš 19,13-14.

¹⁰⁴ Zachariáš 8,3-5.

¹⁰⁵ Podobne ako transhumanisti a technológovia precenili tempo "exponenciálneho" vývoja umelej inteligencie, ktorý prinesie nový vek, aj kresťania precenili úplný príchod Božieho kráľovstva. Je zaujímavé, že oboma skupinami sa ťahne aj (menší-nový) prúd fatalizmu v súvislosti s ničením životného prostredia. Niektoré skupiny fundamentálnych kresťanov v USA považujú ničenie životného prostredia za krok k ohláseniu Kristovho príchodu a niektorí futuristi veria, že biologický život bude nahradený, keďže stroje môžu fungovať na elektrinu vyrobenú zo slnečnej energie. Konečný zánik foriem života založených na uhlíku je to, čo podnecuje naliehavé hľadanie života mimo potreby biologických zdrojov.

¹⁰⁶ Pozri poznámku č. 230

¹⁰⁷ Matúš 13,24-30

mená, že ani strach, ani naivný optimizmus, ani apatia nie sú vhodnými spôsobmi myslenia, pretože kresťania sú povolaní k tomu, aby boli bdelí a pripájali sa k pôsobeniu Ducha všade tam, kde ho možno nájsť. Jedným z praktických spôsobov, ako žiť v tomto napätí, je pestovať teológiu prekvapenia¹⁰⁸. Tento spôsob nazerania na svet, zakorenený v často nečakaných Božích dielach vykúpenia, *aktívne očakáva*, že Boh bude robiť prekvapujúce veci, keď kresťania budú vo svete pôsobiť ako soľ a svetlo.

Teológia prekvapenia chráni pred prílišnou oddanosťou úzkoprsmým programom alebo plánom, pretože Božie varovania aj požehnania prichádzajú spôsobom, ktorý sa nedá predvídať. Čo sa týka umelej inteligencie, môže to znamenať, že kresťania nachádzajú skutočnú nádej na miestach, kde sa cítia najmenej pohodlne, a strach na miestach, kde to najmenej očakávajú. Dialóg o tom, po čom človek v konečnom dôsledku túži a v čo dúfa, môže byť silne povzbudzujúci a niektorí môžu zistiť, že tieto eschatologické témy predstavujú dobrý spôsob, ako zapojiť transhumanistov a technologov do zmysluplného rozhovoru. Verejný dialóg sa čoraz viac obracia k otázkam o tom, ako *by mala vyzerat'* ideálna spoločnosť, a kresťania by mali využiť túto príležitosť a pozerat' sa dopredu na to, ako *bude vyzerat'* dokonalá večnosť. Táto prax je veľmi náročná, pretože si vyžaduje aktívne nasadenie našej predstavivosti v spojení s tajomným pôsobením Ducha¹⁰⁹, ale práve preto je aj nekomerčne cennejšia ako čokoľvek, čo kresťania robia bez Božej pomoci¹¹⁰.

4. Trajektórie: dopady umelej inteligencie

Po zvážení niektorých kľúčových vlastností človeka a tiež pokročilých nástrojov umelej inteligencie, ktoré pomáhajú tieto vlastnosti posilniť, sa v tejto časti budeme zaoberať tým, že ľudské vzťahy, ktoré pôsobia „v pozadí“ využívania umelej inteligencie, sú najdôležitejším faktorom, ktorý je potrebné v tejto diskusii zohľadniť. V tejto časti budeme skúmať štyri široké oblasti, v ktorých majú účinky AI významný dopad na vzťahy. Tieto štyri oblasti sú *investície, zamestnanosť, regulácia a výroby/služby*. Keďže nástroje AI sa v spoločnosti čoraz viac uplatňujú, budú mať na vzťahy pozitívny *aj* negatívny vplyv. Štandardne budú mnohé dopady pravdepodobne do určitej miery negatívne, čo ešte

¹⁰⁸ To sa spája najmä s Lesslie Newbiginom.

¹⁰⁹ Moderná klasická kniha Toma Wrighta *Prekvapení nádejou* ponúka niekoľko inšpiratívnych myšlienok o tom, ako sa to môže prakticky prejavovať v živote veriacich.

¹¹⁰ Pozri Žalm 127,1.

viac upevní súčasné ideológie kapitalizmu, individualizmu a konzumizmu¹¹¹. Je však tiež možné, že nástroje umelej inteligencie pomôžu priniesť reformu, hoci si to bude vyžadovať cieľené a spoločné úsilie. Cieľom tejto časti je ukázať, ako sa tieto protichodné trajektórie môžu prejaviť v jednotlivých oblastiach.

Investície: akcionári, začínajúce firmy a univerzity

Hlavným prvkom – a hlavnou obavou našich respondentov – je rastúca nerovnováha a rozdiely v bohatstve a rizikách v spoločnosti. Nástroje umelej inteligencie umožňujú tým, ktorí disponujú kapitálom, využiť svoje zdroje v novej miere tým, že zvyšujú efektívnosť výroby a eliminujú mnohé náklady spojené s prácou. Môže sa dokonca stať, že nástroje umelej inteligencie by mohli zohrať úlohu pri kolapse čoraz menej funkčného kapitalistického systému, ako ho poznáme¹¹². Negatívne trajektórie AI vo vzťahu k investíciám (či už finančným, intelektuálnym alebo iným) sú silne spojené s korporáciami. Krutou realitou je, že väčšinu vývoja umelej inteligencie na Západe vedú spoločnosti zamerané na zisk¹¹³. Hoci je určite pravda, že mnohé nové vývojové trendy v oblasti AI vznikajú na akademickej pôde alebo v začínajúcich firmách, len málo z nich zostáva dlho oddelených od sveta korporácií. Príkladom je spôsob, akým **veľké technologické** spoločnosti vykúpili takmer všetkých konkurentov, aby si zabezpečili vlastný rast. Veľké technologické spoločnosti (**Big Tech**) nechávajú menšie spoločnosti prevziať väčšinu rizík inovácií a potom použijú svoj kapitál na získanie akýchkoľvek inovácií, ktoré sa ukážu ako úspešné. V tomto scenári hrajú rozhodujúcu úlohu akcionári a riaditelia, ktorí sa často usilujú predovšetkým o krátkodobý zisk¹¹⁴. Aj keď sa akcionári vzhľadom na svoje finančné investície bežne považujú za „vlastníkov“ spoločnosti,

¹¹¹ Pozri Calum Samuelson, *The Steering Wheel*: (Cambridge: The Jubilee Centre, 2018).

¹¹² Jednou zo zaujímavých alternatív, ktorú niektorí navrhujú, je zásadný prechod na platformové družstvá. Pozri <https://www.yesmagazine.org/social-justice/2018/04/20/when-robots-take-our-jobs-platform-cooperatives-are-a-solution>. Jedným z hlavných problémov je však otázka, kto poskytne počiatočný kapitál na rozbeh.

¹¹³ Realita je samozrejme iná v krajinách ako Čína, Rusko, Severná Kórea a iné autoritárske režimy. Pozri <https://www.technologyreview.com/2017/07/21/150379/china-plans-to-use-artificial-intelligence-to-gain-global-economic-dominance-by-2030/>.

¹¹⁴ Častým nedorozumením je, že riaditelia sú zo zákona povinní dosahovať finančný výnos pre akcionárov. Skôr sa od nich vyžaduje, aby konali v najlepšom záujme akcionárov, čo v konečnom dôsledku znamená robiť to, čo je pre spoločnosť najlepšie. Pozri <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2015/04/16/what-are-corporations-obligations-to-shareholders/corporations-dont-have-to-maximize-profits>.

nepodielajú sa na riziku v primeranej miere a väčšina z nich sa na prijímaných rozhodnutiach podieľa len veľmi málo¹¹⁵.

Alternatívne trajektórie by však v skutočnosti mohli prispieť k *zníženiu* nerovnosti, keďže umelá inteligencia sa stáva lacnejšou a dostupnejšou. Malé spoločnosti¹¹⁶ a organizácie môžu byť schopné ľahšie prispôbiť nástroje AI svojim špecifickým potrebám alebo dokonca zdieľať zdroje medzi sebou¹¹⁷. Rozdiel medzi týmito trajektóriami bude zahŕňať mnoho faktorov, ale môžu ho významne ovplyvniť akcionári, riaditelia a iní manažéri, ktorí sa snažia podporovať prosperitu ľudí. Pohľad na investície skôr ako na *angažovanosť* a odmenu skôr ako na *kvalitné vzťahy* by mohol pomôcť zabezpečiť, aby sa investície do výskumu a odbornej prípravy v oblasti umelej inteligencie uberali tým najlepším smerom. Vzhľadom na škandál s údajmi spoločnosti Facebook a spoločnosti Cambridge Analytica by ľudia aj organizácie urobili dobre, keby si uvedomili úlohu, ktorú pri úspechu spoločnosti zohráva dôvera, česť a reputácia, a nesústredili sa len na zisk. Kresťania môžu prispieť k tomu, aby sa investície v prospech dobra spoločnosti stali uskutočniteľnejšími a efektívnejšími. Mali by sa tiež snažiť rozšíriť víziu kultúry takýchto investičných praktík tým, že budú formulovať holistický a integrovaný model ľudského rozkvetu namiesto toho, aby sa zameriavali na jednotlivé otázky, ktoré môžu, ale nemusia súvisieť s hlavným presvedčením alebo vierou.

Zamestnanie/ práca: firmy, cirkvi a komunity

Existujú značné nezhody v otázke, či umelá inteligencia v konečnom dôsledku vytvorí alebo zruší pracovné miesta po tom, ako spoločnosť prejde „prechodným“ obdobím¹¹⁸. V každom prípade nemožno pochybovať o tom, že nástroje umelej inteligencie zmenia prostredie zamestnanosti. Môže sa dokonca stať, že práca alebo zamestnanie na plný úväzok sa vo vyspelejších ekonomikách stane minulosťou, čo viedlo k návrhom na určitý druh univerzálneho základného príjmu.

¹¹⁵ Pozri <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=52623>.

¹¹⁶ Väčšina spoločností v Spojenom kráľovstve je buď malých, alebo stredne veľkých (<250).

¹¹⁷ Jedným z problémov tejto možnosti je kvalita a veľkosť súborov údajov, ktoré majú tieto menšie spoločnosti k dispozícii.

¹¹⁸ Známa správa Oxford Martin School tvrdí, že 47 % pracovných miest v USA je ohrozených. Pozri Carl Benedikt Frey a Michael Osborne, "The Future of Employment: (Oxford: Oxford Martin School, 2013). Oveľa optimistickejšia je však nedávna správa spoločnosti Capgemini, ktorá tvrdí, že väčšina spoločností už vytvorila nové pracovné miesta vďaka umelej inteligencii; pozri <https://www.capgemini.com/se-en/service/artificial-intelligence-where-and-how-to-invest/>.

Napriek zavádzajúcim titulkom, ktoré tvrdia, že pracovníkov „prepúšťa stroj“¹¹⁹, je nevyhnutné si uvedomiť, že tieto zmeny sú stále výsledkom praktických ľudských činností a rozhodnutí¹²⁰. Cirkvi a spoločenstvá by si mali uvedomiť budúce príležitosti a začať brainstorming o tom, aká uspokojujúca a zmysluplná práca by sa dala vytvoriť bez potreby formálneho platu. Aj keby sa univerzálny základný príjem nikdy nestal realitou, v rastúcej „ekonomike práce na dohodu“ bude čoraz väčšia potreba rekvalifikácie a preškolenia, ktorú štát jednoducho nemôže plne uspokojiť. Negatívne scenáre predpokladajú, že spoločnosti budú v snahe dosiahnuť čo najvyššie zisky nahrádzať ľudských zamestnancov nástrojmi umelej inteligencie. Nie je prekvapením, že spoločnosti s najmenším vzťahovým kapitálom a súdržnosťou budú mať v tomto smere najmenšie výčitky. Hoci niektorí zamestnávateľia môžu tvrdiť, že zavádzajú AI bez toho, aby skutočne nahradili ľudských zamestnancov, účinok bude prakticky identický, pretože jednoducho postupne zrušia existujúce pracovné miesta, keď ľudia odídu alebo odídu do dôchodku. Tento proces vedú veľké spoločnosti a mnohé z malých a stredných firiem budú nútené nahradiť ľudských zamestnancov AI jednoducho preto, aby mohli konkurovať. Iróniou, ktorá sa často nepriзнаvá, je, že mnohé pracovné miesta so strednými príjmami sú v skutočnosti viac ohrozené, pretože odmeny za automatizáciu nízko platených pracovných miest (ako sú upratovačky a čističi) sú relatívne nízke, zatiaľ čo odmeny za automatizáciu stredne platených pracovných miest sú oveľa vyššie. Ďalším faktorom je klesajúca pôrodnosť vo väčšine západných krajín. Počet obyvateľov Spojeného kráľovstva sa počas priemyselnej revolúcie zdvojnásobil, čo znamenalo, že mnohí ľudia mali problém nájsť si prácu v dôsledku automatizácie v továrňach. V súčasnosti je však pôrodnosť v Spojenom kráľovstve len približne 1,76 dieťaťa na ženu, čo je pod tzv. mierou reprodukcie, ktorá je na úrovni 2,1¹²¹. V dôsledku toho majú niektorí zamestnávateľia problém nájsť kvalifikovaných zamestnancov, najmä v oblasti zdravotníctva a sociálnej starostlivosti a vzdelávania. V konečnom dôsledku sa môže stať, že najväčšou hrozbou nebude ani tak odstránenie práce vo všetkých oblastiach, ale ešte väčší rozdiel medzi ponížujúcou a uspokojujúcou prácou, čo povedie k nárastu nižšej triedy v spoločnosti. Ak je téza

¹¹⁹ Pozri <https://www.bbc.co.uk/news/technology-44561838>.

¹²⁰ V prípade uvedeného príbehu BBC je zrejmé, že počítačový systém prepustil zamestnanca len preto, že jeho nadriadený bol nedávno prepustený a nepredĺžil mu zmluvu.

¹²¹ Pozri <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/livebirths/bulletins/birthsummarytablesenglandandwales/2017>. Najhoršie je na tom Južná Kórea s mierou 1,05, pozri <https://www.economist.com/asia/2018/06/30/south-koreas-fertility-rate-is-the-lowest-in-the-world>.

Picketta a Wilkinsona správna, tento nepomer by bol v skutočnosti horší, ako keby sa celá spoločnosť ocitla v stave všeobecnej „nezamestnanosti“ a poberala základný príjem¹²².

Alternatívne cesty by mohli zahŕňať umelú inteligenciu, ktorá by nahradila práve tú najťažšiu a najponížujúcejšiu prácu, aby ľudia mohli vykonávať prácu, ktorá ich viac naplňa. Niektorí to označujú ako **rozšírenie inteligencie (intelligence augmentation- IA)**, pričom tvrdia, že konečným cieľom umelej inteligencie v súvislosti s prácou by malo byť skôr *vylepšenie* než nahradenie¹²³. Náklady s tým spojené si však budú vyžadovať, aby to zamestnávateľia ocenili viac ako len nahradenie pracovnej sily kapitálom. Tak ako Cadburys a Rowntrees v 19. storočí poskytovali zamestnanie ako prostriedok sociálnej integrácie a spoločenského dobra, bolo by dobré pre spoločnosť, keby v ére AI obnovila holistický a osvietený pohľad na podnikanie. Aby to bolo čo najudržateľnejšie, bude si to vyžadovať zámerné zapojenie firiem aj spotrebiteľov. Osvietení spotrebiteľia už teraz kladú vyššie priority na transparentnosť a autenticitu značiek a môžu naďalej uplatňovať svoj vplyv tým, že budú trvať na tom, aby spoločnosti okrem kvalitného tovaru poskytovali aj kvalitné zamestnanie. Osvietené firmy môžu považovať zamestnanosť za požehnanie pre spoločnosť a predstaviť si nové, vzájomne prospešné formy práce. Podobne ako pri pracovných miestach v továrňach, ktoré poskytovala spoločnosť Cadbury a ktoré si nevyžadovali žiadne špeciálne zručnosti, môžu riaditelia a manažéri pomôcť vytvoriť nové, zmysluplné pracovné miesta tým, že identifikujú a vyjadria vznikajúce potreby. Je možné, že mnohé z nich budú v „sektore duševného zdravia“, keďže manuálnu aj intelektuálnu prácu postupne preberajú stroje a počítače¹²⁴. V dôsledku nárastu práce na diaľku, dlhšieho dochádzania, zmlúv na prácu s nulovým počtom garantovaných hodín (špecifický typ práce na dohodu o výkone v Spojenom kráľovstve- poznámka prekladateľa) a samostatnej zárobkovej činnosti dnes práca trpí fragmentáciou a stratou vzťahovej súdržnosti. Nie je ťažké pochopiť, prečo sa duševné choroby stávajú takým vážnym problémom medzi pracovníkmi. Táto realita neposkytuje dobrý kontext pre zavádzanie AI, ale silný dôraz na vzťahy môže pomôcť podporiť AI pri obnovovaní zmysluplnéj a uspokojujúcej práci. Namiesto toho, aby zamestnávateľia dovolili, aby implementácia AI zvýšila roztrieštenosť práce, môžu sa zamerať na jej využitie na zlepšenie ľudských vzťahov a zníženie úrovne duševných ochorení¹²⁵. Možno tak,

¹²² Kate Pickett a Richard Wilkinson, *The Spirit Level: (London: Penguin, 2010)*.

¹²³ <https://medium.com/@mijordan3/artificial-intelligence-the-revolution-hasnt-happened-yet-5e1d5812e1e7>

¹²⁴ **Pozri** <https://sloanreview.mit.edu/article/planning-for-the-future-of-work/>.

¹²⁵ **Pozri** <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/feeling-it/201208/connect-thrive>.

ako fyzické choroby a zdravotné riziká na pracovisku viedli k zavedeniu funkcií HR, epidémia duševných chorôb by mohla viesť k vzniku nových profesií, ktoré sa proaktívne a dynamicky zameriavajú na emocionálnu pohodu (namiesto toho, aby primárne reagovali na duševné choroby). Vďaka hlbokému odkazu, ktorý obklopuje prácu a povolanie v celej kresťanskej histórii¹²⁶, existuje obrovská príležitosť pre filantropické kresťanské vedenie v rámci podnikania v bezprecedentnom veku umelej inteligencie.

Regulácia: veľké dáta, veľké technológie, štáty a životné prostredie

Keď bol v roku 1982 definitívne zrušený telekomunikačný monopol AT&T, rozhodnutie nebolo prijaté preto, že by sa vláda USA obávala jeho moci alebo politického vplyvu, ale preto, že monopol nebol dobrý pre hospodársku súťaž vo všeobecnosti. Dnes majú niektoré štáty skutočne dôvod obávať sa obrovskej moci veľkých technologických spoločností, ale zároveň im chýbajú prostriedky na uplatňovanie právnej disciplíny, pretože globalizácia spôsobila, že mnohé aspekty sveta korporácií sa ocitli mimo účinnej kontroly súčasných vládnych štruktúr.

Ak bude vývoj umelej inteligencie pokračovať súčasnou trajektóriou, spoločnosť budú možno čoraz viac riadiť technologické firmy, a nie politické vlády¹²⁷. Najdôležitejším aspektom je tu používanie, kontrola, ochrana a súkromie údajov. Pri všetkých dobrých úmysloch, ktoré stoja za snahou o „otvorené“ dáta a ich sprístupnenie všetkým, dochádza k základnému nepochopeniu povahy údajov. Údaje nie sú užitočné pre každého a veľká časť údajov zhromaždených veľkými technológiami by pre väčšinu ľudí nemala žiadny význam. Dôvodom, prečo väčšina jednotlivcov bez výčitiek svedomia poskytuje svoje údaje, je to, že pre nich nie sú vo svojej podstate cenné. V 19. storočí pôvodní obyvatelia nemali z ropy, ktorú mali pod nohami, žiadny úžitok, pretože nevlastnili žiadne spaľovacie motory, a už vôbec nie rafinérie na spracovanie ropy. Jednoducho povedané, nie všetky údaje sú rovnaké. V snahe o zverejnenie údajov teda existuje zásadná nerovnováha motivácií. Nedávne zavedenie **všeobecného nariadenia o ochrane údajov (GDPR)** je

¹²⁶ Pozri Darrell Cosden, *A Theology of Work*: (Eugene, OR: Wipf & Stock, 2006); pozrite tiež Calum Samuelson, *The Enduring Power of Vocation* (Cambridge: Jubilee Centre, 2017).

¹²⁷ Existujú však optimistické predpovede, že veľké technologické monopoly budú pod drobnohľadom rôznych regulačných orgánov a nakoniec budú rozbité vládou protimonopolnou legislatívou; pozri <https://www.economist.com/business/2018/04/26/americas-antitrust-apparatus-prepares-to-act-against-big-tech>.

síce dobrým krokom pri riadení zhromažďovania osobných údajov, ale neprimerane postihlo malé firmy, ktoré nemali zdroje ani zamestnancov na vykonanie všetkých potrebných zmien, a pôsobilo to skôr ako symbolické potrestanie spoločností, ktoré sú skutočne významné¹²⁸. Pokiaľ budú hlavnými cieľmi zisk firiem a národný HDP, bude regulácia umelej inteligencie charakterizovaná napätými vzťahmi medzi firmami a regulačnými orgánmi.

Napriek tomu, že regulácia veľkých technológií je v súčasnosti mimoriadne náročná, je možné si predstaviť perspektívu, v ktorej sofistikovaná analýza údajov výrazne zefektívni vzťahy medzi firmami a štátmi tým, že poskytne vynikajúce a včasné informácie na plánovanie politik. Dvaja potenciálni príjemcovia tohto scenára sú prírodné prostredie a budúce generácie. Keďže väčšina elektrickej energie sa dnes distribuuje prostredníctvom zastaraných sietí, umelá inteligencia môže výrazne zlepšiť efektívnosť spotreby energie¹²⁹. Napriek tomu musí existovať jasná stratégia, aby sa tieto zisky premietli do životného prostredia a neskončili len v štátnej pokladnici, v rukách energetických spoločností alebo dokonca samotných spotrebiteľov. Vyvíja sa niekoľko povzbudivých snáh o využitie umelej inteligencie v prospech planéty¹³⁰, ale úspech bude najpravdepodobnejší, ak sa verejnosť rozhodne tieto snahy podporiť. Aby budúce generácie mohli využívať výhody, ktoré je umelá inteligencia schopná priniesť, bude musieť technologický priemysel čeliť rôznym neefektívnym a samoúčelným tendenciám – najmä pokiaľ ide o kvalitu a spoľahlivosť¹³¹.

Jedným zo spôsobov, ako by mohli regulačné orgány pomôcť, je vytvoriť systém „povolení na zamestnanie“ podobný tým, ktoré sa zavádzajú na kontrolu emisií uhlíka¹³². Takéto povolenia predstavujú ekonomicky efektívnu metódu regulácie trhu tým, že umožňujú nahradiť pracovné miesta firmám, ktoré majú na to povolenie. To by znamenalo, že spoločnosti, ktoré dosahujú značné zisky z nástrojov umelej inteligencie, ktoré plnia alebo nahrádzajú ľudské pracovné miesta, by museli platiť peniaze na uľahčenie ľudskej práce inde – čím by sa kompenzoval celkový úbytok ľudských pracovných miest. V tomto systéme veľké

¹²⁸ Pozri <https://www.business-money.com/announcements/forum-fears-new-data-protection-bill-could-damage-small-businesses/>.

¹²⁹ Pozri <https://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/artificial-intelligence-will-revolutionize-energy-industry/>.

¹³⁰ Jedným z príkladov je nedávne založenie AI for Earth spoločnosti Microsoft; <https://www.microsoft.com/en-us/ai/ai-for-earth>.

¹³¹ Pozri poznámku pod čiarou č. 197

¹³² Ellerman, A. D., & Buchner, B. K. (2007). Systém obchodovania s emisiami Európskej únie: (1): Vznik, prídelenie a prvé výsledky. Review of Environmental Economics and Policy Prevzaté z <https://academic.oup.com/reep/article/1/1/66/1548600>.

spoločnosti, ktoré si môžu dovoliť kúpiť „povolenia na zamestnávanie“ (ktorých je obmedzený počet), tak urobia na základe toho, koľko ľudí by mohli zamestnať v pomere k ich ziskom a hrubému výpočtovému výkonu/kapacite¹³³. Tí, ktorí si nemôžu dovoliť kúpiť povolenia, sa rozhodnú poskytnúť viac pracovných miest pre zamestnancov priamo (ktorí by mohli pracovať na zefektívnení svojej umelej inteligencie, aby spotrebovali menej počítačového výkonu) alebo nepriamo prostredníctvom charitatívnych účelov a fondov. Tento systém je variáciou návrhov na „daň z robotov“, ale ponúka výhody v tom, že poskytuje určitý spôsob merania menej hmatateľnej produktivity AI a umožňuje vyjednávanie medzi firmami, aby sa upravila cena povolení (namiesto toho, aby riadiaci orgán jednoducho stanovil ľubovoľnú a pevnú výšku dane)¹³⁴. Hoci bude ťažké zaviesť akúkoľvek formu „dane z robotov“, oplatí sa o ňu usilovať, kým je v počiatočnom štádiu vytlačania ľudskej práce, aby bolo možné odstrániť chyby s minimálnymi vedľajšími škodami.

Produkty/služby: efektívnosť, zábava a únik

Hoci sa nástroje umelej inteligencie neobmedzujú len na produkty alebo služby poskytované zákazníkom, pre mnohých ľudí v spoločnosti sú to najčastejšie rozhrania s umelou inteligenciou. Aj keď sa zdá, že primárna forma interakcie s AI je pre väčšinu ľudí relatívne nízka, napríklad prostredníctvom inteligentných zariadení v domácnosti alebo prediktívnych algoritmov na sociálnych sieťach, stále môžu mať významný vplyv na to, ako vnímame a chápeme sami seba. Pokiaľ ide konkrétne o AI, je mimoriadne potrebné, aby si verejnosť uvedomila skutočnosť, že je *súčasne zákazníkom aj produktom*. Väčšina bežných aplikácií umelej inteligencie sa poskytuje „zadarmo“, ale v skutočnosti spoločnosť zarába na tom, že ľudia tento nástroj používajú. Tak ako domorodé skupiny ľudí nedokázali vnímať, že stoja na „čiernom zlate“, mnohí používatelia AI nedokážu vnímať „zlato“ vo svojej každodennej technologickej spotrebe.

Súčasný vývoj umelej inteligencie zahŕňa mnoho nástrojov, ktoré fungujú s určitým druhom vstavanej závislosti od spoločnosti – či už ide o dôveru spoločnosti Apple pri ukladaní fotografií do iCloudu alebo

¹³³ Je potrebné poznamenať, že dátové centrá spoločností sa často nachádzajú v iných jurisdikciách ako ich centrály alebo miesta zamestnania ľudí. Túto skutočnosť budú musieť regulačné orgány zohľadniť, najmä ak sa prekračujú medzinárodné hranice.

¹³⁴ Ekonómovia považujú tieto typy systémov povolení za žiaduce alternatívy daní, pretože umožňujú efektívnejšie fungovanie trhu. Povolenia určujú ponuku a umožňujú trhu prispôbiť cenu. Ďalšia možnosť zahŕňa určitý typ stanovenia cien hraničných nákladov.

závislosť od súčasných finančných inštitúcií pri vykonávaní platieb. To, samozrejme, môže zmeniť vzťah medzi zákazníkmi a firmami na vzťah rezignovanej závislosti namiesto slobodne zvolenej lojality. Čo je však dôležitejšie, mení sa tým spôsob, akým mnohí jednotlivci vnímajú používanie nástrojov umelej inteligencie. Namiesto toho, aby sa ľudia cítili zásadne posilnení nástrojom, ktorý im môže pomôcť dosiahnuť naplánované úlohy, čoraz častejšie sa vyjadrujú, že sa cítia uväznení v kolobehu plnenia úloh, ktoré v prvom rade nikdy nemali v úmysle vykonávať. Keďže umelá inteligencia naďalej zvyšuje efektivitu, zábava aj únik sa stanú obľúbenými reakciami na zvýšený mimopracovný čas, ktorý ľudia zažívajú, a nebude vždy ľahké ich od seba odlíšiť. Jednou z vážnych obáv je rastúca popularita sexuálnych robotov, ktoré môžu byť najrelevantnejším príkladom sily simulácie, o ktorej sme hovorili vyššie¹³⁵. Bez morálneho vedenia budú mnohí ľudia používať nástroje umelej inteligencie, ktoré nakoniec skôr znížia ich vlastnú ľudskosť, než aby ju povýšili.

Najlepšie produkty a služby poháňané umelou inteligenciou budú preto tie, ktoré podporujú ľudský rozkvet posilňovaním sebakontroly jednotlivcov a ich vzťahov s inými ľuďmi. Aby sa to mohlo uskutočniť, ľudia budú musieť prehodnotiť jazyk „práv“ a „želaní“ v individualistickej, konzumnej spoločnosti, ktorá nebola schopná vytvoriť spoločnosť, akú sľubovala. Niekoľko skupín urobilo v tejto oblasti dôležité kroky¹³⁶, pričom kľúčovým zistením je, že nástroje umelej inteligencie najlepšie pomáhajú ľuďom dosahovať vopred stanovené ciele, na rozdiel od ich pomoci pri určovaní toho, aké tieto ciele sú. To je rozdiel medzi vstupom na webovú stránku s cieľom kúpiť konkrétny výrobok a nechať nákupné algoritmy pomôcť nájsť ten najlepší, oproti vstupu na webovú stránku s nutkaním kúpiť čokoľvek, čo uspokojí, a nechať algoritmy určiť, čo presne to je. Prispôsobenie reklamy a zábavy môže byť mimoriadne užitočné, ale ak nie je v súlade s pozitívnymi ľudskými vlastnosťami, ako je zodpovednosť a obetavá láska, môže v konečnom dôsledku ľudí rozptyľovať alebo im dokonca škodiť.

¹³⁵ Pozri <https://www.forbes.com/sites/susannahbreslin/2018/01/30/paris-sex-doll-brothel-france/>.

¹³⁶ Pozri <http://humanetech.com/>.

5. Čím sa môže stať umelá inteligencia: aplikácia

Rôzne skupiny už poskytli mnoho dobrých rád týkajúcich sa vývoja a nasadenia umelej inteligencie¹³⁷. Táto časť sumarizuje a rozširuje súčasné myslenie tým, že ponúka niekoľko praktických, všeobecných usmernení pre prácu s AI vo svetle predchádzajúcej biblickej úvahy, ktoré sú použiteľné na úrovni odborníkov aj neodborníkov.

Usmernenia

a) Ovládanie

Znamená to používať nástroj spôsobom, ktorý je najúčinnjší, najbezpečnejší a najvýhodnejší. Udieranie sa do prstov je bolestivým a nevýhodným výsledkom používania kladiva bez majstrovstva. Čím je nástroj zložitejší, tým viac praxe je potrebnej na jeho zvládnutie. Hoci ľudia majú tendenciu predpokladať, že rýchlo zvládnu svoje „inteligentné“ nástroje, ako sú napríklad smartfóny, častejšie sú to oni, kto „ovládajú“ nástrojmi¹³⁸. Základným ukazovateľom je zváženie toho, ako používanie nástrojov umelej inteligencie môže alebo nemusí zasahovať do najdôležitejších vzťahov v našom živote. Skutočné ovládanie nástrojov AI pomôže usmerniť a využiť najbystrejšie nápady ľudí, namiesto toho, aby im len poskytlo viac peňazí, voľného času alebo informácií.

b) Zodpovednosť

Vývojárom môže zodpovednosť pomôcť zmierniť chyby v programoch a eliminovať stratu času spôsobenú chybami, ktorým sa dá predísť – čo je obzvlášť dôležité pri práci s obrovským množstvom údajov charakteristických pre umelú inteligencia. Pre koncových používateľov AI zodpovednosť znamená, že ich zapojenie do práce s nástrojmi AI by malo byť v kontexte vzťahov s ostatnými, ktorí majú prístup k rovnakej AI a poznajú ju, a kde sa vedú úprimné rozhovory o vplyve tejto technológie. V tomto kontexte môže zodpovednosť pôsobiť ako protiváha izolačných účinkov na jednotlivcov, ktorí prostredníctvom AI hľadajú napríklad spoločnosť, zábavu alebo únik. Keďže AI sa riadi informáciami, môže ľahko vytvárať správy o jej používaní (napr. správy o množ-

¹³⁷ Len jeden príklad nájdete v správe AI Now: https://assets.ctfassets.net/8wprhvn-pfc0/1A9c3ZTCZa2KEYM64Wsc2a/8636557c5fb14f2b74b2be64c3ce0c78/_AI_Now_Institute_2017_Report_.pdf.

¹³⁸ Pozri Guy Brandon, Digitally Remastered: (Edinburgh: Muddy Pearl, 2016).

stve „času stráveného na obrazovke“ s chatbotom)¹³⁹. Je však obzvlášť dôležité, aby bola zodpovednosť silnejšia ako len dohľad; zodpovednosť si vyžaduje obojstrannú komunikáciu zakotvenú vo vzťahoch. To sa najlepšie dosiahne, keď sa jednotlivец dobrovoľne a aktívne zúčastňuje na činnosti skupiny, ktorá sa výslovne usiluje o spoločné dobro všetkých svojich členov. Prakticky by tento typ zodpovednosti mohol pozitívne formovať vývoj „inteligentných“ verejných zariadení, bezpečnostných systémov a domovov dôchodcov; zdieľaných autonómnych áut, softvéru s otvoreným zdrojovým kódom, platforiem ML¹⁴⁰, zábavných a rekreačných parkov¹⁴¹ a pozemkov vybavených nástrojmi/senzormi umelej inteligencie. Okrem toho by miestne cirkvi mohli ponúkať workshopy, školenia alebo spoločné zdroje o nástrojoch AI, ktoré by mohli využívať všetci členovia zboru.

c) Rozmanitosť

Predsudky sú v oblasti umelej inteligencie veľkým problémom a nie je žiadnym tajomstvom, že mnohí z najlepších vývojárov umelej inteligencie sú mladí bieli muži, často prepojení s okruhom elitných inštitúcií¹⁴². Trénované algoritmy by si možno nikdy nemýlili černochoch s gorilami, keby v spoločnosti Google bola rozumnejšia etnická diverzita¹⁴³. Okrem toho súčasná atmosféra vývoja umelej inteligencie má tendenciu podporovať typ „homogénneho myslenia“, ktoré môže byť netvorivé a stagnujúce, aj keď nie je predpojaté¹⁴⁴. Úmyselná diverzita môže túto atmosféru spochybníť tým, že čerpá z rôznych perspektív a nápadov, aby identifikovala, formulovala a riešila problémy múdram a kreatívnym spôsobom¹⁴⁵. Keďže múdrosť zahŕňa viac než len tech-

¹³⁹ Jeden nový chatbot je medzi tínedžermi mimoriadne obľúbený: <https://replika.ai>

¹⁴⁰ Pozri <https://www.tensorflow.org/>.

¹⁴¹ Pozri <https://www.technologyreview.com/2018/07/13/2471/forget-about-vr-in-the-living-room-this-summer-its-on-waterslides-and-in-arcades/>.

¹⁴² Nedávno sa to dostalo do centra pozornosti, keď spoločnosť Google vyhodila Jamesa Damorea za "udržiavanie rodových stereotypov". Pozri <https://www.vox.com/identities/2017/8/8/16106728/google-fired-engineer-anti-diversity-memo>. Pozri tiež <https://www.nytimes.com/2017/08/07/business/google-women-engineer-fired-memo.html>.

¹⁴³ V čase incidentu bolo 60 % zamestnancov spoločnosti Google bielej pleti, 31 % ázijskej a len 2 % čiernej pleti. Pozri poznámku pod čiarou č. 60 vyššie.

¹⁴⁴ Medzi najvplyvnejšie inštitúcie v oblasti umelej inteligencie patria MIT, Stanford a Cambridge; pozri <https://www.forbes.com/sites/mariyayao/2017/05/01/dangers-algorithmic-bias-homogenous-thinking-ai/?sh=4464d3ec70b3>.

¹⁴⁵ Hoci môžu skupiny v tomto procese výrazne pomôcť, stroje v súčasnosti veľmi zle vyjadrujú, prečo je niečo vlastne problém. Umelá inteligencia sa čoraz častejšie využíva v niektorých oblastiach akademického prostredia s doktorandmi, ale do veľkej

nické znalosti alebo množstvo informácií, ľudia bez odborných znalostí daného systému umelej inteligencie môžu aj tak prispieť neoценiteľným pohľadom na celý projekt. Napriek súčasným prekážkam rozmanitosti v spoločnosti by najmä kresťania mali byť povzbudení celo-národnosťou víziou večnosti v novom stvorení a pracovať na formovaní tvorivých a múdrych aplikácií AI.

d) Transparentnosť

Vnútorne fungovanie aj konečné účely nástrojov umelej inteligencie sú často do istej miery neprehľadné¹⁴⁶. To môže spôsobiť, že takéto nástroje sú vo všeobecnosti menej účinné, a tiež umožniť prepašovanie niektorých pochybných funkcií. Kladivo má jasný účel zatíkať klince. Ale algoritmy používané spoločnosťou Amazon, ktoré údajne pomáhajú zákazníkom nájsť produkty, majú za cieľ aj to, aby zákazníci míňali peniaze. Do značnej miery vďaka fenoménu **Uncanny Valley** výrobcovia zaznamenali úspech pri výrobe robotov vybavených umelou inteligenciou v podobe zvierat namiesto ľudí¹⁴⁷, ale nie vždy bol jasný ich účel. Monitorujú predovšetkým životné funkcie, alebo zabávajú? *Poskytujú* predovšetkým informácie alebo ich *zhromažďujú*? Aj keď sú možno menej problematické ako realistické humanoidné roboty, čoraz realistickejšie zvieracie roboty stále predstavujú vážne porušenie autenticity, a to aj preto, že sú často určené starším ľuďom alebo ľuďom s poruchami učenia, ktorí môžu byť menej schopní rozoznať, s čím komunikujú¹⁴⁸. Okrem účelu experimentovania alebo zábavy nie je dôvod, aby roboty vybavené umelou inteligenciou zneli alebo vyzerali ako ľudia *alebo* zvieratá¹⁴⁹.

miery sa spolieha na kontext toho, čo už bolo preskúmané a určené ako platné. Inými slovami, systém umelej inteligencie by nespochybnil dobre zavedené teórie, ako to urobil Einstein a iní.

¹⁴⁶ Pozri slovník pojmov.

¹⁴⁷ Je ťažkou a spornou dilemou, či zvieratá klasifikovať viac ako subjekty alebo objekty, ale zdá sa, že Biblia túto dichotómiu prekonáva tým, že zvieratá považuje za typ podriadeného a nezodpovedného subjektu; dokonca aj osly majú sobotný odpočinok a vól nesmie mať náhubok pri mlátení obilia (Dt 5, 14 a 25, 4). Dáva to dobrý zmysel, ak chápeme náš vzťah so zvieratami skôr ako podobný než rozdielny. Koniec koncov, zvieratá aj ľudia majú "živé duše". Pozri Gn 2, 7 a 2, 19, kde sa slovo "nefeš" používa na označenie zvierat aj človeka.

¹⁴⁸ Skutočnosť, že roboty ako **Paro** prinášajú pozitívne zlepšenie „úrovne pohodlia“ v domovoch dôchodcov, je trochu zavádzajúca, pretože sa neporovnávajú s ľudskou alebo zvieracou spoločnosťou; sú doslova lepšie ako nič. Pozri <https://www.thelancet.com/journals/lan eur/article/PIIS14744422%2813%2970206-0/fulltext>.

¹⁴⁹ Preto sa roboty poháňané umelou inteligenciou, ako napríklad Jibo (ktorý sa nepodobá ani na človeka, ani na zviera), javia ako najmenej problematická možnosť.

e) Presnosť

Programovanie a vývoj umelej inteligencie často zahŕňa viac pokusov a omylov ako presných alebo priamych ciest ku konečnému cieľu – najmä pri práci na veľkých projektoch s mnohými členmi tímu¹⁵⁰. V dôsledku toho je naliehavo potrebná jasnosť a jednoduchosť¹⁵¹ v procese navrhovania nástrojov umelej inteligencie, čo si často vyžaduje agilné, účelovo vytvorené programy konštruované od základu (namiesto recyklácie neefektívneho kódu z iných projektov alebo aplikácií). Okrem toho je potrebná precíznosť v súvislosti so spôsobmi, akými sú nástroje umelej inteligencie prezentované a používané spotrebiteľmi. Ak si zoberieme širší príklad z vývoja smartfónov, dnešné modely slúžia ako budíky, fotoaparáty, barometre, hudobné prehrávače, kalendáre a niekedy dokonca aj telefóny! Takéto spájanie, ak by sa odzrkadlilo vo vývoji a používaní AI, by mohlo sťažiť posúdenie toho, ako efektívne nástroj skutočne plní úlohy alebo slúži svojim používateľom (pomáha **Alexa** niekomu byť produktívnejším alebo len viac zaneprázdneným?). Okrem toho impozantnosť mnohých nástrojov umelej inteligencie môže viesť k vzniku zbytočných funkcií, ktoré ťažia z toho, že sú novinkou (napr. **Siri** naprogramovaná na rozprávanie vtipov). Preto bude rozhodujúce zvyšovať presnosť, pokiaľ ide o účely nástrojov umelej inteligencie, čo tiež pomôže vývojárom lepšie predvídať neočakávané dôsledky, keďže sa budú zameriavať na možné zlyhanie jednej funkcie namiesto možného zlyhania viacerých funkcií.

f) Posilnenie

Nástroje umelej inteligencie by mali najčastejšie umožňovať *zlepšenie* konkrétnych ľudských úloh, a nie ich nahradenie¹⁵². Ako už bolo uvedené vyššie, existuje zaujímavý potenciál, ako možno pomocou AI zvýšiť zmysluplnosť každodennej práce. Ďalším významným spôsobom, ako môžu nástroje AI posilniť postavenie, je pomoc ľuďom so zdravotným postihnutím¹⁵³. To si bude pravdepodobne vyžadovať úzku komunikáciu medzi vývojármi a používateľmi so zdravotným postihnutím, aby sa

¹⁵⁰ Pozri <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2017/09/saving-the-world-from-code/540393/>.

¹⁵¹ Programátori označujú tento typ kódu ako „elegantný“, pretože plne spĺňa svoj účel minimálnym spôsobom.

¹⁵² Opäť sa tu objavuje myšlienka rozšírenia inteligencie, ktorá zdôrazňuje potrebu zachovať určitý ľudský dohľad nad rôznymi úlohami, a nie ich úplne zveriť umelej inteligencii.

¹⁵³ Pozri <https://www.abilitynet.org.uk/news-blogs/how-ai-could-transform-lives-disabled-people> a <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2018/05/07/using-ai-to-empower-people-with-disabilities/>.

zabezpečilo, že nástroje AI skutočne posilňujú ich postavenie, a nie im len okrajovo pomáhajú a/alebo ich frustrujú. Niektorí zdôraznili výhodu vývoja širokej škály veľmi úzkych nástrojov umelej inteligencie, z ktorých každý posilňuje postavenie ľudí odlišným spôsobom, namiesto vynakladania zdrojov na cieľ **AGI**, ktorá sa snaží napodobniť všetko, čo sa týka ľudí¹⁵⁴. Vzhľadom na časovú náročnosť prispôsobovania bude skutočné posilnenie AI pre vývojárov pravdepodobne menej ziskové, a preto si bude vyžadovať značné lobovanie a podporu. Osvietení spotrebiteľia môžu čoraz viac požadovať, aby nástroje poháňané umelou inteligenciou, ktoré využívajú, boli plne dostupné aj pre menej zdatných členov spoločnosti.

g) Účinnosť

Spoločnosť bude aj naďalej profitovať zo zvyšovania efektívnosti, ktoré prinášajú nástroje umelej inteligencie, ale väčšina procesov, v ktorých tieto nástroje fungujú, môže byť v skutočnosti oveľa efektívnejšia, ako zvyčajne je¹⁵⁵. Je to do značnej miery spôsobené tým, že myslenie v oblasti technológií sa zameriava viac na dosiahnutie funkčnosti ako na zabezpečenie čo najefektívnejšieho fungovania. Našťastie sa toto myslenie začína meniť (čiastočne vďaka blížiacemu sa úpadku **Mooreovho zákona**) a hoci to bude náročné na prácu, proces zefektívňovania algoritmov a programov je relatívne jednoduchý, pretože sa zameriava na jasný cieľ zvýšiť výkon (maximálny výstup s minimálnym vstupom) a rýchlosť. Napriek tomu, keďže spoločnosť čoraz viac využíva nástroje umelej inteligencie, ktoré pomáhajú pri úlohách podobných ľudským, je nevyhnutné si uvedomiť, že rigidné technologické chápanie efektívnosti je zriedka najlepším spôsobom, ako uvažovať o zlepšení hodnoty alebo významu osobnejších ľudských činností, ktoré si často vyžadujú veľké množstvo času alebo vôbec nemajú reálne merateľný výsledok¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Briggs a Potgieter, "Machine Learning and the Questions It Raises", s. 478.

¹⁵⁵ [Pozri](http://tonsky.me/blog/disenchantment/) <http://tonsky.me/blog/disenchantment/>.

¹⁵⁶ Ako pred niekoľkými desaťročiami tvrdil Jacques Ellul, existuje veľké riziko, že snaha o efektívnosť môže začať formovať spôsob, akým ľudia robia veci vo všeobecnosti. Pozri Jacques Ellul, *The Technological Society* (Toronto: Vintage Books, 1964). Porovnaj Calum Samuelson, *Redeeming sport?*, Cambridge Papers vol. 27, 3 (Cambridge: Jubilee Centre, 2018).

Záver

Cieľom tejto správy bolo oboznámiť čitateľov so základmi umelej inteligencie a pomôcť im rozumne sa zapojiť do procesu, v ktorom tieto nové nástroje naďalej ovplyvňujú náš svet. Tvrdí sa, že veľká časť populárneho dialógu o umelej inteligencii je založená viac na predpokladoch a želaniach ako na skutočných faktoch. Triezvy pohľad na umelú inteligenciu uznáva, že má moc priniesť veľké dobro aj veľké škody; táto správa zdôraznila dôležitosť jasnej a realistickej komunikácie o oboch možnostiach. Všetci vodcovia v tejto oblasti sú povinní zabezpečiť, aby umelá inteligencia len neposilňovala súčasnú trajektóriu skutočností, ako je individualistický kapitalizmus, a správa uvádza, že kľúčové pri tomto úsilí je hlboké pochopenie ľudskosti. Títo vodcovia musia tiež brať vážne najmä sklon ľudstva k zlomyseľnosti, pričom musia byť zakorenení v jeho konečnom poslaní (Imago Dei) a nasmerovaní na jeho konečný cieľ (nové stvorenie). Načrtli sme odlišné trajektórie rozvoja umelej inteligencie v štyroch rôznych sociálnych a hospodárskych oblastiach a zároveň navrhli opatrenia potrebné na zabezpečenie toho, aby umelá inteligencia viedla k najväčšiemu dobru pre spoločnosť ako celok. Nakoniec sme ponúkli sedem všeobecných usmernení, ktoré môžu odborníci aj neodborníci uplatňovať v každodennom živote.

Niet pochyb o tom, že umelá inteligencia zmení svet, ako ho poznáme. Ako Kristovi vyslanci a služobníci by sa kresťania mali snažiť nasmerovať vplyv AI tak, aby pomohli ľuďom žiť plnohodnotný život a požehnali komunity, mestá a krajiny, v ktorých žijú. Tak ako rôzne výhody globalizácie urýchlili úpadok pôvodných jazykov a kultúr, je možné predpokladať, že masové, nerozlišujúce zavádzanie systémov umelej inteligencie by mohlo spôsobiť, že ľudia budú veľmi dobrí v činnostiach, ktoré nie sú v ich najlepšom záujme. V konečnom dôsledku by nástroje umelej inteligencie mali ľuďom pomôcť obnoviť zdravšie predstavy o zmysle života vo všeobecnosti. Obnovením umenia disciplíny a zmyslu ľudského poslania sa ľudia môžu naučiť vyhýbať sa vplyvom umelej inteligencie, ktoré vedú k vyhoreniu alebo lenivosti, a uprednostňovať tie, ktoré im pomáhajú dozrievať a prosperovať ako správcovia stvorenia a občania neba.

Príloha

Medzi odborníkmi, s ktorými sa v priebehu výskumu uskutočnili rozhovory, sú aj títo, pričom každý z nich odpovedal osobne. Žiadny z nich nie je uvedený menom ani priamo citovaný a názory vyjadrené v tejto správe nemusia nevyhnutne odrážať stanovisko žiadnej zo zastúpených inštitúcií.

Dr. Andrew Basden, profesor ľudských faktorov a filozofie informačných systémov, Salford Business School, University of Salford

Dr. Andrew Briggs, profesor v oblasti nanomateriálov, University of Oxford

Rt. Revd. Dr. Steven Croft, biskup Oxfordu

Profesor Nigel Crook, prodekan, Fakulta technológií, dizajnu a životného prostredia, Oxford Brookes University

Dr. Derek Roberts, spoluzakladateľ spoločnosti Solarflare

Dr. Paul Roberts, prevádzkový riaditeľ, Cambridge Medical Robotics

Dr. Peter Robinson, profesor počítačových technológií, University of Cambridge

Dr. Robert Song, profesor teologickej etiky, Durham University

Dr. John Wyatt, emeritný profesor etiky a perinatológie, University College London

Slovník

Alexa: Názov asistenta umelej inteligencie spoločnosti Amazon, ktorý využíva NLP. Je to hlavná funkcia zariadenia Echo.

Algoritmus: Súbor krokov alebo pokynov na riešenie problému.

AlphaGo: Počítačový systém vytvorený spoločnosťou DeepMind, ktorý v roku 2016 porazil úradujúceho majstra sveta v hre Go (tradičná japonská dosková hra).

Čierna skrinka: V technológiách ide o akýkoľvek systém, ktorý zakrýva činnosť medzi vstupom a výstupom.

Čínska izba: V hypotetickom scenári, ktorý navrhol John Searle, je osoba zamknutá v miestnosti, nikým nevidená, s rozsiahlou zásobou nástrojov čínskeho jazyka. Nieкто zvonku jej podá lístok v čínštine a čaká na odpoveď. S prostriedkami, ktoré má k dispozícii, je osoba v miestnosti schopná správu interpretovať a dať odpoveď. Osoba zvonku nie je schopná určiť, či osoba vo vnútri skutočne ovláda čínštinu, alebo ju dokáže iba interpretovať. Počítače teda iba simulujú a v skutočnosti nerozumejú.

Deep Blue: Šachový počítač, ktorý prvýkrát vytvorila spoločnosť IBM v roku 1995. V roku 1997 porazil majstra sveta Garryho Kasparova v pomere 3 ½ zápasu ku 2 ½.

Deepfake: Typ superrealistického falošného videa generovaného umelou inteligenciou. Využíva hlboké učenie na prekrytie existujúceho videa na zdrojové video, najmä na dosiahnutie realistického efektu výmeny tváří.

Echo: Typ „inteligentného reproduktora“, ktorý spoločnosť Amazon prvýkrát predala v roku 2014 a ktorý využíva NLP na fungovanie ako hlasom ovládaný osobný asistent.

Emulácia celého mozgu (WBE): Hypotetický výkon, ktorý zahŕňa úplné skopírovanie biologického mozgu do digitálnej podoby.

Generatívna náprotivná sieť (GAN): Typ nekontrolovaného hlbokého učenia, pri ktorom proti sebe stoja dve **neurónové siete**. Jedna sieť funguje ako generátor, zatiaľ čo druhá ako delič.

Hardvér: Hmatateľné, fyzické komponenty počítačového systému.

Hlboké učenie: Typ ML, ktorý využíva mnoho vrstiev neurónových sietí. „Hlboký“ sa vzťahuje na počet vrstiev, nie na kvalitatívne odlišný typ počítačového spracovania.

Internet vecí: Prepojenie rôznych „inteligentných“ zariadení prostredníctvom internetu. Môže ísť o domáce spotrebiče, vozidlá a poľnohospodárske senzory.

Jibo: Osobný robotický asistent vybavený umelou inteligenciou. Vyvinuli ho výskumníci z MIT Media Lab, je vysoký 30 cm a má veľkú kameru na niečo, čo vzdialene pripomína hlavu.

Koherentná extrapolácia voľby (CEV): Hypotetické ambície alebo ciele vyspelejšieho a vyvinutejšieho ľudstva, ktoré nakoniec prekoná väčšinu rozdelení a nezhôd.

Kvantový počítač: Nový typ počítača s kvantovými bitmi (qubitmi). Namiesto tradičných binárnych bitov môžu tieto bity uchovávať informácie v superpozíciách, čo umožňuje vykonávať oveľa zložitejšie výpočty.

Mooreov zákon: Predpoveď založená na pozorovaní, že počet tranzistorov v počítačových obvodoch sa zdvojnásobuje približne každé dva roky.

Moravcov paradox: Poznatok, že mnohé ľudské činnosti na vysokej úrovni si vyžadujú malý výpočtový výkon, zatiaľ čo mnohé základné ľudské činnosti si vyžadujú obrovský výpočtový výkon.

Neurónové siete: Tieto siete, inšpirované funkciou neurónov v mozgu, umožňujú počítačom triediť a filtrovať informácie sofistikovanými, viacstupňovými spôsobmi. Sú základným stavebným prvkom v ML.

Obmedzená umelá inteligencia (ANI): Počítačový systém, ktorý dokáže kvalifikovane vykonávať určitú úlohu.

Paro: Malý, chlpatý robot v podobe mláďaťa tuleňa, ktorý prvýkrát vyvinul Takanori Shibata v roku 2001. Opisovaný ako „terapeutický robot“, akademický výskum preukázal, že má pozitívne účinky na starších ľudí, a to najmä na tých, ktorí trpia kognitívnymi poruchami v pokročilom veku.

Polanyiho paradox: Podobne ako Moravcov paradox tvrdí, že väčšina ľudských vedomostí a správania sa vyvíja a udržiava na podvedomej úrovni poznania. Preto ľudia nedokážu vysvetliť mnohé z najjednoduchších vecí, ktoré robia.

Rozšírenie inteligencie (IA): Koncepcia, ktorá sa zameriava skôr na to, aby počítače zlepšili, než nahradili ľudskú inteligenciu.

Silná umelá inteligencia: spôsob opisu počítačových systémov, ktoré buď prevyšujú ľudskú inteligenciu, alebo majú určitú formu vedomia.

Singularita: Hypotetický bod v budúcnosti, v ktorom ľudia nebudú schopní kontrolovať ani pochopiť činnosť počítačov

Siri: Názov asistenta umelej inteligencie spoločnosti Apple, ktorý nás núti používať NLP. V súčasnosti je štandardnou súčasťou väčšiny zariadení Apple.

Slabá umelá inteligencia: akýkoľvek počítačový systém, ktorý vykonáva špecifickú úlohu podobnú ľudskej. V podstate synonymum pre umelú úzku inteligenciu.

Softvér: Nehmotné programy a aplikácie, ktoré sa spúšťajú alebo fungujú na fyzickom počítači.

Sophia: Realistický robot, ktorý vyvinula spoločnosť Hanson Robotics v roku 2015 a ktorý dokáže zobrazíť viac ako 50 výrazov tváre. Označuje sa ako „sociálny robot“, pretože jeho primárnym účelom je komunikovať s ľuďmi.

Spracovanie prirodzeného jazyka (NLP): Oblasť umelej inteligencie, ktorá zahŕňa fonetiku, gramatiku, syntax a sémantiku.

Strojové učenie (ML): Podskupina umelej inteligencie, ktorá využíva rôzne techniky na pomoc počítačom „učiť sa“ bez toho, aby boli výslovne naprogramované.

Transhumanizmus: Všeobecný pojem pre hnutia, ktoré sa snažia pomôcť ľudstvu prekonať jeho súčasné biologické a intelektuálne obmedzenia.

Turingov test: Po prvýkrát navrhnutý Alanom Turingom v roku 1950, tradične používal konverzačný jazyk na otestovanie, či ľudia dokážu rozlíšiť počítač od iného človeka.

Uncanny Valley: Znepokojujúca reakcia vyplývajúca z interakcie s niečím, čo vyzerá ako človek, ale nie je.

Umelá inteligencia (AI): Všeobecný pojem používaný na označenie radu počítačových systémov, ktoré dokážu vykonávať určité opakujúce sa úlohy spôsobom, ktorý napodobňuje človeka.

Umelá superinteligencia (ASI): Hypotetický počítačový systém, ktorý v každej oblasti vysoko prevyšuje ľudskú inteligenciu.

Umelá všeobecná inteligencia (AGI): Počítačový systém, ktorý dokáže robiť prakticky všetko, čo robí ľudský mozog, a to na rovnakej úrovni ako ľudský mozog.

Veľké dáta (Big Data): Veľké dáta: množstvá alebo typy údajov, ktoré nie je možné uložiť a/alebo spracovať tradičnými analógovými metódami.

Veľké technológie (Big Tech): Niektoré z najväčších spoločností na svete, ktoré zarábajú na technológiách a často na umelej inteligencii. Patria medzi ne najmä Amazon, Apple, Facebook, Google a Microsoft.

Všeobecné nariadenie o ochrane údajov (GDPR): Právne predpisy prijaté EÚ v roku 2018, ktorých cieľom je zlepšiť ochranu osobných údajov. Nahradilo smernicu o ochrane údajov z roku 1995.

Wetware: Ani hardvér, ani softvér, ale umelý materiál, ktorý je kompatibilný s biologickým tkanivom.

SPRAVODLIVÁ MZDA

Bblický pohľad
na etiku odmeňovania

Calum Samuelson

Podakovanie

Sme vďační Timovi Youngovi za to, že ako prvý navrhol myšlienku tohto výskumného projektu, pomohol sformulovať koncepciu a potom nám počas celého procesu pravidelne poskytoval rady. Shirley Jenner pomáhala v počiatočnej fáze návrhu a všetci títo ľudia poskytli cennú spätnú väzbu k pracovným verziám tohto dokumentu: Jonathan Rushworth, Richard Higginson, Paul Mills a Michael Schluter.

Spoločnosť Sallux veľkoryso prispela na výskum a tlač tejto správy a sme vďační jej riaditeľovi Johannesovi de Jongovi za napísanie pred-slovu.

Predslov k originálu

Etika odmeňovania je európskou výzvou

17. novembra 2018 vyšli žlté vesty po prvýkrát do ulíc vo Francúzsku. Hnutie odhalilo trpkú realitu, že mnohí Európania jednoducho nezarábajú dosť na to, aby dokázali udržať krok s rastúcimi životnými nákladmi. Žlté vesty mali ambíciu byť neformálnym celoeurópskym hnutím, ktoré priviedlo ľudí do ulíc vďaka spoločnému pocitu nespokojnosti a bezmocnosti.

Tieto pocity ešte viac umocňuje veľký rozdiel medzi nižšími a vyššími príjmami v Európe. Ľudia v celej Európe vidia, že ich disponibilný príjem je čoraz nižší, ale niekoľko šťastlivcov vidí, že ich príjem každoročne rastie. Je to realita v *rámci krajín* aj *rámci firiem*. Ľudia pociťujú vyššie životné náklady, pretože veľké korporácie sa snažia z ekonomiky vytlačiť čoraz viac zisku – zisku, ktorý sa nevracia do vreciek ľudí, ale vracia sa do čoraz väčšej bubliny finančných trhov a akcionárov.

Nálady, ktoré vznikajú v dôsledku nerovnováhy v odmeňovaní, majú aj politické dôsledky pre celú Európsku úniu. Protestné hlasy, ktoré z týchto pocitov vyplývajú, sa v mnohých prípadoch posúvajú do extrémnej ľavice alebo pravice. To vytvára politickú situáciu v členských štátoch, ktorá je jasne citeľná na úrovni EÚ. Zároveň je dôležité zdôrazniť, že niektoré z nových strán, ktoré vznikajú z týchto protestov, sú skutočnými reformnými stranami, ktoré požadujú demokratickejšiu, transparentnejšiu a lepšie zameranú EÚ.

Členské štáty sú zodpovedné za úroveň odmeňovania vo svojich ekonomikách, ale EÚ a jej inštitúcie pociťujú dôsledky v prípade vážnej nerovnováhy. Sallux a ECPP sa usilujú o to, aby politiky EÚ, ktoré ovplyvňujú jednotný trh, boli viac komunitné (orientované na ľudí a planétu) a menej zamerané na hospodársku efektívnosť a nefiltrovanú hospodársku súťaž. Neoliberálny prístup v politike hospodárskej súťaže EÚ je potrebné nahradiť politikami, ktoré zabezpečia, že zainteresované strany budú považované za rovnocenné alebo dôležitejšie ako akcionári.

Inštitúcie EÚ, ako napríklad Európsky hospodársky a sociálny výbor (EHSV), združujú mnohé z týchto zainteresovaných strán. EHSV, iné inštitúcie, mimovládne organizácie a poslanci Európskeho parlamentu môžu zohrávať úlohu pri zmene orientácie politik EÚ tak, aby sa moc nad rozhodovaním o odmeňovaní rozdelila, a nie aby sa kumulovala na najvyšších miestach, čím by sa napravila súčasná trajektória.

Európa a EÚ uznávajú, že ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná a vlastná každému človeku. Odmeňovanie má zásadný vplyv na to, či ľudia

pocitujú, že ich ľudská dôstojnosť je rešpektovaná. Je najvyšší čas, aby EÚ pochopila, že hospodárstvo nie je otázkou efektívnosti, ale prostriedkom na podporu ľudskej dôstojnosti. Dúfame, že táto publikácia k tomu prispeje.

Ďakujeme Calumovi Samuelsonovi za jeho prácu na tejto publikácii. Ďakujeme Jubilee Centre za vynikajúcu spoluprácu, ktorá viedla k tomuto výsledku.

Johannes de Jong

Riaditeľ, Sallux

Apríl 2019

Úvod

Téma odmeňovania môže byť citlivá, či už z pohľadu zamestnancov, akcionárov alebo spoločností sa o odmeňovaní nediskutuje ľahko. Citlivá preto, lebo súvisí s predstavami o spravodlivosti a vlastnej hodnote, a zložitá preto, lebo je prepojená s komplexnými prvkami vrátane produktivity, inflácie, medzinárodnej regulácie, zdanenia a riadenia spoločností.

V dekáde nasledujúcej po celosvetovej finančnej kríze (**GFC**) boli vysoké odmeny a mzdové pomery riadiacich pracovníkov často predmetom protestov verejnosti, a to nielen preto, že ukazujú nárast miezd riadiacich pracovníkov, ale aj preto, že odzrkadľujú stagnáciu reálnych miezd mnohých pracovníkov¹. V roku 2018 bol v Spojenom kráľovstve pomer medzi priemerným platom **generálneho riaditeľa (CEO)** v indexe **FTSE-100** (3,9 milióna libier) a priemerným platom v Spojenom kráľovstve (28 200 libier) približne 140:1². V USA bolo tento pomer výrazne vyšší ako 300:1³. Hoci sú tieto pomery odlišné v každej krajine, rozhorčenie verejnosti je jasné a dnes sa prejavuje v hnutiach, ako sú Gilets Jaunes (Žlté vesty) vo Francúzsku⁴.

Ako sa mnoho ekonomík západných krajín dostalo do tejto situácie? Zamestnanci tvrdia, že v manažmente je korupcia alebo chamtivosť. Daňoví poplatníci hovoria, že ide o nespravodlivosť vyplývajúcu z vládnej pomoci podnikom, ktoré boli považované za „príliš veľké na to, aby skrachovali“. Niektorí sa domnievajú, že regulácie jednoducho nie sú dostatočne dôsledné alebo prísne. Další pripisujú vinu globalizá-

¹ Rozsiahle a autoritatívne hodnotenie nájdete v knihe Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, trans. Arthur Goldhammer (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014).

² CIPD a High Pay Centre. Pomer je približne 120:1, ak sa použije medián generálneho riaditeľa FTSE-100. Tento pomer v posledných rokoch neustále klesá. Pozri <https://highpaycentre.org/reality-bites-average-ftse100-ceo-pay-package-down-17-on-previous-year/>.

³ 312:1 pre priemerného generálneho riaditeľa a jeho priemerného pracovníka (Inštitút hospodárskej politiky); 361 pre priemerného amerického generálneho riaditeľa a pracovníka vo všeobecnosti (AFL-CIO).

⁴ Tieto údaje sa môžu výrazne líšiť v závislosti od toho, či sa počíta medián alebo priemerná mzda a či sa mzda posudzuje v rámci konkrétnej spoločnosti alebo v širšom spektre. Niektoré pomery boli vypočítané v pomere viac ako 1000:1, pozri: <https://www.theguardian.com/us-news/2022/jun/07/us-wage-gap-ceos-workers-institute-for-policy-studies-report>, zatiaľ čo iné sú nižšie ako 50:1. Takéto údaje zriedka zohľadňujú mzdy pred zdanením a po zdanení. V Spojenom kráľovstve sa nerovnosť znížila v rámci reálnych príjmov domácností po zdanení, ale táto správa sa osobitne nezaobrá spôsobmi, akými zdanenie ovplyvňuje odmeňovanie.

cii alebo strate „skutočného účelu“ podnikania – či už ide o inovácie, maximalizáciu hodnoty pre akcionárov (**MSV**) alebo tvorbu bohatstva (v širšom ponímaní). Mohlo by to byť všetko napokon len otázkou základnej ľudskej chamtivosti? Každý z týchto pohľadov sa dotýka určitého prvku súčasnej dilemy, ale nedokáže vysvetliť súčasnú situáciu v jej celistvosti. Zdá sa, že sú potrebné hlbšie a komplexnejšie odpovede.

Toto hľadanie odpovedí ponúka kresťanom významnú príležitosť čerpať z múdrosti obsiahnutej v Písme. Hoci sa mnohí kresťania zaoberali (a naďalej zaoberajú) týmito otázkami, existuje len málo publikovanej literatúry zaoberajúcej sa odmeňovaním z kresťanského pohľadu.

Súčasnú kresťanskú literatúru na túto tému možno rozdeliť do troch kategórií. Prvá – ktorá je najpočetnejšia – začína súčasnými princípmi odmeňovania a smeruje späť k biblickému textu. V najlepšom prípade táto metodika sleduje súvislosť medzi súčasnou praxou a biblickou múdrosťou; v najhoršom prípade vkladá do biblického textu myšlienky, ktoré v ňom nikdy neboli obsiahnuté⁵. Druhá kategória zahŕňa dôslednejšie skúmanie, ale ponúka závery, ktoré sú užitočné predovšetkým pre cirkev. Príkladom je pozoruhodná správa, ktorú vydala Presbyteriánska cirkev (USA) v spolupráci s odborníkom na Starý zákon Walterom Brueggemannom. Správa však neposkytuje podstatné, konkrétne návrhy pre kresťanov v oblasti podnikového

manažmentu. Ukazuje sa tiež ako relatívne nepoužiteľná pre cirkevné organizácie, ktoré nemajú presbyteriánsky model riadenia⁶. V tretej kategórii sa objavujú najvážnejšie snahy o preklenutie priepasti medzi biblickou múdrosťou a súčasnou

realitou. Najlepšie príklady pochádzajú od Richarda Higginsona a Davida Clougha, ktorí sú schopní ponúknuť dôležité poznatky o odmeňovaní riadiacich pracovníkov – najmä pre investorov⁷. Tieto snahy treba oceniť, ale je potrebné ich ďalej rozvíjať, ak majú kresťania držať krok s čoraz zložitejším a technickým myslením, ktoré sa skrýva za moderným odmeňovaním.

⁵ Nicholas V. Leone III, "Timeless Economic and Investment Principles", Institute for Faith, Work & Economics, 29. júna 2018, <https://tifwe.org/resource/the-parable-of-the-talents/>; pozri tiež Kurt Jaros, "CEOs & Fair Wage to Workers", Values & Capitalism, 26. mája 2015, <https://faithandpubliclife.com/ceos-fair-wage-to-workers-a-christian-perspective-part-ii/>.

⁶ Walter Brueggemann, *A Study of the Theology of Compensation* (Presbyterian Church USA, 1983); *Neither Poverty nor Riches* (Presbyterian Church USA, 2010).

⁷ Richard Higginson a David Clough, *The Ethics of Executive Pay: Richard Higginson a David Clough, The Ethics of Executive Remuneration*: (Church Investors Group, 2010).

Dúfame, že táto správa pomôže zmeniť súčasné uvažovanie o odmeňovaní tým, že poskytne nový etický rámec založený na biblickej múdrosti. Tento proces vysvetľovania a uplatňovania biblickej múdrosti zahŕňa viacero fáz. Reálne *politiky* sa nedajú ľahko odvodiť zo všeobecných biblických *princípov*, a hoci sa z nich dá odvodiť dynamika vzťahov, v profesionálnom prostredí sa dajú ťažko merať⁸. Prvá časť tejto správy vysvetľuje základné mechanizmy súčasného odmeňovania. Druhá časť prehľadne uvádza niektoré hlavné názory na problémy s odmeňovaním a spôsoby, ako ich riešiť. V tretej časti sa skúmajú tri biblické témy s cieľom vytvoriť všeobecný rámec, ktorý môže usmerniť kritické uvažovanie o odmeňovaní. Nakoniec správa čerpá z týchto tém s cieľom navrhnúť niektoré závery pre našu súčasnú situáciu. Všetky pojmy uvedené **zvýrazneným písmom** sú definované v slovníku pojmov.

Je potrebné uviesť niekoľko výhrad. Po prvé, hoci nie všetky formy odmeňovania súvisia s úzkou firemnou štruktúrou zamestnávateľov a zamestnancov, práve tento typ štruktúry formuje väčšinu súčasného dialógu a na ňu sa tento dokument zameriava⁹. Po druhé, aj keď sa spomenú rozdiely medzi verejnými a súkromnými spoločnosťami, podrobné rozlíšenie medzi nimi presahuje rámec tejto štúdie. Po tretie, hoci niektorí uprednostňujú prístup k etike odmeňovania cez optiku ľudských práv a globálnej externej práce, aj to presahuje rámec tohto dokumentu¹⁰. Po štvrté, napriek tomu, že sa v poslednom čase venuje veľká pozornosť rozdielom v odmeňovaní žien a mužov, tento dokument sa touto otázkou priamo nezaobera. Napokon, táto správa sa zameriava na odmeňovanie v Spojenom kráľovstve. Právne predpisy a kódexy riadenia v iných krajinách sa významne líšia, ale vymenovanie týchto rozdielov by bolo príliš dlhé¹¹. Dúfame, že všeobecné koncep-

⁸ V posledných desaťročiach boli vyvinuté účinné metriky na hodnotenie medziľudských vzťahov pod názvom vzťahová analýza, o ktorých je zmienka na konci tejto správy. Pozri <https://www.relational-analytics.com/> a <http://www.jubilee-centre.org/introducing-the-relational-proximity-framework/>.

⁹ Otázky odmeňovania ovplyvňujú aj odmeny akcionárov (kapitálové zisky a dividendy), vnútropodnikové štruktúry a spôsob stanovovania cien medzi spoločnosťami (t. j. s dodávateľmi a finančníkmi). To je dôležité najmä v prípadoch, keď spoločnosti zadávajú prácu externým dodávateľom, účtujú poplatky za duševné vlastníctvo alebo poskytujú pôžičky v rámci skupiny. Tento dokument sa nebude zameriavať na dôsledky takýchto stratégií, ale ak to bude možné, bude sa odvolávať na úlohu finančníkov a dodávateľov, najmä pokiaľ ide o povest' spoločností, s ktorými spolupracujú.

¹⁰ Globálna nerovnosť v odmeňovaní sa za posledných 30 rokov znížila, pretože Čína a India sa otvorili, ale v krajinách s vyššími príjmami sa zvyšila.

¹¹ Alex Edmans, Xavier Gabaix, Dirk Jenter, odmeňovanie výkonných pracovníkov: (Európsky inštitút pre správu a riadenie spoločností, 2017). Najmä str. 128 a nasl.

cie, ktoré sú v tomto dokumente preskúmané, napriek tomu poskytnú relevantný pohľad na všetky tieto konkrétne oblasti a pomôžu podnieť ďalší výskum zameraný na riešenie zložitých problémov odmeňovania v našom globalizovanom svete.

1. Základy odmeňovania

Veľká časť práce, ktorú ľudia na celom svete vykonávajú, nie je oficiálne odmeňovaná, vrátane domácich prác, dobrovoľníckych programov, starostlivosti o starších ľudí a výchovy detí. Okrem toho je veľká časť práce, ktorú ľudia vykonávajú za formálnu odmenu, motivovaná vecami, ktoré nie sú uvedené v popise ich práce, ako napríklad osobné uspokojenie, pocit spolupatričnosti alebo reputácia. Tieto skutočnosti môžu komplikovať presné chápanie odmeňovania, ale pri čítaní tohto dokumentu je dôležité mať ich na pamäti, pretože pomáhajú vytvoriť širší obraz o tom, prečo ľudia pracujú. Stručne povedané, platená práca je podmnožinou práce v širšom zmysle¹².

Jednoduchá definícia odmeny je „úmyselná náhrada za poskytnuté služby“. Výraz „odmena“ sa v hovorovej angličtine nepoužíva často, ale zdôrazňuje *formálnu stránku* veci. Zamestnávateľ stanoví úlohy, ktoré sa od zamestnanca očakávajú, a určí, čo za ich výkon dostane. Ako formu odmeny môže zamestnávateľ uviesť peňažnú kompenzáciu, školenia a dokonca aj intelektuálnu stimuláciu, ale je nepravdepodobné, že by že by zahrnul príťažlivosť lokality (napr. bývanie v blízkosti Álp) alebo potenciálne vzťahy (napr. hlboké priateľstvá s kolegami) medzi *formálne* výhody, ktoré môže zamestnanec očakávať za svoje služby¹³. Odmeňovanie sa v zásade týka dohodnutej odmeny, ktorú jedna strana poskytuje druhej strane za dohodnuté služby.

¹² Ďalšie čítanie o ľudskej práci nájdete v Darrell Cosden, *A Theology of Work*: (Eugene, Or.: Wipf & Stock Publishers, 2006); Miroslav Volf, *Work in the Spirit*: (Oxford: Oxford University Press, 1991); Calum Samuelson, *"The Enduring Power of Vocation"*: (Cambridge: Jubilee Centre, 2017).

¹³ Tieto výhody sa nazývajú "mäkké výhody". Mäkké výhody sa často propagujú v podnikových časopisoch s cieľom udržať si zamestnancov a niekedy sa dokonca vyzdvihujú s cieľom prilákať nových zamestnancov. To vyvoláva dôležité otázky o vzťahu medzi formálnym odmeňovaním a inými, menej formálnymi výhodami, ktoré sú ďalej skúmané.

Zložky odmeny

Balíky odmeňovania môžu mať až päť zložiek: **mzda** alebo **plat**, motivačné **stimuly**, zamestnanecké **benefity**, **príplatky** a **nepenažná kompenzácia**. Mzdy a platy tvoria podstatnú časť formy odmeňovania u väčšiny zamestnancov, ale u riadiacich pracovníkov sa často považujú za „základný plat“, pretože sa na celkovej hodnote ich odmeny podieľajú len menšinovým podielom.

Po druhé, hoci motivačné stimuly pre bežných zamestnancov majú najčastejšie formu bonusov a prémie, riadiacim pracovníkom sa zväčša poskytujú vo forme **udelenia akcií** spoločnosti a **opcí na akcie** spoločnosti, čo znamená, že „motivačné stimuly“ môžu tvoriť väčšinu odmeny vedúcich pracovníkov¹⁴. To vysvetľuje, prečo sa niektorí riadiaci pracovníci môžu vzdať „základného platu“¹⁵, hoci v EÚ existujú zákony, ktoré chránia pred nadmerným odmeňovaním prostredníctvom akcií¹⁶. Po tretie, hoci dôchodkové poistenie je štandardným zamestnaneckým benefitom, rozdiely vo výške a trvaní dôchodkových programov môžu byť medzi riadiacimi pracovníkmi a ostatnými zamestnancami značné¹⁷. Napokon, hoci nepenažné zložky odmeňovania boli vždy do určitej miery uznávané, v poslednom desaťročí sa na tento typ odmeňovania kladie väčší dôraz – v neposlednom rade aj z dôvodu vyslovene finančnému aspektu príčiny GFC¹⁸.

Proces a štruktúra

Výška mzdy mnohých zamestnancov sa určuje buď na základe zákonnej minimálnej mzdy, alebo na základe platových stupníc platných v danom odvetví, najmä vo verejnom sektore, pričom sa zohľadňujú faktory ako inflácia a životné náklady. Hoci niektoré zamestnanecké odbory určujú výšku odmeny pre všetkých zamestnancov, väčšina z nich sa zameriava na odmeňovanie manažmentu a vedúcich pracovníkov.

¹⁴ Je zaujímavé, že hoci opcie na akcie zvyčajne slúžia ako motivácia pre vedúcich pracovníkov, pre mladších zamestnancov sa považujú za výhodu. Tento rozdiel poukazuje na niektoré pochybné motivácie vrcholového manažmentu a asymetrické snahy o zapojenie zamestnancov.

¹⁵ Ľudia ako Jeff Bezos z Amazonu dostávajú plat len 1 dolár práve z tohto dôvodu.

¹⁶ Pozri Alex Edmans, Xavier Gabaix, Dirk Jenter, *Executive Compensation*: (2017), s. 144.

¹⁷ Okrem toho existuje problém s rozdelením medzi súčasnými a bývalými pracovníkmi, pokiaľ ide o to, ako rýchlo by sa mali vyrovnáť chýbajúce dôchodky.

¹⁸ Motivačné štruktúry (najmä v rámci finančných inštitúcií) zohrali významnú úlohu v globálnej finančnej kríze. Porovnaj Reformovanie postupov odmeňovania vo finančných službách (2009), zásada 6, s. 33.

Politiky odmeňovania riadiacich a vedúcich pracovníkov vo veľkých verejných spoločnostiach musia prejsť niekoľkými úrovňami rozhodovania, kým sa stanú oficiálnymi. Hranicu medzi zákonným vynútitelným opatrením a politickými odporúčaniami môže byť ťažké presne určiť, ale Spojené kráľovstvo má silnú tradíciu v oblasti korporácií, pokiaľ ide o zohľadňovanie odporúčaní regulačných orgánov a rád, najmä Kóde-xu správy a riadenia spoločností (**FRC**)¹⁹.

V závislosti od vyspelosti a skúseností spoločnosti môže počítačová fáza určovania odmeňovania riadiacich pracovníkov vyžadovať účasť externého konzultanta. V opačnom prípade nezávislý výbor pre odmeňovanie („remco“) zložený z najmenej troch osôb²⁰ zvyčajne použije metódu **referenčného porovnávania (benchmarking)**, prípadne **hodnotenia pracovného miesta** alebo obidve tieto metódy, aby dospel k štruktúre a výške odmien pre vedúcich pracovníkov. Pri referenčnom porovnaní sa stanovuje suma na základe toho, koľko sú platení iní porovnateľní zamestnanci v porovnateľných organizáciách. Pri hodnotení pracovného miesta sa zohľadňujú rôzne zložky úlohy, aby sa rozhodlo, akú mzdu si zamestnanec zaslúži. Závery výboru pre odmeňovanie sa predkladajú predstavenstvu na posúdenie. Do záverečnej fázy sú zapojení akcionári, ktorí musia hlasovať o návrhu odmeňovania. Teoreticky by táto fáza mala byť podnetom na kritiku a úpravy, často sa však považuje za formalitu. Akcionári schvaľujú návrhy v 95 % prípadov – možno z dôvodu neznalosti alebo nedostatočného preskúmania navrhovanej politiky odmeňovania²¹. Proces hlasovania komplikuje skutočnosť, že väčšina akcionárov sú dnes veľké inštitúcie. To pravdepodobne prispieva k formálnosti hlasovania, pretože sa tým znižuje rôznorodosť pohľadov a názorov, ktorá by mohla nastať, keby jednotliví akcionári hlasovali sami²². Niektoré balíky odmien výkonných riaditeľov obsahujú mechanizmy na pozastavenie alebo zrušenie odmeny, ak zamestnanec poruší určité opatrenia. Od globálnej finančnej krízy sa tomuto aspektu venuje čoraz väčšia pozornosť, aj keď ich účinnosť je sporná. **Sankcia (malus)** je mechanizmus na zrušenie odmeny pred jej vyplatením v dôsledku nesprávneho konania riadiaceho pracovníka. Mechanizmus **spätného vymáhania (clawback)** odmeny sa uplatňuje

¹⁹ Pozri FRC, Kódex správy a riadenia spoločností Spojeného kráľovstva (2018) <https://www.frc.org.uk/getattachment/88bd8c45-50ea-4841-95b0-d2f4f48069a2/2018-U-K-Corporate-Governance-Code-FINAL.pdf>.

²⁰ Pozri FRC, Kódex správy a riadenia spoločností Spojeného kráľovstva (2016), § D.2.1.

²¹ Pozri Pozen a Kothari, "Decoding CEO Pay", Harvard Business Review (2017).

²² Existujú určité náznaky, že sa to začína meniť. Pozri <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-24/world-s-largest-wealth-fund-says-companies-pay-ceos-all-wrong#xj4y7vzkg>.

po jej vyplatení. Bohužiaľ, aj keď sú mechanizmy spätného vymáhania jasne stanovené, ich uplatňovanie môže byť náročné.

Zahrnutie akcií a opcií na akcie do balíka odmeňovania riadiaceho pracovníka sa často používa ako mechanizmus na zabránenie potrebe uplatnenia sankcie alebo spätného vymáhania, pretože sa ním zabezpečí, že sa odmena za prácu vykonanú v súčasnosti uskutoční neskôr. Akciové opcie sa stali populárnymi v 80. rokoch 20. storočia ako reakcia na nadmerné odmeňovanie, pretože zosúladujú záujmy manažmentu so záujmami akcionárov – známe ako „skin in the game“ (ide s kožou na trh)²³. Bohužiaľ, zaostávajúce regulácie a rastúci prechod na MSV²⁴ zvýšili počet akciových opcií v balíkoch odmeňovania ako *doplňok k* základným platom, namiesto toho, aby ich nahradili. V konečnom dôsledku nie je vždy jasné, či sa odklad platby považuje za ochranu pred slabým výkonom alebo za legitímny spôsob merania výkonu, ktorý pri naša merateľné výsledky až po dlhom čase²⁵.

Dôvody odmeňovania

Pokiaľ ide o hodnotenie odmeňovania, často existuje rozdiel medzi tým, čo sa deje v teórii a v praxi. Je dôležité zohľadniť oboje. V *teoretickej rovine* existujú tri modely teórií používané na porozumenie odmeňovania. Prvý model, **teória očakávaní**, tvrdí, že správanie je motivované snahou maximalizovať potešenie a vyhnúť sa bolesti²⁶. Uplatňovanie teórie očakávaní sa líši medzi zamestnancami, manažermi, akcionármi, dodávateľmi a zákazníkmi. Niekedy sa táto teória používa na zdôvodnenie konzistentnosti a predvídateľnosti výsledkov a odmien, zatiaľ čo u iných skupín sa používa na zdôvodnenie odmeny za neistotu a úsilie. Niekedy sa rozlišuje medzi odmenou, ktorá odstraňuje rušivé vplyvy pre zamestnanca (napr. hygienické faktory), a odmenou, ktorá pozitívne motivuje zamestnanca k dodatočnému úsiliu.

Druhý model, **teória rovnakosti**, tvrdí, že produktivita je najvyššia, keď zamestnanci cítia, že ich odmena je spravodlivá v porovnaní s ostatnými pracovníkmi, či už internými, externými, na rovnakej pozícii

²³ Častým problémom opcií na akcie je, že ich podmienky sú zle napísané. Tým, že výkonnosť konkrétnej spoločnosti nebola primerane odlišená od výkonnosti odvetvia alebo širšieho trhu, boli generálni riaditelia motivovaní k zvyšovaniu ceny akcií prostredníctvom spätného odkupu akcií a účtovných trikov na zvýšenie zisku na akciu.

²⁴ William Lazonick, "Profits without Prosperity", HBR (2014).

²⁵ Rozdiel medzi týmito dvoma pohľadmi je síce nepatrný, ale zásadný. Jeden základný charakterizuje nedôveru, zatiaľ čo druhý charakterizuje dôveru.

²⁶ Zásluhy sa zvyčajne pripisujú Victorovi Vroomovi z Yale School of Management. Pozri Victor H. Vroom, *Work and Motivation* (New York: Wiley, 1964).

alebo inak²⁷. Na základe tejto teórie by odmena mala byť určovaná skôr zodpovednosťami a požiadavkami práce ako výkonom. Keďže nie je jasné, aké zásady možno uplatniť na porovnanie relatívnej hodnoty veľmi odlišných činností (ako je napríklad rozhodovanie, manuálna práca a sociálna starostlivosť), táto teória vychádza z presvedčenia, že spravodlivosť sa najlepšie dosiahne dodržiavaním súčasných noriem.

Tretí model, **teória obchodovania**, hovorí, že odmeňovanie je o zosúladení rozdielnych želaní zamestnávateľov (ktorí sa snažia minimalizovať náklady) a zamestnancov (ktorí sa snažia maximalizovať svoju odmenu). Bežným vyjadrením teórie obchodovania je model voľného trhu, ktorý predpokladá, že zamestnávateľia a zamestnanci vzájomne vyjednávajú na otvorenom trhu, a predpokladá, že odmeňovanie je bilaterálnou transakciou medzi dvoma stranami, a nie napríklad multilaterálnou dohodou zahŕňajúcou ďalšie zainteresované strany, ako sú dodávateľia, zákazníci a akcionári.

Všetky tri teórie sa na určitej úrovni zaoberajú faktormi, ktoré sú inštinktívne spojené s odmeňovaním, ako sú motivácia, riziko a zásluhy. Aj keď tým riskujeme prílišné zjednodušenie, musíme si položiť v súvislosti s týmito dôvodmi odmeňovania zásadnú otázku, a to, do akej miery fungujú na individuálnom základe a do akej miery na sociálnom alebo holistickom základe. Je zamestnanec motivovaný výlučne vlastným záujmom alebo aj záujmom svojej rodiny a spoločnosti? Ohrozujú riziká, ktoré manažér podstupuje, jeho podriadených, alebo v skutočnosti slúžia na ich ochranu? Tieto typy otázok budeme rozoberať nižšie.

V *praxi* môžu byť dôvody odmeňovania menej zreteľné a menej ušľachtilé ako v *teórii*. Niekedy je otázka odmeny zamestnanca spojená skôr so šťastnou náhodou alebo tým, že išiel do neprimeraného rizika a vyšlo mu to, čo nemá nič spoločné s jeho zručnosťou alebo úsilím²⁸. Napriek tomu, že odmeňovanie by malo údajne zodpovedať skúsenostiam zamestnanca, niekedy odmeňovanie zohľadní skôr jeho *reputáciu* než jeho merateľné kvality. Hodnotenie práce namiesto toho, aby pomáhalo stanoviť oprávnenú mzdu, často vedie k **inflácii rozsahu pracovnej náplne**, čo posúva pracovníkov do nižšej platovej triedy, hoci vykonávajú rovnakú prácu. Niekedy sú manažéri dokonca odmeňovaní skôr za neúspech ako za úspech²⁹.

²⁷ Zásluhy sa zvyčajne pripisujú J. Stacy Adamsovi. Pozri J. S. Adams, "Toward an understanding of inequity", *Journal of Abnormal Psychology*, 67 (1963), 422-436.

²⁸ Dokonalým príkladom je nedávny prípad generálneho riaditeľa spoločnosti Persimmon Jeffreyho Fairbairna, ktorý pôvodne dostal bonus vo výške 100 miliónov libier kvôli zmenám na trhu s bývaním, ktoré z veľkej časti financovali daňoví poplatníci Spojeného kráľovstva.

²⁹ Dôvodom je, že po štvrtroch slabšej výkonnosti je potrebné udržať skúsený manažment, aby sa zabezpečila stabilita a pomohlo sa spoločnosti dostať späť do rov-

Jedna z najväčších (ale najmenej pozorovaných) priepastí medzi teóriou a praxou sa nachádza v referenčnom porovnávaní. Namiesto stanovenia konzistentného a spravodlivého odmeňovania v celom odvetví sa pri referenčnom porovnávaní často mzdy časom zvyšujú, čo sa nazýva „**efekt západky**“ (**rachet effect**)³⁰. K tomuto javu dochádza vtedy, keď dobre situované spoločnosti platia svojim zamestnancom „o niečo viac, ako je priemer“, aby ich prilákali, čo následne zvyšuje priemernú referenčnú hodnotu odvetvia, podľa ktorej potom ostatné spoločnosti odmeňujú svojich zamestnancov. Niekedy sa to považuje za príklad zlyhania trhu, pretože hodnota sa umelo zvyšuje³¹. Efekt západky sa môže ďalej zvýrazniť rozšírením alebo zúžením pojmu „porovnateľný“ zamestnávateľ alebo zamestnanec.

Rozdiel medzi teóriou a praxou odmeňovania môže a mal by vyvolávať otázky. Ktoré zručnosti by mali byť najviac cenené, a ako? Je predošlý úspech spoľahlivým predpokladom budúceho úspechu? Aké druhy rizík sú nevyhnutné a ktoré sú bezvýznamné? Ako by sa mali pri zásluhách zohľadňovať vlastnosti ako postoj a odhodlanie? Nakoľko sú samotné teórie primerané? Týmito otázkami sa budeme zaoberať nižšie.

Zhrnutie: Nie každá práca je odmeňovaná, ale každá odmena je poskytovaná výmenou za poskytnuté služby.

Hoci odmena môže mať viacero foriem, v zásade ide o medziľudskú transakciu, ktorá si vyžaduje určitú formu dohody medzi stranami, ktoré ju poskytujú a prijímajú. Napriek tomu, že moderné ekonomiky túto transakciu komplikujú, odmenu v konečnom dôsledku stále určujú skutoční ľudia, ktorí zohľadňujú celý rad faktorov týkajúcich sa skutočnej práce. Nikde nie sú tieto faktory zložitejšie ako v prípade odmeňovania riadiacich pracovníkov.

Všetky tri hlavné teórie odmeňovania uznávajú dynamiku medziľudských vzťahov, ktoré súvisia s odmeňovaním, ale v skutočnosti mnohé bežné postupy odmeňovania fungujú bez dôkladného zváženia toho, akým spôsobom ovplyvňujú zúčastnené osoby vrátane tretích strán.

novážneho stavu.

³⁰ Kódex správy a riadenia spoločností v Spojenom kráľovstve výslovne varuje pred týmto vplyvom. Pozri FRC, Kódex správy a riadenia spoločností Spojeného kráľovstva (2016), § D.1.

³¹ Pozri Mark Reiff (Safrá Center for Ethics at Harvard), <https://aeon.co/ideas/setting-a-maximum-wage-for-ceos-would-be-good-for-everyone>.

2. Prehľad súčasného myslenia

Je všeobecne uznávané, že súčasná úroveň a systémy odmeňovania by sa mali zlepšiť, ale názory na to, ako by sa to malo urobiť, sa veľmi líšia³². Súčasný názory na reformu odmeňovania možno rozdeliť do troch kategórií: výška, typ a spôsob.

Výška odmeny

Azda najzásadnejším argumentom v tejto oblasti je, že odmeňovanie musí byť transparentnejšie – najmä v prípadoch, keď vedúci pracovníci dostávajú okrem základného platu aj významné a komplexné odmeny. Technické zásady odmeňovania môžu byť ťažko zrozumiteľné aj pre odborníkov a podrobné informácie sú pre bežných akcionárov zvyčajne nedostupné. Jedna vec je preukázať, koľko *by mohol* vrcholový manažér zarobiť, ale úplne iná vec je podrobne uviesť, koľko skutočne zarobil po sčítaní všetkých zložiek jeho platu. Zástancovia transparentnosti platov často uvádzajú príklady ako Nórsko, kde sú platy všetkých občanov verejne dostupné³³. Kultúrne rozdiely a veľkosť populácie však komplikujú realizovateľnosť takéhoto riešenia³⁴. Okrem toho nie je jasné, či je transparentnosť najlepším spôsobom, ako dosiahnuť spravodlivosť, pretože by mohla zvýšiť potenciál vzniku „efektu západky“ vo viacerých odvetviach a typoch pracovných miest. Stručne povedané, transparentnosť odmeňovania môže byť účinná, ak ľuďom skutočne záleží na tom, čo si o nich myslia ostatní občania; ne-

³² Po GFC sa veľká časť názorov týkala práve úlohy, ktorú v tomto procese zohralo odmeňovanie vedúcich pracovníkov. Väčšina významných skupín, ako napríklad FSA a FRC (a ďalšie, ako napríklad Walker Review of Corporate Governance), vydala podrobné správy o týchto udalostiach a ponúkla usmernenia, ako by sa mali upraviť politiky odmeňovania vedúcich pracovníkov. Napriek rôznym úpravám a opatreniam prijatým po GFC však skutočné odmeny vedúcich pracovníkov naďalej plošne rástli. Preto zatiaľ čo pred ôsmimi rokmi bolo nevyhnutné spájať názory na odmeňovanie s GFC, dnes sa prístupy touto cestou uberajú len zriedka.

³³ Treba však poznamenať, že táto prax má aj svoje negatívne stránky (napr. závisť) a že od roku 2014 platia prísnejšie predpisy. Podrobnejšie informácie nájdete na stránke <https://www.bbc.com/news/magazine-40669239>.

³⁴ Napríklad Dodd-Frankovým zákonom sa v roku 2010 zaviedlo mnoho opatrení na zvýšenie transparentnosti v USA, ale ich reálny účinok sa prejavuje veľmi pomaly. V roku 2015 začala Komisia pre cenné papiere a burzy (SEC) v USA vyžadovať od kótovaných spoločností, aby oznamovali mzdové pomery (v Spojenom kráľovstve sa to začne v roku 2019), ale zatiaľ nič nenasvedčuje tomu, že by to skutočne riešilo základné problémy.

musí však fungovať tak dobre vo veľkých krajinách alebo v krajinách, ktoré sa vyznačujú menším sociálnym kapitálom a solidaritou³⁵.

Ďalšie nápady súvisiace s výškou odmeny navrhujú zavedenie celkových platových stropov pre generálnych riaditeľov a ostatných členov vrcholového manažmentu. Niektoré spoločnosti už takéto opatrenia zaviedli, ale nie je jasné, či malo zníženie nejaký prínos okrem zlepšenia imidžu na verejnosti. Veľké škrtky môžu byť prospešné, ak sa peniaze reinvestujú do oblasti, ako je výskum a vývoj, ale je nepravdepodobné, že by mali merateľný účinok na priemerných zamestnancov³⁶. Odporcovia platových stropov preto poukazujú na to, že je veľmi problematické vnímať odmeňovanie v rámci spoločnosti ako „hru s nulovým súčtom“ (pretože zrádza myšlienku „získavania hodnoty“); namiesto toho je lepšie podporovať zmysľanie o „zväčšovaní koláča pre všetkých“ (čo signalizuje myšlienku skutočného „vytvárania hodnoty“)³⁷.

Najpopulárnejšou myšlienkou v súčasnom dialógu je kontrola *pomeru* platov medzi najlepšie a najhoršie platenými zamestnancami v rámci spoločnosti³⁸. Hoci sa to často vníma ako jednoduché riešenie, je to spojené s mnohými komplikáciami. Po prvé, sú tu problémy s meraním pomerov. Mali by spoločnosti vyberať zamestnancov s najnižším platom, priemerným platom alebo stredným platom?³⁹

Ak najnižšie platených, ako by sa mali zohľadniť zamestnanci v dcérskych spoločnostiach, zamestnanci pracujúci na čiastočný úväzok, zamestnanci pracujúci na dohodu, externí zamestnanci? Čo zamestnanci nadnárodných spoločností, ktorých životné náklady sú v iných krajinách výrazne nižšie? Takéto otázky sťažujú dodržiavanie a presadzovanie tohto riešenia a predražujú jeho realizáciu.

Regulačné orgány a spoločnosti musia nevyhnutne určiť, či je presadzovanie kontroly pomeru platov najlepším spôsobom využitia zdrojov. Oponenti tvrdia, že nie je, čiastočne preto, že ani presné pomery nie sú najužitočnejšie, ale najmä kvôli *nezamýšľaným dôsledkom* (často v spoločnostiach s kultúrou dodržiavania predpisov). Spoločnosti by napríklad mohli udržiavať konkrétne mzdové pomery zamestnávaním externej lacnej pracovnej sily, znižovaním zamestnaneckých

³⁵ Kľúčovou štúdiou v tomto smere je Kate Pickett a Richard Wilkinson, *The Spirit Level*: (London: Penguin, 2010).

³⁶ Kľúčovou štúdiou v tomto smere je Kate Pickett a Richard Wilkinson, *The Spirit Level*: (London: Penguin, 2010).

³⁷ Cieľom je celkové "zväčšenie koláča"; Alex Edmans z London Business School.

³⁸ Labouristická strana hovorila o zavedení pomeru 20:1

³⁹ Higginson a Clough navrhujú, aby sa tento pomer stanovil na 10 % najnižších zamestnancov v podniku. Pozri Richard Higginson a David Clough, *The Ethics of Executive Remuneration* (2010).

výhod, zvyšovaním automatizácie alebo dokonca *znižovaním* miezd zamestnancov, ak sú v porovnaní s porovnateľnými spoločnosťami príliš vysoké. Iní odporcovia tvrdia, že verejnosť by mala akceptovať vyššie mzdové pomery, keďže akceptovala aj oveľa väčšiu veľkosť nadnárodných korporácií. Poukazujú totiž na to, že rast platov generálnych riaditeľov odráža rast veľkosti spoločností, ktoré vedú, čo znamená, že generálni riaditelia majú v súčasnosti oveľa väčšiu zodpovednosť⁴⁰, zatiaľ čo práca napríklad pokladníka sa z hľadiska rozsahu a zodpovednosti zmenila len veľmi málo (preto ich platy nerástli). Tvrdí sa, že plat generálneho riaditeľa by sa mal merať skôr ako pomer k veľkosti spoločnosti než k priemernému pracovníkovi. Protiargumentom je, že takáto logika už podporila nevhodnú a neefektívnu konsolidáciu a zoskupovanie organizácií.

Typ odmeny

Úprava typu odmeny, ktorú zamestnanci dostávajú, je ďalšou kategóriou reformy odmeňovania. Mnohí sú za odmeňovanie prostredníctvom benefitov, ako je zdravotné poistenie a splácanie študentských pôžičiek. Iní sa zasadzujú za pomoc zamestnancom s ich životnými nákladmi poskytovaním cenovo dostupného bývania⁴¹. Aj keď v posledných desaťročiach boli významným prvkom odmeňovania *vedúcich pracovníkov* **udelenie akcií a opcií na akcie**, čoraz viac je tu snaha poskytovať tento typ odmeny aj ostatným zamestnancom s cieľom oceniť ich úsilie pri raste spoločnosti a motivovať ich. Vlastníctvo akcií zamestnancami vyzerá v **akciovej spoločnosti (Public Limited Company- PLC)** ináč ako v **partnerskej** spoločnosti alebo spoločnosti s obmedzeným vlastníctvom, kde každý zamestnanec štandardne vlastní časť spoločnosti; zástancovia zamestnaneckých akcií, často uprednostňujú „model Johna Lewisa“. Paradoxne, štúdie ukázali, že aj vedúci pracovníci „príliš preceňujú“ opcie na akcie⁴². Môže to byť – ako naznačujú výskumníci – preto, že opcie sú zložité a ťažko sa intuitívne oceňujú, ale môže to tiež svedčiť o túžbe byť uznaný ako spolumatiteľ a spolutvorca spoločnosti. Vlastníctvo akcií môže mať aj inú ako peňažnú hodnotu.

⁴⁰ Gabaix a Landier, "Why has CEO Pay increased so Much?" (2007). Aktualizované v roku 2015.

⁴¹ <https://www.theguardian.com/money/2017/may/07/employee-benefits-cheap-housingaccommodation>. Bohužiaľ, na rozdiel od úsilia Cadburyho a Rowntreeho väčšina súčasných programov zahŕňa skôr prenájom ako vlastníctvo.

⁴² Príklady nájdete na <http://knowledge.wharton.upenn.edu/article/how-employees-value-oftenincorrectly-their-stock-options/>; <https://foster.uw.edu/research-brief/managers-tend-to-overvalue-stockoptions-vs-restricted-stock/>.

Spoločnosti budú naďalej experimentovať s odmeňovaním zamestnancov aj inými spôsobmi ako základným platom a mzdou, ale mimoriadne dôležité budú nepeňažné druhy odmeňovania. Šok z GFC podnietil **FSA**, aby vo svojej správe z roku 2009 o tom, ako dať veci opäť do poriadku, poukázal na nedostatok nepeňažného odmeňovania: „Nefinančné ukazovatele výkonnosti by mali tvoriť významnú súčasť procesu hodnotenia výkonnosti“⁴³. Zamestnávateľia si čoraz viac uvedomujú, že peniaze nemusia byť hlavným motivačným faktorom ich pracovníkov. Niektorí zástancovia teórie motivácie idú tak ďaleko, že tvrdia, že pri zložitých úlohách sú peniaze skôr hygienickým faktorom (rozptyľujúcim, ak chýbajú) než pozitívnym motivačným faktorom⁴⁴.

Spôsob odmeňovania

Táto kategória sa týka najmä odmeňovania generálnych riaditeľov a vrcholového manažmentu, avšak začína ovplyvňovať úvahy o tom, ako by sa rôzne stimuly a prémie mohli stať štandardom aj pre ostatných zamestnancov. Mnohí poukázali na potrebu *viacerých cieľov* kvôli obavám, že generálni riaditelia „manipulujú“ ciele. To by si však vyžadovalo aspoň štyri ciele, ktoré by boli čo najmenej prepojené (napr. rast tržieb, spokojnosť zákazníkov, investície do výskumu a vývoja, environmentálna udržateľnosť)⁴⁵. Základným predpokladom je, že práca by sa mala vnímať komplexne, a v dobe rastúcej sociálnej zodpovednosti je pravdepodobné, že sa tomu bude venovať značná pozornosť⁴⁶. Ďalšou nadväzujúcou myšlienkou je spôsob, akým sú štruktúrované cieľové limity pre odmeny s väčšou výškou. Ak sú vysoké odmeny viazané na určitú hranicu, zamestnanci (a najmä manažéri) sú motivovaní prekročiť túto hranicu na úkor iných legitímnych cieľov. Najnovší návrh systému odmeňovania Elona Muska v spoločnosti Tesla je vynikajúcim príkladom toho, čo mnohí považujú za základný problém odmeňovania založeného na cieľoch⁴⁷. Nebezpečenstvo vytvárania cieľov s výraznými prahovými hodnotami viedlo k návrhom, aby sa odmeňovanie vy-

⁴³ Reforma postupov odmeňovania vo finančných službách (2009), zásada 6, s. 33.

⁴⁴ Jedným z najvýznamnejších zástancov je Dan Pink. Pozri Daniel H. Pink, *Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us* (New York: Riverhead Books, 2009).

⁴⁵ Porovnaj Radhakrishnan Gopalan, John Horn a Todd Milbourn, "Comp Targets That Work", HBR (2017)..

⁴⁶ Porovnaj <https://www.youtube.com/watch?v=Z5KZhm19EO0>

⁴⁷ **Pozri** <https://www.washingtonpost.com/news/on-leadership/wp/2018/01/23/elon-musks-new-pay-package-could-theoretically-be-worth-55-8-billion-but-none-of-its-guaranteed/>.

plácalo v *konštantnej výške*, čo by malo motivovať zamestnancov, aby nešetrili na kvalite len preto, že chcú získať odmeny⁴⁸.

Tretou myšlienkou je vytvoriť „dlhodobé“ stimuly, aby sa zabránilo odmeňovaniu zamestnancov za krátkodobé alebo povrchné výsledky. Táto myšlienka existuje už dlho; sčasti stojí za tým prečo sa do platu generálnych riaditeľov zapracovalo odmeňovanie prostredníctvom opcií na akcie a prideľovania akcií. Nanešťastie, dĺžka trvania väčšiny „dlhodobých“ stimulov je približne len tri roky, čo je problematické, keď priemerná dĺžka pôsobenia generálneho riaditeľa je približne päť rokov.

V roku 2016 Kódex správy a riadenia spoločností v Spojenom kráľovstve odporúčal, aby dlhodobé stimuly trvali tri až päť rokov, ale v roku 2018 toto odporúčanie zvýšil na „päť a viac rokov“⁴⁹. Ideálna dĺžka by presahovala funkčné obdobie generálneho riaditeľa a zahŕňala by „nadobudnutie práv po skončení zamestnania“, čo by znamenalo, že by bol plat generálneho riaditeľa viazaný na výkonnosť spoločnosti niekoľko rokov po jeho odchode z daného postu.

Napokon, je tu značná kritika zaujatosti členov výborov pre odmeňovanie a členov správnej rady, ktorí určujú odmeny. Hoci by členovia mali byť „nezávislými nevýkonnými riaditeľmi“⁵⁰ bez postranných úmyslov, mnohí ich obviňujú zo zaujatosti, keďže zvyčajne zastávajú vysoké funkcie v spoločnostiach podobnej veľkosti. Objavili sa návrhy, aby boli členmi výboru niektorí členovia z najnižšie platených sektorov spoločnosti; oponenti však namietajú, že by nemali dostatočné znalosti alebo skúsenosti na posúdenie odmeňovania generálnych riaditeľov. Aj keby boli takíto členovia výboru kompetentní, existuje riziko, že čas strávený s vedúcimi pracovníkmi by mal za dôsledok zmenu pohľadu, nakoľko by sa v danej téme postupne „zorientovali“. Niektorí napokon dospeli k záveru, že štrukturálna „nestrannosť“ nemusí byť ideálnym mechanizmom. Ak je dodržiavanie pravidiel základom firemnej kultúry, pravidlá sa v nej síce môžu dodržiavať, ale skutočná *spravodlivosť* sa pravdepodobne nedosiahne. Otázka neustrannosti pri určovaní primeranej mzdy vyvoláva otázky o tom, ako sa zamestnanci môžu usilovať o dobro vlastnej organizácie bez toho, aby sa snažili získať prospech predovšetkým pre seba. Ide skôr o otázku organizačnej kultúry ako o štrukturálnu otázku, čo vyústilo do toho, že sa začalo ho-

⁴⁸ Pozri Radhakrishnan Gopalan, John Horn a Todd Milbourn, "Comp Targets That Work", HBR (2017). ⁴⁹Pozrite <https://corpgov.law.harvard.edu/2018/02/12/ceo-tenure-rates/>.

⁴⁹ FRC, Kódex správy a riadenia spoločností Spojeného kráľovstva (2018), § 5.36.

⁵⁰ Pozri FRC, Kódex správy a riadenia spoločností Spojeného kráľovstva (2016), § D.2.1.

vorit o tom, že spoločnosti s menšou veľkosťou by dokázali zabezpečiť väčšiu spravodlivosť⁵¹.

Mnohé z nápadov v tejto časti sú užitočné a niektoré viedli k reálnym zlepšeniam v korporáciách. Nezapadajú však do seba uceleným spôsobom a samy o sebe nedokážu vyriešiť väčšie problémy. Doterajšie riešenia v oblasti odmeňovania sa nemýlia v tom, že sa snažia dosiahnuť určité *ciele*, ako je spravodlivosť, rovnosť a konzistentnosť; avšak je možné, že sa mýlia v ich sústreďení sa na *symptómy* viac, ako na príčiny. V ďalšej časti tejto správy sa budeme zaoberať podstatnejšími otázkami, a to, prečo by mali byť pracovníci vôbec odmeňovaní.

Zhrnutie: Väčšina sa zhoduje, že spôsob odmeňovania v súčasnosti sa dá zlepšiť. Návrhy na zlepšenie sa týkajú výšky, typu a spôsobu odmeňovania.

Je jasné, že veľké rozdiely v odmeňovaní v rámci podnikov a komunít majú nepriaznivé účinky, avšak je menej jasné, ako a do akej miery by sa mali tieto rozdiely znížiť. Vzhľadom na rôzne druhy odmeňovania a rastúce povedomie o tom, ako vyzerá uspokojivá práca, stále viac inštitúcií prikladá vyššiu hodnotu nepeňažným formám odmeňovania ako kedykoľvek predtým.

Pravdepodobne najťažšou oblasťou je reforma metód odmeňovania, čiastočne kvôli zložitosti súvisiacej s dlhodobým úspechom zamestnancov a spoločností v čoraz globalizovanejšej ekonomike. Nie je jednoduché definovať spravodlivé metódy odmeňovania bez toho, aby sa od nich vyžadovalo aby boli jednoducho totožné.

⁵¹ To by sa dalo dosiahnuť prostredníctvom prísnejšej politiky hospodárskej súťaže a/alebo úpravou predpisov tak, aby boli fúzie povolené len vtedy, ak sa preukáže pozitívny prínos pre spoločnosť.

3. Biblický pohľad

Biblia má veľa čo povedať o odmeňovaní pracovníkov za ich prácu. Medzi najznámejšie verše patria: „robotník si zaslúži svoju mzdu“⁵², „nezadržiavaj mzdu najatému robotníkovi cez noc“⁵³, „správaj sa k svojim sluhom spravodlivo a čestne“⁵⁴ a „nezavrite ústa volovi, keď mláti obilie“⁵⁵. Napriek tomu jednotlivé verše, ba dokonca ani súbory veršov zvyčajne neriešia zložité otázky odmeňovania v súčasnosti, a to najmä z dôvodu kultúrnych a ekonomických rozdielov. Napríklad jedlo už nie je prijateľnou formou platby⁵⁶, väčšina pracovníkov nedostáva plat zo dňa na deň⁵⁷ a väčšina ľudí v krajinách s vysokými príjmami už nepracuje v poľnohospodárskom prostredí. Namiesto toho zamestnanie často znamená prácu pre veľké korporátne spoločnosti pôsobiace vo viacerých krajinách, mzda sa automaticky poukazuje na bankové účty a kúpna sila je neustále ovplyvňovaná trhovými silami a kolísaním meny⁵⁸.

Predtým, ako budeme pokračovať, je potrebné načrtnúť metodológiu, ktorú táto štúdia používa čo sa týka prístupu k biblickým textom na účely ich aplikácie. Starozákonné učenie sa bezprostredne týkalo Božieho ľudu, Izraelitov, ale v konečnom dôsledku má význam pre každého, nakoľko Izrael ako vzor, mal sprostredkovať („osvietiť“) Božie zámery pre ostatné národy⁵⁹. Na druhej strane novozákonné učenie robí súčasne dve veci: rozširuje túto úlohu na všetkých ľudí, ktorých srdce je pokorené pred Bohom a zároveň nahrádza „automatické“ členstvo Židov v Božom kráľovstve tým, že od nich vyžaduje, aby pristúpili k Bohu s takýmto postojom srdca⁶⁰. Najmä podobenstvá (a Nový

⁵² Lukáš 10,7; 1 Tim 5,18.

⁵³ Lv 19,13; Dt 24,14.

⁵⁴ Kol 4,1.

⁵⁵ Dt 25,4.

⁵⁶ Pozri Lukáš 12,42; Lukáš 10,7.

⁵⁷ Je však dôležité upozorniť na prekvapujúci počet pracovníkov v krajinách s vysokými príjmami, ktorí nemôžu čakať na prvú výplatu mzdy ani jeden mesiac. V skutočnosti takmer 10 miliónov domácností v Spojenom kráľovstve nemá žiadne úspory:

⁵⁸ Prehľadné skúmanie týchto otázok nájdete v knihe Philip Goodchild, *Theology of Money* (Londýn: SCM Press, 2007).

⁵⁹ Izaiáš 42,6; 49,6.

⁶⁰ Podobenstvo o márnratnom synovi a podobenstvo o farizejovi a mýtnikovi sú len dve ilustrácie tohto posolstva. Ďalším spôsobom, ako vnímať posun v SZ, je Ježišova diskusia o soli a svetle. Izraeliti už boli povolaní pôsobiť ako svetlo pre národy, zrejme ako "oddelené" spoločenstvo (porov. Lv 20, 26; Dt 2, 12). 7:6) z diaľky. Bez ohľadu na to, ako chceme chápať úlohu soli v starovekom svete, aby bola účinná, musela

zákon vo všeobecnosti) sú príkladom tohto dvojúrovňového posunu, pretože zjavujú a zároveň skrývajú Božiu vôľu⁶¹; „múdrost Božia je bláznovstvom pre tých, čo hynú“. Biblické myšlienky, o ktorých sa hovorí v tomto dokumente, sú pre každého človeka potenciálne relevantné, ale ich sila sa naplno prejaví len vtedy, ak sa človek rozhodne ich uplatňovať v bežnom živote⁶².

Pre túto štúdiu je kľúčové pochopiť akú miesto majú pracujúci v spoločnosti. Biblia ich delí do troch skupín: 1) odborníci, samostatne zárobkovo činné osoby a tí, ktorí vlastnili majetok; 2) trvale zamestnaní pracovníci (najmä príbuzní a služobníctvo)⁶³; 3) dočasní pracovníci (napríklad osoby bez občianskych práv a cudzinci)⁶⁴. Táto hierarchia pracujúcich v podstate vytvárala nerovné mocenské vzťahy. Majitelia, ktorí vlastnili pôdu, mali väčšiu moc a voľnosť rozhodovania ako trvalo zamestnaní služobníci v ich domácnostiach⁶⁵, a títo mali väčšiu moc ako dočasní pracovníci, ktorí často nemali materiálne zdroje ani sociálny kapitál (možno z dôvodu nejakého nešťastia alebo katastrofy)⁶⁶. Avšak to, že neboli mocensky na rovnakej úrovni, neznamená, že nižší pracovníci nemali žiadnu moc. Aj napriek tomu, že je biblický text ovplyvnený pádom človeka, nepriamo pripúšťa, že určitá nerovnováha je nevyhnutná vo vzťahoch medzi ľuďmi. Vychádzajúc z tohto základu poskytuje človeku návod na prijateľné správanie bez ohľadu na to v akom sociálno-ekonomickom postavení sa nachádza. Môžeme

nadviazať kontakt. Mohli by sme teda povedať, že dochádza k posunu od akejsi "modelovanej etiky" v SZ k "etike v akcii" v NZ.

⁶¹ Všetky tri synoptické evanjeliá citujú Izaiáša 6,9-10, aby vysvetlili účel podobenstiev – hoci s rôznym dôrazom. Zdá sa, že Marek naznačuje, že podobenstvá majú brániť odpusteniu, zatiaľ čo Matúš a Lukáš vidia podobenstvá skôr ako filter, cez ktorý musia prejsť úprimní, aby sa dostali k pochopeniu odpustenia.

⁶² Mat 7,24-27. Je potrebné poznamenať, že láskyplné správanie, ktoré prikazuje Boh, sa nedá úplne uskutočniť nezávisle od Božej pomoci. Spôsobom, akým sa tieto zásady uplatňujú ako politika, sa zaoberáme ďalej.

⁶³ Tie isté slová (eved v SZ a *doulos* v Novom zákone) sa často prekládajú ako otrok aj sluha. Najhoršími príkladmi prekladu sú rôzne preklady týchto slov v tom istom verši Písma, ako napríklad Lv 25,42, čo výrazne naruša zamýšľaný paralelizmus. Z tohto dôvodu – a vzhľadom na skutočnosť, že staroveké otroctvo/otroctvo sa značne líšilo od modernejších foriem otroctva – sa v tejto správe používa len výraz "sluha".

⁶⁴ Medzi starozákonnou a novozákonnou sociálnou realitou sú, samozrejme, značné rozdiely a rozdiely sú aj v samotnom Starom zákone. Hoci je zrejme, že Starý zákon bol oveľa agrárnejší ako dnešok a iné historické obdobia, išlo o oveľa viac ako len o samozásobiteľské hospodárstvo; hierarchia tried naznačovala, že niektorí ľudia sa posunuli oveľa ďalej ako len k samozásobiteľstvu.

⁶⁵ Dômyselným príkladom je spôsob, akým kráľ Šalamún komunikuje s kráľom Chíramom v 1. Kráľovej 5,6. „Dám ti mzdu, akú si stanovil pre svojich sluhov...“.

⁶⁶ Lv 25,25.35-42.

to pomenovať ako *pozičnú moc*, vychádzajúcu z postavenia. Veľmi jasne je tento koncept vysvetlený v Písme pri opise domácich kódexov, ktoré uvádza apoštol Pavol v Novom zákone⁶⁷. Pavlova výzva pánom aj sluhom, aby sa k sebe správali „rovnako“⁶⁸ vzhľadom na ich spoločné postavenie ako „Kristových služobníkov“⁶⁹, bola v čase prvej Cirkvi revolučná.

Pozičná moc úzko súvisí s myšlienkou zodpovednosti. Sudcov 6, 15 ilustruje päťstupňovú hierarchiu deť: „Ale pane, ako môžem vyslobodiť Izrael? Môj rod je najslabší v Manassesovi a ja som najmenší vo svojej rodine“⁷⁰. Tento jediný verš vyjadruje dianie na národnej úrovni (Izrael), kmeňovej úrovni (Manasses), úrovni rodu, úrovni rodiny a úrovni jednotlivca (samotný Gedeón). Každá úroveň bola rešpektovaná a zodpovedná za činy a správanie v rámci danej úrovne. To znamená, že Izrael bol ako národ zodpovedný za veci, za ktoré Gedeon nemusel byť nevyhnutne zodpovedný; Gedeon nemohol byť sám o sebe „svetlom pre národy“. Stručne povedané, rozdelenie pozičnej moci existuje v rámci aj naprieč hierarchie pôsobnosti (funkcia náčelníka vždy znamená vysokú pozíciu a s tým spojenú moc, čo však jednotlivec stráca, ak sa tejto funkcie vzdá).

Biblická hierarchia pôsobnosti sa v Novom zákone posúva, ale stále vyjadruje štruktúrovanú víziu zahŕňajúcu Cirkev, lokálne zhromaždenia Cirkvi (*ekklésia*)⁷¹, etnické skupiny⁷², rodiny⁷³ a domácnosti⁷⁴ a jednotlivcov. Ježiš učí o prinášaní ovocia na úrovni jednotlivcov, ale existuje aj plnší a tajomnejší zmysel, v ktorom môžu skupiny ľudí prinášať ovocie kolektívne; Boží Duch, ktorý prináša ovocie, neprebýva v izolovanej jednotlivcoch, ale skôr v zhromaždeniach Božieho ľudu⁷⁵. To znamená, že oddelení aktéri sa môžu v Kristovi stať *spoločne* jedným aktérom, hoci ich pozičné právomoci sú rozdielne; pán *aj* otrok sú dôležitými časťami Kristovho tela!

⁶⁷ Najpozoruhodnejšie pasáže sú Ef 5,22-6,9 a Kol 3,18-4,1. Ďalšie sa nachádzajú v 1 Timoteovi, Títovi a 1 Petrovi. Sú známe aj ako „haustafel“, čo pochádza z nemeckých slov pre „dom“ a „stôl“.

⁶⁸ Ef 6,9.

⁶⁹ Ef 6,6.

⁷⁰ Doslova „dom môjho otca“.

⁷¹ Napr. 1 Kor 1,2; 2 Kor 1,1; 1 Tes 1,1 atď.

⁷² Skutky 6,1-7.

⁷³ 1 Tim 3,12.

⁷⁴ Gal 6,10; Ef 2,19; 1 Tim 5,8.

⁷⁵ Ján 20,22; 1 Kor 3,16; Gal 4,6; Ef 3,17. Aj keď to nie je v slovenských prekladoch vždy uvedené, vo všetkých týchto veršoch sa na opis prebývania Ducha používajú zámená v množnom čísle („vy všetci“).

V tejto časti sa budeme zaoberať tromi rozsiahlymi biblickými témami, ktoré sú základom väčšiny súčasných výziev v oblasti odmeňovania: *spravodlivosť*, *dôstojnosť* a *odmena*. Tieto témy nie sú jediné, ktoré sa zaoberajú odmeňovaním v Biblii⁷⁶, a tiež neriešia komplexne všetky problémy spojené s odmeňovaním v súčasnosti. Zároveň sa značne prekrývajú, ale ich oddelenie nám pomáha zachovať organizovaný prístup a tiež do veľkej miery zodpovedá teóriám odmeňovania uvede-
ným vyššie: spravodlivosť súvisí s teóriou rovnakosti, dôstojnosť s teóriou obchodovania a odmena s teóriou očakávania. Tieto tri témy spolu tvoria ucelenú víziu odmeňovania zameranú na správnu *výšku* odmeny (spravodlivosť) za správny *druh* práce (dôstojnosť), ktorá sa vykonáva správnym *spôsobom* (odmena).

Spravodlivosť: Ochrana rodín pred chudobou v záujme ich vlastného blaha

Spravodlivosť je nesporne dôležitou témou Biblie a tento pojem nedokáže plne vyjadriť zmysel pôvodných slov⁷⁷. Biblická spravodlivosť môže byť trestajúca *aj* obnovujúca⁷⁸. Slovo „spravodlivosť“ sa často má často rôzne významy; podľa slov Guya Brandona „všeobecne povedané... spravodlivosť ako výkon práva je činnosť, spravodlivosť ako stav je výsledok tejto činnosti“⁷⁹. Biblická spravodlivosť zvyčajne zahŕňa skôr zámerné správanie činiteľa (najmä Boha) než pasívnu alebo statickú kvalitu nejakej situácie alebo inštitúcie. Hoci sa spravodlivosť týka všetkých členov spoločnosti, osobitná pozornosť sa opakovane obracia na chudobných a znevýhodnených. Niektorí teológovia pripodobňujú Božiu priazeň voči chudobným k biliardovému stolu, ktorý má jednu nohu kratšiu, čo spôsobí, že sa všetky gule skotúľajú smerom k jednému rohu⁸⁰. Pri aplikácii na odmeňovanie sú dôležité dva aspekty spravodlivosti: *distribučný* a *procesný*.

Distribučná spravodlivosť sa týka spravodlivosti v súvislosti s výškou mzdy, ktorú zamestnanci dostávajú. Distribučná spravodlivosť v Biblii nie je o zavádzaní obmedzení s cieľom dosiahnuť materiálnu rovnosť všetkých v spoločnosti⁸¹. Biblické zákony skôr pestujú „krehkú

⁷⁶ Za pozornosť stoja aj témy ako moc, veľkorysosť, diskretnosť, súkromie a čestnosť.

⁷⁷ Mišpat a tsedaqah v hebrejčine; dikaiosune a krisis v gréčtine.

⁷⁸ Mierne odlišný pohľad zameraný na vzťahovú spravodlivosť nájdete v knihe Jonathan Burnside, Nicola Baker eds., *Relational Justice*: (Winchester: Waterside Press, 1994).

⁷⁹ Guy Brandon, *Imigrácia a spravodlivosť*: (Cambridge: Jubilee Centre, 2015), s. 14.

⁸⁰ Platí to najmä pre latinskoamerických teológov oslobodenia.

⁸¹ Dokonca aj v Mt 20, kde sú všetci pracovníci platení rovnako, je zmyslom podobnen-

rovnováhu medzi ekonomickou slobodou a sociálnou rovnosťou⁸². Keďže moderné formy individualizmu v starovekej spoločnosti Blízkeho východu prakticky neexistovali, správna výška mzdy predpokladala možnosť primeraného zabezpečenia rodiny závislej od pracovníka. Naznačuje to podobenstvo o robotníkoch vo vinici, keďže „spravodlivá“ mzda, ktorú slúbil pán, bola rímsky denár – všeobecne uznávaná suma potrebná na zabezpečenie živobytia pre rodinu na jeden deň. Rodinám bolo povolené a odporúčané, aby si zlepšili svoj stav prostredníctvom pracovitosti, odhodlanosti a tvrdej práce. Pripúšťalo sa však, že niektorí nebudú vedieť svoje materiálne postavenie výraznejšie zlepšiť a dokonca môžu byť nepriaznivo ovplyvnení hladom, zlým zdravotným stavom alebo nešťastnou udalosťou. V dôsledku toho sa Biblia namiesto snahy obmedzovať vyššie úrovne ekonomického rebríčka zaoberá oveľa viac podporou tých, čo sú na jeho najnižších úrovniach. Nebezpečenstvá sú spojené s oboma extrémami⁸³, ale nie sú súmerné: pohodlie a zdroje bohatým umožňujú slúžiť Bohu, ak sa tak rozhodnú; bieda chudobným môže brániť v tom, aby mohli naplno slúžiť Bohu. Táto myšlienka je zakotvená v Tóre prostredníctvom známeho príbehu o odchode Izraelitov z Egypta a zmluve na Sinaji; Boh nezachránil Izraelitov len pre ich vlastné blaho, ale preto, aby mali možnosť ho uctievať⁸⁴. Rozdiel medzi otroctvom a slobodou je kľúčovým bodom pre porozumenie ekonomickej spravodlivosti. Dnes by to mnohí nazvali „hranicou chudoby“; biblický koncept by sa mohol vhodnejšie nazývať „hranicou zmluvy“, pretože iba život v rámci Božej zmluvy umožňuje jeho ľudu zažiť slobodu *od* útlaku a slobodu *pre* rozvoj.

Hoci Biblia obhajuje starostlivosť o tých, ktorí sa nachádzajú pod touto hranicou⁸⁵, dáva ostrú hranu, ktorá je postavená na základe *schopnosti pracovať*. V Izraeli sa vyžadovala starostlivosť o siroty, vdovy, cudzincov a telesne postihnutých, pretože nemohli vlastniť pôdu, a teda sa nemohli o seba postarať⁸⁶. To spadá do oblasti „charity“ čo nemožno považovať za odmenu, pretože „charita“ sa neposkytuje za vykonanú prácu, jej účelom je jednoducho zabezpečenie osoby. Na druhej

stva, že zamestnávateľia môžu byť štedrí, nie že by mali platiť rovnako. Porovnaj Christopher Wright, *Old Testament Ethics for the People of God* (Nottingham: IVP, 2010), s. 157.

⁸² Higginson, s. 16.

⁸³ Príslovia 30,9 vyjadrujú toto dvojité nebezpečenstvo: Nedávaj mi ani chudobu, ani bohatstvo, ale dávaj mi len chlieb môj každodenný. Inak by som mohol mať priveľa, zriekol by som sa ťa a povedal by som: 'Kto je Pán?' Alebo sa môžem stať chudobným a kradnúť, a tak znecitíť meno svojho Boha.

⁸⁴ Pozri Dt 6,10-13.

⁸⁵ Ex 23,11.

⁸⁶ Dt 24,19-21.

strane, jubilejné zákony uvedené v Tóre slúžili na to, aby každý, kto bol *schopný* pracovať, mal prístup k určitému druhu práce, vďaka ktorej mohla jeho rodina prosperovať⁸⁷. Bohužiaľ, tento ideál v praxi často chýbal. V rôznych pasážach Biblii je vyjadrené napätie robotníkov, ktorí túžia pracovať a zároveň sú vydaní na milosť a nemilosť pánovi: „Beda tomu, kto stavia svoj palác na neprávosti, svoje horné izby na nespravodlivosti, núti svojich ľudí pracovať zadarmo, neplatí im za ich prácu“⁸⁸. Alebo: „Teraz počúvajte, vy bohatí, plačte a nariekajte pre biedu, ktorá na vás dolieha... Pozrite! Mzdy, ktoré ste nezaplatili robotníkom, čo kosili vaše polia, kričia proti vám. Krik žatevných robotníkov doľahol až k ušiam všemohúceho Pána.“⁸⁹ Distribučná spravodlivosť sa týkala vyplácania spravodlivej sumy za prácu, aby sa robotníci a ich rodiny nedostali do situácie, keď by potrebovali charitu⁹⁰.

Procesná spravodlivosť sa týka spravodlivosti zameranej na to ako, kedy a prečo pracovníci dostávajú svoju mzdu. Nespravodlivosť v tejto oblasti zahŕňa také správanie, ako je nátlak, oneskorenie s platbou či odmietnutie dôsledne zohľadniť obavy pracovníkov. Mnohé príklady procesného nátlaku možno nájsť vo vzťahoch medzi majiteľmi nehnuteľností („pánmi“) a tými, ktorí pre nich pracujú (či už natrvalo alebo dočasne). Napríklad pracovníci mohli dostať dohodnutú cenu, ale vzhľadom na svoju nízku pozíciu boli nútení vykonať viac, než bolo pôvodne dohodnuté. Využívanie tejto nevyhnutnej nerovnováhy moci bolo odsúdené s odkazom na obdobie otroctva Izraelitov v Egypte.

Celý Izrael bol považovaný za Božieho služobníka a preto sa nikdy nemal správať k vlastným služobníkom tak, ako sa správali Egypťania⁹¹. V procesnej spravodlivosti je vážnym faktorom aj načasovanie. Sluhovia mohli dostať „spravodlivú“ sumu s oneskorením alebo v nevhodnom čase. Vzhľadom na vyššie opísanú pozičnú moc nájomných pracovníkov boli títo obzvlášť zraniteľní voči *oneskoreniu* v procese odmeňovania, pretože to ohrozilo blaho rodín, ktoré zvyčajne potrebovali platbu každý deň na ich každodenné zabezpečenie. V tejto súvislosti sa majstrom dáva toto varovanie: „Nevyužívajte nájomného pracovníka, ktorý je chudobný a v núdzi, či už je to Izraelita, alebo cudzinec, ktorý býva v niektorom z vašich miest. Vyplácajte im mzdu každý deň pred západom slnka, pretože sú chudobní a počítajú s tým. Inak by mohli

⁸⁷ Lv 25,8-55. Pozri časť o biblických cieľoch systému sociálnej starostlivosti, s. 178-181 v publikácii Michael Schluter a John Ashcroft (eds.), Jubilee Manifesto (Leicester: Inter-Varsity Press, 2005).

⁸⁸ Jer 22,13.

⁸⁹ Jakub 5,1.4.

⁹⁰ Lv 25,25.35-42.

⁹¹ Dt 25,55.

na teba volať k Pánovi a ty by si sa previnil hriechom⁹². Príbeh Jáko-
ba pracujúceho pre Lábanu zobrazuje túto dynamiku typickým spô-
sobom. Jakub pracuje sedem rokov, aby si zaslúžil Ráchel za nevestu,
ale je oklamáný a namiesto nej dostane Leu⁹³. Tento príbeh odhaľuje
pohľad na procedurálnu nespravodlivosť, pretože hoci Jákob uzatvoril
pôvodnú dohodu bez nátlaku, táto dohoda nebola dodržaná a až ne-
skôr dostáva Ráchel za manželku. Keďže Jákob je vzhľadom na jeho
postavenie podriadený Lábanovi, je nútený pracovať ďalších sedem ro-
kov, aby dostal to, čo mal dostať pôvodne, a má len malé slovo pri opä-
tovnom vyjednávaní o ďalšej dohode⁹⁴. Napokon, možnosť diskutovať
o odmene a podieľať sa na rozhodovaní o spôsobe jej určenia je neod-
deliteľnou súčasťou procesnej spravodlivosti. Procesná spravodlivosť
nemôže byť hluchá alebo statická, ale musí byť dynamická, pretože
rozlišuje súčasnú situáciu a potreby pracovníkov, ako aj zmeny na tr-
hoch a v sociálnych podmienkach. Hoci kultúra starovekého Blízkeho
východu (a veľká časť dnešného Blízkeho východu) často zahŕňala živé
a dlhé obdobia vyjednávania⁹⁵, podvádzanie bolo neospravedliteľné.
Dobré vyjednávania boli tolerované, ale akékoľvek vyjednávanie, ktoré
zasahovalo do blahobytu pracovníka, sa odsudzovalo. Celkový obraz
procesnej spravodlivej odmeny rámčuje prísnu povinnosť spravodlivo
jednať nielen v rámci domácnosti (voči ktorej by sa majitelia cítili naj-
prirodzenejšie zaviazaní), ale dokonca aj voči tým „zvonku“, ktorí sa
možno dostali do „vlastnej diery“ svojou lenivosťou alebo nerozum-
ným správaním⁹⁶.

Práve kvôli ľudskej náchylnosti k *nespravodlivosti* je Biblia tak neob-
lomná, pokiaľ ide o výkon spravodlivosti. Navyše uznáva, že aj to naj-
lepšie ľudské úsilie môže zanechať stopy nespravodlivosti.

Múdri lídri by mali očakávať, že aj ich najlepšie úmysly budú mať ten-
denciu sa uberať týmto smerom, a preto by sa mali pýtať: „Komu by tie-
to rozhodnutia mohli ublížiť spôsobom, ktorý sme zatiaľ nepostrehli?“
Nakoniec, biblické texty veľmi dobre rozoznávajú rôzne spôsoby, kto-
rými sú nadriadení schopní obísť skutočnú spravodlivosť pri odmeňo-

⁹² Dt 24,14-15.

⁹³ Genesis 29,14-30.

⁹⁴ Ráchel je skutočne daná Jákobovi po týždni manželstva s Leou (Gn 29,28), ale pod-
statné je, že cena tejto „transakcie“ bola ešte sedem rokov práce.

⁹⁵ Zdôrazňuje sa to na miestach, ako je Lukáš 16,1-15, kde "chytrý správca" vyjednáva
s dlžníkmi svojho pána. Kenneth E. Bailey, *Jesus Through Middle Eastern Eyes: Cul-
tural Studies in the Gospels* (London: SPCK, 2008), s. 332 a nasl.

⁹⁶ Chudoba ako dôsledok lenivosti alebo hlúposti je odsudzovaná v celej knihe Prísloví.
Porovnaj Wright, *Old Testament Ethics*, s. 169.

vaní pracovníkov⁹⁷. Mohli odmeňovať pracovníkov spôsobom, ktorý ich udržiaval pri živote, ale bránil im v rozvoji (ako to bolo v prípade Izraelitov v Egypte), rovnako ako mohli odkladať výplatu spôsobom, ktorý pracovníkov uvrhol do kolobehu nezdravej závislosti namiesto toho, aby podporoval ich slobodu. Oboje Biblia odsudzuje ako určitú formu nespravodlivosti.

Dôstojnosť⁹⁸: Potvrdenie rámca pôsobnosti pre každého pracovníka vytvára silné vzťahy

Ak spravodlivosť zahŕňa spravodlivú výšku a *spôsob* odmeňovania, dôstojnosť sa týka správneho *druhu* práce. Koncepty dôstojnosti a hanby⁹⁹ boli ústrednými pojmami kultúr starovekého Blízkeho východu a Biblia rozoznávala, že je možné, aby páni aj robotníci navonok spĺňali „zákonné“ požiadavky a zároveň sa správali spôsobom, ktorý narušal dôstojnosť ich samotných ako aj ostatných.

Bolo častým javom, že majitelia platili svojich robotníkov správne, ale zaobchádzali s nimi zle. To je jeden z hlavných dôvodov, prečo má Tóra príkazy chrániace sluhov pred bitím¹⁰⁰ a znásilňovaním¹⁰¹. Zákony o sabate chránili dôstojnosť *všetkých* členov spoločnosti, takže aj tí najzraniteľnejší pracovníci si mohli oddýchnuť a rozvíjať vzťahy¹⁰². Rôzne dôsledky sabatu, ktoré západným čitateľom často unikajú, mali na pôvodných poslucháčov oveľa silnejší vplyv. Napríklad skutočnosť, že bohatý muž, ktorý je opísaný v Lukášovom evanjeliu 16, „každý deň bohato hodoval“, jasne naznačuje, že jeho služobníci nikdy nemali prestávku; skutočnosť, že mrzák v Jánovom evanjeliu 5 bol uzdravený v sobotu, znamená, že nikdy nebol schopný zbaviť sa závislosti od žobrania. Zodpovednosť za zachovanie dôstojnosti podporou odpočinku padá na tých, ktorí majú k dispozícii prostriedky na to, aby umožnili svojim pracovníkom užiť si odpočinok. V časoch hladomoru, epidémií alebo iných katastrof boli bohatí a vlastníci pôdy tou menšinou, ktorá mala prostriedky na to, aby dopad takýchto udalostí *tlmili* a ochránili pred katastrofou tých, ktorí boli pod ich správou. O tomto nastavení hovorí aj príbeh o Jozefovi predávajúcom obilie počas hladomoru

⁹⁷ Najmä domáce kódy NT.

⁹⁸ Slovo „česť“ je biblickejšie, ale nemá taký dôraz.

⁹⁹ Tieto pojmy úzko súvisia aj s pojmami pohostinnosť a vylúčenie.

¹⁰⁰ Ex 22,26-27; Lv 25,53.

¹⁰¹ Dt 22,28-29 by sa vzťahovalo na všetky panny, aj keby boli služobníčky. Porovnaj Ex 22,16-17

¹⁰² Ex 23,12; Dt 5,14-15.

v Egypte¹⁰³. Stručne povedané, od bohatých sa očakávalo nielen naplnenie hmotných potrieb, ale aj snaha o celkový rozkvet tých, ktorí patrili k ich rodu. To je jeden z hlavných dôvodov, prečo je správca v Lukášovom evanjeliu 12 odsúdený ako zlý; bitie nebolo len všeobecne nesprávne, ale bolo v priamom rozpore s tým, čo má správca v prvom rade robiť (dávať „jedlo v správny čas“)!¹⁰⁴

Tak ako mala *spravodlivosť* presakovať od stálych pracovníkov k tým, ktorí pracovať nemohli, tak sa aj *dôstojnosť* mala prelievať k tým, ktorí sa ocitli v menej dôstojných zamestnaniach. Jeden z krásnych obrazov tohto princípu je uvedený v 3. Mojžišovej knihe 23, 22, kde sa tým, ktorí si nemohli nájsť nájomnú prácu, umožnilo, aby si zachovali pocit dôstojnosti tak, že si mohli pozbierať vlastnú potravu na poliach, ktorých okraje sa mali nechať nezoraté¹⁰⁵. Dôstojnosť, ako prameň s mnohými úrovnami, prúdila od vlastníka pôdy k zamestnancom na plný úväzok (keďže „nežatie až po samý okraj“ bolo opatrením proti únave a zároveň príležitosťou zapojiť sa do správania, ktoré bolo dôstojné pre ostatných) a od zamestnancov na plný úväzok k zberačom (práca oboch strán na poli by sa prekrývala)¹⁰⁶. Ešte poučnejší je príbeh o robotníkoch vo vinici¹⁰⁷. Namiesto toho, aby posledným robotníkom jednoducho dal malú sumu peňazí, aby si splnil svoju povinnosť, majiteľ (ktorý bol zjavne „rešpektovaný v komunite“¹⁰⁸) im dáva dôstojnosť tým, že im poskytuje slušnú prácu vo vlastnej vinici. Toto podobenstvo sa nedá považovať za Ježišovu „radu v oblasti ekonómie“, pretože príbeh jasne opisuje šokujúcu a *nezvyčajnú* povahu vyplácania rovnakej sumy všetkým robotníkom. Príbeh nie je ani tak o *peniazoch a práci*, ako o *milosti a práci*. Dôstojné zaobchádzanie s robotníkmi si vyžaduje milosť, aby sme sa k nim správali ako k ľuďom s vlastnou právomocou, ktorí sú stvorení na Boží obraz, a nie len ako k objektom na prácu.

Ak sa páni nesprávali dôstojne voči svojim sluhom a robotníkom, riskovali tým aj svoje vlastné blaho a postavenie v spoločnosti. V spoločnostiach starovekého Blízkeho východu bolo „dobré meno“ neoce-

¹⁰³ Gen 41,53-57.

¹⁰⁴ Lukáš 12,42. Všimnite si, že v tomto príbehu sám správca (oikonomos) nie je bohatý. Pracuje v mene svojho bohatého pána, aby zabezpečil starostlivosť o jeho sluhov. V tomto podobenstve je starostlivosť o ľudí hlavným kritériom správцovej „vernosti“ – tým, že by sám jedol, pil a opíjal sa, by správca zanedbával možnosť sluhov jesť a piť, keď sú hladní a smädní.

¹⁰⁵ Pozri Rút 2,2-7. Porovnaj Dt 24, 19-21.

¹⁰⁶ Príbeh knihy Rút nádherne zobrazuje túto viacúrovňovú dôstojnosť.

¹⁰⁷ Mat 20,1-16.

¹⁰⁸ Bailey, Jesus Through Middle Eastern Eyes, s. 358.

nitelné pre obchod a podnikanie¹⁰⁹, a byť „známy pri bránach mesta“ mohlo výrazne zvýšiť schopnosť pána zabezpečiť svoju domácnosť¹¹⁰. Jedným z úctyhodných mužov bol Boáz, ktorý mal vo svojej komunite zjavne vplyv nielen vďaka svojim zdrojom, ale aj vďaka spôsobu, akým viedol obchod a zaobchádzal so svojimi robotníkmi. Pri čítaní o ňom to vidíme v opise jeho jednaní a komunikácie so svojimi najmladšími pracovníkmi¹¹¹. Tento prístup je znovu výrazne zobrazovaný v podobenstve o robotníkoch vo vinici. Pán sa opakovane vydáva na trh „v horúčave“, aby sa stretol s robotníkmi tvárou v tvár, zamestnáva ich sám – hoci má manažéra, ktorý by to mohol urobiť za neho (v. 8)¹¹²! Nadovšetko, v povahe pokorného, služobníckeho srdca Vteleného Boha – zhmotneného v momente, kedy Ježiš umýva nohy učeníkom – je vyjadrená dôležitosť spôsobu jednaní manažérov a pánov s ich najnižšími pracovníkmi.

Pokiaľ ide o samotných pracovníkov, existovalo mnoho spôsobov, ako by mohli pri svojej práci konať dôstojne alebo nedôstojne. Novozákonné domáce kódexy určujú radikálny pohľad na výkon dôstojnej práce, kedy majú všetci robotníci pracovať s „úprimnosťou srdca“ a správať sa „ako keby pracovali pre Pána“¹¹³. Samozrejme, nie všetci pracovali pre iných ľudí avšak apoštol Pavol celkom jasne hovorí, že vždy, keď je to možné, ľudia by mali „pracovať vlastnými rukami“¹¹⁴. Autor knihy Kazateľ vyzdvihuje dobré stránky „užívania si plodov vlastnej práce“¹¹⁵. To naznačuje, že vysoko kvalifikovaná práca (pokiaľ je spravodlivo zaplatená) prináša pracovníkovi vnútorné uspokojenie a dôstojnosť, čo môže byť väčšou motiváciou pre prácu, než samotná finančná odmena, aj keď vysoká¹¹⁶. Pracovníci, ktorí sa nesprávali čestne, riskovali rôzne formy a stupne sociálneho vylúčenia. Zachej a prostitútky, ako napríklad žena, ktorá pomazala Ježišovi nohy, sú dva rôzne príklady toho, ako asi fungovalo sociálne vylúčenie. Hoci sa Zachejova práca považovala za nelojálnu (a spôsob, akým ju vykonával, za nehodný

¹⁰⁹ Prís 22,1.

¹¹⁰ Jób 29,7; Prís 31,23; porov. Rút 4,1 a Lam 5,14.

¹¹¹ Pozri Rút 2, 14-16; 3, 2. Nešlo len o pozitívne potvrdenie dôstojnosti robotníkov, ale aj o negatívne opatrenie, keďže slúžilo na ochranu robotníčok pred obťažovaním.

¹¹² Bailey opisuje predstavenie manažéra ako jedno z troch "veľkých prekvapení" v podobenstve. Pozri Bailey, *Jesus Through Middle Eastern Eyes*, s. 360 a nasl.

¹¹³ Kol 3,22-23. Každý, kto sa v týchto kódexoch spomína (haustafel), bol v rámci domácnosti nejakým spôsobom ekonomicky aktívny. Haustafel sa teda týkajú všetkých zamestnaneckých vzťahov, nielen vzťahu pána/sluha.

¹¹⁴ 1 Tes 4,11.

¹¹⁵ Kaz 5,18-20.

¹¹⁶ Ex. 35 a nasl.

úcty), jej najničivejším dôsledkom bolo narušenie jeho vzťahov v komunite. Prostitútky boli podobne vystavované hanbe kvôli spôsobu, akým ich správanie narúšalo spoločenské vzťahy¹¹⁷, hoci mnohé z nich zrejme nemali žiadny iný zdroj obživy¹¹⁸. Vo svojej podstate mala dôstojná práca pevné morálne hranice, aby sa zabezpečila solidarita so širšou spoločnosťou (nielen s ekonomicky aktívnymi)¹¹⁹.

Opäť, vzhľadom na spoločenské normy biblických kultúr sa očakávaná týkajúce sa práce zvyčajne točili okolo celých rodín, nie nezávislých jednotlivcov. Pracovníci mohli byť hanobení spoločnosťou, ak sa nedokázali postarať o vlastnú rodinu: „Každý, kto sa nestará o svojich príbuzných a najmä o svoju domácnosť, zaprel vieru a je horší ako neveriaci“¹²⁰. To by sa vzťahovalo na tých, ktorí boli *zbavení* dôstojnosti (ponížení), ako aj na tých, ktorí *sa vyhýbali* dôstojnosti (nečestní)¹²¹. Keď sa väčšina členov spoločenstva podieľala na dôstojnej práci, budovala sa vzájomná dôvera a úcta a upevňovali sa vzťahy. Dôstojná práca nemala byť založená na názore človeka na pozíciu alebo typ práce (napr. rybár, výrobca stanov, či dokonca vyberač daní), ale na tom, či človek pracoval poctivo, čím si získal rešpekt pánov, podporoval svoju rodinu a napomáhal zdravým sociálnym vzťahom. V úctyhodných pozíciách mohli pôsobiť nečestní pracovníci, rovnako ako čestní pracovníci mohli zastávať nečestné pozície, ale Boží ľud bol poučený, aby dôstojnosť pracovníkov posilňoval tým, že im pomáhal pracovať čestným spôsobom. Evanjeliá sú príkladom tejto vízie, keď zverujú pokorným pastierom¹²², rybárom¹²³, a dokonca ženám v domácnosti¹²⁴ najväčšiu správu všetkých čias a začleňujú ich do spoločenstva, kde ich účasť má skutočný význam.

Celkovo Biblia uznáva, že štandardné správanie človeka má tendenciu

¹¹⁷ Pozri Prís 5,3-14; 6,24-26; 23,27-28. Porovnaj J. P. Burnside, "Strange Flesh: Sex, Semiotics and the Construction of Deviancy in Biblical Law", *Journal for the Study of the Old Testament*, 30/4 (2006), 387-420.

¹¹⁸ Táto skutočnosť tvorí kultúrny kontext Ježišovej diskusie o rozvode v Mt 5,31-32. V patriarchálnej spoločnosti bolo pre predtým vydaté ženy veľmi ťažké prežiť bez manžela (najmä ak mali deti).

¹¹⁹ Podobenstvo o chytrom správcovi (Lk 16,1-9) je v tomto smere zaujímavou štúdiou. Západná spoločnosť zdôrazňuje jeho nečestnosť, a preto je často označovaný ako "nespravodlivý správca". Východná kultúra však uznáva, že pre svojho pána ako aj dlžníkov vytvoril dobré meno, a preto bol odmenený. Pozri Bailey, *Jesus Through Middle Eastern Eyes*, s. 332 a nasl.

¹²⁰ 1 Tim 5,8.

¹²¹ Pozri Lv 25,35. Verš presne nešpecifikuje, čo znamená „upadnúť do ťažkostí“.

¹²² Lukáša 2,8-20, ale najmä často opomínané verše 17 a 18.

¹²³ Matt. 4,18-22; Mk 1,16-20.

¹²⁴ Mat 28,9-10; Luk 24,10-11; Ján 20,14-18.

smerovať skôr k ponižujúcim než dôstojným spôsobom odmeňovania. Paradoxne, jedným z najzákernejších nehanebných konaní je to, ktoré sa snaží navonok vyzeráť dôstojne, s cieľom zakryť jeho skutočnú povahu pod povrchom¹²⁵. Žiadna skupina v Biblii nie je z takého konania obviňovaná častejšie ako náboženský vodcovia (či už kňazi ako Eliho synovia v SZ alebo farizeji v NZ). Dostávali slušné platy a dokázali si zachovať zdanie spravodlivosti, ale ich práca a služba si nezaslúžili pochvalu, pretože klamali práve tých, ktorým mali slúžiť. To úzko súvisí so základným princípom spravodlivosti pri starostlivosti o najzraniteľnejších. Zdá sa, že kňazi a iní bohatí vodcovia v spoločnosti dokázali vyrobiť pocit alebo zdanie dôstojnosti tým, že dávali dary na charitu a prinášali „dodatočné“ obete¹²⁶. Avšak hoci štedrosť sa od bohatých prirodzene očakáva, nikdy by nemala byť použitá na ospravedlnenie bohatstva, ktoré bolo nadobudnuté nedôstojným spôsobom. Biblická téma dôstojnosti znamená, že páni a robotníci akéhokoľvek druhu si navzájom preukazujú úctu nie kvôli postaveniu, ale kvôli vrodenej schopnosti konať slobodne, a tým si navzájom umožňujú čo najlepšie plniť svoje povinnosti v danom vzťahu bez ohľadu na svoju pozíčnú moc.

Odmena: Rozvoj činiteľov spoločného dobra

Odmena je v Biblii dôležitý pojem. Ak spravodlivosť spočíva v správnej výške mzdy a dôstojnosť v správnom *druhu* práce, biblická odmena spočíva v práci zo *správnych dôvodov*. Dôvody a povaha samotnej odmeny sú tak vnútorne prepojené, že ich oddelovanie vytvára falošnú dichotómiu. Napriek tomu možno povedať, že správne dôvody pre prácu sú vždy zamerané na *večnosť* a *spoločenstvo* a že odmena za prácu týmto spôsobom zahŕňa predovšetkým zvýšenie zodpovednosti (pozičnej moci) a vzťahovej väzby alebo blízkosti.

Podobne ako pojmy spravodlivosť a dôstojnosť, ani biblický pojem odmeny nie je úplne vyjadrený týmto slovom. Napríklad „odmena“ často označuje to, čo si niekto zaslúži – či už pozitívne alebo negatívne¹²⁷. Hoci rozmedzie významu tohto pojmu môžu byť ťažko rozlíšiteľné, jeden z významov slova „odmena“ vyjadruje myšlienku ceny¹²⁸ vysokej

¹²⁵ Ježiš bezchybne označuje týchto ľudí za „obielené hroby“. Pozri Mat 23,27.

¹²⁶ Napr. desiatok z bylín. Pozri Mt 23,23 a Lk 11,42.

¹²⁷ Tento rozsah významov je pokrytý všeobecným gréckym slovom *misthos*, ako je vidieť vo veršoch ako Mt 5,46; 6,2; 10,41; Lk 10,7; Jn 4,36; Sk 1,18; Rim 4,4; 1 Kor 3,14; Jak 5,4; 2 Pt 2,13; Zj 22,12.

¹²⁸ Svätý Pavol používa toto slovo (brabeion) dvakrát: 1 Kor 9, 24 a Flp 3, 14.

hodnoty¹²⁹, ktorú občas označuje výstižnejšie slovo „poklad“ (*tesaurus*)¹³⁰. Práve tento význam je hlavným zdrojom nasledujúceho rozboru odmeny vo vzťahu k odmeňovaniu.

Koncept odmeny ako pokladu je rozšírený aj o koncept *dedičstva*¹³¹. Významové roviny pojmu dedičstvo obsahujú niekoľko paradoxov, najmä pokiaľ ide o spôsob nadobudnutia dedičstva: je súčasne zaslúžené aj darované; rozhodujúcim spôsobom nadobudnuté v určitom okamihu, ale zároveň postupne nadobudnuté v priebehu času; slúbené a zároveň odvolateľné. Správne chápaný koncept dedičstva harmonizuje motiváciu a odmenu, pretože obdržanie odmeny naznačuje Otcovo potešenie a zároveň z neho zostáva¹³². Napriek tomu zostáva zásadné napätie, nie však medzi motiváciou a odmenou, ale medzi prísľubom a milosťou. Dedičstvo je milosť, ktorá je prísľúbená, ale ak adoptovaní členovia rodiny zabudnú na túto milosť, prísľub sa môže zmeniť na dusivé očakávanie¹³³. Jazyk dedičstva vkladá do biblického konceptu časnej odmeny neochvejný prísľub konečnej odmeny. Inak povedané, pozemské odmeny fungujú ako symboly a sprostredkovatelia večných pokladov, ktoré kresťania jedného dňa zdedia. Celkovo táto správa predstavuje koncept biblickej odmeny v zmysle *zdedeného pokladu*.

¹²⁹ Teda Perla veľkej ceny. Pozri Mat 13,44-45.

¹³⁰ Mat 6,20-21; 13,44; 19,21; Prís 15,6.

¹³¹ Grécke slovo je kleronomia. Tento pojem je ústredným pojmom celého Písma, počnúc Ex 4, 22, kde je Izrael opísaný ako Boží "prvorodený syn". Na tomto základe je Izraelitom daná zaslúbená krajina. Áno, je prísľúbená, ale je to dedičný dar založený na ich trvalom vzťahu ako dedičov k ich otcovi, Bohu. Pozri Christopher Wright, *Old Testament Ethics*, s. 84 a nasl.

¹³² V tomto prípade je známy príbeh márnотratného syna, ktorý predčasne žiada o dedičstvo, práve tou výnimkou, ktorá potvrdzuje pravidlo. Dedičstvo sa v ideálnom prípade malo rozdeliť "v hodine smrti" (Sir 33, 20 – 24), ale určite nie skôr ako starším súrodencom. Dnes sa väčšina finančných odmien dá ľahko oddeliť od darcu; v Biblii odmena vyžaduje, aby príjemcovia vstúpili do radosti svojho pána v nebi, kde bola odmena uchovávaná.

¹³³ Presne v takomto napätí sa nachádza starší syn v príbehu o márnотratnom synovi. Pozri Lukáš 15, 28-30.

Poklad: Poklad sa vzťahuje na prácu, ktorá je *zameraná na večnosť*, pretože má trvalú hodnotu. V Starom zákone sa táto orientácia na večnosť týka predovšetkým detí a odkazu Izraela o zaslúbenej krajine¹³⁴. V Novej zmluve sa táto orientácia presúva na poslanie Cirkvi a večné nebeské kráľovstvo. Trvalosť neba je vykreslená viacerými spôsobmi, v neposlednom rade aj výzvou, aby sme si tam zhromažďovali poklady proti dočasným pozemským limitom¹³⁵. Pracovníci s nastavením myslenia orientovaným na večnosť pracujú s trvalým odhodlaním a nasadením. Prejavuje sa to vo viacerých Ježišových podobenstvách, ktoré ukazujú ľudí v dlhodobej vernej službe, ktorí vytrvávajú v protivenstvách; kedy sú páni „dlho neprítomní“¹³⁶ a sluhovia musia zostať verní, aj keď sú súčasťou domácnosti, ktorú spoločnosť „nenávidí“¹³⁷.

Zámer práce bol dôležitý, pretože fixácia na samotný výkon by mohla skončiť odmeňovaním nadmerného rizika alebo šťastnej náhody namiesto skutočne výnimočného správania. Kráľ Dávid odmietol piť vodu, ktorú jeho „mocní muži“ priniesli, kvôli nadmernému riziku, ktoré tento ich čin predstavoval¹³⁸. Šťastie bolo povolené, ale nie odmeňované¹³⁹.

Spomeňme si na príbeh o statkárovi, ktorý mal vynikajúcu úrodu¹⁴⁰. Je nazvaný bláznom, ani nie tak kvôli svojej neznalosti, ako skôr kvôli svojej krátkozrakosti. Jeho konanie nesmerovalo k ďalšiemu rastu v dlhodobom horizonte (napríklad ku kúpe ďalšej pôdy alebo k zamestnaniu ďalších robotníkov), nebolo nikoho o koho budúcnosť by sa staral natoľko, aby ho obdaroval svojím nečakaným zis-

¹³⁴ Večné zameranie SZ je čiastočne skrátené kvôli predstavám o posmrtnom živote jednotlivcov. To sa začína meniť v období Druhého chrámu v interakcii s helenistickou kultúrou (2 Mach 7,9,29), takže židovské predstavy o posmrtnom živote sa v Ježišovej dobe stali rozmanitejšími (Mk 12,18; Sk 23,8).

¹³⁵ Mat 6,19-21.

¹³⁶ Mat 25,19; Luk 12,45; Luk 20,9.

¹³⁷ Lukáš 19,14. Skutočnosť, že občania pána "nenávideli", znamenala, že verná služba jeho sluhov bola sprevádzaná prinajmenšom ťažkosťami a nanajvýš fyzickým nebezpečenstvom, ak sa občania rozhodli vyjadriť svoju nespokojnosť voči pánovej domácnosti. Podrobný výklad tejto pasáže pozri v Bailey, *Jesus Through Middle Eastern Eyes*, s. 401.

¹³⁸ 2 Sam 23,13-17.

¹³⁹ V tomto zmysle existovala základná symetria medzi šťastím a nešťastím. Šťastie nebolo odmeňované, rovnako ako nebolo trestané nešťastie. Pozri Lv 25, 25.

¹⁴⁰ Lukáš 12,13-21.

kom – radil sa len sám so sebou¹⁴¹. Cieľom odmeňovania správania, ktoré je zamerané na večnosť bolo udržať zverené a rozvíjať to, aby sa prekonala stagnácia a dokonca aj regresia. Na objavenie, vytvorenie alebo prejavenie skutočného pokladu je vždy potrebný dlhý čas.

Dedičstvo: Keďže dedičstvo si vyžaduje vzťahy, týka sa práce, ktorá je *zameraná na spoločenstvo*¹⁴². V Starom zákone to znamenalo byť verným členom domu Izraela¹⁴³, aby bolo naplnené povolanie byť „svetlom národom“¹⁴⁴. V Novej zmluve išlo o kontext byť oddaným členom Božieho domu¹⁴⁵, aby sme boli soľou a svetlom pre svet.

Vzťahy dedičstva sú mnohostranné a zahŕňajú Izrael ako prvorođeného Božieho syna, pohanov ako adoptované deti a kresťanov ako služobníkov, ktorí všetci spoločne pracujú v Božej službe¹⁴⁶. Jasne sa tu uvádza, že pracovníci s kolektívnym zmýšľaním by mali nezištne pracovať v prospech a na posilnenie väčšej rodiny alebo spoločenstva¹⁴⁷ (čo malo za cieľ priniesť úžitok a posilniť širšiu spoločnosť).

Takéto správanie bolo v silnom kontraste so sebeckým správaním, ktoré izolovalo a viedlo k sociálnej fragmentácii. V literatúre o múdrosti sa píše: „Ten, kto žije osamelo, je sebecký a pohŕda všetkými, ktorí majú zdravý úsudok“¹⁴⁸. Príbeh o boháčovi a Lazárovi je podrobnejším opisom tohto javu¹⁴⁹.

¹⁴¹ Bailey objasňuje, aká tragická je táto scéna v kontexte Blízkeho východu, kde sa každé rozhodnutie vždy robí prostredníctvom rozhovoru s priateľmi a rodinou. Bailey, *Ježiš očami Blízkeho východu*, s. 303.

¹⁴² Hoci sa výraz „korporácia“ začal úzko spájať s podnikaním, v skutočnosti je celkom vhodný vzhľadom na to, že sa vzťahuje na jednotné telo (corpus), čo je jedna z ústredných metafor Nového zákona (1 Kor 12,12-14; Ef 4,1-16).

¹⁴³ Ex 16,31; 40,38; Levi 17,3.8.10; 22,18; Num 20,29; Joz 21,45 a Rút 4,11.

¹⁴⁴ Izaiáš 42,6; 49,6.

¹⁴⁵ Ef 2,19.

¹⁴⁶ 1 Kor 3,9. Lukáš 6,35 tiež spája odmenu s tým, že sme "deťmi Najvyššieho", a Matúš 6,4 zdôrazňuje, že odmena pochádza od nášho nebeského Otca.

¹⁴⁷ Spomeňme si na Dávida, ktorý bojoval s Goliášom v mene všetkých ostatných, a na dobrého správcu z Lukáša 12, ktorý nebil ostatných sluhov, ale správval sa k nim dobre.

¹⁴⁸ Prís 18,1.

¹⁴⁹ Bez ohľadu na krajinu sa takmer vždy nájde bohatý človek, ktorý sa izoloval od obyčajných ľudí vysokými múrmí, bránami, príjazdovými cestami, záhradami atď.

Samozrejme, nie každý pracoval v rodine a nepovažovalo sa za zlé, ak bol jednotlivec úspešný vo svojom remesle alebo podnikaní. Ale bez zámernej orientácie smerom navonok, na kolektívne ciele ľudia postupne sklzávajú do pozície kedy sa začnú správať ako „lakomci“ vo vzťahu k svojej práci¹⁵⁰. Cieľom odmeňovania správania zameraného na spoločenstvo bolo podporiť postoj veľkorysosti u pracovníka¹⁵¹. Podstatou dedičstva bolo posilňovanie vzťahov¹⁵².

Ako už bolo naznačené, *spôsob* odmeňovania správania orientovaného na večnosť a spoločenstvo bol v podstate rovnaký: zahŕňal zvýšenú mieru zodpovednosti a právomoci prostredníctvom povýšenia alebo priblíženia sa k zdroju moci. Tento typ odmeny je modelovaný na viacerých miestach („dám ti na starosť mnohé veci“¹⁵³ a „budeš mať moc nad desiatimi mestami“¹⁵⁴), avšak priebeh tohto postupu je najlepšie načrtnutý v Lukášovi 12. Rozvážny správca (ktorý už má na starosti ostatných sluhov) je odmenený zvýšenou zodpovednosťou za správu *celého* pánovho majetku¹⁵⁵. Tento správca nesúžil pánovi so zatatými zubami, aby získal odmenu, ktorá by mu umožnila stať sa nezávislým od svojho pána, ale slúžil verne s vedomím, že najlepšou odmenou je schopnosť rásť v schopnosti požehnávať druhých svojimi schopnosťami a odbornými znalosťami, čo zahŕňa aj väčšiu blízkosť k svojmu pánovi. Mnohí kresťania poznajú Ježišove slová: „Od každého, komu bolo mnoho dané, bude sa veľa vyžadovať“¹⁵⁶. Menej z nich si uvedomuje, že to ukazuje na nepretržitý proces pravého rozvoja človeka¹⁵⁷, ktorý je modelovaný aj v tomto príbehu; manažér už bol minimálne raz odmenený zvýšenou zodpovednosťou a túto odmenu napíňal tým, že opäť preukázal svoju dlhodobú túžbu slúžiť svojmu pánovi s ešte väčšou dôslednosťou. Jeho odmena spočívala v povýšení do vnútorného kruhu rodiny¹⁵⁸, čo je obrazom konečnej odmeny kresťanov, ktorí získajú

¹⁵⁰ Dt 15,7-15.

¹⁵¹ Porov. Ž 37,21.26; Prís 14,21.31.

¹⁵² Lukáš 12,13-21 sa spočiatku zdá byť v rozpore s týmto tvrdením, pretože sa stretávame s bratmi, ktorí sa hádajú o dedičstvo. Avšak podobenstvo, ktoré Ježiš rozpráva ako odpoveď na žiadosť vo verši 13, zdôrazňuje najvyššiu hodnotu vzťahov s ľuďmi nad bohatstvom. Rodinné a domáce vzťahy neboli vždy jednoduché, ale aj v tomto úryvku nachádzame dvoch bratov vo vzťahu – aj keď napätom.

¹⁵³ Mat 25,21.

¹⁵⁴ Lukáš 19,17.

¹⁵⁵ Porovnaj Bailey, *Jesus Through Middle Eastern Eyes*, s. 403.

¹⁵⁶ Lukáš 12,48.

¹⁵⁷ To súvisí s východným pravoslávnyim učením o "zbožštení".

¹⁵⁸ Pozri Ef 2,19.

dedičstvo ako dôverní členovia Božej rodiny v nebi (kde na nich čaká drahocenné dedičstvo)¹⁵⁹.

Tento spôsob odmeňovania má kolektívny prínos. Pánom prospieva, keď ich služobníci rastú v schopnosti niesť zodpovednosť. Sluhovia majú prospech z toho, keď si ich páni ctia a dávajú im príležitosť rozvíjať svoje schopnosti. Pracovníci majú prospech z toho, keď ich spolupracovníci usilovne pracujú¹⁶⁰. „Kto orie, mal by orať v nádeji, a kto mláti, mal by mlátiť v nádeji na podiel z úrody“¹⁶¹. Niekedy boli odmeny sľúbené¹⁶² a inokedy boli neočakávané, záležalo na rozhodnutí toho, kto odmenu udeľoval (či už to bol pán, správca, zamestnanec alebo niekto iný)¹⁶³. Aj keď to nie je totožné s povýšením v postavení, páni mohli odmeňovať svojich služobníkov spôsobom, ktorý zvyšoval ich moc v danej pozícii¹⁶⁴. Odmeňovanie sa prioritne prikláňa skôr ku zvýšeniu zodpovednosti ako k peňažným alebo materiálnym výhodám. V Biblii nie je núdza o bohaté postavy a bohatstvo sa často opisuje ako odmena za spravodlivý život¹⁶⁵. Menej často sa však pozoruje, že tieto postavy sú primárne odmeňované zvýšenou zodpovednosťou, ktorú potom sprevádza bohatstvo, a nie *naopak*¹⁶⁶. Inak povedané, Boh neurčil materiálne bohatstvo ako odmenu s možnosťou zbaviť sa zodpovednosti, ale skôr ako prejav toho, že odmenou za spravodlivý život je schopnosť *skutočne* rásť v spravodlivosti tým, že milujeme a staráme sa o druhých¹⁶⁷.

Navyše, biblické texty si veľmi dobre uvedomujú nebezpečenstvá spojené s bohatstvom a tieto nebezpečenstvá sú posudzované predovšetkým z hľadiska toho, akým spôsobom chránia alebo narúšajú vzťa-

¹⁵⁹ Mat 5,12; 1 Pet 1,4; Kol 3,24.

¹⁶⁰ Príbeh o robotníkoch vo vinici nám dáva len malú predstavu o tom, akí citliví a uvedomelí mohli byť ostatní robotníci, pokiaľ ide o odmeny, ktoré dostali iní.

¹⁶¹ 1 Kor 9,9-10.

¹⁶² Mt 6,6.16-18; Lk 6,35; Kol 3,24.

¹⁶³ Mat 25,15 naznačuje, že pán už mal predstavu o predchádzajúcom správaní svojich sluhov, keďže rozdelil talenty "podľa schopností".

¹⁶⁴ Jedným z najlepších príkladov je podobenstvo o chytrom správcovi z Lukáša 16,1-9.

¹⁶⁵ Abrahám, Jób, Dávid a Šalamún sa do tejto formy hodia. Okrem toho viacerí bohatí ľudia pomáhali v službe Ježišovi a Cirkvi.

¹⁶⁶ Kumulovaná moc má tendenciu kumulovať bohatstvo (pravdepodobne v dôsledku procesnej nespravodlivosti), ale to Biblia neschvaľuje a dokonca pred tým varuje. Pozri 1 Samuelova 8, 1 – 18.

¹⁶⁷ Mohli by sme povedať, že pohľad na bohatstvo sa v Novom zákone „naplnil“, pretože je jasné, že pozemské túžby po pôde, chráme a kráľovi sú uspokojené novými vecami, ktoré dosiahol Ježiš. Pozri Walter Brueggemann, *Land*. Porovnaj Peter Walker, *Centre Stage*: (1996).

hy¹⁶⁸. Čítame o tých, ktorí „pridávajú dom k domu a spájajú pole k poľu, až kým nezostane miesto a ty budeš žiť sám v krajine“¹⁶⁹. Zo známych veršov o službe mamonu¹⁷⁰ alebo o tom, že nemáme vkladať dôveru do „koní a vozov“¹⁷¹ môžu čitatelia usúdiť, že hoci nie je zlé byť bohatý, nie je dobré túžiť po bohatstve *kvôli nemu samému*. Toto hodnotenie je opäť naviazané na vzťahy: „Používajte pozemské bohatstvo, aby ste si získali *priateľov*, aby ste, keď ho nebude, boli prijatí do večných príbytkov“¹⁷². Namiesto toho, aby pomáhala človeku rásť, služba mamonu ako svojmu pánovi človeka oslabuje, pretože bez pevných vzťahov nemôže byť milovník peňazí nikdy spokojný¹⁷³.

Napokon, tak ako protipólom spravodlivosti a dôstojnosti je nespravodlivosť a hanba, biblická odmena je vyvážená trestom¹⁷⁴. Tresty boli jasné a rozhodné, ale aj starostlivo *obmedzené*, pretože ich cieľom – podobne je to u odmien – bolo podporovať rásť, a nie úpadok¹⁷⁵. Najčastejšie sa za správanie, ktoré nebolo ani výnimočné, ani odsúdeniahodné, jednoducho platilo spravodlivo¹⁷⁶, čo znamenalo, že bolo potrebné vynaložiť značné nasadenie na rozlíšenie výnimočného výkonu od šťastia alebo krátkodobého výkonu¹⁷⁷.

¹⁶⁸ Dt 17,14 a ďalej, Achab a Jezabel, Zachej, boháč z Lukáša 16 a Ananiáš a Safira sú výstižnými príkladmi.

¹⁶⁹ Izaiáš 5,8.

¹⁷⁰ Mat 6,24; Luk 16,13.

¹⁷¹ Dt 17,16-17; porov. Žalm 20,7.

¹⁷² Lukáš 16,9. Pozri tiež: Lev 25, 23-24; Dt 8, 17-18. Pozri tiež Prís 23,4; 1 Tim 3,3; 6,9-10; Lk 12,15; 2 Kor 9,8.

¹⁷³ Kazateľ 5,10.

¹⁷⁴ Príliš veľa komentárov o percentách môže byť problematické, najmä preto, že podobnosť sa snažili komunikovať jednu veľkú myšlienku viac ako niekoľko. Napriek tomu je celkom jasné, že nárast o 100 % je výnimočný takmer v každom prostredí [alebo o 1000 % v Lukášovi], zatiaľ čo nárast o 0 % jednoznačne nedosahuje uspokojivú úroveň. Keďže ide o podobnosť, nebolo by prekvapujúce, keby Ježiš zámerne vyberal extrémne príklady.

¹⁷⁵ Lex talionis sa často chápe nesprávne. V skutočnosti mal slúžiť ako obmedzenie trestov.

¹⁷⁶ Lukáš 17,7-10.

¹⁷⁷ Pozri Mat 25,15 a poznámku č. 425 vyššie.

Zhrnutie: Biblia sa dôsledne zaoberá odmeňovaním, najmä pokiaľ ide o vzťahy medzi ľuďmi, ktorí odmenu dávajú a prijímajú.

Biblický princíp spravodlivosti vyžaduje, aby boli pracovníci odmeňovaní dostatočnou mzdou, ktorá ich ochráni pred chudobou, čo zahŕňa spravodlivú sumu (*distribučná spravodlivosť*) aj spravodlivé načasovanie (*procesná spravodlivosť*).

Princíp dôstojnosti je ústredným bodom aj v Biblii a týka sa zaobchádzania s ľuďmi vo všetkých oblastiach práce. Bez ohľadu na to, či sa niekto ocitne v pozícii pána, sluhu alebo nezávislého pracovníka, Biblia chráni slobodu jeho konania pri výkone svojej práci so cťou a zároveň dáva priestor pre rovnakú slobodu konania ostatným zúčastneným stranám.

A napokon, princíp odmeny pestuje u pracovníkov zmysel pre cieľavedomosť tým, že stanovuje dlhodobú trajektóriu (*zameranú na večnosť*) a tiež posilňuje vzťahy tým, že podporuje správanie, ktoré je prospešné pre celú skupinu (*zamerané na spoločnosť*).

4. Dôsledky

Pre zachovanie vernosti pohľadu Biblie sme sa v predchádzajúcej časti zaoberali výlučne pojmami obsiahnutými v biblickom texte a vyhýbali sme sa ich zasadeniu do kontextu aktuálnych otázok odmeňovania a zamestnanosti. V tejto časti sa budeme snažiť o explicitné prepojenie týchto tém so súčasnosťou, hoci to so sebou prináša mnoho ťažkostí. Jednou z nich je, že chápanie mnohých súčasných otázok sa v čase mení, vrátane dynamiky nových spôsobov zamestnávania, ako sú zmluvy na nulový počet hodín (platí sa len za odpracované hodiny podľa potreby) a jednorazové práce¹⁷⁸. Vo všeobecnosti mnohí považujú morálne a etické poznatky zo zdrojov, ako je Biblia, za irelevantné, pretože považujú ekonomický systém za *amorálny*. Higginson a Clough spochybňujú tri predpoklady tohto pohľadu: „že ľudia sú motivovaní vlastným záujmom; že vlastný záujem nie je vecou morálky; a že

¹⁷⁸ Pod pojmom "gig economy" sa rozumie čoraz častejšie sa vyskytujúca práca ľudí, ktorí vykonávajú jednorazové, špecifické projekty za stanovenú odmenu. Zmluvy s nulovou hodinovou mzdou, hoci sú príbuzné, sú vyplácané na základe hodinovej mzdy za prácu, ktorá je vykonaná na základe vzniknutej potreby. Pozri <https://www.wired.co.uk/article/what-is-the-gig-economy-meaning-definition-why-is-it-called-gig-economy>.

vlastný záujem spočíva v podstate v kalkulácii finančných výhod“. Ďalej tvrdia, že „ľudské bytosti sú príliš rôznorodé, príliš zaujímavé a príliš presiaknuté záujmom o iných ľudí na to, aby bol tento pohľad na „homo economicus“ presvedčivý ako univerzálny opis človeka“¹⁷⁹. Preto dôsledné štúdium človeka podporuje uplatnenie „morálky“ v ekonomickom systéme, ktorý stráca dôveryhodnosť najmä kvôli tomu, že zdanlivo podporuje chamtivosť.

Odmena dnes

Biblická téma odmeny súvisí s teóriou očakávania, ale presúva dôraz od hromadenia „vecí“ k zvyšovaniu schopnosti *správať sa veľkoryso*. Z biblického hľadiska to, že má dobrý pracovník materiálne bohatstvo, mu umožňuje viac investovať do vzťahov, a nie len riešiť svoje vlastné potreby. Prijímanie odmien by nemalo byť individualistické, ale malo by v zamestnancoch podporovať zodpovedného a veľkorysého ducha. Ak však riaditelia spoločnosti nedokážu prejaviť zodpovedného a veľkorysého ducha, je nepravdepodobné, že si ho zamestnanci vypestujú. Jednotlivci, organizácie a vlády by mali dôkladne zvážiť, čo a ako by sa malo odmeňovať, a zároveň zabezpečiť, aby odmeny v skutočnosti nevytvárali nežiaduce stimuly.

Zatiaľ čo väčšina spoločnosti uvažuje v zmysle individuálneho výkonu, pokiaľ ide o to, čo by malo byť odmenené, biblický materiál sa zmeriava na širší kontext. V moderných korporáciách individuálny výkon nevyhnutne ovplyvňuje ostatné zainteresované strany v kontexte súčasnosti aj v budúcnosti¹⁸⁰. Jeden zamestnanec môže vytvoriť brilantnú reklamu, ktorá zvýši zisk o 10 miliónov libier, ale určiť pre neho (ako jednotlivca) „spravodlivú“ odmenu nie je vôbec jednoduché. Aká časť zisku bola výsledkom priameho individuálneho úsilia zamestnanca? Ak si zamestnanec vezme „len“ 1 milión libier, môže sa zdať, že akcionári majú neočakávaný zisk 9 miliónov libier len preto, že bol tento zamestnanec na výplatnej listine firmy. Tento problém pri určovaní toho, čo je „spravodlivé“, vyplýva z atomizovaného pohľadu na spôsobnosť a odmenu. Zamestnanec ako individuálny pracovník by mal pravdepodobne dostávať svoj bežný plat za dobre vykonanú prácu¹⁸¹.

¹⁷⁹ Higginson a Clough, *The Ethics of Executive Remuneration*, s. 8. Pozri tiež Robert C. Solomon, *Ethics and Excellence*: (Oxford: OUP, 1992), s. 45. [citované podľa Higginson a Clough].

¹⁸⁰ Hlavnou výnimkou je, samozrejme, osobitná koncepcia podnikateľa ako výrazne nezávislého činiteľa.

¹⁸¹ Poznámka: Podľa názoru tohto autora neexistuje statická "kompetencia". Nieкто sa buď postupne vzdaluje od kompetencie, alebo sa približuje k výnimčnosti. To však vyvoláva rôzne otázky manažmentu, ktoré presahujú rámec tohto článku.

Ako súčasť spoločnosti by sa však zamestnanec mal podieľať na odmene rovnako ako všetky ostatné zainteresované strany. To vyvoláva otázku „kaskádového odmeňovania“, rozdelenia odmien na všetkých úrovniach namiesto koncentrácie odmien na pozícii „najvyššieho riadiaceho pracovníka“. Funkcie predstavujú vzťahové zodpovednosti, takže odmena za funkciu nie je určená na to, aby si ju ponechal držiteľ tejto funkcie, ale skôr by mala byť *rozdeľená* na základe tejto funkcie. Rastúca realita zmlúv s nulovým počtom hodín a s tzv. jednorazovým výkonom toto chápanie odmeňovania na pozíciách značne komplikuje, ale určitý pohľad možno získať z pozorovania prirodzeného vývoja spoločností, ktoré začínajú ako malé prevádzky, ale rastú s cieľom zvýšiť vplyv a efektivitu určitých pracovníkov¹⁸².

Tento spôsob myslenia má vážne dôsledky pre generálnych riaditeľov a vrcholový manažment. Hoci niektorí „úspešní“ generálni riaditelia sú povýšení zvnútra spoločnosti (napr. François-Henri Pinault zo spoločnosti Kering a Johan Thijs z KBC¹⁸³), iní prichádzajú zvonka, čo vyvoláva otázku: bude ich správanie viac orientované na pozíciu alebo na svoju osobu? Jedna vec je podstúpiť riziko, ktoré potenciálne ohrozuje pozíciu, a úplne iná vec podstúpiť riskovať, ktoré ohrozí osobu, ktorá túto pozíciu zastáva¹⁸⁴. Odmeňovanie formou „**zlatého padáka**“ priťahuje vedúcich pracovníkov, ktorí sa osobne vyhýbajú riziku, ale môže podporovať nadmerné riziko v súvislosti so samotnou pozíciou. Preto môžu byť potrebné politické rozhodnutia, ktoré by sa zaoberali rovnovouhou medzi výkonom funkcie a osobným výkonom a vychádzajúc z tohto základu by rozdeľovali rôzne sumy a typy odmien¹⁸⁵. Mohlo by to vytvoriť falošnú dichotómiu medzi odmenou orientovanou na osobu a na pozíciu, ale tomu sa dá predísť jasným dôrazom na dôstojnosť (o čom budeme hovoriť ďalej). Okrem toho priemerné päťročné pôsobenie generálneho riaditeľa nič nemení na potrebe vedúceho pracovníka, ktorý je schopný rásť *spolu so* spoločnosťou a nakoniec ju hladko odovzdať svojmu nástupcovi. Zjednodušený názor, že spoločnosť by mala zamestnať odborného lídra, ktorý by ju „priviedol na svoju úroveň“, je zastaraný, pretože neposkytuje dostatočnú zásluhu celej firme a sústreďuje odmenu na „najvyššieho riadiaceho pracovníka“.

¹⁸² Osoby, ktoré vynikajú v určitom druhu špecializovanej práce, si často nakoniec pripoja alebo sa spoliehajú na iných, aby im pomohli sústrediť sa na túto špecifickú prácu prostredníctvom delby práce.

¹⁸³ <https://hbr.org/2018/11/the-best-performing-ceos-in-the-world-2018>.

¹⁸⁴ Možno by bolo lepšie prilákať generálnych riaditeľov, ktorí sú osobne ochotní podstupovať vysoké riziko, ale ktorí majú skúsenosti s averziou voči riziku v rámci pozície a spoločnosti, tým, že neponúknu "zlatý padák". Iná vec je, ako sa dajú takéto vlastnosti určiť.

¹⁸⁵ To by sa muselo vysporiadať aj so spravodlivým rozdelením zisku medzi akcionárov.

Ak sa pri rozdeľovaní odmien podľa postavenia v spoločnosti vyžaduje diskretnosť, vyplýva z toho, že aj *spôsob* udeľovania týchto odmien by mal byť stanovený veľmi opatrne. Súčasný systém často odmeňuje individuálne osoby individualistickým spôsobom, čím sa tento bludný kruh neustále opakuje. Avšak z myšlienok o odmeňovaní, ktoré sme rozoberali v predchádzajúcich častiach, vyplýva, že keď sa odmeny udeľujú za pozície, mali by odrážať postavenie a výkon danej pozície v rámci väčšej spoločnosti.

Tak ako by sa malo odmeňovať firemné a dlhodobé správanie, aj samotné odmeny by sa mali udeľovať spôsobom, ktorý prináša prospech celej spoločnosti a umožňuje jej ďalšiu rast v budúcnosti. Poskytovanie odmien takýmto spôsobom si bude vyžadovať kreativitu aj dôkladné pochopenie samotnej spoločnosti¹⁸⁶. Pravdepodobne to bude zahŕňať odmeňovanie celých tímov za spoločnú vynikajúcu prácu každého člena¹⁸⁷. Iné metódy by mohli zahŕňať skôr určitú formu zníženia rozsahu práce než zvýšenie odmeny¹⁸⁸. Bez ohľadu na formu odmeny, primeraný odpočinok je vždy prínosný a je dôležité ho si ho vedieť užiť spoločne s rodinou a priateľmi aj počas bežného dňa¹⁸⁹. Ak sú peňažné odmeny preferovaným typom odmeny (pretože sa často používajú na zabezpečenie nefinančných odmien), mali by sa poskytovať skôr skupinám ako jednotlivcom spolu s vysvetlením: „Dúfame, že vám táto odmena pomôže oddýchnuť si, aby ste mohli naďalej trpezlivo a starostlivo pomáhať našim zákazníkom.“ Avšak možno najlepšou metódou odmeňovania je zvýšenie zodpovednosti, buď v rámci tej istej pozície, alebo povýšením na novú pozíciu. Aj keď to nie je častokrát vyslovene vyjadrené, mnohé odmeny tento postup predpokladajú. Vysoké platy sú spojené s pozíciami, ktoré vyžadujú vysokú zodpovednosť, takže rozhodnutie zaplatiť niekomu vyšší plat je signálom aj pre iných (budúcich) zamestnávateľov, že daný zamestnanec preukázal vynikajúce výsledky čo sa týka výkonu svojich zodpovedností.

Nakoniec, tí čo dávajú odmeny by mali zhodnotiť, či ich odmeny ne-

¹⁸⁶ Pamätajte, že pán z Mat 25,15 mal pochopenie pre schopnosti svojich sluhov.

¹⁸⁷ Z toho vyplýva, že by bolo nepremyslené, keby sa zamestnanci v rámci jednej spoločnosti postavili proti sebe, pretože motivácia a odmeny nevyhnutne vylúčia ostatných. To neznamená, že konkurencia v rámci podniku je nezdravá, ale skôr to, že antagonizmus v rámci toho istého podniku je v konečnom dôsledku kontraproduktívny. Viac o konkurencii verzus antagonizme pozri Calum Samuelson, *Redeeming Sport?*, s. 2018.

¹⁸⁸ <https://www.theguardian.com/business/2018/nov/17/four-day-week-productivity-mcdonnell-labour-tuc>

¹⁸⁹ Jubilee Centre a Nadácia pre vzťahy vedú národnú kampaň Keep Sunday Special od roku 1985 na základe výskumu, ktorý ukázal významné súvislosti medzi spoločným voľným časom pre rodinu a osobnou a sociálnou pohodu.

úmyselne neposkytujú nežiadúce stimuly. V tomto prípade je veľmi dôležité chrániť rozhodovaciu právomoc. Ak je preťažená manažérka poverená ešte väčšou zodpovednosťou, môže mať pocit dôležitosti a naplnenia, ale môže tiež stratiť schopnosť vo svojej funkcii konať veľkoryso, čo by mohlo spoločnosti nakoniec uškodiť, namiesto aby jej pomohlo. Motivácia k dlhodobému správaniu v súlade s firemnou kultúrou je účinná len dovtedy, kým si zamestnanec môže tieto správania vyberať z vlastnej. Príliš často sa stáva, že záväzky spoločnosti týkajúce sa vlastností, ako je veľkorysosť a výnimočnosť, sa menia na striktné očakávania; už sa nejavia ako dobrovoľne zvolené konania, ale skôr ako pravidlá uložené zhora. Hľadanie rovnováhy medzi slobodne zvolenou výnimočnosťou a vynútenými vysokými štandardmi bude v každej spoločnosti vyzeráť inak a vyžaduje si uznanie rôznych odtieňov spolu so záväzkom neustáleho prehodnocovania. Dokonca aj v rámci jednej spoločnosti musí existovať priestor pre viacero „rovnovážnych“ stavov, pokiaľ ide o to, ako rôzni manažéri dosahujú rovnováhu medzi odmenou a očakávaniami¹⁹⁰.

Aby boli tieto predstavy o odmene správne vyvážené, musia existovať aj rázne tresty, ktoré sa dôsledne uplatňujú. Tie sa doteraz v praxi príliš neuplatňovali, najmä v prípade vrcholového manažmentu. (Paradoxne, v súčasnosti existujú nepeňažné sankcie vo forme spoločenského hanobenia a osočovania, možno práve *preto*, že neboli udelené žiadne peňažné sankcie)¹⁹¹. Mnohé súčasné „tresty“ spočívajú jednoducho v zadržaní potenciálnej odmeny. Je to zrejme najmä v prípade generálnych riaditeľov a vyššieho manažmentu. Niektorí obhajujú názor, že dlhodobé opcie na akcie viazané na **zisk na akciu (EPS)** sú adekvátnym trestom, pretože sa kolíšu v závislosti od zisku spoločnosti. To však dostatočne nerieši rozdiel v postavení v rámci spoločnosti – áno, generálna riaditeľka by mala byť potrestaná spolu so zvyškom spoločnosti za zlyhania v rámci celej spoločnosti, ale mala by byť potrestaná aj konkrétnejšie za všetky zlyhania vyplývajúce z jej vysokého postavenia v rámci spoločnosti¹⁹². Spôsob trestu sa bude v rôznych spoločnostiach líšiť, jedným z návrhov je, že spoločnosť by mohla mať kúpne právo na akcie udelené generálnemu riaditeľovi, aby bola zabezpečená väčšia rovnosť. Ďalšou metódou, ktorá sa niekedy považuje za „trest“, je metóda **spätného vymáhania**, ktorá však len berie späť určité prostriedky, ktoré boli poskytnuté ako odmena; stále však je vyplatená manažérovi primeraná mzda, miesto toho aby bola potrestaný vyplatením menšej mzdy.

¹⁹⁰ To súvisí s takzvanou Nashovou rovnováhou.

¹⁹¹ Napríklad Fred Goodwin z RBS a Philip Green z Arcadie a Top Shopu.

¹⁹² Okrem toho, že zisk na akciu možno manipulovať prostredníctvom spätného odkúpenia akcií a účtovných manévrov.

Dôstojnosť dnes

Kultúra dôstojnosti (alebo jej nedostatok) má v súčasnosti vážne organizačné dôsledky pre podnikanie, ale väčšina zainteresovaných strán „nemá praktické znalosti o dôstojnosti“¹⁹³. Biblická téma dôstojnosti potvrdzuje aspekty teórie pôsobnosti v tom, že podporuje dynamickú angažovanosť ľudí na rôznych úrovniach vplyvu, ale zároveň trvá na hlbšej úlohe sprístupniť skutočnú slobodu konania na všetkých úrovniach vplyvu¹⁹⁴. Biblický pohľad na rôzne úrovne pôsobnosti má mnohé dôsledky pre analýzu odmeňovania v dobe zložitých korporácií a rastúcej globalizácie. To znamená, že spoločnosti môžu byť brané na zodpovednosť ako samostatní konatelia, a nie ako riaditelia a manažéri, ktorí sú len „sprostredkovateľmi“ akcionárov¹⁹⁵. To platí pre rôzne skupiny v rámci hierarchie veľkých spoločností, takže (v skutočnosti) existujú spoločnosti v rámci spoločností v rámci spoločností, ktoré majú všetky svoju vlastnú pôsobnosť. Dôstojnosť zahŕňajúca uznanie slobodného konania všetkých zainteresovaných strán (jednotlivcov aj skupín) je základom pre dosiahnutie dôstojného riešenia pre každú spoločnosť. Vyžaduje si to uvedenie si rozdielu medzi pozíciou a osobou, ako uvádzame vyššie.

Azda najvýznamnejším spôsobom, ako v súčasnosti podporiť dôstojnosť v práci, je umožniť druhým ľuďom konať, či už zvýšením voľnosti rozhodovania, obmedzením prekážok tvorivosti alebo uznaním jedinečných potrieb konkrétnych skupín a jednotlivcov. Hoci je zjednodušené tvrdiť, že podpora slobodného konania sa týka predovšetkým nepenažných ukazovateľov a metód, je nevyhnutné analyzovať spôsob, akým je toto konanie spojené s právomocou. Povýšenie v rámci pozície je často sprevádzané zvýšením peňažnej odmeny, ale opak je pravdou len zriedka; samotné zvýšenie mzdy alebo platu nezvyšuje automaticky dôstojnosť pozície. Kultúru spoločností, ktorá umožňuje slobodné konanie možno hodnotiť z troch vzájomne prepojených hľadísk: *zamýšľaná realita*, *prežívaná realita* a *vnímaná realita*.

Zamýšľaná realita sa týka hodnoty a pôsobnosti, ktorú by mala spoločnosť poskytovať, ako to má uvedené vo svojich predpisoch a stratégiách. Spoločnosti, ktoré najlepšie umožňujú slobodné konanie, výslovne

¹⁹³ Donna Hicks, *Leading with Dignity* (New Haven: Yale University Press, 2018), citované v Theodore Kinni, "Leaders Should Focus on Human Dignity at Work", *strategy + business*, 28. novembra 2018.

¹⁹⁴ Dôstojnosť a hanba sú v súčasných západných kultúrach po útľme v 20. storočí na vzostupe. Sú jadrom politiky identity, sociálnych médií, #metoo a MAGA.

¹⁹⁵ Táto myšlienka, že riaditelia a manažéri sú "fiduciárnymi" zástupcami akcionárov, bola spochybnená, pretože už nie je samozrejma. Pozri Joseph L. Bower a Lynn S. Paine, "The Error at the Heart of Corporate Leadership", *HBR* (2017).

podporujú súdržnosť a diskusiu medzi zamestnancami a ostatnými zainteresovanými stranami. Poskytnutie nástrojov a spôsobilostí zúčastneným stranám zorganizovať sa ukazuje, že spoločnosti sa skutočne zaujímajú o názory svojich zamestnancov, a nie len povrchne alebo neochotne sľubujú, že ich budú počúvať. Dôstojné zaobchádzanie so zamestnancami je zložité vzhľadom na rôzne názory na to, čo to vlastne znamená. Peňažná odmena má tú výhodu, že poskytuje relatívne jednoduchý spôsob zosúladenia rôznych názorov, ale sama osebe je neúplná. V záujme podpory kultúry dôstojnosti by spoločnosti mali jasne formulovať zámery, ktoré stoja za ich politikami a očakávaniami voči zamestnancom. Možno by mohla nejaká politika spoločnosti znieť takto: „Nakoľko nám záleží na dôstojnosti a pôsobnosti všetkých zamestnancov, úprimne a aktívne sa snažíme získať spätnú väzbu a kritický pohľad z akejkolvek pozície. Keďže nechceme zasahovať do osobného času zamestnancov, každý prvý piatok v mesiaci vyčleníme jednu hodinu na to, aby sa o tom v tímoch spoločne diskutovalo, a ďalší čas, aby mohli nižší riadiaci pracovníci odovzdať tieto pripomienky vyššiemu manažmentu. Okrem toho by „výhody“ mali slúžiť predovšetkým na prejavenie uznania zamestnancom, ktorí prijímajú náročné pracovné požiadavky, a nie ako spôsob, ako udržať spokojnosť vedúcich zamestnancov: „Spoločnosť si váži, že lietate v našom mene, a vie, že je to únavné, preto každý lieta biznis triedou a dostáva bezplatnú dopravu na letisko/z letiska.“

Bohužiaľ, oficiálne zámery spoločnosti sú často blokové alebo oslabované zložitou a byrokraciou. *Prežívaná realita* sa zaoberá tým, aká hodnota a dôstojnosť je skutočne poskytovaná zamestnancom. Mnohí zamestnanci nikdy nemajú čas prečítať si o „vízií“, „atmosfére“ alebo „étose“ spoločnosti, pretože sú pod tlakom, aby splnili ciele alebo termíny. Rozhodujúcim faktorom je sloboda, ktorú majú zamestnanci k dispozícii. Napríklad kritika vedenia sa nebude javiť mnohým zamestnancom ako rozumná, ak ju nebudú môcť uskutočniť solidárne a anonymne. Podobne aj povýšenie alebo reštrukturalizácia pracovných miest zamestnancov môžu byť myslené ako kroky k zabezpečeniu dôstojnosti, ale niekedy sa končia obmedzením voľnosti, ktorú má zamestnanec pri výkone svojej práce. Je tragické, že niektorí zamestnanci nemajú ani voľnosť sa rozhodnúť kedy pôjdu na toaletu alebo kedy budú jesť. Keď sa starším zamestnancom poskytne väčšia voľnosť v rozhodovaní, pokiaľ ide o zodpovednosť za pozíciu (pružný pracovný čas, pružné bonusové schémy atď.), znamená to, že mladší zamestnanci nie sú dostatočne dôveryhodní na to, aby sami rozhodovali o svojich úlohách. Niektoré spoločnosti ponúkajú výhody, ktoré sa na papieri javia ako flexibilné, napríklad firemné fitness centrum, ale pre mnohých zamestnancov sa ukážu ako nepraktické z dôvodu

osobných záväzkov, nepraktických otváracích hodín alebo neochotného manažmentu. Voľné dni počas pracovného týždňa budú oveľa menej uspokojivé, ak ich nebude môcť človek zdieľať so svojou rodinou a priateľmi, čo pravdepodobne znamená, že by sa mali spoločnosti snažiť svojim zamestnancom zaručiť, aby mali aspoň jeden víkendový deň v týždni voľno¹⁹⁶. Zamestnanecké granty na akcie firmy môžu tiež podkopať dôstojnosť zamestnancov v ich prežívaní reality. Sú výborným spôsobom, ako dať zamestnancom pocit, že sú súčasťou väčšieho celku, ale zároveň môžu zamestnancov zmiasť a frustrovať, ak nie sú sprevádzané jasnými vysvetleniami o tom, ako im môžu čo najlepšie prospieť.

Nakoniec je tu *vnímaná realita*, ktorá súvisí s pocitom hodnoty a dôstojnosti, ktorý *dostávajú* zamestnanci. Ak sa riaditelia spoločností domnievajú, že prejavujú svojim zamestnancom rešpekt a dôstojnosť, ale zamestnanci to tak nevnímajú, potom im uniká podstata úcty a dôstojnosti, ktorá si vyžaduje dostatočnú interakciu, aby pochopili, ako najlepšie dôstojne oceniť niekoho v jeho konkrétnej úlohe. V bežnej reči sa to nazýva „spokojnosť zamestnancov“. Zamestnanci chcú byť hrdí na prácu, ktorú vykonávajú na svojej pozícii, a tiež na spoločnosť vo všeobecnosti. Hoci sa to nedá úplne oddeliť, viac-menej sa to týka *vnútorných*, resp. *vonkajších faktorov*.

Vnútorná spokojnosť zamestnancov je komplexný jav; časopis Fortune vo svojom hodnotení¹⁹⁷ meria viac ako 50 jedinečných faktorov. A hoci sa ukázalo, že zlepšenie spokojnosti zamestnancov môže v dlhodobom horizonte (približne štyri roky) zvýšiť cenu akcií o 2 – 3 % ročne¹⁹⁸, snahy zamerané na dôstojné zaobchádzanie so zamestnancami nebudú úspešné, ak budú fungovať len ako prostriedok na dosiahnutie cieľa, ktorým je generovanie vyššieho zisku. Očakávaná a skutočná mzda bola v charitatívnom sektore vždy nižšia, ale ľudia cítia pri výkone svojej práce prirodzenú dôstojnosť a niekedy im ju dodáva navyše aj verejnosť ako taká svojim pohľadom na dôležitosť ich úlohy. Toto nižšie očakávanie v súvislosti s odmeňovaním často zneužívajú darcovia aj riaditelia charitatívnych organizácií a dokonca toto očakávanie udržiavajú pri živote aj samotní zamestnanci. Vyplýva to z predpokladu,

¹⁹⁶ Relationships Foundation a Keep Time for Children, All work and no play: How working unsocial hours affects family life (2006).

¹⁹⁷ Pozri vysvetlenie metodiky na <http://fortune.com/best-companies>.

¹⁹⁸ 100 najlepších spoločností, v ktorých sa oplatí pracovať; každoročný zoznam vydávaný časopisom Fortune, ktorý hodnotí americké spoločnosti od roku 1998. Pozri Alex Edmans, "The Link Between Job Satisfaction and Firm Value, With Implications for Corporate Social Responsibility", *Academy of Management Perspectives*, 26:4 (2012), 1-19; tiež "Great Place to Work UK" na <https://www.greatplacetowork.co.uk/>

že nefinančná odmena je dostatočná, pričom chýba dostatočne blízky pohľad na dôsledky nízkeho odmeňovania.

Spokojnosť zamestnancov *navonok* súvisí s vnímaním firmy v rámci spoločnosti ako celku. Dôkazy z časopisu *Journal of Marketing Research* z roku 2014 ukázali, že generálni riaditelia sú ochotní prijať v priemere 12 % zníženie platu, ak to znamená, že im to umožní nastúpiť do spoločnosti so silnou a atraktívnou značkou alebo reputáciou (platí to najmä pre mladších generálnych riaditeľov)¹⁹⁹. V globalizovanom svete, ktorý sa čoraz viac zaoberá udržateľnosťou a sociálnou zodpovednosťou, sa zamestnanci, ktorí vnímajú svoju prácu ako neužitočnú alebo škodlivú pre spoločnosť, môžu cítiť vo svojich funkciách nedôstojne, aj v rámci firmy im je umožnené legitímne naplňať svoju pôsobnosť. Biblická dynamika cti a hanby dnes nie je taká cudzia, ako si možno niektorí myslia²⁰⁰, a filantropická činnosť mnohých bohatých ľudí môže byť (čiastočne) pokusom uspokojiť túžbu po spoločenskom rešpekte a dôstojnosti, ktorú im ich bohatstvo a práca neposkytli²⁰¹. Možno, že kultúrne hanobenie bohatých generálnych riaditeľov malo paradoxne neúmyselný dôsledok v podobe zvýšenia platov riadiacich pracovníkov, aby bola naplnená ich túžba po rešpekte, čo je jedna z foriem nepeňažnej odmeny. Výbory pre odmeňovanie by sa mali viac zamyslieť nad tým, *prečo* výkonní riaditelia vykonávajú prácu, ktorú vykonávajú, a ako vnímajú svoje platové schémy. Zúžené uprednostňovanie peňažných odmen môže prilákať výkonných riaditeľov, ktorí sa v konečnom dôsledku zaujímajú výlučne len – možno dokonca povrchné – o peňažné zisky pre seba²⁰². Okrem toho bude potrebné, aby externé inštitúcie konali v mene pracovníkov v prípade nečestných situácií týkajúcich sa likvidácie korporácií, ako je napríklad Enron, kde veľké množstvo zamestnancov nedostalo zaplatené za posledné tri mesiace svojej práce²⁰³. V iných prípadoch môžu dôležitý krok urobiť vedúci pracovníci,

¹⁹⁹ Nader T. Tavassoli, Alina Sorescu a Rajesh Chandy, "Employee-Based Brand Equity: *Journal of Marketing Research*, Vol. LI (December 2014), 676-690.

²⁰⁰ Fascinujúce skúmanie tejto oblasti nájdete v knihe Jona Ronsona *So You've Been Publicly Shamed* (Londýn: Picador, 2015).

²⁰¹ Najvýraznejšími príkladmi sú Bill Gates a Mark Zuckerberg, ktorí sa zaviazali rozdať veľkú časť svojho osobného majetku.

²⁰² Pozri Robert M. Bushman et al., "Bank CEO Materialism: *Journal of Accounting and Economics*, 65:1 (2018), 191-220. Zaujímavé je, že ďalším dôsledkom nesústredenia sa na nepeňažné faktory alebo ich neuznania môže byť to, že spoločnosti ignorujú možnosť, že generálny riaditeľ sa môže viac sústrediť na vlastnú povesť než na záujmy akcionárov.

²⁰³ V týchto situáciách by mali byť sankcionovaní riaditelia aj akcionári, ale rôznymi spôsobmi. Všetky nevyplatené platby zamestnancov by mali mať prednosť pred všetkými ostatnými zainteresovanými stranami vrátane daňového úradu.

napríklad odmietnutím prémie ako gesto uznania nesprávneho alebo nečestného správania – ako to bolo v prípade škandálu ING Bank v Holandsku²⁰⁴.

V súlade s vyššie uvedenými biblickými myšlienkami sú spoločnosti do určitej miery zodpovedné za uľahčenie fungovania spoločnosti ako celku a niektoré z najväčších hrozieb, ktorým čelí západný svet, môžu riešiť len veľké spoločnosti. Tento typ správania dodáva dôstojnosť tým, ktorí zastávajú výkonné pozície, ale aj väčšina ostatných pracovníkov môže znášať riziko spôsobom, ktorý dodáva dôstojnosť ich povolaniu (napr. hasiči, vojaci atď.). Keď je práca v rámci spoločnosti dôstojná, môže to napokon pomôcť chrániť slobodu konania spoločnosti ako celku.

Spravodlivosť dnes

Na základnej úrovni biblická téma spravodlivosti odráža aspekty teórie spravodlivosti tým, že sa snaží o spravodlivosť v odmeňovaní v rámci firiem a ale aj spoločnosti. Radikálne sa však stavia „efektu západky“ tým, že nabáda k rovnosti s ostatnými prostredníctvom zamerania sa na osoby v znevýhodnenom postavení.

Jedným z dôsledkov pre spravodlivosť v odmeňovaní v súčasnosti je uvedenie si, že mnohí ľudia už nie sú zamestnaní v spoločnostiach, ktoré by mohli byť zodpovedné za „podporu tých najslabších“. Namiesto toho sa v rastúcej „ekonomike jednorazového výkonu“ objavuje nový typ pracovníkov so zmluvami s nulovým počtom hodín a pracovníci na voľnej nohe, ktorí si často sami určujú svoj program. Je to dôležitá a nevyhnutná realita, ktorá nás nabáda zamyslieť sa nad tým, čo v tomto kontexte znamená spravodlivosť. V biblických časoch nebola myšlienka „spotrebiteľa“, ktorý má moc, ani zďaleka taká silná, ale dnes by mala väčšia zodpovednosť za zabezpečenie spravodlivého odmeňovania pracovníkov pripadnúť spotrebiteľom. Vzhľadom na veľmi roztrieštenú povahu západných spoločností²⁰⁵, sú vzťahy navzájom a medzi rôznymi spotrebiteľmi a pracovníkmi spletité a zložité. Pokrok v oblasti komunikačných a informačných technológií však poskytuje aj nevídané prostriedky na to, aby rozptýlené záujmové skupiny mohli konať spoločne a budovať solidaritu.

Napriek tomu, že sociálne médiá zohrávajú úlohu pri šírení falošných správ a vytváraní efektu ozveny, zohrali kľúčovú úlohu pri nedávnom

²⁰⁴ Pozri: <https://www.reuters.com/article/us-ing-groep-settlement-money-laundering-idUSKCN1LK0PE>

²⁰⁵ Pozri Calum Samuelson, The Steering Wheel.

a pôsobivom zvýšení minimálnej mzdy spoločnosti Amazon²⁰⁶, pretože vyvolali tlak zo strany spotrebiteľov, ktorí neboli spokojní so spôsobom, akým sa zaobchádza so zamestnancami. Hoci je tento príklad atypický, nie je nereálne predpokladať, že by sa podobné zmeny dali dosiahnuť aj v iných oblastiach. Možno tak ako kedysi vznikali odbory na ochranu základných práv pracovníkov v organizáciách, skutočná spravodlivosť v „ekonomike jednorazových výkonov“²⁰⁷ si bude vyžadovať nové odbory pracovníkov na voľnej nohe, ktorí sa spoja, aby zabránili vykorisťovaniu. V trhovom hospodárstve bude vždy existovať určitá miera nerovnosti (rovnako ako v starovekom Izraeli), ale táto skutočnosť by sa nemala používať na to, aby bola táto nerovnosť ochránená pred kritikou nespravodlivosti. To, čo v tomto ohľade platí pre spotrebiteľov, sa vzťahuje aj na spôsob, akým podniky zaobchádzajú so svojimi dodávateľmi a všetkými ostatnými zúčastnenými stranami.

Pre samotné spoločnosti biblická téma spravodlivosti nepriamo podporuje väčšiu súdržnosť medzi rôznymi zúčastnenými stranami, najmä medzi vrcholovým manažmentom (vrátane generálnych riaditeľov), zamestnancami a akcionármi. V rámci koncepcie vzťahovej blízkosti²⁰⁸ možno sociálnu súdržnosť vidieť v spôsobe, akým strany umožňujú vzájomný vplyv („parita“), uznávajú a podporujú široký spoločný záujem („spolupatričnosť“ a „vzťahová viac-násobnosť“), komunikujú priamo („priamosť“) a prijímajú dlhodobý pohľad („kontinuita“). Väčšia súdržnosť umožňuje nielen lepšie počúvanie, ktoré uľahčuje procesnú spravodlivosť, ale vytvára aj legitímnu hanbu, keď distribučná spravodlivosť zlyháva. Hoci je prirodzené porovnávať sa s ľuďmi v bezprostrednej skupine, táto tendencia sa príliš ľahko skreslí zúženým porovnávaním sa len s chudobnými alebo bohatými spolubratmi, čo spôsobuje, že ľudia si neuvedomujú distribučnú nespravodlivosť²⁰⁹. Pokusy o zvýšenie súdržnosti mali určitú podporu v podnikovej sfére (napr. „zosúladenie záujmov“ akcionárov a generálnych riaditeľov), ale vo všeobecnosti neboli veľmi „úspešné“, pretože záujmy najhoršie platených pracovníkov sa stále zanedbávajú. Najvhodnejšou oblasťou na zvýšenie súdržnosti sú preto vzťahy medzi akcionármi a samotnými zamestnancami, ktoré sú často nefunkčné, pretože akcionári sú zvyčajne štruktúrované organizácie, zatiaľ čo zamestnanci sú atomizovaní jednotlivci.

Niektorí tvrdia, že ideálnym riešením je umiestnenie zamestnancov v správnych radách (ako v Nemecku). Iní uprednostňujú prístup spo-

²⁰⁶ (10,50 GBP v Londýne a 9,50 GBP mimo Londýna).

²⁰⁷ Pozri poznámku pod čiarou č. 464.

²⁰⁸ [Pozri https://relationalschools.org/about/relational-proximity-framework/](https://relationalschools.org/about/relational-proximity-framework/).

²⁰⁹ [Pozri https://centaur.reading.ac.uk/66399/1/18006876_Zischka_thesis.pdf](https://centaur.reading.ac.uk/66399/1/18006876_Zischka_thesis.pdf).

ločnosti John Lewis, ktorá z každého zamestnanca robí akcionára²¹⁰. Obe myšlienky majú svoje opodstatnenie, ale ani jedna z nich nebude dokonalým riešením pre čoraz väčšie medzinárodné spoločnosti v našom svete. (Už teraz je dosť ťažké presvedčiť jednotlivých akcionárov, aby sa zúčastňovali na valných zhromaždeniach, pretože väčšina akcií je v držbe splnomocnencov, a ešte ťažšie je presvedčiť zamestnancov, aby prišli a viedli konštruktívny dialóg). Problém sa zväčšuje v dôsledku viacvrstvových podnikových štruktúr, nadnárodných spoločností a prechodného vlastníctva akcií. Je celkom možné, že aj keby sa akcionári dozvedeli o *skutočných podmienkach zamestnancov* v podnikoch, ktorých akcie vlastní, niektorí by situáciu ignorovali zo sebeckého a chamtivosti²¹¹. Preto sa do moderného pokusu o zabezpečenie spravodlivého a férového odmeňovania musia zapojiť verejní sprostredkovatelia akcionárov a zamestnancov (t. j. vlády). Hoci vláda Spojeného kráľovstva stanovila národnú životnú úroveň, táto stále zostáva za sumou potrebnou na pokrytie základných životných nákladov. Vypočítavajú ju rôzne organizácie vrátane nadácie Living Wage Foundation, ktorá každý rok aktualizuje svoju reálnu životnú mzdu, aby označila, koľko je potrebné zaplatiť pracovníkom, aby sa mohli viac ako len pretĺkať²¹². Biblia nerozlišuje medzi rodinami a jednotlivcami, ale väčšinou predpokladá, že pracovníci budú mať rodinných príslušníkov, ktorých musia podporovať (či už starých rodičov, deti, súrodencov alebo iné osoby). Hoci by bolo veľmi ťažké uzákoniť tento koncept, zdá sa, že je vhodné preskúmať nielen vek zamestnanca, ale aj jeho rodinnú situáciu a počet osôb, ktoré sú na ňom finančne závislé²¹³. Možno by tento problém mohol pomôcť riešiť určitý druh univerzálneho základného príjmu (UBI- universal basic income), ktorý by všetkým dospelým poskytol dostatok peňazí na život ako jednotlivcom a zároveň by motivoval tých, ktorí majú závislé osoby, aby si hľadali platenú prácu, ktorá by im zabezpečila dodatočný príjem. Univerzálny základný príjem však môže nakoniec viac problémov vytvoriť, ako vyriešiť.

²¹⁰ Walkerova správa o správe a riadení spoločností osobitne zdôrazňuje výhody partnerstiev.

²¹¹ Rovnako možno tvrdiť, že nedostatok blízkosti/spojitosti v rámci akcionárov (v priebehu času) a v rámci zamestnancov (v priebehu času) uľahčuje tým, ktorí majú blízkosť/spojitosť (vedúci pracovníci/riaditelia), vymýšľať si, čo chcú alebo potrebujú ostatní (akcionári a zamestnanci).

²¹² Údaje Living Wage Foundation za rok 2018 sú 8,75 libier v celom Spojenom kráľovstve a 10,20 libier v Londýne.

²¹³ Poznámka: Okrem finančnej závislosti existujú aj iné formy závislosti, takže spravodlivý a dôstojný zamestnávateľ by zvážil finančnú aj nefinančnú odmenu, ktorá by pomohla podporiť takúto závislosť.

Pokiaľ ide o generálnych riaditeľov, je potrebné jasne zdôrazniť, že „trh“, na ktorom sa určujú ich odmeny, je často nefunkčný a nespravodlivý. Preto by mali byť výbory pre odmeňovanie vyzvané, aby *od základu vytvorili transparentné platové schémy* (a nie len kopírovali to, čo robia ostatní)²¹⁴. To si bude vyžadovať kladenie náročných otázok. Napríklad, ak sa používa pre vyšší manažment referenčný rámec pri odmeňovaní, prečo sa nepoužíva pre ostatné pozície? Ak sa používa hodnotenie pracovných miest, prečo majú niektoré prvky väčšiu váhu ako iné a prečo sa tak často odmeňuje neúspech? Tieto otázky smerujú k podstate toho, prečo spoločnosti odmeňujú všetkých svojich zamestnancov tak, ako ich odmeňujú. V snahe o spravodlivosť by všetky výbory pre odmeňovanie mali obsahovať klauzulu, v ktorej sa uvádza zodpovednosť, ktorú má spoločnosť voči všetkým zainteresovaným stranám vrátane zamestnancov s najnižšími platmi, dôchodcov, zmluvných partnerov a dodávateľov, ktorí pracujú pre spoločnosť alebo v spoločnosti (nezabudnite, že Biblia trvá na spravodlivosti aj pre tých, ktorí neboli stálymi služobníkmi v domácnosti). To by si vyžadovalo návrh procesu určovania spravodlivosti a opis účinku tohto procesu. Vzhľadom na aspekt časovej súslednosti týkajúcej sa spravodlivosti by výbory pre odmeňovanie mali tiež informovať o tom, ako sa predchádzajúce rozhodnutia premietli do súčasného stavu distribučnej spravodlivosti (čím by sa zahrnuli predchádzajúce zúčastnené strany).

Tieto malé kroky a podobné opatrenia pravdepodobne samy o sebe nevyriešia zložité problémy moderného odmeňovania, ale môžu prispieť k zmene. Ak by sa zameranie na najnižšie platené zúčastnené strany stalo konkrétnou povinnosťou výborov pre odmeňovanie a spoločnosti ako celku, bolo by oveľa jednoduchšie stanoviť určitú mieru odmeňovania zamestnancov v porovnaní s výškou životného minima ako cieľovou hodnotou odmeňovania. Napríklad všetky údaje o odmeňovaní v správe spoločnosti by sa mohli prezentovať ako počet ľudí, ktorých by mohli užiť za mzdu na úrovni životného minima: „Mzda generálneho riaditeľa by mohla užiť 215 ľudí za mzdu na úrovni životného minima. Etická intenzita takýchto vyhlásení by mala pravdepodobne lepši účinok ako jednoduché pomery alebo absolútne čísla.

²¹⁴ Pozri <https://www.thetimes.co.uk/article/reduced-salary-for-bath-university-s-next-vice-chancellor-tmrqgnm8v>.

Zhrnutie: Vychádzajúc z biblického princípu odmeňovania, moderné politiky by mali kompenzovať pracovné správanie, ktoré sa snaží o dlhodobý prínos a čo najlepšie výsledky pre celú spoločnosť alebo skupinu, a zároveň by mali trestať správanie, ktoré je v rozpore s týmito cieľmi. Tieto politiky by mali zaviesť nepeňažné aj skupinové odmeny.

Zásada dôstojnosti sa najlepšie uplatňuje zámerným umožnením pôsobením všetkých pracovníkov a udržiavaním účinnej spätnej väzby s pracovníkmi, aby sa mohli rešpektovať ich skúsenosti a názory a aby sa mohli neustále zlepšovať.

Napokon, keďže Biblia sa viac zaoberá podporou pracovníkov s nízkymi príjmami ako obmedzovaním pracovníkov s vysokými príjmami, je potrebné spoločné a mnohostranné úsilie vlád, spoločností, mimovládnych organizácií a akcionárov, aby sa zabezpečila spravodlivosť pre zamestnancov – najmä preto, že väčšinu rozhodnutí v súčasnosti prijíma elita na mocenských pozíciách. Toto úsilie bude zahŕňať väčšie rozhodovanie zamestnancov o odmeňovaní, podrobné informovanie zamestnancov o súčasnej nespravodlivosti v odmeňovaní a boj v mene tých, ktorí nemajú prostriedky alebo čas na to, aby sa primerane vzdelávali sami.

Záver

Na základe materiálu, ktorý je obsiahnutý v tejto správe, sa zdá, že hlavné problémy v oblasti odmeňovania nevyplývajú z nedostatočného myslenia, ale z príliš zúženého prístupu. Hoci je pravdou, že spoločnosti v biblických časoch boli súdržnejšie ako sú dnešné západné spoločnosti, vnútorná ľudská potreba a závislosť od sociálnej súdržnosti sa nezmenila. V dôsledku toho by podniky mali brať zohľadňovať rôzne ľudské vzťahy, ktoré sú ovplyvnené každým typom odmeňovania.

Ťažisko zodpovednosti však nemôže spočívať len na podnikoch, pretože na formovaní kultúrnych postojov k odmeňovaniu sa podieľajú všetky zúčastnené strany. Pokiaľ kultúra schvaľuje „výhru“ v ekonomickej lotérii a oslavuje individualistický, bohatý životný štýl, ktorý je izolovaný od každodenných starostí bežných občanov, obmedzenie odmien, ktoré sú povolené „trhovými silami“ sa bude zdať rozporuplné – najmä ak ide o výroky o „tvrdej práci“ a vytrvalosti. Mnohí môžu pociťovať odpor voči generálnemu riaditeľovi, ktorý si domov odnesie

prémii 75 miliónov libier²¹⁵, ale čo si myslia o výhercovi v lotérii alebo o celebritě, ktorá si podobnú sumu zarobí zverejnením fotografií na sociálnych sieťach alebo účinkovaním v televíznej reklame²¹⁶? Ak kultúra oslavuje bohatstvo vo všeobecnosti, ako môže kritizovať ľudí, ktorí tento sen dosiahli ako jednotlivci?

Ešte zákernejšia ako posadnutosť bohatstvom je tendencia našej kultúry znižovať hodnotu kvalifikovanej, bežnej práce, ktorá je charakteristická pre väčšinu ľudí v spoločnosti. Každý má svoju úlohu pri obnove zdravého chápania práce a spôsobu jej odmeňovania. Prakticky to znamená, že náš *standard spravodlivosti by mal zahŕňať porovnanie s najslabšími členmi našej skupiny* (bez ohľadu na to, kde sa v hierarchii tejto skupiny nachádzame); že *uznávame a podporujeme aktivitu každého pracovníka* (bez ohľadu na to, akú prácu máme my alebo oni); a že *odmeňujeme skutočne výnimočných jednotlivcov a skupiny tým, že ich rešpektujeme a pomáhame im v rozvoji*.

Riešenie problémov moderného odmeňovania sa nenachádza ani tak v obmedzení alebo „skrotení“ čísel nabaľujúcich sa ako snehová guľa. Skôr bude spočívať v *zlepšení* výkonnosti a ešte vyšších očakávaniach od najúspešnejších firiem v spoločnosti. Či už sa na to pozeráme cez prizmu spravodlivosti, dôstojnosti alebo odmeňovania, slová C. S. Lewisa poukazujú na postoj potrebný na stanovenie čo najlepšieho odmeňovania: „Podťe vyššie, podťe bližšie!“²¹⁷.

²¹⁵ [Pozri https://www.theguardian.com/business/2018/feb/23/persimmon-slashes-bosss-bonus-to-just-75m](https://www.theguardian.com/business/2018/feb/23/persimmon-slashes-bosss-bonus-to-just-75m).

²¹⁶ Kylie Jenner zarobila v roku 2018 166,5 milióna dolárov, najmä vďaka svojim 110 miliónom sledovateľom na Instagrame. Pozrite si prehľad najlepšie platených zabávačov na svete v časopise Forbes.

²¹⁷ C. S. Lewis, *The Last Battle* (London: Diamond Books, 1999), s. 355.

Slovník

Benchmarking (Referenčné porovnávanie): Metóda skúmania politik podobných spoločností na účely porovnania s cieľom prijať rozhodnutia.

Benefity a príspevky: Známe skôr ako „výhody“, ktoré môžu zahŕňať všetko od služobného auta po členstvo v klube, ako aj príspevky na pokrytie výdavkov. Niektoré organizácie, ako napríklad partnerské spoločnosti typu John Lewis, považujú podiely alebo opcie na kúpu akcií ako výhody pre všetkých zamestnancov, a nie ako stimuly.

CEO: Výkonný riaditeľ.

Clawback: Mechanizmus, ktorý je zvyčajne uvedený v zmluvnej doložke a na základe ktorého je možné vrátiť peniaze po ich vyplatení za určitých podmienok. V podnikových politikách sa často spája so sankciou (malusom).

Efekt západky (Ratchet Effect): Fenomén zvyšovania odmeny, ktorý je ovplyvnený inými úrovňami odmeňovania a „nemá zodpovedajúce zlepšenie výkonnosti podniku alebo jednotlivca“²¹⁸.

EPS: Zisk pripadajúci na akciu

FSA: Úrad pre finančné služby. Zrušený v roku 2013. Nahradil ho Úrad pre finančné správanie (Financial Conduct Authority) a Úrad pre obozretné podnikanie (Prudential Regulation Authority).

ESG: environmentálne, sociálne a podnikové riadenie.

FRC: Rada pre finančné výkazníctvo (Spojené kráľovstvo).

FTSE: Financial Times Stock Exchange. Burza cenných papierov Financial Times. Index, ktorý uvádza najvýznamnejšie spoločnosti na londýnskej burze cenných papierov podľa kapitalizácie.

GAAP (UK): Všeobecne uznávané účtovné postupy vo Veľkej Británii.

GFC: Globálna finančná kríza.

Hodnotenie pracovného miesta: Proces hodnotenia rôznych aspektov a úloh v súvislosti s pracovnou pozíciou, ktoré má zamestnanec vykonávať a dodržiavať.

²¹⁸ FRC, Kódex správy a riadenia spoločností Spojeného kráľovstva (2016, § D.1).

Inflácia rozsahu pracovnej náplne: Pojem, ktorý opisuje proces, pri ktorom zamestnanci nakoniec vykonávajú viac úloh bez zvýšenia odmeny. Často sa spája s procesom „prehodnotenia“ pracovných miest s cieľom zabezpečiť ich zosúladenie s platom a skúsenosťami.

IPO: Prvotná verejná ponuka akcií.

Malus: Mechanizmus na zabránenie vyplatenia odmeny z dôvodu porušenia pracovných podmienok. Latinské slovo vyjadrujúce v preklade „zlý“. V podnikových politikách sa často spája s mechanizmom „clawback“.

Nárok na odmenu: Pridelenie dotácie na akcie, peňazí alebo inej odmeny jednotlivcovi alebo skupine s obmedzením, že nemajú vlastnícke práva na odmenu počas určitého obdobia alebo do určitej udalosti. Ak nie je splnená niektorá a všetky obmedzujúce podmienky, pridelenie sa zruší. Ak sú splnené všetky podmienky, potom príjemca získava plné vlastnícke právo k odmene.

Nepeňažná kompenzácia: Benefity, ktoré zamestnávateľ zámerne poskytuje zamestnancom, ale ktoré sa nedajú merať finančnými ukazovateľmi. Patria sem výzvy, intelektuálne stimuly, pohodlie, individuálna spokojnosť, osobný rast, vzťahy, reputácia atď.

MSP: Malé a stredné podniky.

MSV: Maximalizácia hodnoty pre akcionárov

Mzdy a platy: Tieto typy odmeny môžu byť vyplácané viacerými spôsobmi a môžu byť viazané na rôzne časové jednotky, ale mzdy sú najčastejšie spojené s prácou meranou na hodiny, zatiaľ čo platy sú viazané na oveľa dlhšie časové obdobie – zvyčajne jeden rok.

Opcia na akcie: Tento pojem môže zahŕňať „predajné“ aj „kúpne“ opcie, ale zvyčajne sa vzťahuje na kúpne opcie udelené zamestnancom alebo vedúcim pracovníkom (a nie na kúpne opcie, ktoré si zakúpili). Kúpna opcia je právo v určitom čase v budúcnosti (buď špecifikovanom, alebo nešpecifikovanom) kúpiť akcie za určitú cenu. Zamestnanec alebo vedúci pracovníci sa môžu rozhodnúť, či opciu na nákup využijú alebo nie. Zvyčajne tak urobia len vtedy, ak je aktuálna cena akcií vyššia ako cena opcie.

Partnerstvo: Spoločnosť, ktorú spoločne vlastnia spoločníci, ktorí môžu niesť neobmedzenú právnu zodpovednosť za všetky dlhy, ktoré spoločnosti môžu vzniknúť.

PLC: Verejná akciová spoločnosť. Akcionári ručia len za akcie, ktoré vlastní.

R&D: Výskum a vývoj.

SEC: Komisia pre cenné papiere a burzy (USA).

Stimuly: Odmena závislá od konkrétnych úspechov. Môžu mať rôzne formy, najčastejšími príkladmi sú provízie a bonusy.

Štruktúra vlastníctva zamestnaneckých akcií (ESOS): Akcie spoločnosti sú držané v správcovskej spoločnosti alebo podobnej spoločnosti v mene súčasných zamestnancov. Zamestnanci majú zvyčajne prospech len z prípadných dividend vyplatených z týchto akcií, nemajú iné vlastnícke práva a nemajú mechanizmus na získanie výhod z prípadných kapitálových výnosov. Zamestnanci zvyčajne dostávajú akcie v správcovskej spoločnosti prostredníctvom pridelenia akcií.

Teória očakávaní: Presvedčenie, že poskytnutie predvídateľnej a očakávanej platby je najlepším spôsobom, ako zabezpečiť etickú odmenu.

Teória slobodného konania: Je to presvedčenie, že zosúladenie želaní rôznych aktérov rozhodovania je najlepším spôsobom, ako zabezpečiť etickú odmenu.

Teória spravodlivosti: Presvedčenie, že presadzovanie rovnakého odmeňovania vzhľadom na vykonávané úlohy je najlepším spôsobom, ako zabezpečiť etické odmeňovanie.

Trhová kapitalizácia: Hodnota všetkých akcií spoločnosti.

TSR: Celkový výnos akcionárov.

Udelenie akcií: Prevod akcií na zamestnanca alebo vedúceho pracovníka bez zaplattenia za tieto akcie. Takéto granty môžu byť oprávnené, držané v **ESOS** alebo prevedené do úplného vlastníctva zamestnanca alebo vedúceho pracovníka podľa vlastného uváženia.

Vedľajšie výhody: Ako vyplýva z názvu, zvyčajne tvoria relatívne malú časť celkovej odmeny. Napriek tomu môžu mať vedľajšie výhody vážny vplyv na spokojnosť zamestnancov, aj keď ich celková peňažná hodnota je malá.

Zlatý padák: Zaručená vysoká platba riadiacemu pracovníkovi v prípade, ak by bol prepustený v dôsledku zlúčenia alebo prevzatia.

Vzťahová agenda

Upravil: Jonathan Tame

Vydal: Inštitút Rodina (v partnerstve s nadáciou Sallux)

Preložené z anglického jazyka.

V Bratislave, december 2025

Grafická úprava: Peter Blaho



Aký rámec môže usmerniť kresťanov pri ich účasti na riešení dôležitých ekonomických, sociálnych a politických otázok vo verejnom živote v Európe 21. storočia? Aké iné myšlienkové smery existujú okrem katolíckeho sociálneho učenia a kresťanskej demokracie?

Sallux už niekoľko rokov spolupracuje s Jubilee Centre v Cambridge na uplatňovaní nového rámca, programu a stratégie kresťanskej sociálnej reformy, nazývanej vzťahové myslenie. Je založené na kresťanskom presvedčení, že ľudia sú stvorení vzťahovým Bohom, aby vytvárali vzťahové spoločnosti – súčasné uplatnenie starovekého príslovia „miluj svojho bližného ako seba samého“.

Táto kniha je kompiláciou piatich správ, z ktorých dve rozoberajú celkový koncept vzťahového myslenia, zatiaľ čo ostatné demonštrujú, ako ho možno uplatniť na tri súčasné otázky: potrebu menovej reformy, výzvy umelej inteligencie a etiku odmeňovania. Ďalšie príklady tém rozoberaných z vzťahovej perspektívy, od podnikania po transformáciu miest, nájdete na jubilee-centre.org/long-distance-christian.

Vzťahové myslenie, hlboko zakorenené v Biblii, buduje mosty prostredníctvom rétoriky vzťahov, čím spája kresťanov s ľuďmi iného vierovyznania alebo bez vierovyznania, a ponúka nový prístup k najväčším výzvam súčasnej Európy v oblasti verejnej politiky.